

TARIM ve GIDA ETİĞİ DERNEĞİ (TARGET)
The Agricultural and Food Ethics Association of Turkey

Korona Günleri Sanal Konferansları

Virtual Conferences
in the Days of Corona

SUNUM METİNLERİ Book of Proceedings

Ankara-2020

Korona Günleri Sanal Konferansları
Virtual Conferences in the Days of Corona

SUNUM METİNLERİ
Book of Proceedings

TARGET
TARIM ve GIDA ETİĞİ DERNEĞİ

<http://www.targetder.org>

[facebook.com / tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi)

[instagram.com / targetder](https://www.instagram.com/targetder)

[twitter.com / targetder](https://twitter.com/targetder)

[youtube.com / targetonline2016](https://www.youtube.com/targetonline2016)

TARGET

Tarım ve Gıda Etiği | The Agricultural and Food
Derneği | Ethics Association of Turkey

Korona Günleri | Virtual Conferences
Sanal Konferansları | in the Days of Corona

Sunum Metinleri | Book of Proceedings

Editör | Editor

Prof. Dr. Neyyire Yasemin YALIM

Ankara-2020

Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği
Türkiye Temsilciliği

TARGET

Editör | Editor
Prof. Dr. Neyyire Yasemin YALIM

Birinci Basım | First Edition
Ankara - 2020

Baskı | Printed by
Öztürk Ticaret – Engin ÖZTÜRK
Dumlupınar Caddesi Gül Sokak 3-A Cebeci / ANKARA
Tel: 0 312 362 20 67 – Fax: 0 312 362 15 66
web: www.ozturkticaret.com.tr

ISBN: 978-605-80738-4-5

Bu kitabın içeriğinde yer alan yazıların sorumluluğu tümüyle yazarlarına ait olup, herhangi bir biçimde Tarım ve Gıda Etiği Derneği (TARGET) sorumlu tutulamaz.

The contents of this book are the sole responsibility of their authors and the Association of Agricultural and Food Ethics (TARGET) of Turkey cannot be held accountable in any way.

TARGET Korona Günleri Sanal Konferansları ve bu kitabın basımı Friedrich - Ebert - Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği tarafından desteklenmiştir.

TARGET Virtual Conferences in the Days of Corona and the publication of this book were supported by Turkey Office of Friedrich-Ebert-Stiftung.

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Editörden	v
Önsöz	vii
Hilal ELVER COVID-19 Günlerinde Gıda Hakkı	1
Cemal TALUĞ COVID-19 Salgınının Tarım ve Gıda Sistemine Etkileri ve Düşündürdükleri	9
Neyyire Yasemin YALIM Türkiye’de COVID-19 için Alınan Bazı Önlemlerin Etik Analizi	15
Mustafa KOÇ Gıda Krizi, Gıda Politikaları ve Yönetişim Mekanizmaları	21
Petek ATAMAN Pandemi Günlerinden Gıda Güvenliği ve Güvencesine Bakış	29
Richard FALK Koronavirüs Günlerinde Ekolojik Zorunluluklar ve Gıda Hakkı: Bir Biyoetik Krizi	37
Geoff TANSEY İngiltere’den COVID-19 ve Gıda Sistemimiz Üzerine Düşünceler	47
Bart GREMMEN Tarım Sistemlerinde Ahlaki Stres Testi Olarak COVID-19	55
Erdem AK Sorun Sadece Kırsal mı?	61
Mustafa EVREN Geleneksel Gıdalarda Gıda Güvenliği	71
Harriet FRIEDMANN Küresel Kentlerin Metabolizması: Londra, Manchester, Şikago	81
Molly ANDERSON COVID-19 ve Gıda Sistemlerinin Dönüşümü	91
Carl Walter Matthias KAISER Pandemi Sonrası Gıda Sistemleri için Küresel Ölçütler? EAT-Lancet Raporunun Bir Eleştirisi	99

CONTENTS

Editorial	109
Foreword	111
Hilal ELVER Right to Food in the Days of COVID-19	119
Cemal TALUĞ Reflections of the Effects of COVID-19 Pandemic on Agriculture and Food System	129
Neyyire Yasemin YALIM Ethical Analysis of Certain Measures taken for COVID-19 in Turkey	137
Mustafa KOÇ Food Crisis, Food Policies and Governance Mechanisms	145
Petek ATAMAN Reflections on Food Safety and Security during the COVID-19 Pandemic	153
Richard FALK Ecological Imperatives and the Right to Food during the Coronavirus Pandemic: A Time of Bio-Ethical Crisis	161
Geoff TANSEY Reflections from the UK on COVID-19 and Our Food Systems	171
Bart GREMMEN COVID-19 as a Moral Stress Test of Agricultural Systems	179
Erdem AK Is the Problem Merely “Rural”?	185
Mustafa EVREN Food Safety in Traditional Foods	195
Harriet FRIEDMANN Metabolism of Global Cities: London, Manchester, Chicago	205
Molly ANDERSON COVID-19 and Food System Transformation	215
Carl Walter Matthias KAISER Global Benchmarks for Post-Pandemic Food System? A Critique of the EAT-Lancet Report	221

Editörden

Ülkemizde ilk COVID-19 vakasının bildirilmesinin ardından peşpeşe alınan önlemler, Tarım ve Gıda Etiği Derneği TARGET'in 2020 Bahar Dönemi için planladığı bir dizi etkinliğin ertelenmesini zorunlu kıldı. Aynı zamanda salgının tarım ve gıda sistemi üzerindeki etkileri ile toplumun gıdaya erişime yönelik kaygıları daha ilk günlerden hissedilmeye başlandı. Ortaya tarım ve gıda etiği açısından yeni bir gündem ve daha önce böylesi bir yakınlıkta deneyimlemediğimiz sorunlar çıktı. Bu sorunların kavranmasında ve çözümünde bilimsel katkı sağlamayı amaçlayan Derneğimiz Nisan-Ağustos ayları arasında TARGET Korona Günleri Sanal Konferansları başlığıyla bir program düzenledi. Programın amacı; "korona günlerinde tarım ve gıda alanında yaşananları değerlendirmeye çalışmak ve sistemin geleceğine dair düşünsel katkılarda bulunmak" olarak belirlenmişti. COVID-19 salgınının ulusal sınırları tanımayan yayılımı ve etkileri göz önüne alınarak bu programda yerli uzmanlar yanında, çoğunluğu TARGET'in önceki uluslararası etkinliklerine de katılmış olan yabancı uzmanlara da yer verilmesi uygun görülmüştü. Yedi yerli ve yedi yabancı konuşmacıdan oluşan bu dizinin kayıtları halen TARGET Online YouTube kanalında izlenebilmektedir.

TARGET Korona Günleri Sanal Konferansları'nda yapılan sunumlar COVID-19 pandemisinin tarım ve gıda sisteminde ortaya çıkardığı sorunlar ve işaret ettiği kırılma noktalar kadar, pandemi sonrasında insanlığı nasıl bir tarım ve gıda sisteminin beklediği sorusuna da ışık tuttu. Dahası, salgının toplumlarda yarattığı farkındalığın ve duyarlılığın sağladığı yeniden gözden geçirme ortamında, gelecekte nasıl bir tarım ve gıda sistemi istediğimizi sorgulayan, ideal bir sistem için öneriler ve iyi uygulama örnekleri paylaşan sunumlar gerçekleştirildi. Ortaya çıkan yetkin ve kapsamlı bilgi dağarcığını paylaşmak ve uzun erimde daha çok kişinin yararlanmasına sunmak adına TARGET olarak bu konuşmaların metinlerinden oluşan bir kitap yayınlamayı planladık. Konferans dizisini desteklemiş olan Friedrich Ebert Stiftung Derneği (FES) kitabın basım giderlerini de üstlendi.

Konferans sunumlarının yedisi Türkçe, yedisi İngilizce olarak gerçekleştirilmiş ve orijinal İngilizce olan sunumlar Türkçe altyazı ile yayınlanmıştı. Uygulamalı etik disiplinlerinden biri olan tarım ve gıda etiği alanında anlamın çeviride değişme riskini dikkate alarak kitabı iki dilde yayınlamayı uygun gördük. Dolayısıyla her metin hem orijinal dilinde hem de çevirisiyle kitapta yer almaktadır. Sunumlardan birinin yazarı metnini kitapta yayınlanmak üzere zamanında hazırlayamayacağını bildirerek çekildiği için toplam 13 metnin yer aldığı çalışmada kaynak gösterme konusunda yazarları özgür bıraktık. Metinlerin yazım dilinde yeniden oluşturulması sırasında, sunumların çerçevesinde kalınmasına özen gösterdik. Dolayısıyla metinlerin 20-25 dakikalık video kayıtlarında söylenenleri yansıttığını ve belirli bir süre sınırlamasına tabi olduğunu belirtmekte yarar görüyorum.

Kitabı okurken göreceğiniz gibi konuşmacılar, alanlarında çok önemli savlara sahip, yetkin kişilerden oluşmaktadır. Okuyucuların kendilerini tanımaları açısından her yazarın konuşma metninden önce özgeçmişine yer verdik. Ayrıca konuşmaları sanal ortamda izlemek isteyebilecek okuyucularımız için, yazarların fotoğraflarını da taşıyan, aynı zamanda konuşmalarının Youtube linkini de bildiren afişleri ekledik. Sunumlardan bazılarında kullanılan görselleri, sunum metninde atıfta bulunulduğu takdirde metinle birlikte sunmaktayız; diğer görseller için sunumlara gitmeniz gerekiyor.

Kitabın editörü olarak öncelikle hem sanal konferans dizisinin hem de kitabın basımının giderlerini üstlenen **Friedrich Ebert Stiftung Derneği (FES)**'ne ve özellikle tüm süreç boyunca katkısını ve desteğini esirgemeyen FES Ankara temsilcisi Sayın **Dr. Pınar ECEVİTOĞLU**'na,

Hem konferansların sanal ortamdaki yayınında altyazıları hazırlayan hem de kitaptaki İngilizce metinlerin Türkçe ilk çevirisini yapan Sayın **Atakan KARAKIŞ**'a,

Kitapta yer alan Türkçe metinlerin bir bölümünün çevirisini özenle gerçekleştiren Sayın **Tuğçe KILINÇ**'a,

Sanal konferansların sosyal medya kanallarında duyurulmasında ve yüksek bir izlenme oranına ulaşmasında önemli katkısı olan, kitapta da yazarların fotoğrafları yerine yayınlamayı yeğlediğimiz görselleri tasarlayan ve uygulayan Sayın **Canberk GÜRER**'e,

Konuşmacılar tarafından profesyonel olmayan ortamlarda kaydedilen, bu nedenle de kapsamlı kurgu ve montaj çalışması gerektiren video kayıtları sorunsuz ve keyifle izlenebilir hale getiren Sayın **Eren GÜVENDİK**'e,

Bundan önceki birçok yayın çalışmamızda olduğu gibi bu kitabın dizgisini de büyük bir titizlikle yapan Sayın **Barış YÜKSEL**'e ve basımını özenle gerçekleştiren **ÖZTÜRK Ticaret**'e,

COVID-19 pandemisinin yarattığı olağanüstü koşullarda davetimizi kabul ederek TARGET Korona Günleri Sanal Konferansları'na sunumlarıyla katılan, tüm teknik olanaklarını zorlayarak konuşmalarını kayıt altına alan ve bize ulaştıran, TARGET Korona Günleri Sanal Konferansları Kitabı için sunumlarını yeniden gözden geçirerek akademik yazı diline aktaran tüm konuşmacı/yazarlarımıza,

Gerek sanal konferanslar projesi gerekse kitap çalışması sırasında desteklerini esirgemeyen Tarım ve Gıda Etiği Derneği TARGET Yönetim Kurulu üyesi arkadaşlarıma ve

Bu kitabın editörlüğünü yapmam konusunda beni yüreklendiren, böylesi önemli bir akademik sorumluluğu vermek suretiyle onurlandıran Tarım ve Gıda Etiği Derneği TARGET Yönetim Kurulu Başkanı **Prof. Dr. Cemal TALUĞ**'a en içten saygılarımla teşekkür ederim.

Umarım bu kitap da, Tarım ve Gıda Etiği Derneği TARGET'in tüm öteki çalışmaları gibi, tarım ve gıda etiği alanında farkındalık ve duyarlılık geliştirmek ve **etik değerleri odağa alan, toplumun esenliğine dayalı, doğaya saygılı, adil ve paylaşımcı yeni bir tarım ve gıda sistemi** yaratmak için gösterilen çabalara katkıda bulunur. Hepinize keyifli ve verimli okumalar dilerim.

Prof. Dr. Neyyire Yasemin YALIM
Editör

ÖNSÖZ

Cemal TALUĞ*

Bu kitabın kaynağını oluşturan Tarım ve Gıda EtiĐi DerneĐi'nin (TARGET) Korona Günleri Sanal Konferansları, salgının ülkemizde de görölmeye ve hızla yükselmeye başladığı bir dönemde tasarlanmış, salgının en yükseklerde olduğu bir noktada başlanması ve salgın sonlanırken de tamamlanması planlanmıştı. Ancak salgın “korona günlerinde tarım ve gıda alanında yaşananları değerlendirmeye çalışmak ve sistemin geleceğine dair dūřünsel katkılarda bulunmak” amacıyla gerçekteştirilen dizi tamamlandığında da sona ermedi. Ne yazık ki bu satırları yazarken bile salgının sonu hâlâ ne küresel olarak ne de Türkiye özelinde gözüküyor. Salgının dünya ölçeğindeki yaygınlığı ve genişliği de konferans dizisinde göz önünde tutulan dengeli uluslararası ve yerel katılımın gerekliliğini bir kez daha haklı çikarıyor.

İnsanlığın yakın tarihte yaşadığı en yaygın ve en uzun süreli pandemi olma niteliğini şimdiden kazanan COVID-19, bir taraftan insanlar arasında büyük korkulara, çok sayıda vakaya ve ölüme neden olurken, diğer taraftan insanlığın kurduğu ve yaşadığı sosyal-ekonomik düzenin kırılganlıklarını ve zaaflarını açıkça ortaya koyuyor. Görmezden geldiğimiz ya da yok ettiğimiz değerlere ışık tutuyor.

Salgına karşı en önemli önlem olarak insan hareketlerinin kısıtlanması, büyük bir ekonomik daralmayı ve mevcut eşişsizliklerin daha da derinleşmesini beraberinde getirdi. BM Genel Sekreteri Guterres'in dediği gibi nelerin “yanlış ve yalan” olduğu artık iyice gün yüzüne çıkmaya başladı. Buna koşut olarak yeterince sahiplenmediğimiz kimi değerlerin sadece zor günlerimiz için değil, insanlığın geleceği ve hatta varlığı için ne denli yaşamsal olduğu apaçık gözükmeye başladı.

Bu önsözde, pandeminin bize gösterdiği gerçeklerden ve verdiği derslerden üçüne kısaca değinmek isterim. Birinci olarak, bir taraftan **doğaya verdiğimiz akıl almaz tahribatı**, diğer taraftan insan faaliyetlerini doğaya saygılı bir biçimde yeniden düzenlersek doğanın bizi affedebileceğini gördük. Doğayı asla tam anlamıyla fethedemeyeceğimizi, yaptığımızın olsa olsa kendi bindiğimiz dalı kesmek olduğunu kavradık.

İkinci olarak, **bilimin ve hakikatin değerini** çok açık olarak gördük ve anladık. Salgının insanların yaşamına yüklediği bedeller büyümeye devam ederken, insanlar salgının sonlandırılmasına ilişkin umutlarının tek kaynağı olarak bilimi ve araştırma dünyasını gördüler, bilim ve araştırma kurumlarından gelecek iyi haberleri bekletiler, bekliyorlar. Buna karşın küresel sermaye sınırsız kâr hırsıyla bilimi ticarileştirme ve kontrol etme çabalarını sürdürüyor. Siyasetin ise iktidarı korumak ve güçlendirmek için hakikati eğip bükmede akıl almaz ölçüde ileri gidebildiğine tanık oluyoruz. İnsanlık, aydınlık bir geleceğe bilime ve hakikate sahip çıkamadığı sürece ulaşamayacak.

*Prof. Dr.; Tarım ve Gıda Etiği Derneği TARGET Yönetim Kurulu Başkanı; cemaltalug@gmail.com

Üçüncü olarak pandemi, insanlığın oluşturduğu sağlık, eğitim, ulaşım gibi sistemlerin yanında, **küresel, ulusal ve yerel düzeylerdeki tarım ve gıda sistemlerinin kırılma noktasına** ışık tuttu ve sorgulamamız için bize fırsat verdi. Doğaya ve emeğe saygılı, adil ve paylaşımcı bir küresel tarım ve gıda sisteminin değerini ve gıdanın uluslararası ilişkilerde bir baskı ve güç aracı olarak kullanılmaması gerektiğini kavradık. Ulusal düzeyde gıda güvenliğine ve gıda egemenliğine sahip olunmadıkça ulusal bağımsızlığın daima tehdit altında bulunacağı anlaşılmaya başlandı. Bu bağlamda akla ve bilime dayalı tarımsal üretim planlamasının ve kamucu politikaların önemi daha görünür hale geldi. Yerel düzeyde de tarım ve gıda ana ilgi odağı oldu. Yerel üretimin desteklenmesinde ve kırsal alanların canlandırılmasında kentlerde yaşayanların ve yerel yönetimlerin sorumlulukları öne çıktı.

Bu kitapta yer alan sunum metinlerinin tanıtımına geçmeden önce tarım ve etik ilişkisine çiftçi odaklı bir yaklaşımla değinmek isterim. Tarım; canlı materyallerin, doğal süreçler, ekosistem hizmetleri ve çiftçi bakımı yoluyla bitkisel ve hayvansal ürünlere dönüştürülmesi işidir. Tarımda bitkiler ve hayvanlar sadece üretimin amacı ve çıktısı değil, aynı zamanda üretim araçlarıdır.

Tarım toplum tarafından çiftçilere emanet edilmiş bir reel üretim faaliyetidir. Ancak, çiftçiler tarımda sorumluluk taşıyan tek kesim değildir. Yurttaşların, tüketicilerin, sivil toplumun ve kamunun tarıma ilişkin sorumlulukları vardır. Bunun ana nedeni tarımın insanlığın yarattığı bir değer ve toplum sağlığının anahtarı olması kadar, insan ile doğa arasında bir arayüz oluşturmasıdır. Tarımın doğanın esenliğiyle etkileşimi, tarım ile etiğin önemli buluşma alanlarından birisidir.

İnsanlar tarımdan çok önce de bu güzel gezegende varlardı. Ancak artık yeryüzünde tarım olmadan insanın yaşaması mümkün değildir. COVID-19, tarım-gıda sistemlerinin değerine, çiftçilerin önemine bir kez daha ışık tutmuştur. Sağlıklı, mutlu ve bağımsız bir toplum için çiftçiler sahiplenilmeli ve desteklenmelidir.

Elinizdeki kitapta yer alan sanal konferans metinlerinden bana ait olanı yukarıda yazdıklarımı kapsamaktadır. Onu dışarıda bırakarak, değerli 12 dostumuza ait metinleri kısaca özetlemeye ve konferans dizisinin, dolayısıyla da kitabın korona günlerinde tarım ve gıda sistemine ilişkin haklı kaygıları ve değer sorunlarını nasıl derinlemesine ele aldığını ortaya koymaya çalışacağım. Yazarların bu kaygılara ve sorunlara yaklaşımlarının, tarım ve gıda etiği alanında bir yöntem önerisi oluşturacak biçimde etik değerlendirme ve temellendirmeye dayanmasının bu kitabın en önemli katkısı olduğu kanısındayım. Tarım ve gıda etiği gibi uygulamalı bir etik alanında bu tür bir değerlendirme ve analiz yönteminin yaygınlaşmasının çok önemli olduğuna inanıyorum. Kuşkusuz okuyucularımız da metinler boyunca bu yetkinliğin izlerini fark edeceklerdir.

Hilal Elver sunumunda, küresel ekonomik düzen ve serbest piyasa ekonomisiyle bütünleşmiş olan mevcut tarım ve gıda sisteminin, eşitsizlikleri derinleştirdiğinin ve insan haklarını gözardı ettiğinin COVID-19 pandemisiyle açıkça gözler önüne serildiğini anlatıyor. Sistemin; ülkeleri dışa bağımlı kılmakta, doğaya ağır yükler bindirmekte, küçük çiftçileri tarım işçilerine dönüştürmekte, tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarını ise ortaçağa taşımakta olduğunu belirtiyor. Bu çerçevede toprak gasplarının yarattığı insan hakları sorunlarını da işaret ediyor. COVID-19 sonrası için insan haklarına ve çevreye saygılı, zor durumda olan insanları gözeten, eşitlikçi, adil, saydam ve katılımcı yeni bir tarım ve gıda sistemine olan ihtiyacı vurguluyor. Bu doğrultuda; tarım topraklarının

korunmasının, tarım işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesinin, gençlerin tarıma kazandırılmasının, kadın çiftçilerin güçlendirilmesinin, agroekolojik tarımın desteklenmesinin, yerel üretime ve tüketime öncelik verilmesinin önemini altını çiziyor. **Elver**, tarımda aşırı üretimin değil, adil, dengeli, paylaşımcı yaklaşımların öncelenmesini öneriyor. Çevreye saygılı ve iklim değişikliğine duyarlı bir yaşamı aydınlık bir gelecek için kaçınılmaz görüyor.

COVID-19 salgınının tarihi değiştiren öteki felaketlerle benzer özelliklerinin altını çizdiği ve bu durumun toplumun davranışlarında yol açtığı değişiklikleri ele aldığı yazısında **Neyire Yasemin Yalım** süreci etik açıdan değerlendiriyor. Özellikle salgın sırasında alınan önlemleri etik değerlendirmeye tabi tutarak, bu tür kararların hangi bilgilere dayanması gerektiğini ve karar verme sürecinin nasıl bir yöntemle gerçekleştirilmesinin doğru kararlar almak açısından işlevsel olduğunu inceliyor. Zor zamanlarda bu kararları verme yükünü taşıyan yönetimlerin akılcı, vicdanlı ve etkili kararlar oluşturmak için bilimsel bilgilere, eleştirel düşünmeye, sağduyuya ve etik bilgisine dayanmak durumunda olduklarını vurguluyor. Olağanüstü yetki ve yaptırımların söz konusu olduğu bu süreçte hesap verebilirliğin ve onun olmazsa olmaz koşulları olan şeffaflık, doğru bilgilendirme ve değerlendirmenin önemine dikkat çekiyor. **Yalım**, bu bağlamda üniversitelerin, medyanın, sivil oluşumların ve toplumun tüm öteki etkili öğelerinin görevinin süreci izlemek, gerektiğinde desteklemek, gerektiğinde eleştirmek, ama her zaman tarihe kayıt düşmek olduğunu belirtiyor.

Küresel kapitalizmin ve gıda sisteminin sürdürülebilirliğini test eden bir ikiz krizle karşı karşıya olduğumuzu anlatan **Mustafa Koç**, günümüzde krizlerin kaynağını ararken modern kapitalist toplumların iç çelişkilerine ve yapısal ve kurumsal çıkmazlarına da bakmamız gerektiğini belirtiyor. 1980'lerden itibaren egemen olan neoliberal politikaların sosyal devlet ve kamu çıkarı kavramlarının bir yana atılmasına, üretici ve tüketicilerin acımasız bir piyasa ekonomisine teslim edilmesine neden olduğunu belirtiyor ve pek çok ülkenin bu krizle mücadele edecek finansal kaynaklarını, gereksiz lükse, sürdürülemez ölü yatırımlara ve bitmez savaflara harcamış durumda olduğunu vurguluyor. Virüsün herkes için bir sağlık tehdidi iken, krizin esas olarak yoksulları, savunmasızları, seçenekleri olmayan insanları vurduğunun altını çiziyor. **Koç**, milyonlarca insan aç yaşarken, gıdanın üçte birinin israf edildiğini, egemen tarım ve gıda sisteminin topluma ve doğaya karşı hiçbir sorumluluk taşımayan çok yönlü bir israf ekonomisi yarattığını anlatıyor. Yapısal bir dönüşümün gerçekleştirilebilmesinde; kitlelerin yeni toplumsal değerleri içselleştirmelerinin ve neoliberal bireyciliğe karşı direnebilmelerinin önemini ortaya koyuyor.

COVID-19 salgınının, dayanışmacı ve adil olmayan küresel gıda sisteminin ve ithalata dayalı ulusal gıda politikalarının "gıda güvencesi" açısından kırılma potansiyelini açıkça ortaya koyarken, mevcut gıda sistemlerinin ve politikalarının sorgulanması ve dersler çıkarılması için bir fırsat yarattığını belirten **Petek Ataman** sunumunda "gıda güvenliği" de ayrıntılı olarak ele alıyor. Bu alanda sıfır riskin mümkün olmadığını, risk yönetiminin ve riski kabul edilebilir düzeyde tutmanın önemini vurguluyor. Güvenli gıdaya erişimde, tüketicilerin bireysel olarak özen göstermelerinin ve bilinçli davranmalarının önemli olduğunu, ancak daha da önemli olarak kamu otoritelerinin gıda denetimi, denetim sonuçlarının toplumla paylaşımı ve tüketici eğitimi konularında görevlerini eksiksiz yerine getirmeleri gerektiğinin altını çiziyor. Salgın sürecinde sıkça karşılaştığımız yanlış, yanıltıcı ve yönlendirici bilgi kirliliğine dikkat çekiyor ve bu konuda aydınlatıcı uyarılarda bulunuyor.

Zengin ülkelerin yeterli bilgi ve kaynaklara sahip olmakla birlikte ne kendi insanlarını koruyabildiğinin ne de ihtiyacı olan ülkelerin yardımına koşabildiğinin altını çizen **Richard Falk** COVID-19 pandemisini insanlığın yüzyüze kaldığı ilk biyo-etik kriz olarak nitelendiriyor. Pandeminin büyük bir eşitsizlikle yoksulları ve yaşadıkları toplumda ırk, etnik köken ve dini inanç olarak dezavantajlı kesimleri çok daha fazla etkilediğini anlatıyor. **Falk** bu durumu; bireylerin yaşamdaki konumlarını piyasanın kararlarına bırakan böylece “zenginler bolluğu hak ederken, yoksullar da yokluğu hak ediyor” görüşünü taşıyan modern kapitalizmin etik açıdan kabul edilemez ve sapkın anlayışının bir sonucu olduğunu vurguluyor. İnsanlığın ve doğanın esenliğini bir avuç insanın çıkarlarına teslim eden mevcut küresel düzenin dönüştürülmesi çabalarının tabandan başlayarak ve karşılaşacak büyük zorluklara ve dirence karşı, adeta imkânsız başarabilmeye inanarak sürdürülmesini, umutların hiç yitirilmemesini öneriyor.

Bart Gremmen sunumunda tarımı dünyadaki en önemli insan faaliyeti olarak nitelendirmekte ve çiftçiliğin doğal dış dünya ile insanın iç dünyası arasında bir tür arayüz olduğunu belirtmektedir. COVID-19 krizinin, Avrupa tarımsal sisteminin teknik ve ekonomik zafiyetleri yanında ahlak dışı yönlerini de ortaya koyduğunu öne süren **Gremmen**, bu krizinin tarımsal sistem üzerindeki ahlaki sonuçlarını incelemek için “care ethics-ihtimam (özen, bakım) etiği” kavramını bir tanı testi olarak kullanmaktadır. Yazara göre, tarımda hem üretim amacı hem de üretim çıktısı olan bitki ve hayvanların ihtiyaçları olan su, besin, sağlık, barınak, güvenlik ve refah çiftçiler tarafından karşılanır. Ancak tarımın özelliği gereği, tarımsal üretim sadece çiftçilerin değil; yurttaşların, tüketicilerin, sivil toplumun, kurumların ve devletlerin, kısacası herkesin çabasını ve sorumluluğunu gerektirir. Aslında, bizim üretim süreçlerinde bakım sağladığımız bitkiler ve hayvanlar gerçekte bize “bakmaktadırlar”.

Geoff Tansey çarpıcı bir güzellik ve müthiş bir çeşitlilik barındıran gezegenimizde küresel olanın yerelleştiği ve yerel olanın da gitgide küreselleştiği bir durum yaşandığını öne sürüyor. Bu durumun bugüne değin hiçbir zaman, bir ülkenin bir yerinde başlayıp küresel boyuta ulaşan ve öyle veya böyle herkesi etkileyen COVID-19 salgınında görüldüğü kadar bariz biçimde ortaya çıkmamış olduğunu belirtiyor. İngiltere’de daha 2016 yılında olası bir virüs salgınına karşı alınması gerekli önlemleri içeren ciddi bir çalışma yapılmasına ve hazırlıklar için yeterli zaman bulunmasına karşın Birleşik Krallığın Avrupa’daki en yüksek ölüm sayısına sahip olduğunun, bunda ise İngiltere’nin geçmiş parlak dönemlerinin toplumda ve yönetimde yarattığı rehabetin ve temelsiz özgüvenin payı bulunduğu altını çiziyor. Virüs herkese bulaşabiliyor olsa da, adaletsiz bir dünyada, hem hastalığın kendisinin, hem alınan önlemlerin, en çok en yoksulları, göçmenleri, etnik grupları ve diğer dezavantajlıları vurmak suretiyle, eşitsizlikleri daha net görünür kıldığını belirtiyor. Londra merkezli Gıda Etiği Konseyinin “gıda adaleti” konusunda hazırlamış olan bir rapora atıfla bulunarak bu kavramın; adil paylaşım, fırsat eşitliği ve eşit söz hakkı olmak üzere üç temel ögesi olduğunu açıklıyor.

Küreselleşme giderek dünyada her türlü çeşitliliği törpülemekte ve her yerde, her şeyin birbirine benzediği tekdüze bir yaşamı bize dayatmaktadır. Bu çerçevede, yerel ve geleneksel gıdalar da giderek kaybolmakta ve yerlerini dünyanın her köşesinde benzerleri var olan gıdalara bırakmaktadır. Küresel sermayenin çıkarlarıyla uyumlu olan bu gelişmeden duyulan kaygıyı paylaşan **Mustafa Evren** yerel ve geleneksel gıdaların yeniden canlandırılmasının ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan taşıdığı önem yanında doğanın korunması açısından

da değerini ortaya koyuyor. Sunumda, yerel ve geleneksel gıdaların yeniden canlandırılması sürecinde özellikle coğrafi işaretleme, doğal yöntemlerle raf ömrünün uzatılması ve gıda güvenliğinin güçlendirilmesi konuları başta olmak üzere yapılması gerekenler üzerinde duruluyor. **Evren**, geleneksel gıdaların, gıda güvencesi konusunda kaygıların arttığı COVID-19 salgını döneminde, toplumun gıdaya erişiminde yeni olanaklar doğuran bir seçenek olarak öne çıktığını belirtiyor.

Erdem Ak, bir yaşam ve gelecek meselesi olan tarımın uzun yıllardır bir “kırsal alan sorunu” olarak görülmesinin çok yanlış olduğunu ortaya koyduğu sunumunda; çiftçi geliri ve örgütlenme konularını öne çıkarıyor. Türk tarımının COVID-19 salgını öncesi gerçekçi bir portresini çizen **Ak**, salgının bu resim üzerindeki etkisine ilişkin kapsamlı bir analiz sunuyor. Tarım ve gıda sisteminin son zamanlarda daha sık gündeme gelmesine karşın, yapısal sorunların ve çözüm önerilerinin üzerinde hâlâ çok sınırlı olarak durulduğunu belirtiyor. COVID-19 salgını sonrası için Mevlana'nın “Dün dün de kaldı cancağazım. Bugün yeni şeyler söylemek lazım” sözünü hatırlatan **Ak**; tarım ve gıda düzeni istenilen doğrultuda dönüştürülemezse, çiftçilerin, toplumun ve doğanın kaybetmeye devam edeceğini vurguluyor.

Kentleri yaşayan organizmalara benzeten ve onların gelişmeleri ile canlıların metabolizması arasında metaforik bir bağ kuran **Harriet Friedmann** sunumunda Londra, Manchester ve Şikago özelinde kentlerin oluşumu ve gelişimi ile tarım ve gıda sistemi arasındaki ilişkiyi özgün bir bakış açısıyla ele alıyor. Londra'nın şeker, Manchester'in pamuk ve Şikago'nun buğday ve et tarafından nasıl yaratıldığı, biçimlendirildiği konusundaki önemli saptamalarının yanında, bu gelişmelerin bu şehirlerden çok uzak coğrafyaların tarihini nasıl değiştirdiği üzerine de ufuk açıcı yorumlar getiriyor. Birbirinden çok farklı şekilde gelişen bu üç küresel kentin oluşumunda ortak olan noktaların da varlığını savunuyor ve bunları; ortadan kaldırılan kültürel çeşitlilik, yerlerinden edilen insanların trajedisi, dönüştürülen çevrede yitirilen değerler, sömürülen insan emeği ve yeniden kurgulanan kurumlar ve sistemler olarak sıralandırıyor. **Friedmann** COVID-19 salgının, yaşanan tüm olumsuzluklara karşın, tarihin dönüştürücü gücü olan tarım ve gıda sisteminde bazı olumlu değişiklikler yapmak için olanaklar sağladığına ve kentlerin doğayla uyumlu biçimde, bilinçli evriminin mümkün olduğuna işaret ederek umut taşıyan değerlendirmelerde bulunuyor.

Molly Anderson, COVID-19 pandemisinin gıda sistemlerinin dönüşümünde önemli bir rol oynayacağını vurguladığı yazısında, bu dönüşümün gerekliliği ve kaçınılmazlığı üzerinde duruyor. Öncelikle böyle bir dönüşümün neden gerekli olduğunu, mevcut tarım ve gıda sistemlerinin insan sağlığına olumsuz etkilerini, küresel eşitsizliklere nasıl yol açtığını ve kırılğan gezegenimizi nasıl ciddi biçimde tehdit ettiğini kanıtlarıyla ortaya koyarak temellendiriyor. Ardından bu alanda fikir üreten hemen tüm bileşenlerin mevcut tarım ve gıda sistemlerinin sürdürülemez olduğunu kabul ettiklerinin ve hemen hepsinin dönüşümün ne yönde ve nasıl gerçekleşmesi gerektiği konusunda önerileri bulduğunun altını çiziyor. Ancak bu önerilerin çok farklı amaçlara ulaşmak üzere kurgulandıklarını, tümünün sürdürülebilir ve adil bir gıda sistemi ölçüt alınarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtiyor. **Anderson**, böyle bir sistemin onusuz olunamaz öğelerini ortaya koyduktan sonra, günümüzde değişim yanlılarının üzerinde en çok durdukları sekiz yaklaşımı bu ölçütler bağlamında değerlendiriyor. Tüm yaklaşımların küresel gıda sistemini dönüştürmek açısından belirli ölçüde potansiyel taşıdıklarını, ancak gerçek bir değişimin ancak gıda

sistemlerindeki güç odaklarının ve ilişkilerinin kavranması ve bunların insanların neye inandıklarını ve ne için savaşmaya istekli olduklarını değiştirmek suretiyle çok temel biçimlerde etkilenmesi ile mümkün olacağını savunuyor. Bu noktada COVID-19 pandemisinin insanlığı bir karar aşamasına getirdiğini ve küçük adımlarla başlasa da gerçek bir dönüşümü tetiklediğini yetkin bir biçimde ortaya koyuyor.

Pandemi sonrası gıda sistemleri için farklı uluslararası kuruluşlarca önerilen küresel ölçütlerin paylaşıldığı çalışmalardan biri olan EAT-Lancet Raporu üzerinden, söz konusu ölçütlere ilişkin eleştirilerini paylaşan **Carl Walter Matthias Kaiser**, bu tür çalışmalarda temel yöntem ve değer sorunlarına dikkat çekiyor. Öncelikle de gıda alanında yapılan bilimsel çalışmaların ve araştırmaların, akademik disiplinlerin geleneksel katı sınırları çerçevesinde gerçekleştiriliyor olmasının, onların hakikati ortaya koymak ve sorunlara uygulanabilir çözümler önermek bakımından yetersiz kalmalarına neden olduğunu savunuyor. Bu sorunun çözümü olarak da disiplinler ötesi (transdisciplinarity) kavramını bir akademik çalışma yöntemi olarak öneriyor. Gıda alanındaki belirleyici örgütlerin yaklaşımlarına ve mucizevi çözüm vaatlerine fazlaca bel bağlamanın, sorunları kavrama ve üstesinden gelme çabasında önemli bir engel oluşturduğunu belirttiği yazısında **Kaiser**, bu alanda Molly Anderson'un da işaret ettiği güç ilişkilerine özel bir yer ayırıyor. Bu görüşler çerçevesinde değerlendirdiği EAT-Lancet Raporu'nun iyi niyetle çalışılmış, bazı iyi fikirler de içeren, ancak kültürel olarak taraflı, bilimsel açıdan sığ, sorunların analizinde yeterli ve çözüm önerilerinde gerçekçi olamayan; özetle gıda alanındaki "hınzır sorulara" yanıt veremeyen bir metin olduğunu vurguluyor. Pandemi sonrası gıda sistemlerinin sorunlarını kavramak ve etkili çözüm önerileri sunabilmek için yalnız ekonomik ve ekolojik değerleri dikkate almanın yeterli olmayacağını, etik değerlerin de formülde yer almasının zorunlu olduğunu altını çiziyor. Sistemin tüm bileşenleriyle açık, karşılıklı etkileşime dayalı ve çok katmanlı bir diyalog öneriyor.

Tarım ve Gıda Etiği Derneği (TARGET) Korona Günleri Sanal Konferansları dizisinde hiçbir maddi karşılık almadan ve kendi olanaklarını kullanarak sunum yapan yerli, yabancı tüm dostlarımıza en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Programın online olarak izleyicilerle buluşmasını sağlamada olduğu gibi kitap haline gelmesinde de desteğini esirgemeyen Friederich Ebert Stiftung Derneğine, Tarım ve Gıda Etiği Derneği (TARGET) Başkanı olarak çok teşekkür ediyorum. Programın gerek online gerekse basılı olarak sizlerle buluşturulmasında emeği geçen herkese teşekkür ediyorum.

Ülkemizde ve tüm dünyada, insanın toplumun ve doğanın esenliğine dayalı adil, dayanışmacı ve paylaşımcı bir tarım ve gıda sistemine erişilmesi ve bu eserin bu sürece Tarım ve Gıda Etiği Derneği TARGET'in tüm öteki çabaları gibi katkı sağlaması dileğiyle, saygılar ve sevgiler sunarım.

korona günleri
**SANAL
KONFERANSLARI**

*CoViD-19 Günlerinde
Gıda Hakkı*

PROF. DR. HİLAL ELVER

Kaliforniya Üniversitesi Öğretim Üyesi
2014-2020 BM Gıda Hakkı Özel Raportörü

▶ TARGET online youtu.be/Kwg8W248Rec

targetder.org [f](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi) tarimvegidaetigidernegi [i](https://www.instagram.com/targetder) targetder [t](https://www.twitter.com/VeEtigi) VeEtigi

Hilal Elver, Uluslararası hukuk profesörü olup halen California Üniversitesi Los Angeles Hukuk Fakültesi Resnick Gıda Hukuku ve Politikaları Merkezi'nde seçkin küresel araştırmacıdır. Yine seçkin misafir profesör olarak 2002-2012 yılları arasında görev yaptığı California Üniversitesi Santa Barbara Kampüsü'nde Orfola Küresel Araştırmalar Merkezi'ndeki İklim Değişikliği, İnsan Güvenliği ve Demokrasi Projesi'nin eş direktörüdür. 2014-2020 yılları arasında Birleşmiş Milletler Gıda Hakkı Özel Raportörü olarak görev yapmış olan Elver, 2014 yılına kadar Türkiye'nin BM İklim Değişikliği Sözleşmesi Müzakere ekibinde yer almıştır.

Akademik kariyerine Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde başlamış olan Elver, 1996 yılına kadar bu görevde bulunmuş ve bu dönemde ayrıca Çevre Bakanlığı kurucu hukuk müşavirliği ve daha sonra Başbakanlığa bağlı Kadının Statüsü ve Sorunları hukuk müşavirliği ve Genel Müdürlüğü yapmıştır. 1994-1996 yılları arasında Malta'daki Akdeniz Diplomasi Akademisi'nde Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) Çevre Diplomasisi Kürsüsü Başkanlığı'na getirilmiş ve 1996 yılından bu yana da dünyanın birçok yerinde, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde misafir araştırmacı ve profesör olarak çalışmıştır.

Yazarın ilk kitabı *Peaceful Uses of International Rivers: The Euphrates and Tigris Basin* Transnational tarafından 2002'de, ikinci kitabı *Headscarf Controversy: Secularism and Freedom of Religion* 2012 yılında Oxford Üniversitesi tarafından yayınlanmış, Paul Wapner ile editorlüğünü yaptığı üçüncü kitabı *Reimagining Climate Change* ise 2016'da Routledge Yayınevi tarafından yayınlanmıştır. Elver halen "*Upholding Right to Food and Reflections of the UN Special Rapporteur*" başlıklı kitabı üzerinde çalışmaktadır.

COVID-19 GÜNLERİNDE GIDA HAKKI

Hilal ELVER*

COVID-19 salgının dünyayı sardığı bugünlerde, hepimizin acil sağlık sorunlarına, ve bu alandaki belirsizliklere, korkulara, eksikliklere ve yetersizliklere odaklandığımız günler biraz daha gerilerde kalırken, bunun yerini, ekonomik kriz, işsizlik, açlık ve gıda sektöründeki sorunlar almaya başladı.

Salgın ile birlikte, özellikle gelişmiş ülkelerdeki tedarik zincirinin kırılması nedeniyle başlayan ve televizyonlarda gördüğümüz süpermarketlerdeki boş raflar, tarlalarda çürüyen sebzeleermekte olan bir gıda krizinin ilk habercileri olarak zihinlerimize yerleşti.

Bunun daha da ciddi bir etkisi Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı'nın birkaç hafta önce yayınladığı ve aşırı açlıkla, yani kıtlıkla karşı karşıya olan ülkelerin durumlarının incelendiği rapor ile oldu. Kıtlık tehlikesi ile karşı karşıya kalan ülkelerin çoğunluğu Sahra Afrikasında ve Orta Doğuda savaşlarla ve uzun dönemli kuraklıklarla yaşayan ülkeler.

Bu rapordaki veriler COVID salgınından önceki döneme ait, ve şu anda 132 milyon kişinin kıtlık tehlikesi altında olduğunu, COVID-19 salgınının ise bu sayıyı ikiye katlayabileceğini, yani 264 milyona çıkabilme ihtimalini öngörmekte.

Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu bu hafta Lancet Küresel Sağlık Dergisi'nde çıkan bir makaleye dayanarak Corona nedeniyle ortaya çıkan sağlık sorunları ve yetersiz beslenmeden dolayı önümüzdeki 6 ay içinde 5 yaşın altında 1,200.000, ya da günde 6,000 çocuk ölümünün daha, günlük çocuk ölümlerine ekleneceğini söylemekte.

Yine Birleşmiş Milletler Üniversitesi'nin bir araştırmasına göre, küresel pandeminin ekonomiye olan etkisi nedeniyle en az yarım milyar kişinin, ya da toplam dünya nüfusunun %8'inin yoksulluğa sürükleneceği öngörülmekte. Bu rakam 1990 yılından beri yoksulluğun ilk defa bu kadar arttığı bir dönem.

Gıda ve beslenme konusuna gelince, 21. yüzyılın dörtte birini geride bıraktığımız bu günlerde, dünya nüfusunun neredeyse iki katı kadar tarım üretiminin söz konusu olduğu bir dünyada nasıl oluyor da, 2019 yılı itibarıyla 820 milyon kişi her akşam kronik açlıktan dolayı yatağa aç gidiyor. COVID-19 salgını ise aşırı açlık, yani kıtlığı ikiye katlayarak bu sayıyı 265 milyona çıkarıyor.

Bu gerçek dünyadaki en önemli insan haklarından biri olan gıda ve beslenme hakkını ihlal etmesine rağmen, ve bu hak dünyada hemen hemen en çok ihlal edilen bir hak olsa bile bu haberleri duyduğumuzda bunun insan hakları ile ilgisini hemen kuramıyoruz.

*Prof. Dr.; Kaliforniya Üniversitesi (UCLA) Öğretim Üyesi, ABD; 2014-2020 BM Gıda Hakkı Özel Raportörü. elver@ucsb.edu

Bunun nedeni de 1948 yılındaki İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile bütün Birleşmiş Milletler üyesi devletler tarafından kabul edilen gıda ve beslenme hakkının çok fazla gündeme gelmemesinden, gündeme gelse bile pek de doğru anlaşılmasından kaynaklanıyor.

Birçok ülkede, özellikle Batı dünyasında halen politik haklardan sonra ikinci sınıf muamele gören gıda hakkı, çoğu zaman da gıda bankalarının yaptıkları gibi hayırseverlik şeklinde anlaşılan, ama aslında devletin yükümlülüğünde olan ve kişilere de bundan dolayı “devlete hesap sorma” hakkı tanıyan yasal bir mekanizmadır.

Gıda ve beslenme hakkının COVID-19 günlerindeki durumuna geri dönecek olursak, bu virüsün dünyayı ne kadar uzun zaman etkileyeceği, açlık ve kıtlığın en çok görüldüğü Sahra Afrikasında ve dünyanın heryerindeki az gelişmiş ülkelerde yayılması ile nasıl bir felaketle karşılaşabileceğimiz hakkında şu anda sadece tahmin yürütmekten öteye gidemiyoruz.

Ayrıca, salgının gelecek hasat mevsimini, ya da mevsimlerini etkileyeceğini, ya da bu sırada başka bir doğal afetle karşılaşmak, ya da sosyal barışın bozulması ile politik sorunların ortaya çıkması suretiyle bu sorunun daha da büyük boyutlara ulaşabileceğini de sadece tahmin edebiliyoruz.

Şimdiye kadar, hızla yayılan bu virüsün açlıkla savaşan ülkeleri ne kadar vuracağını henüz bilmiyoruz. Örneğin, Hindistan ve Afrika kıtası dünyanın üçte bir nüfusuna sahip ancak şimdilik % 3 virus vakası var.

İşte böyle bir topyekûn belirsizlik döneminde en önemli insan haklarından biri olan ‘gıda ve dengeli beslenme hakkını’ şimdiye kadarki deneyimlerimizi ve yaşadıklarımızı, tarım ve gıda sistemlerindeki mevcut eksiklik ve yalnışlıkları da gözönüne alarak ele almanın yararlı olacağını düşünüyorum.

Dünyada ve Türkiye’de küresel ekonomik düzen ve serbest piyasa ekonomisinin bir parçası haline gelen tarım ve gıda sistemlerinin maalesef insan haklarını gözeten bir sistem olmaktan çıktığı bu dönemde, bir de küresel sağlık krizi nedeniyle daha da artan sorunlar karşısında, devletler bu yükümlülüklerine ne derece saygılı olacak, vatandaşların hakkını üçüncü kişilere karşı nasıl koruyacak, hatta böyle bir acil durumda gıdaya erişim konusunda ne kadar aktif olacak sorusu akla ilk gelen sorular.

Ama nedense bu zor günler geçince, bütün dünyada olduğu gibi, bizde de yanlış giden ve ülkeleri gıdaya erişim konusundan dışa bağımlı hale getiren, ekosisteme ve çevreye kullandıkları aşırı kimyasallar yüzünden ağır yük bindiren, doğal kaynakları geleceği düşünmeden kullanan ve kirleten, küçük çiftçiyi tarım işçisi haline getiren, tarım işçisini ise ortaçağdaki feodal sisteme geri götüren, endüstriyel tarımın tartışılması gündemden düşüyor.

Çünkü bugünkü tarım ve gıda sistemleri bazı ufak değişiklikler göstermekle birlikte dünyanın heryanını tıpkı COVID-19 virüsünün sardığı gibi sarmış durumda. Serbest piyasa ekonomisinin bir uzantısı olarak, çok uluslu birkaç dev şirketin elinde olan bu düzen, fütursuzca slogan haline getirdikleri gibi “dünyayı doyurmayı” kendilerine görev sayan büyük sermaye, bu sistemi çok etkili bir biçimde koruyor ve kolluyor.

Ancak, COVID-19’un ortaya çıkardığı gıda paniği aslında yanlış giden gıda sistemleri üzerine uzmanların dikkatini toplamaya da yaradı. Artık heryerde, “hiçbir şey eskisi gibi olmayacak” şeklindeki sloganlarla yeni bir düzen arayışına olan ihtiyaç dile getirilmekte.

İşte bu noktada tarım ve gıda etiği düşünürlerine düşen görev, insan haklarına ve çevreye saygılı, zor durumda olan kesimlerin ihtiyacını ilk önce düşünen, eşitlikçi, ayrımcılıktan uzak, şeffaf, toplumdaki her kesimin karar mekanizmalarına katılımını sağlayan, merkezden yerele herkese açık, hak ihlallerine karşı iyi çalışan bir yargı sistemine sahip, adil bir tarım ve gıda isteminin yollarını aramak olmalıdır.

Peki, bu prensiplerin ışığında alınması gereken somut önlemler nelerdir?

COVID-19'un ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri daha da büyüttüğü bu dönemde ilk etapta acil olarak alınması gereken önlemlerin başında:

1. İlk olarak, işlerini kaybeden, ekonomik açıdan zaten zor durumda olan, kırsal alanda yaşayan küçük çiftçi ve üreticiler, yalnız yaşayan yaşlılar, tek ebeveynli ev halkı gibi grupların mevcut sosyal güvenlik programlarının ötesinde devlet tarafından korunması geliyor.
2. İkinci olarak, yerel pazarlara, halk pazarlarına erişimin sağlanması, pazar yerlerinin korunması ve denetlenmesi, özellikle dayanıksız gıda, meyve ve sebze erişiminin kolaylaştırılması için her türlü önlemin alınması, fiyat ve kalite kontrollerinin devamlı yapılması;
3. Üçüncüsü ise, okullarda, hastanelerde, hapishanelerde, sosyal güvenlik ve bakımevlerinde kaliteli ve besin değeri yüksek gıda dağılımının aksaksız olarak yürütülmesi geliyor.

Daha uzun dönemli yapısal sorunlarla ilgili önlemlere gelince:

1. Mevcut tarım topraklarının korunması, kullanılmayan tarım topraklarının, tarıma açılması, böylece topraksız çiftçiye toprak ve onun dışındaki girdilerin devlet teşviki ile erişilebilir hale getirilmesi;
2. Tarım işçilerinin ücretlerinin adil düzeye getirilmesi, çalışma ve yaşam alanlarının kalitesinin kontrol edilmesi, korunması ve kayıtsız tarım işçiliğinin en aza indirilmesi;
3. Gençlerin ve kadınların tarım ve gıda sektörüne girişimci olarak katılımının sağlanması için her türlü önlemin alınması;
4. Sürdürülebilir tarım, yani agroekolojik ve organik tarımın desteklenmesi ve bu sektörün endüstriyel tarım ile rekabet edebilir hale getirilmesi;
5. Yerel tarıma ve yerel üreticiye öncelik verilerek pazara erişimde büyük şirketlerin hegemonyasına son verilmesi;
6. Tarım politikalarında kendi kendine yetme modeline doğru, özellikle stratejik ürünlerin üretimine öncelik verilmesi ve tarım ve gıdada ihracattan çok ithalat yapan bir ülke konumundan biran önce çıkılması;
7. Aşırı üretim odaklı politikalardan kaçınılarak, üretimde kaliteye önem verilmesi;
8. Aşırı işlenmiş, şeker, tuz ve aşırı yağlı gıdalardan kaçınılması için beslenmeye önem veren politikaların geliştirilmesi ve bu alandaki reklamlara özellikle genç nesilleri koruyucu sınırlamalar getirilmesi;

Tabii unutmamak gerekir ki, insan haklarına dayalı, etik prensipleri takip eden sisteme alternatif sistemler de hemen harekete geçecek, ve gıda krizinin getirdiği kısa dönemli sorunları büyüterek, daha fazla üretmenin, daha fazla satın almanın, daha büyük, uzun, küresel gıda zincirlerine sarılmanın, endüstriyel tarıma daha büyük bir hız vermenin zamanı geldiğini savunan, ekonomik ve bilimsel verilere dayandığını iddia eden görüşler de ortaya çıkacaktır.

Böyle bir sonucu maalesef 2007-8 yıllarında dünyada yaşanan ekonomik krizle gelen ve gıda fiyatlarındaki aşırı artışlar nedeniyle özellikle de dışa bağımlı tarım ekonomilerine sahip az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gıda krizine dönüşen dönemde gördük. Ülkemiz bu krizden o dönemde etkilenmemişti, ama Orta Doğu ülkelerindeki politik çalkantılara neden olan bu krizin dolaylı etkisini biz de yaşadık. Bu krizin de arkasından gelen aşırı üretime dayalı tarım politikalarıyla, petrol zengini bazı ülkelerin ve büyük şirketlerin gelişmekte olan ülkelerdeki işlenmemiş tarım arazilerine saldırarak, bu ülkelerdeki yerel halkları topraklarından, işlerinden ederek ciddi insan hakları ihlallerini yaşattıklarını gördük.

Bugün ise, COVID-19'u ilk önce ve yoğun yaşayan ülkeler, küreselleşme ile en sıkı sıkıya bağlı Batı Avrupa ülkeleri, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri oldu. Bu nedenle de bu salgın bize küresel dünyada yaşamının, şimdiye kadar hiç görmediğimiz tehlikeli bir yüzünü gösterdi. Aynı zamanda da küresel gıda zincirleri ile aşırı bağımlı, adeta onun üzerine kurulmuş tarım ve gıda sistemlerinin ne kadar kırılgan olduğunu da bize göstermesi bakımından önemli bir deneyim oldu.

Örneğin, dünyanın önde gelen gıda üreticisi ülkeleri olan İtalya, İspanya ve Fransa sınırların kapanması ve dolaşımın durması yüzünden tarım işçisi bulamamaktan dolayı, milyonlarca Avroluk mevsimlik yüksek kaliteli beyaz kuşkonmaz, çilek gibi tarım ürünlerini tarlada bırakmak zorunda kalmış, üreticiler büyük kayıplara uğramış, tüketiciler de bu ürünlerden mahrum kalmışlardır.

Bunun daha da ciddi olan örneğini ABD'deki et ve süt sanayiinde görüyoruz. Et kesimhaneleri ve paketleme fabrikaları Amerika'da sadece birkaç şirketin elinde. Örneğin dört şirket Amerika'nın et pazarının %80'den fazlasını elinde tutmaktadır. Burada çalışan işçilerin sosyal mesafe diye bir lüksleri olmadığı için, ve de işleme bantlarının çok hızlı ilerlemesi yüzünden hiç durmadan çalışmak zorunda olan bu işçiler, virüsten hastalanıp ölmeye başlayınca, bu fabrikalar kapanmak zorunda kalmışlardır.

Ancak sonra da bu fabrikalar et ürünlerinin zorunlu ihtiyaç olduğu Beyaz Saray tarafından ilan edilince alalecele, tekrar açıldılar. Burada çalışan işçiler en zor şartlar altında uzun saatler çalışan, sağlık sigortası olmayan, test yaptırmak için iki-üç günlük yevmiyesinden vazgeçmeye zorlanan, hepsi azınlık, pekçoğu da yasal olmayan yabancı işçilerdir. Şimdilerde işbaşı yapmak zorunda kalmışlardır.

Şimdiye kadar gelişmiş ülkeler, ve tarımda ihracata yönelik politikalar sürdüren ülkeler, ki bunlar özellikle Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'dir, yabancı, göçmen ya da sığınmacı tarım işçileri sayesinde kaliteli tarım pazarını ellerinde tutmuş, işçilerin yaşam ve çalışma şartlarındaki zorlukları görmezden gelmişlerdir.

Dünya Çalışma Teşkilatı'nın verilerine göre dünyadaki iki milyar kayıtsız işçinin 1.6 milyarı COVID-19 nedeniyle işlerini kaybettiler. Bu işçilerin çoğunluğu dünyanın her

yerinde, özellikle de, gelişmekte olan ülkelerde aydan aya kazandıkları ile geçinen kişiler, günlük yevmiyeleri ile karınlarını doyuranlardır.

Hindistan'da tüm işgücünün yarısı ülkede çok sıkı tecrit önlemleri başlayınca bir gecede işlerini kaybetti. Afrika'da nüfusun % 65'i kalabalık gecekondualarda yaşadığı için sosyal mesafe dediğimiz önlemlerin hiçbirini yerine getiremeyen, tipik olarak "sabahları kalkıp işe giden ve kazandığı para ile günlük karın tokluğu için çalışan insanlar"dır.

COVID-19 krizi tarım ve gıda işçilerinin ne kadar zor şartlarda çalıştıklarını ve ne kadar vazgeçilmez olduklarını göstermesi bakımından önemli bir gelişme oldu. Burada gıda ve beslenme hakkı ile insan onuruna yakışır çalışma hakkının bazen birbiri ile çatışan haklar olduğunu da görüyoruz. Buradaki dengeyi etik kurallar ile bulmak zorundayız.

Gıda tedarik zincirinin kırılmasının daha da üzücü sonucu ise, arz ve talepteki ani değişiklik, ve değişen dengeler oldu. COVID yüzünden fabrikalar, devlet daireleri, işyerleri, okullar kapanınca, büyük miktarlardaki pazar kaybı nedeniyle üreticiler binlerce hayvanı telef etmek zorunda kalırken, tonlarca sütü ve yumurtayı çöpe attılar. Buna karşılık işlerini kaybetmiş kişiler ise, karınlarını doyurmak için gıda bankalarının önünde kilometrelerce uzunlukta sıralar oluşturmakta, ve üretim fazlası bu ürünlerden faydalanamamaktalar. Bir yandan hayvanlar öldürülüyor, sütler dökülüyor, yumurtalar atılıyor, tarlalarda ürünler çürüyor, ama öte yandan açlık çeken kişiler bu ürünlere erişemiyor. İşte modern endüstriyel tarımın bize COVID nedeniyle öğrettikleri.

Gelişmiş ülkelerde tarım ve hayvancılık sektöründe bugün yaşanan bu sorun, gelişmekte olan ülkelerin bazılarında yer yer yaşanmakta, bazılarında ise zaten bu sektörler iç üretimi çok daraltıp dışarıdan almaya yöneldikleri için, ki burada hayvancılıkta Türkiye'nin bu durumda olduğu belirtelim, onların sorunları ithal edecekleri ürünlere daha fazla para vermek ya da ihracatçı ülkelerin, kendi stoklarını korumak için ihracata sınır getirmeleri nedeniyle hiç ulaşamamaları şeklinde oluyor.

COVID-19'un istihdama olumsuz etkisinin çok büyük olduğu bugünlerde, gıda bankalarının çok önemli görevi var, ama hem burada gönüllü çalışanlar evlerine kapandıkları hem de herkesin stoklamaya başlamasıyla süpermarketlerde gıda bankasına gidecek ürün fazlası kalmadığı için şu anda Amerika'da bulunanların % 40'ı kapandı. Çünkü üreticiden süpermarkete giden sistem optimum faydaya göre, yani en hızlı, en kârlı bir biçimde pazarı elde tutmak için planlanmış olup hiçbir olağanüstü ihtimali göz önüne almadan çalışabileceği düşünülmüş sistemlerdir.

Aynı şekilde, COVID nedeniyle ellerindeki stoğu öncelikle iç tüketime saklamak isteyen büyük ihracatçı ülkelerin, Dünya Tarım Örgütü'nün tam aksini söylemesine rağmen buğday, arpa, mısır, pirinç, hayvan yemi ve yağlı tohumlar gibi ana gıda maddelerinde de kısıtlamaya gitmeleri halinde, bu ürünlerde üretim fazlası olmasına rağmen fiyatlar yükselecektir.

Bütün bu nedenlerle, önümüzdeki günlerde, ve aylarda gıda fiyatlarının yükselmesi aslında yeterinden fazla gıda üretilmesine rağmen her yerde az çok yaşanabilecektir. Bunun ülkemizdeki sonuçlarını şu anda görmekteyiz. Küresel fiyatların düşmesine karşın yerel fiyatlar artıyor. Sonuç olarak bu durumu özetlemek gerekirse, "ürün çok ama doğru yerde değil."

Fakir ülkeler finansal ve yapısal güçleri olmadığından tabii ki bu krizi çok derinden hissedeceklerdir. Fiyat artışları ve milli para değerlerindeki düşüşler de biraraya gelince gıda ve tarımda ihracattan çok ithalata dayalı ülkelerin durumu, özellikle stokları da sınırlı ise bu sorunlar daha da büyüyecektir. Böylece gıdaya erişim, yani gıda güvencesi ve gıda hakkı ciddi bir biçimde olumsuz yönde etkilenecektir.

COVID-19'un bize sunduğu bir başka gerçek te işte bu. Buradan çıkarılacak sonuç, tarım ve gıda da birinci prensibin sadece çok üretim değil, adil, dengeli ve paylaşımcı üretim ve tüketim olduğudur. Konuya sadece ekonomik açıdan yaklaşıp arz ve talep dengelerine göre bir sistem kurmak, insan haklarına saygılı bir düzeni, ve gıda güvencesini kendiliğinden getirmiyor.

COVID-19 nedeniyle ortaya çıkan bu yeni durumda aslında doğru giden birşeyler de var. O da yerel üretimin, yerel tüketimin toplumun hizmetine açılması. Yerel üretimin, yani yerel gıda pazarının hemen hemen bütün gelişmekte olan ülkelerde % 70 ile 80 arasında, hatta Afrika ülkelerinde % 90'lara varan bir pazar payı olduğunu düşünürsek, özellikle taze meyve ve sebze önemli bir yer tutmakta olduğunu görüyoruz.

Gelişmiş ülkelerde de şimdilerde küçük ve yerel üreticiler, tarladan tüketiciye, kısa tedarik zincirlerine geçmeye başladılar. Artık bizde olduğu gibi mahalle pazarlarının önemi, süpermarketler yüzünden yokolma aşamasında iken şimdilerde yeniden ortaya çıkmalarına neden oldu. Bunun sonucunda da, yıllardır süpermarketlerdeki dondurulmuş gıdalar yüzünden yemek yapmayı unutanlar tekrar eski günlere döndüler. Yerel tarımın şimdiye kadar hiç görülmemiş bir zaferi şu anda yaşanmakta. Umarız bu COVID-19 günlerinden sonra da devam eder.

COVID-19 sadece yerel tarımı değil, aynı zamanda sağlıklı beslenmeyi de beraberinde getirdi. Bol meyve ve sebze tüketen şehirli var artık. COVID-19'un önceden kronik sağlık sorunu olan kişilerde daha ölümcül etki yaptığını biliyoruz. COVID-19'dan hastanelik olanların %49'unun daha önceden kronik bir rahatsızlığı var. Bunlardan %48'inin obezite, % 28'inin diyabet hastası olması ve bu hastalıkların beslenmeye bağlı olduğunu düşünürsek, sağlıklı ve dengeli bir diyet dönüşümünün önemi daha da ortaya açık olarak ortaya çıkar.

COVID-19'un bize öğrettiği bir başka şey de bütün dünyada "zorunlu olarak çevre ve iklim adaletine duyarlı bir yaşam biçimi"ne geçmemiz. Şu anda dünyadaki hava kirliliği en alt düzeyde olduğu gibi, iklim değişikliğini tetikleyen sera gazı üretimi de son yılların en düşük seviyesinde. Aynı şekilde, büyük üreticilerin üretim fazlası atıklarını dikkate almazsak, tüketicilerin gıda atıkları da rekor seviyede düşük.

COVID-19 ortadan kalktığı zaman böylesi bir hayat tarzına devam eder miyiz? İşte bu çok tartışılan, ve çok çeşitli spekülasyonlar yapılan bir konu.

Sonuç olarak, bütün bu dile getirdiklerimizi toparlayacak olursak, COVID-19 salgını sonunda yeni bir düzene geçmek için elimizde bir fırsat. Herşeyden önce COVID öncesi doğru gitmeyen tarım ve gıda politikalarını gözden geçirmeli, bu zor dönemin bize verdiği dersleri dikkate almalı, böylece bu imkânı doğru yönde değerlendirerek, geçmişteki hatalardan, başka ülkelerin yanlış deneyimlerinden kaçınarak, doğru örneklerle odaklanarak, insan haklarına saygılı, içinde bulunduğumuz coğrafyaya ve ekosisteme uyumlu, zengin tarım ve gıda kültürümüze dayalı, herkesi kapsayıcı bir sisteme başlamak için özgürce tartışmaya ve birlikte çalışmaya başlamalıyız.

korona günleri
**SANAL
KONFERANSLARI**

*Korona Günlerinin Tarım
ve Gıda Sistemi Üzerine
Düşündürdükleri*

PROF. DR. CEMAL TALUĞ

Tarım ve Gıda Etiği Derneği Başkanı
Ankara Üniversitesi Önceki Rektörü

 TARGET online youtu.be/9kcrRmYTFs8

 targetder.org [tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi) [targetder](https://www.instagram.com/targetder) [VeEtigi](https://twitter.com/VeEtigi)

Prof. Dr. **Cemal Taluğ**, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nden (AÜZF) 1971 yılında mezun oldu. Doktorasını 1975 yılında, yine aynı Fakültede Tarımsal Yayım ve Haberleşme alanında tamamladı ve Türkiye üniversitelerinde "tarımsal yayım" disiplininde ders veren ilk akademisyen oldu. Bir uluslararası tarımsal araştırma kuruluşundan (ICARDA) aldığı davetle 1986 yılında üniversiteden ayrılarak Pakistan'ın Belucistan eyaletinde uygulanan bir araştırma projesinde (MART/AZR), uluslararası tarımsal yayım uzmanı olarak görev yaptı. 1990 yılında Türkiye'ye ve üniversitesine döndü ve 2015 yılında yaş sınırı nedeniyle emekliye ayrılan dek Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nde görev yaptı.

Ankara Üniversitesi Rektörlüğü (2008-12) ve Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dekanlığı (2004-08) görevlerinde bulundu. Akademik çalışmalarıyla yurt dışından; Kuzey Makedonya Bitola (Manastır) St. Kliment Ohridski Üniversitesi Onursal Profesörü, Japonya Soka Üniversitesi Yüksek Onur Nişanı, İtalya Cumhuriyeti Yüksek Dayanışma Nişanı, Azerbaycan Nahcivan Devlet Üniversitesi Onursal Doktoru unvan ve nişanlarını aldı.

Birçok uluslararası projede danışmanlık yaptı ve emeklilik sonrasında Avrupa Üniversiteler Birliği Kurumsal Değerlendirme Programında görev aldı. Türkiye'de ise aralarında TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Başkanlığı, TEMA Vakfı ve Türkiye Çevre Vakfı'nda Mütavelli Heyet Üyeliği, TED Bilim Kurulu Üyeliği olmak üzere çok sayıda meslek ve sivil toplum kuruluşunda görevler yaptı. Halen Tarım ve Gıda Etiği Derneği'nin (TARGET) Yönetim Kurulu Başkanı'dır.

Katılımcı tarımsal yayım, yeniliklerin yayılması ve benimsenmesi, izleme ve değerlendirme, tarımsal bilgi sistemleri, tarımda kadın ve tarım etiği konularında yoğunlaşan yaklaşık 100 adet Türkçe ve İngilizce bilimsel yayını bulunmaktadır.

COVID-19 SALGINININ TARIM VE GIDA SİSTEMİNE ETKİLERİ VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Cemal TALUĞ*

COVID-19 salgını sürecinde tarım ve gıda sistemiyle ilgili yaşananlardan çıkardığım **öğrenmeleri** ve sistemin geleceğine dair **düşüncelerimi** sizlerle kısaca paylaşmak istiyorum. Bunu yaparken, **insan değerlerini** odağa almaya ve sistemin **küresel, ulusal ve yerel katmanlarının** tümünden kimi örnekleri kapsamaya çalışacağım.

Bu sene yılbaşına bir hafta kala Çin Halk Cumhuriyetinde ilk kez kayıt altına alınan ve hızla yayılmaya başlayan COVID-19 virüsü, iki-üç aylık bir sürede tüm ülkelere az veya çok yayılan bir küresel salgına dönüştü. 2020 Mayıs ayı ortalarına geldiğimiz bu günlerde bir-kaç ülkeden umut verici bilgiler gelmekle birlikte salgının **ne zaman ve nasıl kontrol** edilebileceği konusunda büyük bir **belirsizlik** devam etmektedir.

COVID-19'un yakın tarihlerdeki benzer salgınlardan ayrıldığı özelliklerinden birisini burada vurgulamak isterim. Örneğin Ebola salgınında vaka sayısı ile ölüm arasındaki oran çok yüksek olmuş, Afrika ülkeleri zorlu günler yaşamışken, batı dünyası bu salgından hiç etkilememişti. COVID-19 ise en büyük tahribatı bu kez yoksul güney ülkelerinde değil, **küreselleşmede başı çeken gelişmiş ülkelerde** örneğin İngiltere, İtalya, İspanya, Fransa gibi büyük Avrupa ülkelerinde ve Amerika Birleşik Devletlerinde yaptı, yapmaya devam ediyor.

Bugün küreselleşmenin ticarete, finansmanda, ulaşımda ve turizmde erişilen boyutu ile COVID-19'un hızla yayılımı ve önce zengin ülkelerin büyük kentlerine yani **küresel düzenin cazibe merkezlerine** ulaşması arasındaki ilişki de yadsınmaz. COVID-19 bile küreselleşmeye ayak uydurmuş görünüyor. Bu gerçekten yola çıkarak salgının tarım ve gıda sistemi üzerindeki etkilerine ve düşündüklerine önce **küresel katman** üzerinden bakmanın uygun olacağı kanısındayım.

Salgının yarattığı korku ve belirsizliğin, birçok yerde ve ortamda **insanların panik halinde evlerinde gıda stoklamaya** dönük "olağandan farklı" alış veriş davranışlarına neden olduğu görüldü. İlginçtir, ulusal devletler de birey insanlara benzer biçimde davrandılar. Önce evlerinin içine döndüler, gıda arzına ve gıda stoklarına baktılar. Bunun sonucunda; (a) gıda stoklarının güçlendirilmesi için **ihracatın sınırlandırılması** ve (b) **ulusal gıda arzının desteklenmesine** ve **gıda tedarik zincirlerinin aksamamasına** dönük **kamu müdahaleleri ve korumacı tedbirler** yaşanmaya başladı. İhracat sınırlandırması da, kamu müdahaleleri ve korumacılık da küresel gıda sisteminin "olağandan farklı" davranışlarıdır.

*Prof. Dr.; Tarım ve Gıda Etiği Derneği TARGET Yönetim Kurulu Başkanı; cemaltalug@gmail.com

Peki olağan olan nedir? Uluslararası sermayenin çıkarları doğrultusunda ve bir avuç ulusötesi dev firmanın hegemonyası altında biçimlenen Küresel Gıda Sistemi bütünüyle **serbest piyasaya değerlerine** dayalıdır. Küresel Gıda Sistemi eşitsizlikleri derinleştirmekte, tarımsal bilgiyi ticarileştirmekte ve kontrol etmekte, endüstriyel tarımın önünü açarken aile çiftçiliğini tarih sahnesinin dışına sürüklemeye çalışmaktadır.

Bu sistemin dayattığı endüstriyel tarımın sürdürülebilmesi için **ucuz emek** vazgeçilmez, **doğanın sömürülmesi** ise kaçınılmazdır. Endüstriyel tarımın yükseldiği son yirmi otuz yılda (a) **doğal kaynaklar** acımasızca tahrip edilmekte, (b) **biyolojik çeşitlilik** hızla azalmakta ve (c) tarımın **karbon salınımindaki payını** %20'leri aşmaktadır.

Hiçbir **ulusal sınır tanımayan** COVID-19'un, tüm insanlara "siz de bizim gibi doğanın bir parçasısınız, hepiniz tek bir çatı altında yaşıyor ve eşit biyolojik özellikler taşıyorsunuz, doğaya karşı bu başkaldırınız neden? Kendi aranızda bu kavgalarınız neden?" diye seslendiğini duyar gibi oluyorum.

Bizim hem COVID-19 ile hem de COVID-19 gibi sınır tanımayan ve sadece tek tek insanları değil tüm insanlığı tehdit eden **iklim değişikliği** ile mücadele etmemiz lazım. Bu mücadelelerimizin sonuç vermesi ancak küresel düşünmemize ve **küresel bir mücadele** yürütmemize bağlıdır. Bu gerçek bizim küreselleşmeye olan ihtiyacımızı gösteriyor. Ama bu olguların bize işaret ettiği küreselleşme, bugünkünden çok farklı bir küreselleşmedir. **Dayanışma ve adil paylaşım** temelinde bir küreselleşmedir.

Anlatmaya çalıştıklarımı daha kalın çerçeveli bir cümle içinde paylaşmaya çalışayım. Korona günleri; **bu mavi gezegende ve hepimize ait bu gökyüzü altında artık** dayanışmacı ve paylaşımcı, insan haklarına ve doğaya saygıya dayalı **yeni bir küreselleşme anlayışı** inşa etmek zorunda olduğumuza ışık tutuyor.

COVID-19 salgını sürecinde yarın için umutlarımızı yeşerten bazı olgulara da tanık oluyoruz. Bunların en başında da sanırım **bilimin değerinin** yükselmekte oluşu geliyor. Bugün insanlık gözünü dünyanın çeşitli yerlerindeki laboratuvarlara, araştırma merkezlerine, akademik kurumlara çevirmiş, COVID-19 ile başa çıkmasını sağlayacak **aşular ve tedavi yöntemleriyle** ilgili müjdeli haberleri bekliyor. Bu süreçte kitle iletişim araçlarının ve sosyal medya ortamlarının başkahramanları hep bilim insanları. İnsanların yüzlerini bilime çevirmeleri çok önemlidir, çok değerlidir.

Bu konuda bundan neredeyse yüzyıl önce söylenmiş olağanüstü güzel bir söz geliyor aklıma **"Hayatta en gerçek yol gösterici bilimdir."** Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk'ü yeniden minnetle ve saygıyla analım bu noktada.

Ulusal egemenliğimizi önderini saygıyla andıktan sonra tarım ve gıda sisteminin ulusal katmanıyla ilgili değerlendirmelerime geçiyorum. Türkiye tarımda COVID-19 salgınından önce de **sıkıntılı bir dönem yaşamaktaydı**. Tarım girdilerinde dışa bağımlılık giderek derinleşmekte ve temel tarım ürünlerinin bir bölümü ithalat yoluyla karşılanmak durumundaydı. Üreticiler daha fazla borçlanırken daha az para kazanabilmekteydi. Bu nedenle; kırsal alanlar giderek sessizleşmiş, gençler tarımdan uzaklaşmış ve önemli miktarda tarım toprağı üretim dışında kalmıştı.

Korona günleriyle birlikte genel olarak esnek olmadığı bilinen **gıda talebinde** önce ürünler bazında olağandışı farklılıklar, sonra da genel bir talep daralması yaşanmaya başladı. Daha dayanıklı ürünlere (kuru bakliyat, patates, soğan v.b) talep artarken başta balık olmak

üzere kimi hassas ürünlerde talep düştü. Restoranların, kafelerin kapalı olması, düğün, derneklerin yapılamaması, büyük çaplı iş ya da aile ve dost ziyafetlerinin ortadan kalkması ve özellikle ülkemiz için büyük önem taşıyan turizmin durması gıda talebinde daralma yarattı. Aynı şekilde milyonlarca insanın işlerini ve gelirlerini kaybetmekte olmasının da gıda talebinde olumsuz etkisi görülmektedir ve giderek daha fazla görülecektir. Gıda tedarik zincirlerinde de zaman zaman aksama ve kırılmalar yaşanması şaşırtıcı değildir.

Bu yaşananlar zor günlerde olağandır ve süreç içinde bir dengeye doğru evrilir. Önemli olan, Korona Günlerinin bize çok açık ve net bir biçimde; **tarımda ithalata dayalı anlayışın** sürdürülebilir olmadığını göstermiş olmasıdır. Param var, **paramı bastırır ithal ederim** anlayışı, konu gıda olunca, benim kendi gıda güvencem ve gıda bağımsızlığım önceliklidir, bunu sağlamadan **senin paran geçmez** söylemiyle karşılaşmaya başlamıştır.

Bu bağlamda; **Yerli ve milli tarımın** ya da eşanlı söylemiyle **ulusal gıda güvencesinin** artık bir slogan olmaktan çıkarılması, **tam anlamı ve tüm gerekleriyle yaşama geçirilmesi**, tüketicilerin de bu konuya duyarlılıklarının artırılması kaçınılmaz bir öncelik olarak ortadadır.

Gıdanın, bugün çok daha iyi görünen, yaşamımız ve geleceğimiz üzerindeki özel konumu **kamucu yaklaşımları ve çağdaş bir planlamayı** olmazsa olmaz kılmaktadır. Türkiye hızla gerçekçi bir **tarımsal üretim planlaması yapabilmenin alt yapısını** gerçekleştirmektedir. Öncelikle uzun yıllardır yapılmayan **tarım sayımı** hızla gerçekleştirilmeli, **iklim değişikliğinin tarıma etkileri** yakından izlenmelidir. Bugüne değin çoğu kez güncel gereksinimlere ya da politik çıkarılara dayalı olarak belirlenen **destekleme politikaları** da üretim planlamasının hayata geçirilmesinin başlıca aracı olarak kabul edilerek, orta ve uzun erimli hedeflerle bağlantılı bir biçimde hazırlanmalı ve uygulanmalıdır.

Türkiye gibi büyük ve zengin olanakları ve potansiyeli olan, olağanüstü bir ürün yelpazesine sahip bulunan bir tarım ülkesi; temel ürünlerin bir kısmını, en azından; buğdayı, mısırı, kırmızı eti, pirinci, kuru fasulyeyi, mercimeği, ayçiçeğini ve yem hammaddelerini ithal eden bir ülke olmaktan kurtulmalıdır.

Türkiye gibi **büyük ve zengin olanakları ve potansiyeli** olan bir tarım ülkesinin 2008 krizi sonrasında **yoksul ülkelerde** toprak kiralama ya da satın alma yoluyla ortaya çıkan ve adına **toprak gaspları** denilen hareketin içinde yer alma çabalarını da doğru ve etik bulmadığımı belirtmeliyim. 3. Tarım ve Orman Şurasının Sonuç Bildirgesi içinde yer alan “yabancı ülkelerde stratejik anlamda üretimin teşvik edilmesi için arazi kiralamalarının devam edilmesini” öngören maddesi çok taraflı ve ayrıntılı olarak tartışmaya açılmalı ve yeniden değerlendirilmelidir.

Bilgi artık diğer alanlarda olduğu gibi tarım ve gıda alanında da en önemli üretim faktörüdür. Bilimsel araştırmaların önemli ölçüde ulusötesi firmaların kontrolünde olduğu ve tarımsal bilginin giderek ticarileştiği günümüzde Türkiye'nin bu alanda da büyük olanakları ve potansiyeli vardır. Gelişmiş ülkelerin birçoğunda kamu tarımsal araştırma kurumları özelleştirilmişken ülkemizde geniş ve yaygın bir **kamu araştırma yapılanması** ve çok sayıda nitelikli kamu araştırmacısı vardır. Üniversitemizde ise köklü bir tarım, gıda ve veteriner hekimliği birikimi ve çok sayıda uluslararası saygınlığı olan bilim insanı bulunmaktadır. Ancak araştırmaların yaşamın gerçek sorunlarına dönüklüğü ve çok disiplinli çalışma alışkanlığı açısından yaşanan sıkıntıların aşılması gereklidir. Araştırma-yayım-çiftçi bağı güçlendirilmelidir. Kırsal alanda insan kaynağının geliştirilmesi ve

çiftçilerin bilgiyle buluşmalarının sağlanması için **tarımsal eğitim ve yayım hizmetlerine** daha fazla yatırım yapılmalıdır.

Tarım ve gıda sisteminin yerel katmanına ilişkin olarak ise sözlerime öncelikle **yerel üretimin ve yerel paylaşımın değerinin** Korona Günlerinde daha açık olarak gözüktüğünü belirterek başlamak isterim. Kentler artık çok büyüdü. Kent ile doğa ve **kentli ile yiyeceği arasındaki mesafe** ise artık her anlamda çok açıldı. Kentlerin gıda ihtiyaçlarını mümkün olduğu kadar yakın çevrelerinden karşılayabilmeleri özellikle zor zamanlarda önemli.

İllerimizin ve kentlerimizin yerel üretim ve yerel paylaşım ile ilgili birbirlerinden çok farklı tarihsel geçmişe, kültüre, olanaklara ve kapasiteye sahip olmaları, bu alanda **yerel yönetimlerin** öncülük yapmalarını gerekli kılmaktadır.

Ben yerel yönetimlerin özellikle Büyükşehir Belediyelerinin Korona Günlerinden önemli öğrenmeler ve deneyimler kazandıklarını görüyorum ve bunu çok önemsiyorum. Onların tarım ve gıdaya ilişkin görevlerini **dört ana başlıkta** toplamak mümkün. (1) Toplumun kırılgan kesimlerini gözetmek ve gıda ihtiyaçlarını bir insan hakkı anlayışıyla karşılamak. (2) Yerel gıda arzının sürdürülmesine ve geliştirilmesine katkıda bulunmak, bunu yaparken doğa dostu tarımın ve çiftçi örgütlerinin desteklenmesine özel önem vermek. (3) Üretici-tüketici yaklaşımına yardımcı olmak; üretici pazarları açmak, toplum destekli tarımı ve gıda topluluklarını desteklemek v.b. (4) gıda güvenliğini gözetmek, gıda kaybı ile israfının önlenmesi konusunda duyarlılığı artırmak ve gıda atıkları yönetimi ve kontrolünü sağlamaktır.

Emeğin bu dönemde itibarı artan bir kavram olarak yükselmesi memnuniyet verici bir gelişmedir. Korona Günlerinde ülkemizde de kamu yöneticileri, başta **mevsimlik tarım işçileri** olmak üzere tüm tarım ve gıda işçilerinin her türlü insan hareketliliği kısıtlamalarından muaf tutularak işlerinin başında olmaları için çaba gösteriyorlar. Ancak, bu çaba daha insani, daha hakça bir tarım ve gıda sistemi yaratma kaygısından değil; gıda arzında ve tedarik zincirlerinde doğacak sorunlara karşı **bugünlere özgü önlem alma** arayışından doğuyor.

Oysa, tarım ve gıda işçilerinin insan onuruna yakışır bir yaşama ve iş güvenliği olanaklarına kavuşturulması, tarımsal üretimde büyük payı bulunan emeğinin karşılığını hakça alamayan kır kadınlarının sorunlarının giderilmesi ve seslerinin duyurulması, sistemi içinde ne yazık ki yaygın olarak var olan çocuk emeği sömürsünün ortadan kaldırılması için çok boyutlu **yapısal düzenlemelere** ihtiyaç var. Yakın gelecekte bu dönüşümün gerçekleşeceğini umut ediyorum.

Bu arada hasat için geçici işçi bulmada zorluklar yaşayan yerel çiftçilerin yardımına koşmak için kent gençlerini **gönüllü tarım işçileri** olarak örgütleyen kimi belediyelerin çabalarını hayranlıkla izliyorum. Kırlarda bile azalan **imece geleneğini** kır-kent birlikteliklerine taşımak ne güzel...

Şimdi, son sözlerimi paylaşarak konuşmamı bitirmek istiyorum. Korona Günleri tarım ve gıda konularında **toplumsal farkındalığı ve duyarlılığı** çok yükseltmiş bulunuyor. Bu olguyu, tarım ve gıda sisteminin; insanın, toplumun ve doğanın esenliği doğrultusunda yeniden biçimlendirilmesi için önemli bir fırsat olarak görüyorum. Sizleri, **ekseninde etik değerler bulunan, dayanışmaya ve adil paylaşımaya dayalı, emek ve doğa dostu** yeni bir tarım ve gıda sisteminin yapılmasına katkıda bulunmaya ve sorumluluk almaya davet ediyorum.

korona günleri

SANAL KONFERANSLARI

*CoViD-19 için Alınan Önlemlerin
Tarım ve Gıda Sistemine Etkilerinin
Etik Açıdan İncelenmesi*

PROF. DR. YASEMİN YALIM

Türkiye Biyoetik Derneği Başkanı

 TARGET online youtu.be/QxRFUdPHcYQ

 targetder.org [tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi) [targetder](https://www.instagram.com/targetder) [VeEtigi](https://twitter.com/VeEtigi)

Neyire Yasemin Yalım, tıp doktorudur ve tıp etiği ve tarihi alanında doktora yapmıştır. 2001-2002 akademik yılını Minnesota Üniversitesi Biyoetik Merkezi'nde "biyoetik" alanında doktora sonrası araştırmacı olarak geçirmiştir. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı'nda profesör olarak çalışmıştır. 2008-2012 yılları arasında Ankara Üniversitesi Rektör Yardımcılığı, 2015-2019 yılları arasında Anabilim Dalı Başkanı olarak görev yapmıştır.

İlgi alanları; etik metodolojisi, yaşamın sonuyla ilgili etik konular, araştırma ve yayın etiği (bilim etiği), etik danışmanlık ve etik konsültasyon, psikiyatri etiği ve tıbbi hataların etik boyutları ve hasta güvenliğidir. Son yıllarda tarım ve gıda etiği konuları üzerinde de çalışmaktadır.

Türkiye Biyoetik Derneği'nin kurucu üyesidir ve halen Yönetim Kurulu Başkanı olarak görev yapmaktadır. Aynı zamanda Derneğin hakemli bilimsel dergisi olan Türkiye Biyoetik Dergisi - TJOB'un Genel Yayın Yönetmenidir. Türkiye Tarım ve Gıda Etiği Derneği'nin kurucu üyesi ve Genel Sekreteridir. Türkiye Felsefe Kurumu'nun Biyoetik Birimi üyesidir. Yalım, Türkçe ve yabancı dillerde 300'den fazla yayının yanı sıra, ilk Türkçe Biyoetik Terimleri Sözlüğü'nü (Harun Tepe, Nüket Büken ve Deniz Kucur ile birlikte) yayınlamıştır.

TÜRKİYE’DE COVID-19 İÇİN ALINAN BAZI ÖNLEMLERİN ETİK ANALİZİ

Neyyire Yasemin YALIM*

Büyük salgınlar, kuraklıklar ve kıtlıklar tarihin akışını değiştirir. Örneğin 1346-1353 Büyük Veba Salgınının Batı dünyasında Reform hareketinin önünü açtığı bugün bütün tarihçiler kabul ediyor. COVID-19 pandemisi de öyle gözüküyor ki dünyaya benzer bir düzen değişikliği getirecek; bir anlamda kağıtlar yeniden dağıtılacak. Ancak henüz net bir öngöründe bulunmak için erken.

Salgın, kıtlık ve savaş gibi belirli bir alanı değil, kimi zaman bir ülkeyi, kimi zaman bir bölgeyi, bazen de COVID-19 salgınında olduğu gibi tüm dünyayı etkileyen olağanüstü zor durumlar devletlerin, bölgesel işbirliklerinin ve insanlığın gücünün, aklının ve vicdanının test edildiği zamanlardır. Onun için bunlara Mahşerin Dört Atlısı (Hastalık, Açlık, Savaş ve Ölüm) denir ve insanlığın dayanıklılığını test ettikleri düşünülür. Toplumlar “zor zamanlar” da denilebilecek böyle dönemlerde farklı tepkiler gösterirler. Bu tepkilerin ortak özelliği sıradan zamanlarda kabul edilemez birçok eylemin kabul edilir, meşru, gerekli, hatta zorunlu görülmesidir. Toplumların gelişmişlik düzeyleri böyle zamanlarda belirleyici olur. Gelişmişlikten kasıt bilgi, ekonomik ve teknolojik güç, sosyal destekler ve dayanışma, yaratıcılık, uyum yeteneği açısından toplumun bulunduğu düzeydir. Böyle zamanlarda toplumsal sözleşme kasadan çıkarılır ve toplum devletten, o güne kadar kendisinden talep ettiklerinin karşılığını vermesini ister. Ödediği vergilerin, kabul edip uyduğu sınırlamaların, o güne değin topluma yaptığı katkıların karşılığında devletten tek başına başa çıkamayacağı bu durumu yönetmesini, kendisinin ve sevdiklerinin zor zamanları en az hasarla atlattığını sağlamasını bekler. Toplumsal sözleşmenin devlete sorumluluk yükleyen kısmıdır bu. Aynı zamanda devletin tarih önünde hesap verebilirliğinin bir görüntüsüdür.

Devlet bu sorumluluğu onu yönetenler aracılığıyla yerine getirir. Bu metin boyunca onlara “yönetim” diyeceğim. Yönetimin sorumluluğunun kapsamı çok geniştir. Öncelikli işi kaos ve belirsizliği önlemektir. Çünkü kriz dönemleri tek tek insanların hayatta kalma içgüdüsüne gerilemelerine yol açar. Kriz ne kadar derin, yaşam ne kadar tehdit altında, ıstırap çekme olasılığı ne kadar yüksekse bu gerileme o kadar hızlı ve belirgin olur. Bu gerilemenin işlevsel bir toplumsal düzeni bozmasının önündeki tek engel, bireyin yönetime duyduğu güvenidir. Sözü ettiğim güven Maslow’un ihtiyaçlar piramidinin üzerine inşa olacağı zemini hazırlar, toplumun varolmaya devam ettiğini gösterir. Ardından fiziksel ihtiyaçlar, güvenlik, sosyal ihtiyaçlar ve benzerleri gelir. Bugün yaşadığımız COVID-19 pandemisi bu durumun 21. yüzyılda yaşanan, bu boyuttaki ilk örneğidir; o nedenle de devletlerin ateşle imtihanı sayılabilir.

*Prof. Dr.; Türkiye Biyoetik Derneği Başkanı; yalimx001@yahoo.com

Salgın, kıtlık ve savaş gibi zor zamanlar ülke yönetimlerine büyük yetkiler verilmesini ve bunun toplum tarafından da kabul edilmesini sağlar. Ne var ki bu yetkiler aynı zamanda ciddi ve çoğunlukla ağır sorumluluklar getirir. Ülkenin yönetim biçimi bu sorumluluğun nasıl paylaştığını da belirler. Günün sonunda toplum varoluşuna yönelik tehdidin doğru yönetilip yönetilmediğine, bu süreçte nimet ve külfetlerin hakça paylaşılıp paylaşılmadığına ve sonuçta ortaya çıkan durumdan ahlaken kimin/kimlerin sorumlu olduğuna karar verir. Zor zamanlarda karar alanların bu değerlendirmenin er ya da geç yapılacağını göz önünde tutarak eylemde bulunmaları gerekir.

Türkiye örneğinde, toplumun hayatta kalma içgüdüsünün ortaya çıkışını ve tek tek bireylerle yönetim arasındaki güven ilişkisinin hangi düzeyde olduğunu gösteren en açık örnek 10 Nisan 2020 günü saat 22.00 itibarıyla duyurulan sokağa çıkma yasağına toplumun verdiği tepkide görülebilir. Bunu yalnızca marketlere saldırmak olarak da okumamak gerekir; asıl kritik olan ortaya çıkan kaos ve insanların bu kaos sırasında birbirlerine karşı tutumlarıdır. Sınırlı zaman aralığında ortaya çıkan tepki, hem toplumsal dayanışmaya olan inancını yitirmiş hem de yönetimin süreci uygun biçimde yöneteceğine güveni olmayan bir toplumun, daha doğru bir deyişle hayatta kalma kaygısı nedeniyle toplum olma özelliğini yitirmiş bir kalabalığın tepkisidir. Bu tutum ancak süreç ilerleyip yönetim belirli düzeyde bir güveni tesis edince ortadan bir ölçüde kalkmış, toplum olağan kaygı tepkilerine geri dönmüştür. Ancak yaşanan deneyim tarihe bir not olarak düşülmüştür.

Bir eylemi, buradaki durumda bir önlemler etik açıdan değerlendirme gereği genellikle bazı değerleri korumak için alınan önlemler başka bazı değerleri harcadığında ortaya çıkar. Örneğin, 65 yaş üstü ve 20 yaş altı bireylerin sağlıklarını korumak için uygulanan sokağa çıkma yasağı, bireylerin özgürlüklerinin kısıtlanması ve sosyal gereksinimlerinin karşılanmaması gibi önemli değer kayıplarına yol açmıştır. Bu değer kayıplarının haklı çıkarılıp çıkarılmayacağını ve hangi önlemler alınırsa haklı çıkarılabileceğini değerlendirmek, üstüne üstlük bunu doğru değerlendirmek devletin sorumluluğundadır.

Etik açısından böyle bir değerlendirmenin nasıl yapılacağına ilişkin bir yöntem önerisi bu metnin temel konusunu oluşturmaktadır. Öncelikle ortada bir etik sorunun olduğunu kavramak ve etik sorunların çok boyutlu olduğunu dikkate almak gerekir. Etik sorunlar için önerilen çözümler bu çok boyutluluğa koşut olarak çok yönlü değerlendirilmelidir. Bir yönetimin gücü, haklılığı ve doğruluğu etik ikilem içeren durumlara, o durumların tüm boyutlarını dikkate alan “doğru” çözümler üretebilmesine dayanır. Çözümlerin doğru olabilmesi, onların yalnız etik açıdan değil, hukuksal, sosyal, ekonomik, psikolojik açıdan, yani her anlamda doğru olmasını gerektirir. Kuşkusuz böylesi karmaşık bir düşünme eylemi zahmetli ve zorludur; tüm bu değerlendirme ve çözüm önerme sürecinde bilimsel bilgilere, eleştirel düşünmeye, sağduyuya ve etik bilgisine dayanmak önemlidir.

Değerlendirmemizin temel noktalarından biri, salgının Türkiye’de başlamamış olmasıdır; eğer öyle olsaydı burada yapacağımız etik değerlendirmenin farklı olacağını vurgulamak gerekir. Salgın Çin’in Hubei eyaletine bağlı Wuhan şehrinde ortaya çıktığında yıl 2020, aylardan Aralık’tı. Türkiye’deki ilk vaka 10 Mart 2020 tarihinde resmi olarak bildirildi. Bunun salgının nasıl seyrettiğini anlamak, yapılması gerekenleri planlamak ve önlem almak için yaklaşık üç buçuk paha biçilmez ay sağladığını değerlendirmede göz önüne almak gerekir. Akıllı, vicdanlı ve güçlü bir yönetim bu çok kıymetli zamanı yapabileceklerinin en iyisini yapmak için kullanır; proaktif bir yönetim anlayışı bunu gerektirir. Yönetimin akli, vicdanı ve gücü

yeterli değilse, o zaman reaktif olmak durumunda kalır, yani sorunları ortaya çıktıkça çözmeye çalışır. Bu da “iyi” bir yönetim için etik açıdan uygun bir tutum olmaz.

Yönetimin önlemler almış olması tek başına onun “doğru” yaptığını göstermez; hangi önlemleri ne zaman aldığı, nasıl uyguladığı ve nasıl değerlendirdiği önemlidir. Örneğin yukarıda verilen örnekte olduğu gibi zamanında verilmemiş ve zamanında duyurulmamış bir sokağa çıkma yasağı hedeflenen yarardan daha büyük zarar getirebilir.

65 yaş üstü bireylerin sağlıkla ilgili risklerini en aza indirmek için özgürlüklerinden yoksun bırakılmalarına ilişkin örneğe dönecek olursak; bu etik ikilem içeren bir durumdur. Bazı suçları işleyen kişilere ceza olarak uygulanan ev hapsi, ancak sağlıkla ilgili içinde bulunduğumuz durumda böyle bir suç işlememiş kişilere, yalnızca yaşlarından dolayı uygulanıyor ve toplumun büyük bir bölümü bu önlemi meşru buluyor. Bu noktada etik değerlendirme yöntemine dönüp söz konusu önlemi incelediğimizde öncelikle bu önlemin, uygulandığı biçimiyle “doğru” olup olmadığı sorusuna yanıt vermek durumundayız.

65 yaş üstü bireylere uygulanan sokağa çıkma yasağının temel gerekçesi virüsle ortaya çıkan hastalığın bu grup için daha ölümcül olmasıdır. Dolayısıyla bu yaş grubunun özenle korunması önemlidir. O halde bu grubun sağlıklı olmasını önemsiyoruz. Peki; hem fiziksel aktivitenin azalmasına bağlı sorunlara hem de kısıtlanmaya bağlı psikolojik sorunlara yol açması kaçınılmaz olan bir önlemin, onu hafifletecek hiçbir uygulamayı düşünmeden almayı etik açıdan nasıl yorumluyoruz?

Korumanın evden çıkma yasağı biçiminde olması, bu gruptaki bireylerin sağlık nedeniyle yapılan kısıtlamalara uymakta toplumun öteki bireylerine göre daha başarısız olacakları, toplum içindeki işlevlerinden vazgeçmenin daha kabul edilebilir olduğu gibi çok tartışmalı varsayımlara dayanmaktadır. Aynı grup için bu varsayımlar söz konusu olmasaydı, onları toplum içinde korumaya ilişkin başka önlemler almak düşünülmüştü; oysa öyle olmadı. Özgürlüklerinin toptancı bir biçimde kısıtlanması, üstüne üstlük sürecin, özellikle ne zaman sonlanacağına ilişkin ciddi biçimde belirsizlik taşıması gibi önlemin etik değerini sorgulanır kılan öğeler gözardı edildi. Sağlığı koruma değerine karşın harcanan özgürlük değerinin en az düzeyde harcanması için işlevsel olabilecek denetimli serbestlik gibi ek önlemler, ancak sorun ciddi boyutlara ulaştıkça gündeme geldi ki bu eylemin etik açıdan değerini önemli ölçüde zedeledi. Etkili, ancak az düşünülmüş bu önlemin uygulanması yönetimin yetkin bir değerlendirme yapmamış olduğu savını güçlendirdi.

Burada özetle iddia ettiğim 65 yaş üstü bireyleri ev hapsine tabi tutarak harcanan özgürlüğün kısıtlanması değerinin harcanmasının gerçekçi bir nedene dayanmadığı ve bu değer harcanmasının kaçınılmaz olmadığıdır. Bu yaş grubunu da herkes gibi korumak gerekirdi; nasıl ki herkese gerekmedikçe evde kalmaları uyarısı yapılıyor; bu yaş grubu için de aynı uyarı yeterli olmalıydı. Üstelik harcanan değer mümkün olan en alt düzeyde harcanması için gerekli önlemler alınmamıştır. Örneğin 65 yaş üstü bireylerin kontrollü aktivitelerde bulunabilmeleri için uygun ortamların yaratılması ya da yalnızca onlara özgü zamanların ayrılması gibi özen ifade eden uygulamalar düşünülmemiştir. Değer harcanmasının etkilerini en alt düzeye indirecek ek koruyucu önlemler alınmamış; bu yaş grubu bireylerin ihtiyaçları gıda, ilaç gibi en temel unsurlarla sınırlı kabul edilmiştir. Ek olarak seçilen önlem, korunması amaçlanan değeri en üst düzeyde korumamaktadır. Bunun nedeni söz konusu yaş grubunu ev hapsine almanın onların tüm sosyal temaslarını kesmeyi mümkün kılmasıdır. Dolayısıyla hem korunmak istenen değer en üst düzeyde korunamamış oldu; hem de feda

edilen değer en alt düzeyde harcanmadı. Doğru düşünülmemiş ve doğru uygulanmamış bir önlem söz konusu oldu. Tüm bu sorunlar, önlemlerin başlamasından yaklaşık üç ay sonra ve yoğun eleştirilerin ardından dikkate alınmış; çözülmekten ziyade, önlemlerden büyük ölçüde vazgeçilmesi yoluyla ortadan kaldırılmıştır.

Zor zamanlarda ortaya çıkan etik sorunlar gündelik yanıtlarla savuşturulamayacak derecede kritik sorunlardır ve doğru yanıtların bulunması da her zaman kolay değildir. Ancak yönetimin görevi, aklının ve gücünün yettiği ölçüde, kamu vicdanını en az rahatsız edecek ya da onun tarafından en çok benimsenecek yanıtları bulmak, gerekirse yaratmaktır. Tıpkı Sakarya Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk'ün "Hattı müdafaa yoktur; sathı müdafaa vardır. O satıl bütün vatandır" diyerek harp tarihinde kuramsal bir devrim yapması ve o güne kadar geçerli olan askeri paradigmalardan birini değiştirmesi gibi. Atatürk bu argümanı bir çözüm, aslında oldukça da zor bir çözüm üretmiştir. Bu çözüm kartların yeniden dağıtılmasına ve birçok şeyin farklı olmasına neden olmuştur. Zor zamanlarda bu tür zor, ancak yaratıcı çözümler bulmak, böyle kararlar vermek zorunludur. Bu yönetimin ahlaki sorumluluğudur. Benzer bir etik analiz alınan ya da alınmayan ve belirli değerleri harcayan her önlem için yapılmalıdır.

Olağanüstü yetkileri kullananların bu yetkileri suistimal etmediklerini, onları olabilecek etkili ve en doğru biçimde kullandıklarını her aşamada kanıtlamaları gerekir. Buna hesap verebilirlik denir. Hesap verebilirliğin olmazsa olmaz ilk kuralı şeffaflıktır. Doğru bilginin ve gerçekçi kestirimlerin paylaşılmasıdır. İçinde bulunduğumuz salgın döneminin açıkça ortaya koyduğu bir olgu, toplum için en tehlikeli durumun belirsizlik ve güvensizlik duygusu içinde olmasıdır. İkinci önemli unsur sorumlulukların kimler tarafından yüklenildiğinin açıkça belirlenmiş olmasıdır. Üçüncü önemli unsur ise, hesap verme sürecinde geçerli olacak ölçütlerin neler olduğunun belirlenmesidir. Her üç unsurun da yönetimle bağlantısı ortadadır.

Basın özgürlüğünün kuşkulu olduğu ülkemizde doğru bilgi kaynağı olma sorumluluğu yönetime aittir. Yönetim, uygulamaları ve özellikle kısıtlama ve yaptırımları belirlerken temel aldığı bilgi, varsayım ve kestirimleri toplumun tüm kesimleriyle paylaşmakla ve olağanüstü koşullar nedeniyle kullanmakta olduğu yetkilere dayanarak gerçekleştirdiği eylemlerde tutarlılığı, hakkaniyeti ve dürüstlüğü korumakla ve bunu başardığını kanıtlamakla ahlaken yükümlüdür. Örneğin daha önce değindiğimiz sokağa çıkma yasağı konusunda, yasağın konulmasında, düzenlenmesinde ve yürütülmesinde kimin sorumlu olduğu açıkça belirli olmadığı için, yaşanan olumsuz deneyimde kimin sorumlu olduğu ortaya konulamamış, herhangi bir hesap verme söz konusu olmamıştı. COVID-19 salgını sürecinde alınan sağlık önlemlerine ilişkin bir hesap verme söz konusu olduğunda neyin başarı, neyin başarısızlık sayılması gerektiği de açıkça ortaya konulmamıştır. Bu nedenle toplum, yönetimin hesap verebilir olup olmadığını değerlendirememektedir. Oysa toplum değerlendirme yapmak, yönetim de hesap verebilir olmak durumundadır. Benzer bir belirsizlik tarım ve gıda sistemi için de söz konusudur. Örneğin önümüzdeki kasım ayında ya da üç yıl sonra ülkemizin tarımsal üretim, gıda güvencesi ve gıda hakkı açısından göstergeleri ne düzeyde olursa bu zor zamanlar doğru yönetilmiş kabul edilecektir?

Yukarıdaki soruların yanıtları açıkça verilmese de toplum yaşanan sürece ilişkin bir değerlendirme yapacak ve bunu yönetimle gelecekte kuracağı ilişkilere yansıtacaktır. Üniversitelerin, medyanın, sivil oluşumların ve toplumun tüm öteki etkili öğelerinin görevi de bu süreci izlemek, gerektiğinde desteklemek, gerektiğinde eleştirmek, ama her zaman tarihe kayıt düşmektir.

korona günleri
**SANAL
KONFERANSLARI**

*Gıda Krizi,
Gıda Politikaları ve
Yönetişim Mekanizmaları*

PROF. DR. MUSTAFA KOÇ

Ryerson Üniversitesi Öğretim Üyesi

 TARGET online youtu.be/EhAEiCc7vEQ

 targetder.org [tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi) [targetder](https://www.instagram.com/targetder) [VeEtigi](https://twitter.com/VeEtigi)

Mustafa Koç, Ryerson Üniversitesi'nde Sosyoloji profesörü olarak görev yapmaktadır. Lisans derecesini İstanbul Boğaziçi Üniversitesi'nde, Yüksek Lisansını Waterloo Üniversitesi'nde ve Doktorasını Toronto Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Araştırma ve öğretim ilgi alanları arasında gıda çalışmaları, gıda güvenliği, gıda politikası, küreselleşme ve göç sosyolojisi yer almaktadır.

Ryerson Centre for Studies in Food Security, Food Secure Canada ve Canadian Association for Food Studies'in kurucuları ve yöneticileri arasında yer almıştır. For Hunger Proof Cities (Açlığa Dayanıklı Şehirler İçin, 1999), Küresel Gıda Düzeni: Kriz Derinleşirken ve Critical Perspectives in Food Studies (Gıda Çalışmalarında Eleştirel Yaklaşımlar 2012, 2017) dâhil olmak üzere tarım ve gıda sosyolojisi, toplumsal değişim ve kalkınma ve göç sosyolojisi üzerine çeşitli yayınları bulunmaktadır.

Mustafa Koç Kanada Gıda Araştırmaları Derneği tarafından Yaşam Boyu Üstün Başarı ödülüne (2017), Ontario Vatandaşlık ve Göçmenlik Bakanlığı Gönüllü Hizmet Ödülüne (2017); Ryerson Öğretim Üyeleri Derneği'nin Kariyer Başarı Ödülüne (2016), ve Ryerson Üniversitesi Disiplinlerarası Öğretim Ödülüne (2014) layık görülmüştür.

GIDA KRİZİ, GIDA POLİTİKALARI VE YÖNETİŞİM MEKANİZMALARI

Mustafa KOÇ*

Yirmibirinci yüzyılın ikinci on yılını tamamladığımız bu günlerde modern gıda sisteminin ve küresel kapitalizmin sürdürülebilirliğini test eden bir ikiz krizle karşı karşıyayız. Bir yanda halk sağlığını tehdit eden bir salgın hastalık, bir yanda da milyarlarca insanın geçimini tehdit eden bir küresel ekonomik kriz. Bu konuşmamda bu ikiz krizin gıda sistemi için oluşturduğu tehditlere ve gıda egemenliği, gıda güvencesi ve güvenliği için önerilen politika ve yönetim mekanizmalarına değineceğim.

Olağanüstü bir dönemden geçiyoruz. Bu krizden ne zaman çıkacağımızı kestirmek oldukça zor. Krizden çıkış için çözümler ararken daha önce neyi yanlış yaptığımızı doğru tespit edemezsek, aynı sorunlarla bir süre sonra yeniden karşı karşıya gelme, hatta çok daha kötülerini yaşama riskimiz oldukça büyük.

Bu noktaya gelişimizi bir virüse bağlamak, Birinci Dünya Savaşını Arşidük Ferdinand'ın Saray Bosna'da öldürülmesi ile açıklamak türünden bir naiflik olur. Elbette son tahlilde tetikleyici faktörler de önemlidir, ama modern kapitalist toplumlarda krizlerin kaynağını sistemin iç çelişkileri ve yapısal ve kurumsal çıkmazlarında aramamız gerekir.

Pek çok gözlemci uzun bir süredir endüstriyel gıda sisteminin sürdürülebilirliği konusundaki endişelerini dile getiriyorlar. Bu gözlemlere göre endüstriyel tarım ve yoğun/entansif hayvancılık habitat kaybına ve biyoçeşitliliğin azalmasına neden olurken virüs ve bakteri gibi patojenlerin yayılması için de uygun koşullar yaratıyor. Patojenlerin yayılmasındaki nedenler arasında iklim değişikliği, ekosistemin tahribi, çayır, mera ve ormanların yok edilmesi, neoliberal uygulamalarla koruyucu düzenlemelerin kaldırılması ve uzun tedarik zincirlerini de sayabiliriz.

Kapitalist ekonomilerde kriz yeni bir olgu değil. 1929 Büyük Buhranı, 1973-74 de petrol ve finans krizi sıklıkla anımsadıklarımız arasında. New York Üniversitesi iktisat profesörü Nouriel Roubini 29 Nisan 2020'de İngiliz Guardian gazetesine yaptığı açıklamada bu yaşayacağımız küresel daralmayı Büyük Buhranla karşılaştırıyor. Ne yazık ki pek çok ülke bu krizle mücadele edecek finansal kaynaklarını gereksiz lükse, sürdürülemez ölü yatırımlara, bitmez savaflara harcamış durumda.

Yaşadığımız çifte krizin de etkilerini düşündüğümüzde, önümüzdeki aylarda salgın son bulsa bile yaşamakta olduğumuz toplumsal çöküntünün boyutlarının çok büyük ve uzun vadeli olacağını söyleyebiliriz. Her gün daha da büyüyen borçlanmanın, ekonomide yaşanan arz ve talep sorunlarının, tarımsal üretim ve gıda tedarik zincirlerinde oluşan

*Prof. Dr.; Ryerson Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, Kanada; mkoc@ryerson.ca

aksamaların ve ekonomik krizin yarattığı işsizlik ve yoksulluğun da ciddi bir gıda güvencesi krizine yol açacağını öngörmek zor değil.

Virüs herkes için bir sağlık tehdidi, ama kriz esas yoksulları, savunmasızları, seçenekleri olmayan insanları vuruyor. Savaşların perişan ettiği ülkelerde milyonlarca insan açlığa mahkûm edilmiş halde. Pandemi nedeniyle göçmen işçilerin çalışmaması, tedarik zincirlerinde doğan sorunlar, pazarların, lokanta ve turizm sektörünün kapanması ile doğan talep düşmesi küçük üretici, küçük esnaf, emekçileri, yoksul ve dar gelirli için çok daha ciddi bir tehdit. 21 Nisan 2020'de Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı eğer acil önlemler alınamazsa önümüzdeki yıl kıtlık yaşanacağını ve 265 milyon insanın akut gıda yetmezliği ile karşı karşıya geleceğini duyurdu.

Bugün 7,8 milyarlık dünya nüfusunun 1 milyara yakını açlıkla mücadele ederken 2 milyar civarında insan beslenme bozukluklarından kaynaklanan sağlık sorunları yaşıyor. İşsiz, topraksız, yoksul, yerinden yurdundan edilmiş milyonlarca insan sağlıksız beslenmenin sonucunda türlü kronik hastalıklarla yaşamak zorunda. Milyonlarca insan açken, üretilen gıdaların %30'u kayıp veya israf ediliyor. Gıda sisteminin en karlı alanları, çikolata, şekerleme, sodalı içecekler, atıştırılmalık ve fastfood sektörleri başlı başına israf ekonomileri. Kâr amacıyla insan sağlığını hiçe sayan, kozmetik gerekçelerle standartlara uymayan ürünleri daha tarlada yok eden, kullanılan ambalaj malzemeleri ile okyanusları mikroplastiklerle dolduran, yağlı tohumları ve tahılları hayvan yemine ve biyo-yakıtı çevirmek için tropik yağmur ormanlarını ve doğal biyoçeşitliliği yok eden bir israf ekonomisi.

Modern tarım, hayvancılık ve balıkçılık işletmelerinin ve uzun tedarik zincirlerinin neden olduğu çevre kirliliği, insan, hayvan ve çevre sağlığı konusunda ciddi tehditler yaratıyor. Toprak, su ve hava kirliliği hat safhada. Daha çok ürün için daha çok yakıt, daha çok kimyasal, daha çok zehir kullanmak zorunda kalıyoruz. Küresel oligopoller, küçük üreticilerin ve gelişmekte olan ülkelerin pazarlık gücünü azaltırken, çevre ve toplum sağlığı riskleri konusunda alınacak önlemlere, sürdürülebilir tarıma ve bağımsız tarım ve gıda politikalarının oluşmasına da engel oluşturuyor. Kuzey Amerika'da COVID vakalarının en yoğun olduğu sektörlerden biri sermaye temerküzünün en yoğun olduğu et kombinalarıdır.

Bu sorunlarla mücadelede, geçen yüzyılda egemen olan üretim ve teknoloji indirgemeci yaklaşımlarla, gıda ithalatı gibi kısa vadeli çözümlerle bir yere varamayacağımızı kesin. Sürdürülebilir gıda sistemi ise yapısal ve uzun vadeli çözümler gerektiriyor. Yaşadığımız bu kriz ortamı hem bu sorunları ve bunların yarattığı çıkmazları tanımlamamızı, hem de uzun vadede gerekli önlemleri almamızı gerektiriyor.

Çözüm Arayışları:

Kriz dönemleri biz neden buradayız diye düşünmek, eski hatalarımızdan ders almak zamanı. Son yıllarda, pek çok ülkenin gıda sistemi sorunlarını ele almak için ulusal gıda politikaları veya stratejileri geliştirdiğini izlemekteyiz. Önümüzdeki yıllarda bu politika arayışlarının daha da yoğunlaşacağını var sayabiliriz.

Ne yazık ki bugüne kadar egemen olan, birbirine zıt pek çok ideoloji kentleşmeyi, köylülüğün tasfiyesini ilerleme, kalkınma ve modernleşme ile eş tutmuş, kırsal kalkınmayı ihmal etmiş. 2008 ekonomik krizinin ardından Dünya Bankası Başkanı bu konuda özür dilese de o zamandan bu yana fazla bir değişiklik olmamış.

Sürdürülebilir tarım ve gıda sistemi için gereken reformların yapılmasında, bu süreçte sorunların ve çözümlerin tanımlanmasında çoklu-sektör ve çoklu-paydaş (multisectoral and multistakeholder) yaklaşımların uzun vadeli ve kalıcı çözümler üretilmesinde daha başarılı olacağı iddia edilmekte. Bunun yanı sıra, etkin politikaların belirlenmesi ve uygulanmasında ulus devlet bünyesinde düzenleyici rolü olan bakanlıklar ve kurumların hem kendi bünyelerinde hem de uluslararası kurumlarla ve yerel yönetimlerle etkin iletişim, iş bölümü ve koordinasyonu gerekmektedir.

1980'lerden itibaren egemen olan neoliberal politikalar sosyal devlet ve kamu çıkarı kavramlarının bir yana atılmasına, üretici ve tüketicilerin acımasız bir piyasa ekonomisine teslim edilmesine neden olmuştur. Kamu yatırımları özelleştirilirken, kamu kurumları çalışamaz hale getirilmiştir. Tarımda büyük ve orta boy işletmeler özendirilirken, gıda sektöründe de sermaye temerküzü hızlanmış üretici ve tüketiciler dev şirketlerin, süpermarket zincirlerinin insafına terk edilmiştir.

Benzer tahribat başta Birleşmiş Milletler olmak üzere, uluslararası yönetim kurum ve mekanizmalarını da çalışamaz hale getirmiştir. Pat Mooney 1970'lerde Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü FAO'nun yaşadığı yeniden yapılandırma ile nasıl gücünü yitirdiğini çok güzel özetliyor. Nisan 2020'de ABD Yönetiminin küresel bir salgının ortasında sudan nedenlerle Dünya Sağlık Örgütüne yapması gereken ödemeleri kesmesi bu konudaki örneklerden sadece biri. Bu küresel çıkmazdan kurtulmamızda yerelden ulusala ve uluslararasına kadar her tür yönetim mekanizmalarının etkin işbirliğine gerek var. Ancak süper güçler arasındaki stratejik rekabet, küresel oligopollerin pazar hesapları, ulus devletler arasındaki uyumsuzluklar, etkin bir işbirliğine engel oluşturuyor.

Alınacak önlemlerin etkin olabilmesinde, kamu kurumlarına ve yönetim mekanizmalarına güven ve kamusal alan ve toplumsal yarar ilkelerine saygı duyulması gerekir. Son yıllarda gıda egemenliği ve gıda demokrasisi kavramlarının savunulmasının ardında da bu hassasiyet yatıyor. FAO'nun tanımına göre agroekolojinin 10 temel ilkesi arasında "çeşitlilik, sinerji, verim, dayanıklılık, geri dönüşüm, bilginin birlikte üretilmesi ve paylaşılması, insani ve toplumsal değerlere önem, kültür ve gıda geleneklerine uyumluluk, sorumlu ve etkin yönetim, üretici ve tüketici arasında karşılıklı bir dayanışma ekonomisi" bulunuyor. Agroekoloji ve gıda egemenliği görüşünü savunanlar beslenmenin temel bir insan hakkı olduğunu, sürdürülebilir bir tarım ve gıda sisteminde küçük ve orta ölçekli işletmelerin tekellerin baskısından korunması gerektiğini, küresel ticaretin, yerel ve bölgesel çözümlere engel değil destekleyici rol oynamasını ve yeni teknolojilerin insan ve çevre sağlığına etkilerinin araştırılması gerektiğini işaret ediyorlar. Gerçek anlamda egemenlik ve demokrasi olmadan da gıda egemenliği ve gıda demokrasisi de mümkün olamaz.

Uluslararası Güvenilir Gıda Sistemleri Uzmanlar Paneli IPES-Food'un Nisan 2020'de hazırladığı rapor, 'COVID-19 küresel gıda sistemlerinin doğal şoklara karşı çaresizliğini ortaya koydu' diyor. Alınması gereken önlemler arasında; yardıma muhtaç kişilerin korunması, dayanıklı agroekolojik gıda sistemlerinin inşa edilmesi, bölgesel pazarlar ve kısa tedarik zincirlerinin tercihi, ekonomik güç ve kamusal yarar arasındaki bozulan dengenin düzenlenmesi sürecinde devlet ve sivil toplum arasında yeni bir akit oluşturulması ve uluslararası gıda yönetim mekanizmalarının reformu geliyor. Katılımcı demokrasilerde, etkin politikalar kurumlararası işbirliğini ve özel sektör, üretici ve tüketici kooperatifleri, sendikalar, sivil toplum örgütleri ve demokratik kitle örgütlerinin katılımını gerektiriyor.

Sadece maddi getiriye değil, istihdam, yerel ekonomik kalkınma, sosyal refah ve beslenme gereksinimlerini, ulusal, bölgesel ve küresel toplumsal öncelikleri göz önüne alan esnek gıda ve tarım politikalarına ihtiyacımız var.

21. yüzyılda, milyonluk kentlerin işeisi detaylı ve planlı çabaları gerektiriyor. Gıda güvencesi konusunda etkin önlemlerin alınmasında yerel yönetimlere büyük görev düşüyor. FAO tarafında 9 Nisan 2020'de hazırlanan Kent Gıda Sistemleri ve COVID-19 adlı rapor, alınması gereken önlemleri sıralıyor.

Kısa vadede dikkat edilmesi gereken hususlar arasında:

- Korunmasız ve yardıma muhtaç kişilerin tespit edilmesi ve besleyici gıdalara erişimleri için gerekli önlemlerin alınması;
- Gıda zincirlerinin temel hizmet olarak tanınması;
- İşçilerin ve üreticilerin toplum sağlığı ilkelerine uygun koşullarda serbest dolaşımının sağlanması, yerel pazarların açık kalmasını temin etmek ve gıda fiyatlarında keskin artışların önlenmesi;
- Yerel yönetimler tarafından yürütülen gıda yardımı ve ilgili programların teşviki ve yerel yönetimlerin etkin çalışabilmesi için ulusal programlarla koordinasyonun sağlanması;
- Yerel düzeyde bilgi toplanması ve uygun politikaların hazırlanması;
- Uluslararası ağlar aracılığı ile belediyeler arasında diyalog ve deneyim paylaşımının teşvik edilmesi.

Orta ve uzun vadede ise:

- Sağlık ve gıda sistemlerini birbirine bağlayan ulusal-kentsel yönetim boşluklarını kapatmak ve şehirlerin ve yerel yönetimlerin acil durumlarda etkili bir şekilde hareket etmesini sağlamak için entegre bir politika ve planlama çerçevesi oluşturulması;
- Kent gıda sistemleri analizi ve gıda sistemi haritalarının geliştirilmesi, zayıf noktaların tespiti;
- Yerel yönetim bünyelerinde gıda politikası konseyleri gibi çok paydaşlı ve çok sektörlü gıda yönetim mekanizmalarının oluşturulması veya güçlendirilmesi;
- Kısa tedarik zincirlerini teşvik etmek ve gıda sistemlerini yeterli şekilde desteklemek için kırsal-kentsel bağlantıları güçlendirmek;
- Gıda dağıtımı ve lojistik stratejilerin yeniden organizasyonu ve geliştirilmesi.

Gıda güvencesi başlı başına, sağlık, çevre, konut, ulaşım, ekonomik kalkınma gibi diğer toplumsal sorunlardan ve sorumluluklardan bağımsız olarak düşünülecek bir konu değil. Bu yüzden, üniversitelerden, sivil toplum örgütlerinden, odalardan, esnaf, üretici, sendika ve sanayi temsilcilerinden ve bu konudaki kanun ve yönetmeliklerin uygulanmasından ve denetlenmesinden sorumlu yönetim kadrolarından oluşan komisyonların faaliyetleri gerekiyor.

Tarım ve gıda sektörünün kompleks yapısı, gıda sisteminde reformun sadece bu sektörle sınırlı kalmamasını, ekonomik ve toplumsal hayata yön veren tüm sektörlerde de reformları gerektiriyor. Ekolojik tarım, alternatif temiz enerji kaynakları sağlanmadan sürdürülebilir

bir gıda sistemi, çokuluslu tekellerin ve küresel finansın egemenliği kırılmadan gıda egemenliği, tarım ve toprak reformları, kooperatif oluşumlar ve toplumsal refah kurumlarının işlevleri yeniden sağlanmadan, konut ve toplu konut, toplu ulaşım ve çalışma politikaları çalışanların yararına yeniden düzenlenmeden gıda güvencesi düşünülemez.

Gıda etiği açısından ekolojik tarım, gıda egemenliği, gıda adaleti ve gıda demokrasisi ilkelerinin gıda politikalarının düzenlenmesinde önemli rolü bulunuyor. Bu hedeflerin belirlenmesi kadar, bu hedefler konusunda gereken reformlar için kitlelerin motive edilmesi de ulusal ve küresel bir öncelik olarak görülmelidir. Bu birlikteliğin gereken toplumsal dönüşümü sağlaması için, kitlelerin bu sürece güven duyması, yeni toplumsal değerleri içselleştirmeleri ve neoliberal bireyciliğe direnmeleri gerekir.

Çözüm için şeffaf, adil, demokratik ve katılımcı bir yönetim mekanizması gereği belki her zamandan daha çok gündeme geliyor. Bu çabaların başarılı olabilmesi içinse, kamu kurumlarına ve yönetim mekanizmalarına güven ve kamusal alan ve toplumsal yarar ilkelerine saygı duyulması gerekir. Katılımcı demokrasilerde, bu olumlu gelişmelerin kitlesel destek bulması, demokratik bir alan olmadan mümkün olamaz. Etik ilkelerin bireysel ve kurumsal düzeyde etkinlikleri, ancak hukukun üstünlüğüne güven ve bu ilkeleri destekleyecek kurumsal mekanizmalar olduğunda mümkün olabilir.

Yaşadığımız kriz aynı zamanda karşı karşıya olduğumuz toplumsal sorunları ve uyguladığımız kalkınma modellerini de sorgulamamız için bir son uyarı. Gitgide artan toplumsal eşitsizlik, çevre kirliliği, çarpık kentleşme, plansız büyüme, israfçı tüketim ekonomisi, doğayı ve insan emeğini sömürülecek bir kaynak gören kapitalist zihniyet, yaşadığımız tüm toplumsal sorunları daha fazla teknoloji ile çözmeye çalışan indirgemeci yaklaşımları ve bizi seçeneksiz bırakan baskıcı yönetimleri sorgulamadan adil, sağlıklı ve sürdürülebilir bir uygarlık kurabilmemiz olanaksız.

korona günleri
**SANAL
KONFERANSLARI**

*Pandemi Günlerinden
Gıda Güvenliği ve
Güvencesine Bakış*

PETEK ATAMAN

Tarım ve Gıda Etiği Derneği
Başkan Yardımcısı

 TARGET online youtu.be/g1buaV0piQc

 targetder.org [tarimvegidaetigiderneği](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigiderneği) [targetder](https://www.instagram.com/targetder) [VeEtigi](https://www.twitter.com/VeEtigi)

R. Petek ATAMAN, 1986 yılında Hacettepe Üniversitesi Gıda Mühendisliği Bölümü'nden mezun oldu. İş yaşamı boyunca; özel sektörde üretim ve kalite kontrol mühendisliği; Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu ve Et ve Balık Kurumu'nda üretim ve kontrol mühendisliği görevinde bulundu. Tarım ve Köyşleri Bakanlığı'nda Gıda Kodeksi Şube Müdürlüğü ve Gıda Dış Ticareti Şube Müdürlüğü görevlerini yürüttü. Bu dönemde Bakanlık adına çok sayıda uluslararası toplantıya katılarak ülke görüşlerini savundu. Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Daire Başkanlığı'nda görev yaptıktan sonra 2008 yılında emekli oldu.

2012 – 2019 yılları arasında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Yakın Doğu Üniversitesi Beslenme ve Diyetetik Bölümü'nde yarı zamanı öğretim elemanı olarak “Besin Kontrolü ve Yasal Düzenlemeler” dersini vermiştir.

Halen Gıda Güvenliği Kongresi'nin Koordinatörlüğünü yapmakta ve aynı zamanda sektöre yönelik gıda mevzuatı dersi vermektedir.

Pek çok AB Projesinde görev yapmış, son dönemde “Güvenilir Gıda, Güvenilir Gelecek” ve “Tarım ve Gıda Etiği” ve Çiftçilerin ve Gıda İşleyicilerinin IPARD Destekleri, AB Çevre ve Hijyen Standartları Konusunda Farkındalıklarının Artırılmasına Yönelik Teknik Destek Projesi'nde uzman olarak görev almıştır.

Editörlüğünü Zürih Uygulamalı Bilimler Üniversitesi'nden Dr. Evelyn Kirchsteiger-Meier ve Tobias Baumgartner'ın yaptığı 2014 basımlı “Global Gıda Güvenliği Mevzuatı” kitabının Türk mevzuatı ile ilgili bölümü ile editörlüğünü Prof. Dr. Kadir Halkman'ın yaptığı 2019 basımlı “Gıda Mikrobiyolojisi” kitabının yazarlarından. Sektör dergileri ve ulusal basında çok sayıda makalesi yayınlanmıştır.

TMMOB Gıda Mühendisleri Odası kurucu üyelerindedir. Dört dönem Oda Yönetim Kurulu Başkanlığını yürütmüş olup, halen Onur Kurulu üyesidir. Gıda Teknolojisi Derneği ve Tarım ve Gıda Etiği Derneği'nin yönetim kurulu üyesidir.

PANDEMİ GÜNLERİNDE GIDA GÜVENLİĞİ VE GÜVENCESİNE BAKIŞ

Petek ATAMAN*

Gıdalar, gıda güvenliği her zaman gündemimizde olan konulardır. Gıdaları konuşmadığımız gün yoktur demek yanlış olmaz. Gıda güvenliği ve gıdaya erişim her zaman kişilerin ilgi odağı olmuştur. Bunun en önemli nedeni gıdaların yaşamımızı sürdürmekte vazgeçemeyeceğimiz bir ihtiyaç olmasıdır. Gıdasız yaşayamayız. Yaşamımızı sürdürmek için mutlaka beslenmeye ihtiyacımız var. Pek çok şeyden vazgeçebiliriz ama gıdalarımızdan vazgeçemeyiz. Gıdanın hayatımızdaki bu vazgeçilmez yeri, onlara çok önemli işlevler yüklememize de neden olmaktadır. Daha uzun, daha sağlıklı yaşlanmamızı sağlamak, çocukların daha sağlıklı büyümesini sağlamak gibi.

İçinde bulunduğumuz salgın günlerinde gıdalarımız gündemimizde daha yoğun olarak yer almakta; “Virüs gıdalarla bize ulaşabilir mi?”, “Salgın günleri gıdaya erişimde sıkıntıya neden olabilir mi?” gibi kaygılar dillendirilmektedir. Bu kaygılar oldukça gerçekçi kaygılardır. Bir salgın halinde gıda güvenliği de güvencesi de tehlikeye girebilir.

Değerlendirmelere başlamadan önce İki temel kavramı tanımlamak faydalı olacaktır: Gıda güvenliği ve gıda güvencesi.

Gıda güvenliği, insanların sağlığını riske atmayan; bünyesindeki riskler kabul edilebilir seviyede olan gıdaları ifade etmekte. Gıda güvenliğinde sıfır riskten söz etmek mümkün değildir. Bunun nedenleri sunuşun ilerleyen bölümlerinde tartışılacaktır.

Gıda güvencesi ise; besleyici özellikteki gıdalara, yeterli miktarlarda, satın alınabilir bedellerle ve sürekli erişim halindedir. Yeterli ve güvenli gıdaya, uygun bedellerle sürdürülebilir biçimde erişebilmek Birleşmiş Milletler tarafından bir insan hakkı olarak tanımlanmıştır.

Bu tanımları yaptıktan sonra, salgın günlerinde gıda güvenliği ve güvencesinde ne durumda olduğumuzu değerlendirebiliriz.

Eldeki bilimsel veriler COVID-19 hastalığının gıdalarla insanlara bulaşmadığını göstermektedir. Gıdalarımız yoluyla bu hastalığa yakalanmayacağımız çok büyük ihtimaldir. İhtimal ifadesi virüsün yüzeylerde belirli sürelerle aktif olarak kalabilmesi nedeniyledir. Bu yüzeyin gıdanın kendi veya ambalajı olması halinde ele bulaşı ve elden solunum yoluna bulaşma olasılığının varlığı; koşullara bağlı olarak da olsa bir risk olarak değerlendirilmektedir. COVID-19 hastalığının etmeni olan SARS-CoV-2 virüsü hayatımızda çok yeni olduğundan, bu konuda aktardığımız bilgilerin temelini başta WHO (Dünya Sağlık Örgütü) ve EFSA (Avrupa Gıda Güvenliği Otoritesi) tarafından

*TARGET Başkan Yardımcısı; petekataman@gmail.com

yayınlananlar olmak üzere, son dönemde bu konuda yayımlanan bilimsel raporlar oluşturmaktadır.

COVID-19 gıdalarla taşınan bir hastalık olmamasına rağmen, daha önce de ifade edilen yüzeylerde aktif kalabilme ihtimaline karşın gıda zincirinde üretimden tüketime her aşamada en üst düzeyde hijyen önlemlerinin alınması gerekmektedir. Önemli bir nokta, kontamine olmuş yüzeyler ve ellerle temas yoluyla bu virüsün solunum yollarına maruz kalmasını önlemek için önlem alınması gerektiğidir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Avrupa Gıda Güvenliği Otoritesi (EFSA) yayınladıkları raporda eldeki veriler çerçevesinde gıdaların COVID-19'un taşınmasında bir risk olmadığını belirtmiştir. Bu konuda yapılması gereken; İyi Hijyen Uygulamalarının gereği gibi uygulanmasıdır.

Böylesi bir salgın döneminde gıdaya erişim ve gıda güvenliği açısından bu durum toplum açısından olumlu bir gelişme olarak görülmelidir. COVID-19, yeme-içme yoluyla insanlara bulaştığına dair hiçbir kanıt olmayan bir viral salgındır. Oldukça uzun süreceğe benzeyen ve dünya çapında yayılmış olan hastalık gıdalarla taşınıyor olsa idi gıdaya erişimde çok büyük zorluklar yaşanması ve ölüm sayılarının artması kaçınılmaz olurdu.

Hijyen kurallarına uyararak güvenli gıdalara ulaşmak ve bu gıdaları güvenle tüketmek mümkün. Her krizin olumsuz yanlarının yanı sıra olumlu yanları ve öğretici çıktıları olduğu da bir gerçektir. Bu kriz gıda ve tarım sistemine büyük hasarlar vermeden insanların bu konuda düşünmesine, krizlere ve felaket senaryolarına hazır olup olmadıklarını sorgulamasına ve tarım ve gıda ürünlerini daha çok önemsemesine neden olmuştur. Şimdi var olan sistemi sorgulamanın, tedbirler almanın, büyük felaketler yaşamadan dersler çıkartmanın tam zamanıdır.

Gıda güvenliğinden başlarsak; salgın öncesinde tüketiciler ambalajlı gıdaları tüketmek konusunda oldukça endişeli ve çekinceli idiler. Bir “paketli gıdaları tüketmeyelim” yaklaşımı sürüp gitmekte idi. Ancak pandemi sürecinde herşey paketli olarak satın alınmaya başlanmıştır. Hatta öyle ki sadece ambalajlı olmasına alışılmış olan ürünler değil, yaş meyve ve sebze gibi açıkta satılmasına çok alışılan ürünler dahi ambalajlı olarak sunulmak zorunda kalmıştır. Bu durumun tek bir nedeni bulunmaktadır: tüketici güvenliğini sağlamak! Gerçekte bugüne kadar gıdaların ambalajlı olarak sunulma gerekçesi de tüketici güvenliğini sağlamaktır. Salgın öncesinde de gıdaların ambalajlı olarak satışa sunulmasının temel hedefi gıda güvenliğinin sağlanması ve gıda israfının önlenmesidir. Öyleyse birinci yanlış algıyı değiştirmenin tam zamanıdır. *Ambalajlı gıda riskli değil, güvenlidir. Ambalaj, gıdayı çevreden gelen risklerden koruyacak ve izlenebilirliği sağlayacak olan en önemli faktördür.* Ambalajın üzerinde yer alan etiketlerle ürünün nereden geldiğini, hammaddesinin nereden sağlandığını, ürününü nasıl bir yolculuk izlediğini izleme şansına sahip olunmaktadır. Bu durumda; artık gıda güvenliği açısından ambalajlı gıdalara daha farklı yaklaşılması ve salgın süreci deneyimlerinin unutulmaması önemlidir.

Gıda üretimi bir zincirdir. Tarladan/çiftlikten/ahırdan/kümeden/denizden/gölden/ormandan vb başlayan bir süreç depolama, üretim, ambalajlama, taşıma gibi pek çok aşamadan geçerek soframıza kadar uzanmaktadır. Bu maceranın her bir aşamasında birtakım riskler oluşabilmekte ve var olan kimi riskler de yok edilmektedir. Gıda güvenliğinde sıfır riskten söz etmek mümkün değildir. Üstelik kendi bahçemizde yetiştirdiğimiz ürünler veya kendi evimizde ürettiğimiz gıdalar da bu risk dahilindedir. Öyleyse ikinci yanlış algıyı da düzeltmenin zamanıdır. *Gıda güvenliğinde sıfır risk mümkün değildir. En yoğun*

bulaşı kaynakları toprak, hava, su, hayvanlar ve insanlardır. Bu bulaşı kaynaklarının en az birisi ile etkileşim içinde olmadan üretilen bir gıda maddesi düşünmek mümkün değildir. İşte bu nedenle gıda güvenliği açısından “sıfır risk” yoktur, tüm gıdalar insan sağlığı açısından kimi riskler barındırmaktadır. Önemli olan riskin yönetilmesi ve kabul edilebilir seviyelerde tutulmasıdır. Bunu yapmayı başardığımız gıdaları güvenle bir ömür boyu tüketebilmek mümkün olacaktır.

Tüketicilerin risk algısının ne olduğuna, en çok nelerden korktuklarına bakıldığında tüketicilerin endüstriyel olarak üretilen ambalajlı gıdalar konusunda çok endişeli oldukları görülmektedir. Bu algının oluşmasında belirli kesimlerin sürekli olarak bu ürünleri güvensiz göstermesi önemli bir etken olarak değerlendirilebilir. Tüketicilerin gıda katkı maddeleri ve tarım ilaçları konusunda da endişeli oldukları görülmektedir.

Gerçek risklerimizin neler olduğuna bakmak gerekirse; gıda kaynaklı hastalıklar açısından en önemli riskin mikroorganizmalar olduğunu görmekteyiz. Ancak bu riskin tüketicilerin tartıştıkları, endişelerini dile getirdikleri konular arasında pek yer almadığı görülmektedir. Mikroorganizmalar; bakteriler, küfler, virüsler gibi tüm gözle görülmeyen canlıları tanımlamaktadır. Mikroorganizmalar ve onların toksinleri gıda kaynaklı hastalıkların en yaygın etmenleridir. Bugün gündemimizde olan COVID-19 hastalığının etmeni SARS-CoV-2 de bir mikroorganizmadır.

Ülkemizde en yaygın gıda güvenliği sorunlarının neler olduğuna bakarsak; istenmeyen yani hastalık yapıcı mikroorganizmalar ile ilgili ciddi sorunlarımız bulunmaktadır. Gıda kaynaklı hastalıklarla ilgili olarak yaşamakta olduğumuz ikinci yaygın sorun ise kimyasalla ilgilidir. Ağırlıklı tarım ilacı kalıntıları (pestisitler) ve başta aflatoksin olmak üzere küf toksinleri kimyasal riskler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu yaygın riskleri önlemenin yolu da yine iyi hijyen uygulamalarından ve gıda güvenliği sistemlerini işletmekten geçmekte. Bu salgın günlerinde virüs riskini yönetebilmek amacıyla iyi hijyen uygulamalarının gereği gibi hayata geçirilmesinin sağlanması, gıda güvenliği konusundaki yaygın sorunlarımızın büyük çoğunluğu da çözülecektir.

Dünyada ve ülkemizde pek çok tüketici, insanları bu salgından veya başka hastalıklardan koruyacak mucize gıdaların var olduğuna inanmaktadır. Tüketicilerin büyük kısmı böyle bir beklenti içindedir. Ancak insanları hastalıklara karşı koruyan mucize gıdalar yoktur. Her fırsatta belirli bir hastalığa karşı korunmada mucizevi olduğu iddiası ile bizlere önerilen gıdaların böylesi bir etkisi bulunmamakta, tüketicilerin beklentilerinden faydalanılmaktadır. Gıdalarda yer alan besin öğeleri vücudun ihtiyaçlarını karşılayarak genel olarak iyi olma halini destekleyen maddelerdir. Böylece hastalıklara karşı genel anlamda daha dirençli olunmasında rol oynamaktadırlar.

Gıdalar mucizevi etkilere sahip olmadığı gibi, üretimi ve satışına yasal olarak izin verilen, kurallara uygun biçimde üretilerek soframıza ulaşan gıdaların zehir olduğunu düşünmek de dayanaksız bir korku halidir. Bu iki uçtaki bilgilendirmeler ağırlıklı tüketicilerin gıdalar konusundaki hassasiyetini kullanan yanıltıcı bilgilendirmelerdir. Önemli olan gıdaların ne kadar ve ne şekilde tüketildiğidir.

Tüketicilerin bir diğer inancı gıdaların zararlı olup olmadığını veya sahte olup olmadığını bakarak ve koklayarak, diğer bir deyişle duyuşal özelliklerinden faydalanılarak anlaşılabilirliğidir. Gözle görülebilir şekilde bozulmuş, ekşimiş, küflenmiş vb gıdalar dışında; gıdaların zararlı olup olmadığını bakarak anlamak mümkün değildir. Bir gıdanın

sahte olup olmadığını da gözle anlamak olanaksızdır. Bir gıdanın toksin içerip içermediği veya pestisit içerip içermediği ancak analiz edilerek anlaşılabilir. Bir balın sahte olup olmadığı da aynı şekilde anlaşılır. O halde şunu önemle vurgulamak yerinde olur: tüketicilerin güvenli gıdaya ulaşması ancak kamu otoritesinin gıda güvenliğini etkin biçimde denetleyecek bir mekanizma oluşturması ve bu denetimlerin sonuçlarını yansız, şeffaf biçimde tüketicilerle paylaşması yoluyla mümkün olabilecektir. Tüketiciler şüphesiz kendilerince kimi önlemler alacaktır ancak sadece kişisel çabalarla gıda güvenliğini sağlamak mümkün değildir. Tüketicilerin güvenli gıdalara ulaşabilmesi için mutlaka gıda güvenliğinin sağlanması, etkin denetimler yapılması yönünde baskı oluşturması gerekmektedir. Gıda denetimlerinin etkin bir biçimde yapmaya uygun sayıda ve eğitimde kişilerin istihdam edilmesi ve daha önce vurguladığım gibi bu denetimlerin sonuçlarının da paylaşılması çok önemlidir.

Gıdalarla ilgili bir diğer önemli konu da “gıda güvencesi” yani gıdaya erişimdir. Uzun yıllardır dünyada gıdaya eşit ve adil erişimin sağlanamadığı bilinen bir gerçektir. Dünyanın belirli bölgelerinde açlık büyük bir sorun halindedir. Birmilyara yakın insan açlık çekmektedir. Dünyanın belli yerlerinde yaşamakta olan açlığın görüntülerini insanlık bir film gibi izlemiştir. Yaşanan pandemi gıdaya erişim konusunda endişeler yarattığından, bugüne kadar bu konuda sıkıntısı olmayan ülkelerde de insanlarda belki ilk defa açlık ve gıdaya erişememe endişesi yaratmıştır.

Son yaşananlarla birlikte gıdaya erişimi geniş bir perspektiften değerlendirmek ve belki bugün uygulanmakta olan kimi politikaları değiştirmek için planlar yapmak gerekmektedir. Ülkemiz gıda güvencesi açısından bir sıkıntı olup olmadığına bakıldığında, ilk bakışta sorun yokmuş gibi algılanmaktadır. Gözle görülen bir açlık yaşanmadığı söylenebilir. Ülkemiz vatandaşları bir şekilde beslenmektedir. Ancak gıda güvencesi anlamında önemli sorunlarımız bulunmaktadır. Türkiye, stratejik önemi olan tarım ürünlerinin önemli bir kısmında ithalata bağımlı durumdadır. İthalatla desteklenmezse üretilen buğday nicel ve nitel olarak yetersiz kalmaktadır. Açıkçeğinde, yemde, tohumda, kimi baklagillerde dışa bağımlı olduğumuz bilinmektedir.

Çok geç olmadan, şimdi gelişmeleri bir daha düşünmenin tam zamanıdır. Bu topraklarda andığımız ürünleri üretirken liberal politikalarla tarım ürünlerinin ticaretinin ve serbest piyasa kurallarının işletilmesi ile birlikte ithalatçı pozisyona gelmiştir. Böylesi bir durumda, yakın bir gelecekte bir nedenle gıda güvencesi sorunu ile de karşı karşıya kalmamız mümkün hale gelmiştir. Pek çoğumuzun hatırlayacağı gibi, salgın sürecinin başlangıcında Rusya buğday ihrac etmeyeceği yönünde açıklamada bulunmuştur. Böylesine nasıl ilerleyeceği öngörülemeyen salgında önce rezervlerini kendi halkına yetecek durumda tutmayı hedeflemiştir. Ülkemizde benzer bir deneyim 2008 yılında da farklı bir nedenle yaşanmıştır. O yıllarda yaşanan şiddetli kuraklık sonucunda, önemli bir pirinç ve çeltik üreticisi olan Mısır, bu ürünlerin ihracatını durdurma kararı almıştır.

Tarımsal üretimden asla vazgeçilmemelidir. Tarım ve gıda ürünlerini üretmek, üreticilerin refah içinde olmasını sağlamak, örgütlenmelerini teşvik etmek önemli önceliklerimiz olmak durumundadır. Gıda zinciri içindeki bağların dengeli oluşmasını sağlamak gerekmektedir. Bu ilkelerle oluşan bir sistemde gıda güvencesini sağlamak yönünde sağlam adımlar atıldığı söylenebilir.

Tüm bunların yanı sıra, içinde bulunulan iklim değişikliği sürecinin senaryo çalışmalarının bilim temelli olarak yapılması gerekmektedir. 10 yıl sonrasının, hatta daha ileri dönemlerin planlarının yapılması gerekmektedir. Hangi bölgelerde hangi ürünleri üretebileceğimiz ya da hangi ürünleri üretemez olacağımızın belirlenmesi ve bu doğrultuda gıda güvencesini sağlamak amacıyla üretimine ağırlık verilmesi gereken ürünlerin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmaların gereği gibi yapılması halinde gıda güvencesinden söz etmek mümkün olacaktır.

Gıda güvenliği ve güvencesini sağlamada şüphesiz tüm kesimlerin sorumluluğu bulunmaktadır. Ancak en büyük sorumluluğun hükümetlerde olduğu açıktır. Başta tarım ve gıda ürünlerinin ticaret politikaları olmak üzere var olan sistemin ciddiyetle gözden geçirilmesi gerekmektedir.

- ✓ Üreticiden yana, halktan yana, çevreyi önemseyen ve öncelikle yeniyeni politikalar oluşturması,
- ✓ Tarımsal üretimle uğraşanların refahının sağlanması, yürütmekte oldukları işten kopmalarının önlenmesi
- ✓ Tüketicilerin güvenin sağlanması gerekmektedir.

Tüm bunlar, bilimsel temelli, şeffaf politikalarla mümkün olacaktır. Politikaların katılımcı bir şekilde oluşturulması sağlanmalıdır. Tüm paydaşların bilgi ve birikiminden yararlanmak, çevre dostu politikalardan taviz vermemek önemli bir gerekliliktir.

Bir Kızılderili atasözü; “Bu dünya bize atalarımızdan miras kalmadı, biz onları çocuklarımızdan ödünç aldık” der. Bu emaneti gereği gibi sahiplenmez ve koruyamazsak, bugünün çocuklarının, gençlerin geleceği de riskli olacaktır.

korona günleri

SANAL KONFERANSLARI

**Koronavirüs Günlerinde Ekolojik
Zorunluluklar ve Gıda Hakkı:
Bir Biyoetik Krizi**

PROF. DR. RICHARD FALK

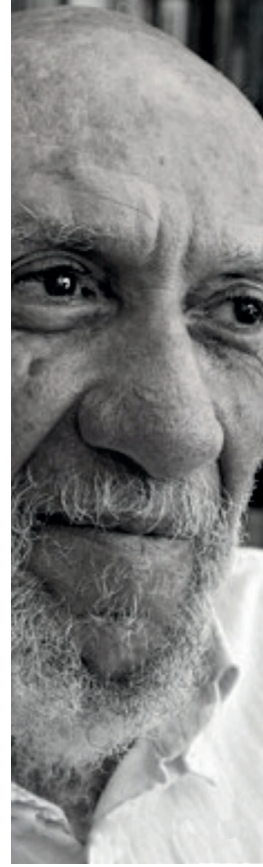
Queen Mary Üniversitesi
Hukuk Fakültesi Küresel
Hukuk Bölüm Başkanı

▶ TARGET online youtu.be/f2l_XwNIB1Q

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Bu sanal konferanslar dizisi
Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği tarafından
desteklenmektedir.

targetder.org [tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi) [targetder](https://www.instagram.com/targetder) [VeEtigi](https://www.youtube.com/channel/UCVtEtiG)

Richard Falk, ABD Princeton Üniversitesi Albert G. Milbank Uluslararası Hukuk Kürsüsü Emekli Profesörü; halen Queen Mary Üniversitesi (Londra, İngiltere) Küresel Hukuk Kürsüsü profesörü; ve Kalifornia Üniversitesi Santa Barbara Kampüsü, Orfalea Küresel ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi'nde araştırmacıdır. 2002 yılından bu yana Nükleer Çağ Barış Vakfı'nda Yönetim Kurulu Başkanı (2005- 2012) ve üyesi; Euro-Med İnsan Hakları İzleme Komitesi Başkanı, ve daha önceleri de Dünya Düzeni Modelleri Projesi Kuzey Amerika Direktörü olarak görev yapmıştır. 2008-2014 yılları arasında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, İşgal Altındaki Filistin Özel Raportörü idi.

Profesor Falk'un uluslararası hukuk ve politika alanında çok sayıda yayını vardır. En son yayınları arasında *On Nuclear Weapons: Denuclearization, Demilitarization and Disarmament* (2019); *On Public Imagination: A Political & Ethical Imperative*, ed. with Victor Faessel & Michael Curtin (2019); *Revisiting the Vietnam War* (2017); *Power Shift* (2016); *(Re)Imagining Humane Global Governance* (2014); *Religion and Humane Global Governance* (2001). Daha önceki yayınları arasında *Explorations at the Edge of Time* (1993); *Revolutionaries and Functionaries* (1988); *The Promise of World Order* (1988), *Indefensible Weapons* (1983), *A Study of Future Worlds* (1975); ve *This Endangered Planet* (1972) bulunmaktadır. Yazar bugünlerde anılarını derlediği *Public Intellectual: The Life of a Citizen Pilgrim* kitabı üzerinde çalışmakta olup, Clarity Press tarafından Şubat 2021'de yayınlanacaktır. Falk, 2009 yılından beri her yıl Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterilmektedir.

CORONA VİRÜS SALGINI SIRASINDA EKOLOJİK ZORUNLULUKLAR VE BESLENME HAKKI: BİR BİYO-ETİK KRİZ ZAMANI

Richard FALK*

Bir Bakış Açısı

Koronavirüs salgınından önce dahi, insanlık, yaşamın yapı taşlarını önümüzdeki yıllarda tehdit edecek eşi görülmemiş bir zorlukla karşı karşıyaydı. Ancak, şu ana kadar verilen toplumsal tepkiler, görmezden gelinen birkaç ses dışında maalesef zayıf ve baştan savma oldu. İklim üzerine çalışan en nitelikli bilim insanlarının yetkin biçimde belgelediği çalışmalara rağmen, sözüm ona sorumlu siyasi ve ekonomik elitlerin genel tutumu, ilgisiz, kaçak ve hatta inkârcı oldu. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, Trump başkanlığı sırasındaki anti-enternasyonalizmi ile, her şeyden önce 2015 Birleşmiş Milletler Paris İklim Değişikliği Anlaşması'ndan çekilerek kasvetli bir geleceğe öncülük etti. Bu uluslararası anlaşma, iklim değişikliğinin zorluklarının üstesinden gelecek kadar ileri gitmese de, küresel ısınmayla mücadelede küresel işbirliği çabalarının önemini gösterdiği için haklı olarak takdir edildi. Bu girişimin yeryüzündeki hemen hemen her hükümet tarafından desteklenmesi de ayrıca cesaret vericiydi.

Amerikan başkanı Donald Trump, nihilist bir arsızlıkla, karbon emisyonlarını düşürmeyi zorunlu kılan bu uluslararası çerçeveden ülkesini resmi olarak geri çekti. Anlaşmanın ilan edilen hedefi, dünyanın ortalama sıcaklık artışını 2°C dereceden altında tutarak küresel ısınmayı engellemektir. Bu, bilim camiasında bir zorunluluk olduğu konusunda fikir birliğine varılan 1.5°C dereceden daha fazlaydı. Aynı zamanda Paris Anlaşması, önemli uluslararası kesintiler ve yeterli düzenleyici gözetim olmadan mevcut emisyon eğilimleri devam etse gerçekleşecek olandan çok daha düşük karbon emisyonları ile sonuçlanmaktadır. Kişi başına en zengin ve en fazla emisyon yayıcı olan ABD'nin anlaşmadan çekilmesi, bu artan tehdit döneminde dünyaya mümkün olan en kötü sinyali göndermektedir.

COVID-19 deneyimi, gezegen çapındaki kapsamı ve somut olarak doğrulanmış gündelik hastalık hikâyeleriyle, insanın varoluşunun kırılğanlığını ve insan türünün esenliğine yönelik çeşitli tehditlere karşı öngörülemeyen acizliğini gözler önüne serdi. Dahası, uzmanların uyarıları zamanında, öngörülü ve sağduyulu bir biçimde dikkate alınsa ve bunlara göre hareket edilse, oluşan zararlar tamamen engellenemese bile bariz bir şekilde hafifletilebilirdi. Dünya çapında herkesi şoke eden bu vahim sağlık krizinden önce bile küresel yönetimin yetersizlikleri, görme zahmetine giren herkes için apaçıktı. Hükümet

*Prof. Dr.; Queen Mary Üniversitesi Hukuk Fakültesi Küresel Hukuk Bölüm Başkanı; rfalk@princeton.edu

düzeyinde salgına tepki çoğu ülkede hayal kırıklığı yarattı. Bunun aksine, bireyler düzeyinde birçok cesaret ve empati örneği canlandırıcı ve kurtarıcı oldu. ‘Hepimiz birlikte bu işin içindeyiz’ anlayışından ziyade, yine ABD liderliğindeki en nüfuzlu hükümetlerin çoğu ‘yalnız hareket etme’ biçimindeki sıfır toplamlı değer sistemini benimsedi. ABD kriz boyunca, İran ve Venezuela gibi ülkelere uyguladığı yaptırımları askıya alma yönündeki insani talepleri de reddetti. Oysa zaten bu ülkeler, kısmen yaptırımların yol açtığı ciddi gıda güvencesizliği ve tıbbî malzeme eksikliği yüzünden sıkıntı içindeydiler.

Daha da beteri, Amerika Birleşik Devletleri, BM Genel Sekreterinin sağlık krizi boyunca küresel ateşkes ilan edilmesine dair ilham veren çağrısının Güvenlik Konseyi’nde resmi olarak desteklenmesini engelledi. Trump karar taslağında Dünya Sağlık Örgütü’nün çalışmalarına dolaylı olarak olumlu bir gönderme bulunduğu için ABD’nin desteğini geri çekti. Bu üzücü bir gelişme oldu, çünkü bu anlamlı küresel dayanışma çağrısı, ancak dünyaya verilecek uygun mesaj hakkında haftalar süren siyasi pazarlıktan sonra 14 Güvenlik Konseyi üyesinin onayını almıştı. Kabul edilmesi, ileri gelen hükümetler tarafından dünya barışına adanmışlığın sinyallerini verip, BM’nin sesinin, egemen ülkelerin didişme ve çekişmelerine karşı moral verici alternatif bir ses olabileceğini gösterebilirdi. Böyle bir girişim BM’ye olan inancı da tazeleyebilir ve kamuya ve siyasetçilere, BM’nin gelecekte küresel yönetimi herkes için barış, adalet ve yiyecek/su adına nasıl güçlendireceğini gösterebilirdi. BM’nin amacına uygun kullanıldığında, çatışan ulusal çıkarların konuşulduğu veya Güvenlik Konseyi daimî üyelerinin stratejik hırslarını sergilediği bir galeriden fazlası olabileceğini anlayabilirdik.

Salgının ortaya çıkması, bilinçli insanlarda gelişmekte olan zaten aşırı derecede rahatsız edici farkındalığa bir aciliyet hissi ekledi. Bu farkındalığa, ‘insanlığın yüzleştiği ilk biyo-etik kriz’ demek alışlagelmedik ve güçlü bir dil kullanmak olurdu. Süregelen bu kriz aslen biyo-etikle ilgiliydi ve zorlukları temelde insanlığın topyekûn sağlığına, modern medeniyetin sürdürülebilirliğine, insan/doğa etkileşimlerinin temellerini yöneten ekosistem istikrarına ve yaşamın kendisine yönelikti. Bu tehlikelerin vahametinin dünya çapında tanınması, insan türünün farkındalığında devrim niteliğinde bir değişim anlamına gelebilir ve derin davranış değişikliklerine önyak olabilirdi.

Bu krizin etik bir yönü de var zira insanlığın karşılaştığı bu zorluklara cevap verecek bilgi ve kaynağa sahip olunmasına karşın yine de sorumluluk sahibi koruyucu tedbirler alınmadı. Nasıl bir eylemin uygulanması gerektiğini anlamak için “niye?” diye sormak gerekir. Özünde, insan geleceğine dair bu zorluklar, modernitenin etik bakış açısının ve endüstriyel temellerinin işlevsel biçimde yeniden yapılandırılması çerçevesinde ele alınabilirdi, fakat öyle olmadı; daha başka şoklar olmadan da olacak gibi değil. Böylesi tehditkâr bir geleceğin farkında olup duyarlı davranmamak, başlı başına etik ve biyolojik bir seçim olup, korkunç sonuçlar doğurabilir. Söylemek istediğim bu.

İnsanlığın yüzleştiği bu benzeri görülmemiş kriz, dünyaya doğru gelen ve yolunu değiştirmenin ya da etkisini azaltmanın mümkün olmadığı devasa bir meteora benzemiyor. Ne yapılması gerektiğini biliyoruz, ancak hâlihazırda yaşayan insanların ve hatta gelecek nesillerin iyiliği için hareket edecek cesarettten yoksunuz. Bugün uzmanların uyarılarını dinlemeyi reddetme sorumsuzluğunun en akut olumsuz etkilerini belki de henüz doğmamış olanlar çekecektir. COVID-19’a verilen tepkilerin çeşitliliği ve küresel yönetim yetersizlikleri açıkça ortaya çıkardı ki, teknolojik olarak gelişmiş toplumların birçoğu, kendi halkının yaşamlarını ve geçimlerini koruma altına almakta aciz kaldı. Kendi vatandaşlarının sağlığını ve güvenliğini korumak için gerekli tedbirleri almadığı

veya alınmasını anlamsızca ertelediği gibi, yakınında ve uzağında dünya üzerindeki başka ülkelerde yaşayan ve ihtiyaç içinde olan komşularını da gözardı etti. Vurgulanan ekonomik ve sosyal eşitsizliğin amansız sonuçlarını da öğrenmiş olduk. En yoksul ve sosyal açıdan dezavantajlılar, özellikle şehirlerde, salgın sırasında hastalığı kapma ve ölme riski en çok olan demografik kesimlerdi. Bu bilgiler modern toplum konusunda çalışan herhangi bir öğrenciyi şaşırtmamalıydı, ancak ana akım medya, yoksulların durumunu henüz keşfetmiş, onların kamu gıda dağıtımlarına büyük ölçüde bağımlılıkları da dâhil olmak üzere herşey salgının sınıfsal etkilerinin şaşırtıcı bir biçimde açığa çıkmasıymış gibi davrandı.

Salgının gıda güvencesi üzerine etkileri şimdiden hissedilmeye başlandı ve bizi daha kötüsü bekliyor gibi görünüyor. Dünya Gıda Krizleri 2020 Raporu, göçmen tarım işçilerinin teminindeki azalma ve hastalık riski yüksek kesimhaneler yüzünden aksayan gıda arzı ve tedarik zincirleri nedeniyle kıtlık riskinin büyük ölçüde arttığı konusunda uyarmaktadır. İngiltere, ABD ve İsviçre gibi varlıklı ülkelerde, yoksul kesim, ailelerine gıda götürmek için devletin yardım kurumlarının işlettiği çok yüklü gıda bankaları önünde saatlerce sırada beklemeye başladı bile ve nihayet sıra onlara geldiğinde yiyecek kaldıysa şanslıydılar.

Bu geniş kapsamlı eko-etik kaygıları gıda hakkı ve güvencesi bağlamına taşırsak, gıda ve suyun, yaşam hakkının en vazgeçilmez öğeleri olduğunun kuvvetle farkına varırız. Şunu da anlıyoruz ki, eğer aşırı yoksulluk en yoksullarımızın uygun fiyata yeterli ve besleyici gıda alma gücünden yoksun olması demekse, maddi ihtiyaç hakkı da anlamını yitirmektedir. Bir başka deyişle, besin stokları insan ihtiyaçlarına yetecek bile olsa, insanların markette satılanları alacak gücü olmazsa açlığın, kötü beslenmenin ve gıda ayaklanmalarının önüne geçilemeyecektir. Bu anlamda, dünya çapında on milyonlarca işin kaybedilmesi, işsizlikle baş edebilme kapasitesi en az olanlar için satın alma gücünün ve çok küçük birikimlerin ortadan kalkması anlamına geliyor.

Bazı hükümetler, halkın kırılgan kesimlerine karşı daha korumacı da olsa deneyimle sabittir ki, sosyal koruma devletlerin iyi niyetine ve hayırsever dürtülerine bırakılamaz. Haklar, sıradan insanların erişebileceği pratik çözümlerle desteklenmeli ve başarıyla yürürlüğe sokulmalıdır. Kapitalizm ve mali kemer sıkma politikalarının hüküm sürdüğü birçok Batı ülkesinde, toplum bireylerinin saadetine piyasanın karar vermesi gibi etik açıdan kusurlu bir ideolojik bir ısrar söz konusudur. Bu da sapkın bir etik mesaj vermekte: zenginler bolluğu hak ederken, yoksullar da yokluğu hak ediyor. Böylesi katı bir kapitalist bakış açısından yola çıkıldığında sermayenin sadık muhafızları acil bir durumda dahi devlet müdahalesini talep edenleri bireysel sorumluluk ve teşvik yapılarına dayalı kamu ahlakını baltalamakla suçlar.

Bu biyoetik krize etkili cevaplar verme konusundaki başarısızlığı aşmak için akılcı ve insani eylemlerin önündeki engelleri anlamak ve tanımlamak, aynı zamanda nasıl aşılabacakları konusunda öneriler getirmek gerekir. Savımızı özetlersek, neyin yanlış olduğunu, ne yapılması gerektiğini az çok biliyoruz, ancak yine de hiçbir şey değişmiyor. Bu içler acısı durum hakkında bir şeyler yapma umuduna sahip olmak adına, nedenini anlamak için elimizden gelenin en iyisini yapmalıyız. Dahası, tedbirleri ne kadar erteleysek gelecekteki düzenlemeler de bir o kadar külfetli olacaktır. Ayrıca bilinmeyen riskler de mevcut. Şu anda sorumlu bir şekilde hareket edilmeyerek, geri dönülmez kritik eşiklerin kısa bir süre içinde geçilmesi muhtemel görünmektedir ve bu da toplumsal düzenlemeleri imkânsız ya da imkânsıza yakın hale getirmektedir.

Örneğin, haftada bir ya da iki günü etsiz geçirecek biçimde diyetlerimizi düzenleyerek et tüketimini sınırlarsak, kademeli önlemlerle ekolojik bir denge sağlama şansımız olabilir. Fakat önümüzdeki yirmi yıl içinde, diyetlerimizde bir düzenleme yapılmazsa, felaketi engellemek ve hayatta kalmak için dünyaca zorunlu vejetaryen bir hayat-ı idame diyeti gerekebilir. COVID-19 deneyimi, küresel yönetimi ekolojik denge ve sosyal adaletin ikili taleplerine uyarlamak ve esaslı bir değişimi engelleyen yönetsel yaklaşımların sahte güvenliğini sona erdirmek için kapsamlı dönüşüm süreçlerine girişmek için yeni bir şanstır. Yöneticiler genellikle kurulu düzeni sürdürmekten, başarısızlığa uğramaktan ya da yerleşik düzeni bozan ciddi bir krizden kurtulmaktan başka bir şey yapmazlar. Bu, geçici olarak endişeleri sakinleştirebilir, ancak içinde bulunduğumuz durumda, salgından önce her şeyin iyi olduğu varsayımıyla, 'aynı tas aynı hamam' gibi felaket getirecek bir gönül rahatlığına iten aldatıcı bir dinamik ortaya çıkar.

Engellerle Yüzleşmek: Bu engeller birbirleriyle örtüşürler, birbirlerini güçlendirirler ve ayrı ayrı ele alınmamalıdır. Benim değerlendirmem bütüncül ve dönüştürücü bir yaklaşımın savunulmasına dayanır. Bu yönde ilerlemek için dört engel kümesi tanımlamayı faydalı buluyorum.

1- İdeolojik

Gıda ve tarımla olan sosyal ilişkimiz büyük ölçüde, yanıltıcı biçimde bir tür özgürlük olarak tanımlanan tüketici seçiminin sürekli artmasını içeren kapitalizmin kârları en üst düzeye çıkarmak ile tüketiciliği arttırmak arasında yarattığı karşılıklı etkileşimi yansıtmaktadır. Sağlığa olumsuz etkiler açık bir şekilde kanıtlandığında yöneticiler müdahale etmeye başlar, ama bu müdahale genelde bedeli ağır gecikmelerin ardından, şirketlerin yüksek maaşlı danışmanlarından alınan gıdanın güvenli olduğuna dair "uzman" görüşlerinden sonra gerçekleşir. Reklamla ve bağımlılık yapan ürünlerle tetiklenen bu tür kâr amaçlı modeller, toplumda sağlıksız beslenme alışkanlıklarına yol açar; obezite epidemilerine ve birçok ciddi sağlık sorununa sebep olur.

Uluslararası düzeydeki sosyal kaygılar, anlaşılır biçimde, kitlesel açlık ve kıtlık gibi insani felaketleri engellemeye odaklanmıştır. Böylesi bir endişe, afet yardımı ve acil durumlara verilen tepkilere önem verirken, insan sağlığı ve ekolojik istikrara yeğlenen çarpık kâr öncelikleri, yıkıcı rekabet, endüstriyel tarım ve denetimsiz piyasalardan kaynaklanan ideolojik sorunu gözardı eder. Sağlığa ilişkin bilgileri engelleyen ve çarpıtan güçler, çevreyi sorumsuzca istismar eden, kültürel olarak kutsal kabul edilen gıda geleneklerine saygısız olan ve ekolojik dengeyi bozan aynı güçlerdir. Bunun günümüzdeki canlı örneği, yüksek verimli toprak üretimi ve hayvancılık amacıyla ormansızlaştırma görünümünde ortaya çıkan kurumsal açgözlülüğü tatmin etmek için Brezilya yağmur ormanlarının yakılmasıdır. Bu da başlıca karbon yakalama kaynağı ve değerli bir biyoçeşitlilik deposu olan yağmur ormanlarının canlılığının aşınması, hatta muhtemelen yok olmasıyla sonuçlanabilir. Dünyanın en büyük yağmur ormanları "küresel ortak alanlar" olarak görülmeli ve tamamen Brezilya'nın önceliklerine tabi sayılmamalıdır. Bu, 'sorumlu egemenlik' için uygun formülü bulma, daha doğrusu, küresel müştereklerin yaşamını korumakla egemenlik haklarını nasıl uzlaştırmak gerektiği meselesidir.

2- Yapısal

Bu ekolojik kaygılar karşısında gıda güvencesini ile sağlığı dengede tutmaya çalışmak sıklıkla insani ve küresel çıkarlarla çatışmaktadır. Küresel politika ve uygulamaları şekillendiren otoritenin yapıları yozlaşmış seçkin sınıf ve şirketlerin yönetim üzerindeki etkileri nedeniyle

bozulmuş oldukları için ulusal çıkarlara son derece duyarlıdırlar. Buna giderek daha fazla devletlerin ve dev şirketlerin çıkarlarına hizmet etmek üzere yapılandırılan BM sistemi de dahildir. Brezilya örneği burada da ders verici niteliktedir. Amazon yağmur ormanları konusunda gezegensel dengeye kıyasla kalkınmaya öncelik vermek toprak egemenliğine ilişkin sorumsuzca taleplere öncelik vermek demektir. Bu da Brezilya'nın tutumunun küresel ısınma, ekolojik istikrar ve biyoçeşitlilik kalitesi üzerindeki tehlikeli etkilerine yönelik itirazları görmezden gelmek anlamına gelir. Tarımın, özellikle de endüstriyel tarımın küresel ölçekteki varlığına rağmen, şu anda ulusal ve uluslararası düzeyde sorumlu tutumlar elde etmek için etkili uluslararası bir mekanizma bulunmamaktadır.

Paris İklim Değişikliği Anlaşması'nda (2015) olduğu gibi, hükümetler kamu yararı için işbirliği yapsalar bile, taahhütleri, ulusal egemenliğin daha uzun vadedeki küresel çıkarlara üstün gelmesini sağlayan uygulanamaz bir çerçeveye oturtulmuştur. Demek ki, karbon emisyonunu azaltma vaatleri iyi niyetle yapılmış ve bir ölçüde yerine getirilmiş olsa bile, küresel ısınmadaki artışın tehlikeli ve büyük olasılıkla yıkıcı etkilerinden kaçınmak için saygın IPCC Panelinin ve öteki uzman kuruluşların tavsiye ettikleri asıl hedeflere kıyasla kabul edilemez düzeyde yetersiz kalacaklardır. Benzer kaygılar gelecek odaklı, küresel bir düzenleyici perspektife ulaşmak için hiçbir çaba sarf etmeden yapılan et tüketimi için de söz konusudur. Devletlerin iyi niyetine ve sorumlu tutumlarına dayanan bu gönüllülük yaklaşımı, günümüzde birçok anahtar devletteki sorumsuz liderler grubu tarafından zayıflatılmaktadır. Bu sorumsuzluk 2019'da, Brezilya'nın Amazon ormanlarının yönetimi için egemenlik talebine verilen destekle ve ABD'nin Paris Anlaşması'ndan geri çekilmesiyle kendini göstermiştir. Her iki olay da yoksul ve ekonomik açıdan daha büyük sıkıntı içinde olan ülkeleri ve nihayetinde hepimizi etkileyecek ürkütücü içtihatlar yaratacaktır. Dünyanın kişi başına en çok karbon salan ülkesi bu kadar sorumsuz davranırken, gıda ve tarım krizi içinde olan bir ülke, mesela Zimbabve neden kalkınma ve büyüme olanaklarını ekolojik olarak daha sorumlu davranmak adına sınırlasın ki?

3- Zamansal

Nüfuz ve otoritenin en etkili kaynakları ve yapıları, modern dönemde kısa vadeli sonuçlara aşırı önem verilerek gelişmiştir. Bu tür bir kısa vadedilik vatandaşlara karşı sorumlu olan siyasi liderlerle ve hissedarlara karşı sorumlu olan kurumsal yöneticilere hastır. Demokrasi, seçmenlerin her dört yılda bir "değişim zamanı geldi" ya da daha amiyane tabirle "pislikleri gönderin" çağrısına kulak verme şansı olduğu savına dayanır. Bu örüntü, siyasi liderlerin neden seçim dönemleri konusunda bu denli kaygılı olduklarını açıklar; çünkü seçim dönemleri siyasi liderlerin performanslarının değerlendirilmesi konusunda belirleyicidir. Ülkenin yönetim biçiminden bağımsız olarak, o ülkenin siyasi liderliğine olan güveni inşa edeceği veya baltalayacağı için demokratik olmayan yönetim biçimleri bile kısa vadeli sonuçlara öncelik verirler.

Kısa vadediciliğe karşı sanıldığından daha fazla eğilim gösteren ekonomi için de durum farklı değildir. Kurumsal ve finansal yöneticilerin çoğunun performansları üçer aylık bilançolarla değerlendirilir. Sağlık, güvenlik ve çevre ile ilgili normatif başarılar veya uzun vadeli krizlerin önlenmesine hızlı çözümler üretmek hissedarlar ve finansal riskten korunma fonu yöneticileri tarafından neredeyse hiç itibar görmez.

Uzun vadeli sorumluluk almanın önemi günümüz dünya düzeninin zorluklarının özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Çevrenin korunması, insan kaynaklı iklim değişikliğini

önlemek ve ekosistem istikrarını muhafaza etmek, özellikle de devletin ve özel sektörün tutumları söz konusu olduğunda, geleceği düşünmenin geçmişte olduğundan çok daha fazla önemli olduğunu gösteren sorunlar olmuştur. Ancak böyle bir düzenleme önermek, insani ve ekolojik esenlik için bu tür zamansal düzenlemelerin nasıl yapılacağını öngörmekten çok daha kolaydır. Bu endişeler silsilesi gıda ve tarım politikalarıyla doğrudan ilgilidir. Daha önceki dönemlerde, kötü yönetim ve öngörüsüzlük nedeniyle ortaya çıkan olumsuz gelişmeler, nispeten yerel ve ulusal, en fazla da bölgesel zarara yol açmıştır. Ancak bugünün dünyasındaki tehditler daha sistemik, bütüncül, geri döndürülmesi ya da düzeltilmesi zor tehditlerdir. Arazi kullanımı, pestisitler, herbisitler, toprağın korunması, genetiği değiştirilmiş gıdalar ve tarımsal verimlilik gibi sorunlar, ihtiyat ilkesi risk yönetimini de içerdiğinden, ona duyarlı bir zaman çerçevesi içinde planlama yapmanın önemini dayatmaktadır. Dolayısıyla gıda politikasının tüm yönleriyle ilişkilidir. Ölümcül bir virüsün hayvanlardan insanlara zoonotik transferini kolaylaştıran olumsuz sağlık koşulları, vahşi hayvanların yaşam alanlarından mahrum bırakıldığı, onları insanlarla ve kent gıda pazarlarıyla daha yakın temasa sokan ve hastalık vektörlerini kolaylaştıran bir biçimde gerçekleşen doğal çevreye saygısızlığı yansıtmaktadır.

4-Normatif

Gıda bağlamında risk ve seçim gibi geniş kapsamlı konuları ele alırken, etik, yasal ve hatta manevi nitelikte birtakım normatif kaygılar belirir. En temelde söz konusu olan insanın doğayla etkileşim biçimidir. Modernite, bilim ve teknolojiye dayanan ilerleme vizyonuyla doğal çevreyi insan toplumunu maddi yönden zenginleştirmek için sömürüye açık bir dizi alan olarak görmüştür. Bu yol, insanlığın bazı kesimlerine birçok geçici fayda ve zevk sağlamıştır; ancak zaman içinde insan türünün gelecekteki esenliğini ve hatta varlığını sürdürmesini tehdit eden mevcut biyoetik krizi üreten eğilimleri de daha önce olmadığı biçimde harekete geçirdi. Özellikle bu biyoetik krizi durumunda, insanın uzun yaşamasına ve konforuna ek olarak ekolojik esenliği ve sosyal adaleti de kapsayacak bir biçimde bakış açımızı değiştirmek yerinde olacaktır. İnanıyorum ki, insan merkezci yönelimlere alternatif olacak bu tür ekolojik-etik bir bilinç insan toplumlarına, insan varoluşunun materyalist zorluklarını karşılamanın çok ötesinde, manevi nitelikte faydalar sağlayacaktır. Böyle olursa, geçmişte büyük dinlerin insanlık deneyimini anlam ve amaçla büyümesine benzer bir durum ortaya çıkacak ve insan mutluluğu materyalist tatminle bu denli yakından ve tehlikeli bir biçimde ilişkilenecektir.

Gıda, sağlık ve tarım, doğayla insan deneyimi arasında daha uyumlu bir birliktelik arayışı için yaşamsal bağlantılar sağladığı gibi, yerkürenin taşıma kapasitesine saygıyı da beraberinde getirir. Modernite öncesi toplumlar genellikle bu dengelyi ya tasarımıyla ya da kendiliğinden elde etmişler, fakat modernitenin gelişiyile bu kabiliyetlerini yitirmişlerdir. Böyle bir insani denge vizyonunun pratik politikalara dönüştürülmesi hem uzmanlar hem de etik ve ekolojik gereksinimleri kavrayanlar için en uygun iştir. Kolektif birlikteliğin her alanından liderler kendilerini bu bilgilere açmadıkça, aktivizm ve eğitimle güçlenmiş halk iradesi tarafından sorumlu tutulmadıkça, aydınların rehberliği başarısız olacaktır. Maddi, etik, ekolojik ve manevi sorunların dengesi için gerekli kavrayış, daima insan faaliyetiyile dünyanın taşıma kapasitesinin sınırları arasındaki karmaşık etkileşime tabidir. Külfetlerin eşitlikçi paylaşımı, içinde bulunduğumuz tarihi anın değişen önceliklerine yönelik kamu bilincini uyandırmak için de şarttır.

COVID-19 sırasında toplanan ön veriler, hastalığa yatkınlık ile toplumun yoksul kesimlerine veya ırk, etnik köken ve din nedeniyle itibarsızlaştırılmış topluluklarına üye olmak arasında rahatsız edici bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, özellikle büyük şehirlerin, orantısız derecede fazla sayıda ölümün görüldüğü gecekondu mahallelerinde söz konusudur. Bu bulgular, sağlık ve yaşam hakkı üzerinden sosyal adalet ve insan hakları konularını gündeme getirmiştir.

Son Savunma

Ekolojik zorunluluklar, dünya sağlığı ve gıda hakkının sağlanması arasında arzulanan bir uzlaşmaya işaret etmek, dikkat, kararlılık, imkân, aynı zamanda da ahlaki ve siyasi hayal gücü gerektirmektedir.

Bu açıdan şunları öneriyorum.

-- Tepkisel yaklaşımlara ve kriz yönetimine aşırı bağımlılığı sonlandırmak ve koruyucu yanıtları öne çıkarmak yanında, gıda ve tarım politikasını ekolojik zorunluluklarla uzlaştırma ihtiyacı bilinciyle tüm politika oluşturma alanlarında ihtiyat ilkesinin uygulanması,

-- Böylesi bir uzlaşmanın karşısındaki engellerin insani olanın ulusal boyuttan, ekolojik boyutun insan merkezlikten, kısa vadenin uzunundan ayırt edilmesine vurgu yapılarak tanımlanması, ve bu sırada da herkes için iklim adaletine ve evrensel sağlık güvencesine gereken önemin verilmesi.

-- Zorlukların büyüklüğünü veya engellerin direncini hafife almadan, bir 'imkânsızlık politikası'nda umut buluyorum. Sömürgeciliğin çöküşü, Güney Afrika'da apartheid'in (ırkçılığın) dağılması ve Sovyet Rusya'da baskıcı komünizmin yıkılması da dâhil olmak üzere birçok tarihsel gelişme, beklenmedik olsa bile gerçek hayatta "imkânsız olanın" gerçekleşebildiğini göstermektedir. Sonuç olarak, geleceğin belirsiz olması sorumluluklar kadar fırsatlar da yaratmaktadır. İmkânsız gibi görünen, ancak arzu edilen ve gerekli olan şey, kuşkusuz çoğunlukla aşağıdan gelen hareketlere yanıt olarak, elitler ve hükümetlerle değil, tabandan başlayan ortak bir mücadele ile yine de gerçekleştirilebilir. Durumumuz ve umudumuz budur.

korona günleri
**SANAL
KONFERANSLARI**

*İngiltere'den Covid-19 ve
Gıda Sistemimiz Üzerine
Düşünceler*

GEOFF TANSEY

Food Systems Academy Kurucusu
Food Ethics Council Üyesi

▶ TARGET online youtu.be/SpJep4rQObA

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Bu sanal konferanslar dizisi
Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği tarafından
desteklenmektedir.

targetder.org tarimvegidaetigiderneği targetder VeEtigi

Geoff Tansey, online, açık erişimli Gıda Sistemleri Akademisi'nin (Food Systems Academy) küratörlüğünü yapan bağımsız bir yazardır. Bağımsız Fabian Gıda ve Yoksulluk Komisyonu'na başkanlık etmiştir ve Gıda Etik Konseyi'nin (The Food Ethics Council) üyesidir. Eserleri arasında Gıda Sistemi: Bir rehber (The Food System: a guide) (Tony Worsley ile birlikte) ve Gıdanın Gelecekteki Kontrolü - Fikri mülkiyet, biyoçeşitlilik ve gıda güvenliği üzerine uluslararası anlaşmalar ve kurallar için bir rehber (The future control of food - A guide to international negotiations and rules on intellectual property, biodiversity and food security) yardımcı editörlüğü bulunmaktadır.

Toprak bilimi ve bilim tarihi ve sosyal bilim çalışmaları alanlarında diplomaları vardır. 1970'lerin ortalarında, Food Policy dergisinin kurulmasına yardımcı oldu ve editörlüğünü yaptı. DFID, FAO, ISNAR, Quaker BM Ofisi Cenevre ve UNCTAD gibi çeşitli kuruluşlarda, ve Moğolistan, Arnavutluk, Kazakistan ve Türkiye'deki çeşitli tarımsal kalkınma projelerinde danışman olarak çalıştı. 1996-99 yılları arasında Leeds Metropolitan Üniversitesi'nde konuk onursal profesör, Bradford Üniversitesi Barış Çalışmaları Bölümü'nde 2015 yılına kadar onursal araştırma görevlisi ve Newcastle Üniversitesi Kırsal Ekonomi Merkezi'nde konuk onursal araştırmacı olarak görev yaptı. Lancaster Üniversitesi Lancaster Çevre Merkezi'nde onursal öğretim görevlisi ve Cardiff Üniversitesi Coğrafya ve Planlama Fakültesi'nde onursal araştırma görevlisi olarak çalıştı.

Haziran 2005'te Joseph Rowntree "Adil ve Barışçıl Bir Dünya İçin Vizyonerler" ödülünü alan altı kişiden biri oldu. 2008'de BBC Radio 4 Food and Farming Awards'da en iyi yemek kampanyacısı / eğitimcisi dalında Derek Cooper Ödülü'nü kazandı. 2009'da Gıdaların Gelecekteki Kontrolü adlı eseri Guild of Food Writers Derek Cooper Ödülü'ne layık görüldü.

İNGİLTERE'DEN COVID-19 VE GIDA SİSTEMİMİZ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Geoff TANSEY*

Benden COVID-19'un İngiltere'de, özellikle de tarım ve gıda sistemleri üzerindeki etkileri hakkındaki kişisel düşüncelerimi paylaşmamı rica etmişsiniz. Genel olarak, İngiltere'de iyi bir iş çıkaramadık. 2020 Mayıs ayı ortasından sonra doğrulanan son rakamlar neredeyse 35.000 kişinin öldüğünü gösterdi. Bu ölümlerin çoğu bakım evlerinde oldu. Ancak İngiltere'nin şu anda, Avrupa'daki en yüksek ölüm sayısına sahip olduğu göz önüne alınırsa, toplam ölüm sayısının bundan çok daha fazla olması beklenmektedir. Açıkçası, bu oldukça moral bozucu bir durum.

Evimizde bir kişi çok dikkatle korunması gereken kişiler/hastalar kategorisinde olduğundan, onu dışarıyla temastan korumamız gerekiyor. Bu nedenle en erken haziran sonuna kadar hepimiz hem onu korumak için hem de kendimiz için kendimizi izolasyona tabi tutacağız. Dostlarımız yerel dükkân ve fırınlardan, bazen de marketten bizim için gıda alışverişi yapıyorlar. Ben de son yedi hafta içinde üç kez arabayla yakın bir beldeye yaşayan ve bizim için alışveriş yapan dostlarıma gidiyorum. Onlar da bizim için aldıkları ürünleri güvenli bir mesafeden arabamın bagajına koyuyorlar. Büyük bir bahçemiz olduğu için şanslıyız. Ben de bu süreçte bahçeyle daha çok ilgileniyor ve yemek yapıyorum. Kanımca bu durumdan çıkarılacak en büyük ders, İngiltere' de bizlerin, tüm uyarılara ve salgının Çin' de ilk patlak vermesinin ardından gerçekleştirdiğimizden daha fazla harekete geçecek zamanımız olmasına rağmen, bir salgınla baş etmeye hazır olmayışımızdır. Belki de salgın burada bizi pek etkilemeyeceği gibi bir algıya kapıldık. Gerçekten de bazı insanlar, I. ve II. Dünya Savaşlarındaki zaferlere odaklanıyor; imparatorluk geçmişinden kalma bir nostaljiyle İngilizlere has bir istisnai olma hissinden söz ediyorlar.

Home

Many peoples
Much diversity
Global is local
Local is global
200 year perspective

Şimdi size, genelde konuşmanın sonlarında gösterdiğim bir slayt göstereceğim. Eğer 2019 yılındaki kongrede bulunduysanız bu slaytı görmüş olabilirsiniz.

İşte dünyanın uzaydan bir fotoğrafı. 1972'de bu fotoğrafı ilk kez gördük. Artık nerede olursak olalım, hangi ülkede yaşarsak yaşayalım, hangi inanç sistemini izlersek izleyelim, bana evimiz

*Food Systems Academy'nin kurucusu; Food Ethics Council'in üyesi; İngiltere. geoff@tansey.org.uk

dediğimiz şey bu büyük resimden ibaretmiş gibi geliyor. Üzerinde çok farklı kültürlere, farklı çevrelerde ve farklı mutfaklarda yaşama becerisine sahip birçok insanın bulunduğu çarpıcı bir güzelliği olan, müthiş bir çeşitliliği barındıran bir gezegen. Küresel olan yerel ve yerel olan da gitgide küreselleşmiş durumda. Bu durum, hiçbir zaman bir ülkenin bir yerinde başlayan, küresel boyuta ulaşan ve öyle veya böyle herkesi etkileyen bu salgında olduğu kadar bariz biçimde ortaya çıkmamıştı. Aynı zamanda uzun vadeli bir bakış açısına da ihtiyacımız var. Bir birey olarak herbirimiz, evimizde bu olup bitenlerden en az 200 yıl etkileneceğimizi göz önüne alırsak, geçmişe baktığımızda dedelerimizi ve ninelerimizin, geleceğe baktığımızda kendi çocuklarımızın veya dostlarımızın çocuklarının çıkarlarını da kapsayan kişisel çıkarlarımızın söz konusu olduğunu görürüz.

Bu ölçekte küresel bir salgın en son 1918'de, I. Dünya Savaşı'ndan sonra olmuş ve savaştan daha fazla insanı öldürmüştür. Çok az da olsa hayatta olup bunu hatırlayanlar vardır.

Açıkça belliydi ki, birçok hükümet gibi bizim hükümetimizin de kaygılanılacak şeyler listesinin başında bir başka salgının daha olma ihtimali bulunuyordu. Sadece kimse zamanını bilmiyordu. Ancak, Ekim 2016'da İngiltere'de, gelecekteki olası bir salgına hazırlanmak için yapılması gerekenleri gösteren bir çalışma yapılmasına ve hazırlanacak zamanımız olmasına karşın, Birleşik Krallık yeteri kadar hazır olamadı.

Şu anda hem İngiltere'de, hem de dünyada büyük bir eşitsizlik söz konusu. Virüs herkese bulaşabiliyor olsa da, adaletsiz bir dünyada, hem hastalığın kendisi, hem alınan önlemler, hem de en çok en yoksulları, göçmenleri, farklı etnik grupları vs. vurmak suretiyle farklı insanlarda farklı etki göstermesi nedeniyle eşitsizlikler daha net görülmektedir.

İngiltere'de, hükümet sokağa çıkma yasağından ve insanları evlerine hapsetmekten bahsettiğinde, süpermarketlerde panik alışverişleri denilen olaylar yaşandı. İnsanlar gıda stoklamaya başladılar çünkü evde yemek yapacaklarını, tüm öğünleri evlerinde yiyeceklerini anladılar. Londra Şehir Üniversitesi Gıda Politikaları profesörü Tim Lang'ın dediği gibi bu, böyle bir şeyi hiç beklemeyen ve evlerinde bununla başa çıkmak için hiç hazırlığı olmayan birileri için makul bir hazırlıktı. Ama bu, stok yapmaya ve rafları boşaltmaya imkânı olanlar için iyiyken, sağlık hizmetlerinde görevli olanlar, düşük maaşla çalışanlar veya böyle bir stoklama yapmak için erişimi veya kapasitesi olmayanlar gibi insanların en temel gereksinimlerinden mahrum kalmalarına yol açtı.

Ve yine birdenbire, süpermarketler hem büyük zorluklarla hem de devasa bir maddi bollukla karşılaştı. Hükümet 2018'de 250.000 tedarikçi aracılığıyla 11 milyar poundluk hammadde kullanarak toplamda 50 milyar pounda mal olan yaklaşık 8 milyar öğün dağıtmış olan tüm konaklama ve yiyecek hizmeti sektörünü kapatınca, market satışları önemli ölçüde arttı. Bunun belirli alanlarda uzmanlaşmış üretim yapan birçok üreticiler, ikram servislerine tedarikçilik yapan küçük işletmeler, kasaplar, fırıncılar, meyve ve sebze tedarikçileri, deniz mahsulü üreticileri ve daha niceleri üzerinde ani ve ağır bir etkisi olmuştur. Bazıları evlere servis için yeniden yapılanmak zorunda kalmıştır; ki bu, ikram servisine uygun ambalaj ölçülerinde satış yapmaya alışksanız oldukça zorlu bir durumdur.

Sebze-meyve sektöründe hasatların toplanması için bel bağlanan göçmen emeğinin de önemli bir sorun olduğu ortaya çıktı. Ürünlerin toplanmadan tarlalarda kaldığı oldu. Bu Avrupa'nın diğer bölgelerinde de geçerliydi. Tarlalarda sebze ve meyvelerin toplanması için çok sayıda İngilizin emek piyasasına dâhil edilmesi için birçok girişimde bulunuldu. Ancak, istihdam edilmek istenen bu grubun gerekli becerilerden yoksun olması bir yana,

birçok durumda kimse bu düşük ücretli işte ve göçmenlerin çalışması beklenen zor yaşam koşullarında ve hastalığın yayılmasını azaltmak için gerekli sosyal mesafenin, daha doğrusu fiziksel mesafenin sağlanamadığı yerlerde çalışmak istemiyordu.

Son on yılda İngiltere’de hane halkı gıda güvencesizliğinde ve yaygın bir gıda bankası ağıyla aç kalan bu insanları doyuracak hayırsever grupların kullanılmasında büyük bir artış olduğunu zaten görmüştük. Bu grupları normalde çok sayıda gönüllü yürütmektedir; ancak bu kişilerin çoğu yaşlı, 70 yaş üzeri olmaları nedeniyle risk kategorisinde oldukları için evde kalmaları istendi.

Benim de içinde bulunduğum yaşlı nüfusu etkileyen COVID-19, aynı zamanda diyabet, kalp rahatsızlıkları, kanser gibi çoğu beslenmeyle ilgili altta yatan sağlık sorunları ve en çok da en yoksulları etkilemektedir.

Biz Britanya’da tüm dünyayı yiyor gibiyiz, yediklerimizin %50’si ülke dışından, %30’u Avrupa Birliği’nden, %11’i de AB ile yapılan mevcut anlaşmalardan geliyor. Brexit sonrası artık AB’de olmadığımız için bunların yerini başka anlaşmaların alması gerekiyor. Tahılda %62, kırmızı ette %75, süt ürünlerinde %77 oranında kendimize yetebiliyorken, bu rakam sebze ve meyvelerde bu oran sadece %23.

İngiltere’de çok az meyve sebze üretiyoruz. İmkânımız olmasına rağmen topraklarımızın çok azını, taze sebze mahsulleri için %3, taze meyve için %1’den az alanı kullanıyoruz.

Süpermarketler, Toyota üretim sisteminden esinlendikleri ‘tam zamanında teslimat’ sistemini benimsediler. Büyük stokları ve devasa depoları yok. Son haftalarda stoklarını arttırabildiler ve şu anda bildiğimiz kadarıyla talepleri az çok karşılayabiliyorlar; ancak çıkıp bizzat göremediğim için ben de tam olarak bilemiyorum. Ama bu oldukça kırılgan bir sistem; bağlantılar uzun ve dayanıksız ve COVID-19 işte bu sistemdeki kırılganlığı ve eşitsizlikleri gözler önüne seriyor. Bu salgının ortasında Tim Lang’ın Britanya’daki mevcut sistemi etraflıca inceleyen, *Feeding Britain: Our food problems and how to fix them* (İngiltere’yi Beslemek: Gıda Sorunlarımız ve Çözümleri) başlıklı kitabı çıktı.

Kendisiyle blogumda bir röportajım var, onu dinlemenizi öneririm, zira burada bahsedecek zamanım olmayacak. Kendisi sistemi tanımlayıp tartıştığı gibi, içindeki birbirleriyle bağlantılı 12 sorunu ele alıyor ve bunlarla başatmenin neden sadece Britanya’da değil tüm dünyada gıda sistemindeki mevcut yanlışları düzeltmek için büyük bir sistem reformu düşünmemizi gerektirdiğini gösteriyor.

Şimdi biraz geri çekilip sadece İngiltere hakkında düşünmeyi bırakmak isterim. Siz de sadece Türkiye hakkında düşünmeyin. Türkiye, yaşamaktan ve çalışmaktan çok keyif aldığım bir yer, ancak bildiğim kadarıyla, 1970’lerin sonunda ilk göçümden bu yana tarım ve gıda sistemlerinde büyük değişiklikler oldu. O zamanlar, büyük ölçüde kendine yeten ve sanırım gıda ihraç edebilen bir ülkedydi. Ama şimdi ithalat hacminiz oldukça yüksek, çok daha az sayıda çiftçiniz kaldı ve çok, ama çok iyi, verimli birçok tarım alanında inşaatlar yapıyorsunuz. Gerçekten geri çekilmeli ve İngiliz, Türk, Amerikalı, Hintli fark etmez, COVID-19’un etkilerine ne taraftan bakarsak bakalım, bu büyük karışıklıktan sonra nasıl bir dünya istediğimizi kendimize sormamız gerekiyor. Dünyayı yönetecek yollarımız, araştırma ve geliştirme odağımız, tarım sistemlerimiz, herkesi düzgün besleyecek toplumsal adaletimiz var mı? Çünkü gelecekte, sağlıklı ve sürdürülebilir gıda sistemleri istiyorsak, bunlara ihtiyacımız olacak.

Yaklaşık 10 yıl önce, şu anda üyesi olduğum Gıda Etiği Konseyi, gıda adaleti üzerine bir rapor hazırlamak için Gıda ve Eşitlik Komisyonunu oluşturdu. Raporda gıda adaletinin üç öğesinden söz ettik: gıda sistemlerimizde ve toplumlarımızda adil paylaşım, adil oyun ve eşit söz hakkı.

Adil paylaşım, sonuç eşitliğiyle ilgilidir; esenliğimizle ilgili ortaya çıkan farklılıklar -sağlık, zenginlik ve mutluluğumuz- verili durumda yapılan işlerin adil olup olmadığını belirler. Adil oyun fırsat eşitliğiyle ilgilidir; istenilen olumlu sonuçları almamızı sağlayacak araçlara herkesin eşit biçimde erişebilmesi anlamına gelir. Eşit söz hakkı ise, herkesin değer vermek için bir nedene sahip oldukları yaşamlarını yaşayacak nedenlerinin ve bir seslerinin olması, yaşamlarını etkileyecek kararların şekillendirilmesine katılabilmeleri demektir.

Bence, tıpkı Carolyn Steel'in *Sitopia: how food can save the world* (Sitopia: Gıda Dünyayı Nasıl Kurtarabilir?) kitabında yaptığı gibi, gıdayı dünyaya baktığımız bir mercecek olarak kullanırsak, adil ve barışçıl bir dünyaya ne kadar uzakta olduğumuzu görebiliriz. Onunla da blogumda bir röportaj yaptım; dinlemenizi tavsiye ederim.

Artık hükümet sistemleri silolara sıkışmış durumda ve birçok kurum bu silolar arasında çalışmayı zor bulmakta. Tim Lang'ın söylediği gibi, İngiltere'de, gıda sisteminin farklı yönleri ile ilgilenen birçok farklı devlet kurumu var ve BM'de de aynı sistem mevcut. Bunlar, bugün olup bitenleri şekillendirmekte giderek daha etkili olan kilit özel aktörleri yönetebilen ve temel sorunlara odaklanan işbirliği içindeki yapılar olmak yerine, kendi çöplüklerini koruyan rekabetçi kurumlara dönüşebilmektedirler.

Ancak COVID-19 gösterdi ki, dünya devletleri, şiddetli ve ani bir küresel tehdide cevap verebilme yetisine sahiptirler. Aynı zamanda bu salgın, dünyanın birçok ülkesindeki mevcut siyasi liderliğin ya tehdidi küçümseyerek ve ciddiye almayarak ya da salgınla küresel olarak etkili bir şekilde başa çıkabilmek için gereken uluslararası işbirliği ve şeffaflık ihtiyacına karşılık vermeyerek ortaya koydukları yetersizliği de göstermiştir. Bazıları da bunu sağlık, gıda ve çevreye odaklanmış Dünya Sağlık Örgütü ve BM Gıda ve Tarım Örgütü gibi kurumları desteklemeyerek gösterdi.

Yine de gıda sistemlerimizin sürdürülebilir, çevreci ve ekolojik açıdan uygun, istikrarlı gıda kaynakları sağlama kapasitesini baltalayacak, geleceğimize yönelik daha büyük ve daha yıkıcı tehditler var. Bunlardan özellikle önemli olan iki tanesinden ilki, son birkaç yüzyıldır olduğu gibi günümüzde de hâlâ kullanılan fosil yakıtların tetiklediği iklim değişikliğine bağlı iklim dengesizliğidir. İkincisi ise, hâlihazırda iklim dengesizliği karşısında daha dirençli olacağından daha heterojen bir gıda sistemi yaratmak için ve bu konuyu ele alırken önemli bir unsur olduğundan biyoçeşitliliğin tohumdan tarlalara, oradan gıdalara doğru genişletilmesini sağlamak gibi bir sorunumuz varken, hem küresel olarak vahşi yaşam sistemlerinde hem de tarım sistemlerimizde biyolojik çeşitliliğin büyük oranda kaybedilmesidir. Bunlar, COVID-19'dan farklı olarak sonuçları anında belli olmayan, yavaş hareket eden ama dünyayı değiştirecek pandemiler.

Eğer önceki yapıları geri dönmeyeceksek ve değişme vaktinin geldiğini görebiliyorsak bu uyanmamız için bir çağrı olabilir. İhtiyacımız olduğunu düşündüğüm ve geçenlerde bir blogda yazdığım büyük değişimlerden biri de, "Kılıçları sabana, bombaları ekmeğe, askerleri hayırseverlere dönüştürme vakti geldi"; ona da bir göz atın lütfen. Gerçekten gezegende kullandığımız parayı, bilimsel ve teknik kaynakları virüs salgınını, küresel iklim

değişikliğini veya biyolojik çeşitliliğin kaybını ele almak için tamamen yetersiz askeri faaliyetlere harcamak isteyip istemediğimize yeniden odaklanmamız gerekir.

2021'den itibaren her yıl her ülkede yıllık askeri harcamaların %10'unu bu tür zorlukların üstesinden gelebilecek müşterek çalışmalara aktarsak, büyük savaş ve acılara boğulmadan bu yüzyılı atlatma şansımız olabilir. Ordularda gördüğümüz operasyonel, taktiksel, mantıksal ve örgütsel becerileri, savaş kuvvetlerinden ziyade barış kuvvetlerinde, insani yardımlarda ve afet müdahalelerinde kullanabiliriz.

Ayrıca COVID-19'la birlikte dünya çapında gördüğümüz olumlu şeyler üzerine de eklemeler yapmamız gerekir. İnsanlar birbirlerine düşmekten ziyade, birbirlerine yardım etmek istediler; İngiltere'de 750.000 kişi Ulusal Sağlık Kurumuna (National Health Service-NHS) yardım etmek için gönüllü oldu. Bu dönemde binlerce kişi, kimse aç kalmayın diye etkin biçimde çalıştı. Yalnızca İngiltere'de değil, dünyanın her yerinden yerel gruplar işbirliği içinde hareket ederek, kendi toplulukları ve networkleri bağlamında karşılıklı yardımlaşabileceklerini ve birbirlerine destek olabileceklerini gördüler. Sözüm ona bunca yetersiz küresel liderliğe rağmen, bu korkunç deneyim sonrası üzerine bir şeyler eklememiz gereken olumlu unsurlar bunlardır.

COVID-19'un bariz şekilde ortaya koyduğu şeylerden biri de, toplumu sürdürülebilir kılan asıl gerekli çalışanların kimler olduğunu göstermiş olmasıdır. Onlar gıdaların tarladan sofraya, denizden kıyıya ulaşmasını sağlayan insanlardır. Onlar gıdaları taşıyan, sağlık hizmeti sunan, ulaşımı sağlayan, kilit hizmetlerin kesilmemesi için taşıma sistemlerinin işlemlerini sağlayan insanlardır. Bu insanların değeri tam olarak bilinmemiş ve yaptıkları iş için çok az ödüllendirilmişlerdir. Gıda, insan olarak işlevlerimizi sürdürebilmemiz için her gün sağlıklı bir şekilde tüketmemiz gereken, çevremize ait tek şeydir.

Şimdi, İngiltere gibi, kendisini beslemesi için dünyanın geri kalanına fazlaca bel bağlayan ve mevcut hükümetinin tepkisi, "bizi ihtiyacımız olan her şeyle beslemeyi dünyanın geri kalanına bıraktık; kendimiz yapabildiğimiz zaman bile onu kendimiz üretmekle uğraşmayacağız" biçiminde olan bir ülkede asıl soru, böylesi adaletsiz bir dünyada, bu tarz bir duruş gelecek için adil ve etik midir? Birçoklarının çok az şeyi varken ve ihtiyaç içindelerken, kaynakların bireysel ve ulusal olarak adil paylaşımı ne demektir? Adil oyun nedir; kimin adil bir payı ve burada, Birleşik Krallık'ta, Türkiye'de, gezegensel evimize küresel bir bakış açısıyla baktığımızda öteki tüm ülkelerde olup bitenlerde kimin eşit söz hakkı var?

Bu korkunç salgından çıkan olumlu şeylerden biri de, sadece İngiltere'de değil, birçok ülkede ortaya çıkan, herkesi iyi, sürdürülebilir ve adil biçimde nasıl besleyeceğimiz sorusuna yönelik ilgi ve hâlihazırda bunu yapmadığımızın kabulüdür. Değişim için gayret aşağıdan yukarıya, bireylerden, taban örgütlerden gelmektedir. İngiltere'de hükümet hâlâ, Brexit ve COVID-19 sonrasıyla bağlantılandığında, gıda sistemimizin hangi yöne gitmesini istediği konusunda açık değildir. Pek çok şey hükümetin, hakkında aşağıdan gelen değişim taleplerinin tetiklediği ciddi bir tartışma yaşanmakta olan gıda güvencesini nasıl yorumlayacağına bağlıdır.

HUBBUB'un yaptığı araştırma gösterdi ki, COVID-19 sokağa çıkma yasağı sonrası İngiltere'de insanların gıdaya karşı tutumları değişmektedir. Karantınadan beri insanların çoğunun alışveriş ve pişirme alışkanlıklarının değiştiğini saptamışlardır; yarısından fazlası yasaklardan beri gıdaya daha çok değer verdiğini söylemiş, hemen hemen yarısı çöpe daha

az yemek atmış ve 16-24 yaş arasındakilerin yarısı da karantınayı yemek yapma becerilerini geliştirmek için bir fırsat olarak görmüştür.

Gıda Etiği Konseyi tarafından sanal olarak yürütölen Gıda Konuşmaları ve diğer etkinlikler de COVID-19 sonrası yeniden odaklanma çabasının yalnızca bir parçasıdır. Bu raporlara Konseyin internet sitesinden ulaşabilirsiniz.

Tim Lang'ın belirttiği gibi, İngiltere'nin son Tarım Yasası'nın başarısızlığı onun gıda konusunu ele almaktaki başarısızlığı ile açığa çıktığından, bu yokuş yukarı bir mücadele olacak. Ama eğer iklim değişikliği ve biyoçeşitlilik kaybı gibi yavaş ilerleyen ve dünyayı değiştiren pandemilerle başa çıkmak ve büyüleyici gezegen evimizdeki herkes için, gıda açısından adil bir paylaşım sağlamak istiyorsak, bu hem İngiltere'de hem de dünya çapında devam etmesi gereken bir mücadeledir. İyi haber şu ki, dünyada giderek daha çok insan kökten bir değişiklik ihtiyacının farkına varmakta ve belki bu yüzden COVID-19 sonrası dönem bu nesilde bunun için en iyi fırsat olabilir.

korona günleri
**SANAL
KONFERANSLARI**

*Tarım Sistemlerinde
Ahlaki Stres Testi Olarak
Covid-19*

PROF. DR. BART GREMMEN

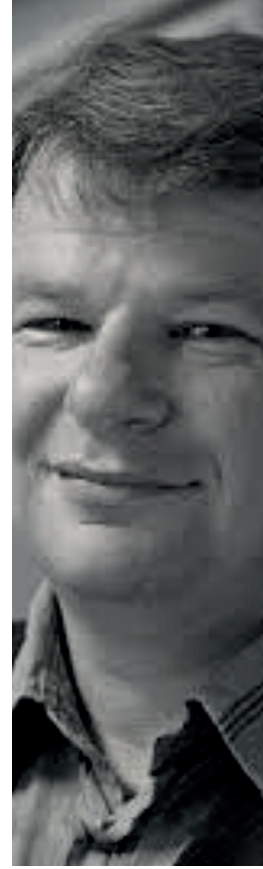
Wageningen Üviversitesi
Sosyal Bilimler Bölümü
Felsefe Grubu Öğretim Üyesi

 TARGET online youtu.be/v7oqiKcJvTs

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Bu sanal konferanslar dizisi
Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği
tarafından desteklenmektedir.

 targetder.org [tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi) [targetder](https://www.instagram.com/targetder) [VeEtigi](https://twitter.com/VeEtigi)

Prof. Dr. Bart Gremmen, Wageningen Üniversitesi Sosyal Bilimler Bölümü Felsefe Grubu'nda yer almaktadır. Bu grup, özellikle bitki, hayvan ve çevre etiği konularına güçlü bir biçimde odaklanarak yaşam bilimi alanlarına etik teoriyi uygulamakla tanınmaktadır. Bitki Besleme Grubu (2004-) ve Adaptasyon Fizyolojisi Grubu (2010-) üyelikleri ile çevre bilimi; teknoloji yeniliği; stratejik iletişim gibi farklı Wageningen UR gruplarıyla yapmakta olduğu işbirlikleri Prof. Gremmen'in çok-disiplinli bir yaklaşıma sahip olduğuna işaret etmektedir.

Prof. Gremmen, Hollanda Felsefe Araştırma Okulu'nun çevre ve etik gruplarının üyesidir ve üç büyük NWO (Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek/Hollanda Bilimsel Araştırma Örgütü) genomik programını koordine etmiştir. 4TU (Hollanda'nın dört teknoloji üniversitesinin federasyonudur: Delft Teknoloji Üniversitesi, Eindhoven Teknoloji Üniversitesi, Twente Üniversitesi ve Wageningen Üniversitesi ve Araştırma Merkezi) Teknoloji Etiği Merkezi'nin yönetim ekibinin bir üyesidir ve çevre etikçileri ile uygulamalı etikçilerden oluşan güçlü bir uluslararası ağ kurmuştur. Prof. Gremmen, Uluslararası Hermeneutik ve Bilim Derneği'nin (the International Society for the Hermeneutics and Science) başkanıdır. Aynı zamanda Avrupa Hayvan Bilimleri Derneği Etik çalışma grubunun da başkanıdır.

TARIM SİSTEMLERİNDE AHLAKİ STRES TESTİ OLARAK COVID-19

Bart GREMMEN*

COVID-19 salgını yalnızca birkaç ay içinde ciddi bir küresel krize dönüştü. Birçok ülkenin sağlık sistemi üzerine ağır yükler bindi; bazı durumlarda hastaların ihtiyaçları dahi karşılanamadı. Virüs, özellikle de virüsün kontrol altına alınmasına yönelik önlemler, toplumun tüm hayati sistemlerinde ağır sonuçlara neden oldu. Çoğu ülkede, sokağa çıkma yasakları sanayi üretimi, eğlence sektörü ve genel olarak kamusal yaşamın aniden ve tamamen durmasına yol açtı. Avrupa Birliği'nin tarımsal üretim sistemleri pazara ürün sağlamayı büyük ölçüde başarsa da, onlar da virüsle ve alınan önlemlerle sınıandı.

Kanımda, COVID-19 krizi, tarımsal sistemimizin teknik ve ekonomik zaafiyetlerini göstermekle kalmamış, sistemin ahlak dışı yönlerini de ortaya koymuştur. Bu makalede, "ihtimam (özen) etiği"ni, COVID-19 Stres Testinin tarımsal sistem üzerindeki ahlaki sonuçlarını incelemek için bir tanı testi olarak kullanacağım. Öncelikle, özünde sağlık sektörü için geliştirilen ihtimam etiğinin tarımsal sistemlerin analizinde neden etkin bir kuram olduğunu açıklayacağım. Daha sonra, tarım ürünleri ve tarımsal üretimde emek sorunları ile ilgili farklı sorunlara odaklanacağım. Son olarak, Avrupa tarımsal sistemlerinin COVID-19 pandemisinin büyüteci ile daha da görünür hale gelen sağlık ve esenlik sorunlarını ele alacağım.

2020 yılında, Avrupa nüfusunun yalnızca küçük bir bölümü çiftliklerde çalışmaya devam etmektedir. Bu nedenle, tüketiciler ve vatandaşlar artık tarım faaliyetlerinde yer almamaktadırlar. Özellikle de sürekli artan ölçek, tartışmalara ve direnişlere yol açmıştır. Entansif tarıma karşı çıkanlar, modern çiftçilerin sadece ekonomik değerlere önem verdiğini savunmaktadır. Tartışmalarda kutuplaşmalara neden olmakla kalmayıp, çiftçileri sorumsuzlukla suçladığı için bu görüşü doğru bulmuyorum. Tersine, toplumda oluşan endişeleri başlangıç noktası olarak kabul ederek, tarımın normatif ilkelerini arıyorum. Benim önerim, "özenli" terimini, modern donanıma sahip, bir yandan toplum tarafından bu sektöre emanet edilen bitki ve hayvanlara özenle bakıp yetiştirirken, diğer yandan da, mesleki değerlerini doğru ve kesin bir biçimde gözetmeyi garanti eden çiftçilik için kullanmaktır.

İhtimam etiği, doktorlar tarafından geliştirilen tıp etiği kapsamında sağlık hizmetleri bağlamında ortaya çıkmıştır. Ancak, hasta bakımı ve hemşirelik daha geniş bir kapsama sahip olduğundan, ihtimam etiği, başlangıçta hemşireler tarafından geliştirilmiştir. İhtimam etiği, 'ihtimam'ı (özeni) başlangıç noktası olarak alır. Sağlık etiği, bir müşteri olarak hastaya özgüdür ve bir kişinin hayatını çok derinden etkileyebilen sorular ve durumlarla ve büyük

* Prof. Dr.; Wageningen Üniversitesi Felsefe Grubu Yaşam Bilimlerinde Etik öğretim üyesi; Hollanda. bart.gremmen@wur.nl

kırılğanlıklarla ilgilidir. Farklı etik görüşler kişilerin haklarına ve yükümlülüklerine vurgu yaparken, ihtimam etiği, bakım ilişkisini korumak ve geliştirmek için önemli olan değerler üzerine odaklanır. Aidiyet, bağlılık ve sorumluluk bu değerlere örnek olarak verilebilir.

İhtimam etiği, bakım ilişkisini sorumluluklardan oluşan bir ağ olarak görür. Bu, sadece bakım gören hasta ile ona bakım sağlayan kişi arasındaki sorumluluklardan ibaret değildir; meslektaşlar, aile, kurumlar gibi, bir şekilde bu bakım ilişkisine dâhil olan herkesin sorumluluğunu kapsar. Bir başka deyişle, ihtimam etiğinde bağlam çok önemlidir.

İhtimam etiği, sağlık sektöründe oluşan bir kavram olsa da, farklı sektörlerde de uygulanabilir. Aslında bu yaklaşım tüm bakım eylemlerine odaklanır. Buradaki soru, ihtimam etiğinin tarıma uygulanıp uygulanmayacağı değil, nasıl uygulanacağıdır; çünkü bu alanda, çiftçiler, toplumun çiftçiliğin bakımına emanet ettiği toprak, bitki ve hayvanların bakımını üstlenmektedirler. Ancak burada hastalardan çok önemli fark, söz konusu toprak, bitki ve hayvanların kendilerini çiftçiliğin bakımına emanet etmiyor olmalarıdır. Hayvan yetiştirme bakım kavramının iki anlamını da içerecek biçimde süreklilik gerektiren bir bakımdır: Özen göstermek ve endişe etmek. İyi tarım, her boyutta ve biçimde sonu gelmez bir bakım meselesidir. Özen göstermeye her zaman, o bir tek sığırın sağlığı, domuz yemi fiyatı veya gerekli yeni yatırımın riskleri konularındaki kaygılar eşlik eder. Bakım, her ne kadar ekonomik faaliyetle sıkı bir bağlantı içinde olsa da, bu önceliğin mutlaka ekonomide olduğu anlamına gelmez. Bu durumda, bakım ile ekonomi birbirlerine karşıt değildirler; aynı madalyonun iki yüzüdürler.

Çiftçilik ‘üretim ehliyetini’ toplumdan alır. Dolayısıyla çiftçiliğe özgü bir ihtimam etiğinden ziyade, özenli bir çiftçiliğin geliştirilmesini savunuyorum. Hastane veya sağlık kuruluşlarındaki hastalar gibi, toprak, bitki ve hayvanlar da bakıcılarının sağladıkları su, barınak, güvenlik, besin, refah ve sağlık bakımına muhtaçtırlar. Toprak, bitki ve hayvanların zedelenebilirlikleri ve bağımlılıkları özenli çiftçiliğin temelini oluşturur. Bu yalnızca onların hayatta kalmaları ile değil, fakat özellikle varoluşlarının kalitesiyle ilgilidir. Özenli çiftçilik durağan değildir ve onun sürekli geliştirilmesi gerektiğini kavramak önemlidir. İyi bakım; vatandaşların, tüketicilerin, toplumsal örgütlerin ve devletlerin, kısacası herkesin çabasını gerektirir.

Kanımcı, bu bağlamda COVID-19 salgını, AB tarım sistemlerini özenli çiftçiliği test ederek sınavan bir stres testi olarak görülebilir. COVID-19 salgını, gıda tedarik zincirimiz ve yediklerimize dair çeşitli sorunları ve bu konuları ne kadar az umursadığımızı ortaya koymuştur. Bu sorunlardan bazılarını, ihtimam etiğini bir teşhis aracı gibi kullanarak tanımlamak ve incelemek isterim.

Ama önce, tarımsal sistemler dediğimizde ne demek isteriz? Tarım, canlı materyalin bitkisel ve hayvansal ürünlere teknik dönüşümü olarak tanımlanabilir; burada yaşam süreçleri önemli bir rol oynar. Tarımsal ürünler vücudumuza girdiği için çiftçilik, doğal dış dünya ile insanın iç dünyası arasında keskin bir ayırım çizen bir tür arayüzdür. Bu yolla, daha büyük sistemlere ve farklı döngülere dâhil oluruz. Tarım ürünleri organikken, diğer teknik faaliyetlerden elde edilen ürünler inorganiktir. Kuşkusuz tarım, dünyadaki en önemli insan faaliyetidir. Çiftçiler sadece bitki ve hayvanlara bakım vermekle kalmaz, bir tür olarak insanın hayatta kalmasını da sağlarlar. Tarım olmasaydı, yeniden doğada sınırlı miktarda bulunan gıdaları toplamak zorunda kalacaktık. Her ne kadar et gibi bazı tarım

ürünleri olmaksızın hayatta kalabilecek olsak da, kültürümüz tümüyle bitkisel ve hayvansal ürünlerin tüketimine bağlıdır. Bu anlamda, bitkiler ve hayvanlar bize “bakmaktadırlar”.

COVID-19'a yönelik karantina önlemleri başladığında, Avrupa'daki tarım sistemlerinde hemen hemen hiç sorun yoktu. Süpermarketler açıldı ve neredeyse tüm gıda ürünleri bulunabiliyordu. Tüm restoran, otel ve kantinler kapandığından, talebin önemli bir bölümü aniden çöktü. Özellikle sebze, et, balık gibi taze ürünlerle, şarap gibi daha pahalı ürünleri depolamak gerekti. Sadece birkaç ay içinde tüm depolama kapasiteleri doldu. Bu da mahsullerin yok edilmesine ve hayvanların öldürülmesine yol açtı. Bazı çiftçiler marul tarlalarını sürdürdü, kırmızı şarap saf alkol üretiminde kullanıldı ve domuzlar uyutuldu. Bu önlemler iyi bakımın tam tersidir. Stok sorununa dair pratik çözümler dışında, bu sorunların nedeni tarımsal ürünlerin doğasında yatar. Endüstriyel üretim süreçlerinin aksine, toprak, bitki ve hayvanlar üremeye devam eder, onları makineler gibi kapatamazsınız. Tarım ürünleri doğal ürünlerdir.

Doğa, yalnız insan ile onu çevreleyen doğal dünya arasındaki ayrımı ifade eden belirli bir kategori değil, aynı zamanda değişimi yönlendiren ve üzerindeki hakimiyetimize sınırlar koyan normatif bir ölçütün (bir şey doğal değilse iyi değildir) de bir fonksiyonudur. Çiftçilikte, insanlar, evcil bitkiler ve hayvanlar arasında ortak yaşam (simbiyozis) bağı bulunduğundan, çiftçiliği “ikinci” bir doğa olarak kabul edebiliriz. Avrupa'nın bazı kesimlerindeki yoğun tarım uygulamaları, bu ikinci doğayı yoğun hayvan nüfusunun olduğu alanlara dönüştürmüştür. Kuzey İtalya ve Güney Hollanda haritaları, bu bölgelerdeki endüstriyel hayvancılık nedeniyle çok yüksek emisyon oranları olduğunu gösterir. Bu harita, Avrupa'daki ağır COVID-19 hastalarının yüksek miktarlarını gösteren harita ile örtüşmektedir. Bu örnek, pandeminin sonuçlarıyla değil, hayvancılığın sonuçlarıyla ilgilidir. Bu alanda yapılacak yeni çalışmalar, COVID-19 virüsü ile hayvancılığın yoğun olduğu bölgeler arasındaki ilişkiyi daha ayrıntılı olarak ortaya koyacaktır. Genel olarak, nispeten küçük bir alanda çok sayıda hayvanın üretilmesinin halk sağlığı için bir tehlike oluşturduğu açıkça anlaşılmıştır. Hayvan üretimimizi azaltmamız ve daha sürdürülebilir ve döngüsel tarım sistemlerine geçmemiz gerekiyor.

Çiftçilikte, hayvanlar ve bitkiler sadece üretimin amacı değil, aynı zamanda üretim araçlarıdır. Eşyalar ile hayvanlar ve bitkiler arasındaki en önemli fark, bugüne kadar çiftçilikteki ürünleri çizim tahtasındaki bir şablonla kendimizin tasarlamamış olması ve üretim araçları olarak nispeten özerk bir şekilde işlemiş olmalarıdır. Çiftçilikte ürünler kendi kendilerini üretir. Ancak bunlar doğal organizmalardan evcil organizmalara dönüştürülmüş varlıklardır. Çiftçi, hem çiftlikteki canlıların bakımından sorumlu kişidir; hem de teknolojidenden faydalanarak her zaman canlılar arasında seçim yapan kişidir. Bu da çiftçiyi, yine yönetici olarak modern rolünde, yaşamı çoğaltan birinden yaşamı üreten birine dönüştürür. Tarımda, insanlar sıkı çalışarak ve çoğunlukla makinelerin de yardımıyla sadece ön koşulları sağlarlar. İyi bakım, süreç dâhil olan herkesin çabasını gerektirdiğinden, tarım sistemlerinde çalışan herkese iyi bakmak çok önemlidir. COVID-19 pandemisi açıkça göstermiştir ki, bu insanlardan bazılarına, örneğin göçmen işçilere, kötü biçimde muamele edilmiştir.

Binlerce göçmen işçinin Avrupa çiftliklerinde korkunç koşullarda yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Bu çiftlikler, Avrupa pazarı için büyük miktarlarda sebze ve meyve sağlamaktadır. Ayrıca Avrupa genelinde, mezbahalarda birçok işçi virüse yakalanmıştır. İşyerinde, uygun mesafeyi korumaları mümkün değildir. Gıdalarımızı sağlayan insanlara yapılan muameleyi

görmezden gelmeyi daha ne kadar sürdürebiliriz? Bu tedarik zincirlerinden alışveriş yapmamak gibi ahlaki bir yükümlülüğümüz vardır.

İşgücü eksikliği nedeniyle Avrupa ülkelerinin hasadı risk altındadır. Birçok Doğu Avrupalı göçmen işçi COVID-19 yüzünden seyahat edemiyor. Batı Avrupa ülkelerindeki insanlar göçmen işçilerin yerini almak için özendirilemiyor. Ağır bir işi çok düşük ücretle yapmaları gerektiğinden ihtiyaç duyulan sayıda kişi bulunamıyor. Bana göre çözüm, hükümetlerimizde ve tarımda ve gıda endüstrilerimizde ahlaki bir liderlik oluşturmaktır. Daha da önemlisi, ucuz gıdaların ödeyemeyeceğimiz bir bedel oluşturduğunu kavradığımız bir tüketici devrimine ihtiyacımız var.

Tüketicileri ve vatandaşları kaygılandıranlar nelerdir? Toplumsal değerler, akılcı argümanlarla duyguların birleşimi olduğundan, tarımla ilgili sosyal kaygıları ciddiye almak akılcı bir cevaptan daha fazlasını gerektirir. Bu, insanların tarımla ilgili kaygılarını içeren bir etik geliştirmekle ilgilidir. Özetle, tarımdaki en önemli sosyal değerler, gıda güvenliği, halk sağlığı, gıda kalitesi, hayvan refahı ve sürdürülebilirliktir. Bu değerler, üzerinde bir tartışma konusu değildir. Tartışma, bu değerlerin birbirleriyle ilişkilerinde sınırlarının belirlenmesi ve daha ileri bir yoruma ulaşılması hakkındadır. Yani kaygılar, birey çiftçilerin davranışlarıyla ilgili değildir. Geniş siyasi destek bulacağına güvenebileceğimiz değerlerin çiftçiliğe nasıl uyarlanacağıyla ilgilidir. En önemli kaygı halk sağlığıyla ilgilidir. Q-Ateşi ve kuş gripi, insanlar arasında kaygıya neden olmaktadır.

Batı dünyasının sağlığı ve esenliği diyet nedeniyle kırılgan hale gelmiştir. Örneğin, veriler COVID-19'dan muzdarip ve yoğun bakım ünitesine başvuran hastaların yaklaşık yüzde 75'inin aşırı kilolu veya obez olduğunu göstermektedir. Tip 2 diyabeti ve metabolik sendromu olan hastalar COVID-19'a yakalandıklarında, ölüm riski 10 katı kadar artabilmektedir. Sağlıksız diyetin etkisi ülkelere pahalıya mal olacaktır. Bir dizi raporda gördük ki Güney Kore salgına karşı oldukça iyi sonuçlar gösterdi. Bu ülke, dünyadaki en düşük obezite oranlarından birine sahiptir. Bana göre, birçok kişinin beslenmesinde yer alan ve aslında onları öldüren aşırı işlenmiş abur cuburun yoğun üretimini engellemek için hükümetlerin ciddi müdahalesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, COVID-19 salgınının tarım sistemleri üzerine etkileri ve alınan politik kararlar hakkındaki bu makale sadece mevcut ve benzersiz bir Avrupa tarımsal üretim sistemini değil, bir dizi etik problemi de ortaya koyar. Tarım sistemlerimiz de hasta demektir, ahlaken zayıf noktalar içermektedirler.

Tarımda, üretim süreciyle ürün arasında bir ayrım yoktur. Ürünleri insanların veya makinelerin ürettiği uygulamaların aksine, tarım ürünleri kendi kendilerini üretir. Bu da çok hızlı bir şekilde değerli tarım ürünlerinin aşırı üretimine ve imha edilmesine yol açar. Dünyanın birçok yerinde çok fazla açlık olmasına karşın, artan yiyecekleri bu insanlarla paylaşmak için herhangi bir mekanizma bulunmamaktadır.

Sorumsuz tarımsal süreçleri ve ürünleri, sorumsuz teknolojik süreçleri ve ürünleri terk ettiğimiz gibi hemen terk edemeyiz. Çiftçiliğin etik açıdan benzersiz durumu, ona yönelik ana akım etik yaklaşımın tarım ve gıda bağlamına basitçe uygulanamayacağı anlamına da gelir. Bu süreç, tarım alanındaki etik gündemin güçlendirilmesini ve tarım sistemlerimizin ahlakının yeniden düşünülmesini gerektirir.

korona günleri
**SANAL
KONFERANSLARI**

*Sorun Sadece
Kırsal mı?*

ERDEM AK

Tarım ve Gıda Etiği Derneği
Yönetim Kurulu Üyesi

 TARGET online youtu.be/WFdjmXFNz_o

 targetder.org [tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi) [targetder](https://www.instagram.com/targetder) [VeEtigi](https://www.twitter.com/VeEtigi)

Erdem Ak 1973 yılında Balıkesir’de doğdu. İlköğrenimini aynı şehirde tamamladı. Kuleli Askeri Lisesi mezunudur. Kara Harp Okulu’ndan ayrıldı. Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF - İşletme Bölümü mezunudur. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Girişimcilik Yüksek Lisans Programı’nda eğitim almıştır. Gerçekte hayat boyu öğrencidir.

Özel sektörde değişik firmalar hesabına çalıştı. Çalışma konularının başında tarım ekonomisi, kırsal kalkınma ve girişimcilik gelmektedir.

Özellikle tarım sektörüne yönelik yayıncılık ve danışmanlık işleri yapmaktadır. Ülkemizin tek tarım ve gıda gazetesi Hasat Türk’ü yayınlamaktadır.

Tarım ekonomisi ve kırsal kalkınma konularında pek çok yazı ve makale yayınlamış, panel ve konferanslarda sunumlar yapmıştır.

Son yıllarda kooperatifler ve dernekler başta olmak üzere birtakım sivil toplum kuruluşlarında ortaklık, üyelik ve yöneticilik yapmaktadır.

Evlü ve bir erkek çocuk babasıdır. İyi seviyede İngilizce bilmektedir.

SORUN SADECE KIRSAL MI?

Erdem AK*

Tarım ve gıda sektörleri herkes tarafından konuşulmaktadır. Buna karşılık gelecek/yaşam meselesi olan tarımdaki(gıdadaki) yapısal sorunlar, ilginç bir şekilde aynı yoğunlukta gündem olmamakta ya da ilgili çözümler ortaya konmamaktadır. Geleneksel bir tarımsal üretim gücü olan Türkiye son yıllarda çok ciddi anlamda tarımdan ve üretimden kopuşlar yaşamaktadır.

Gelişmekte olan bir ülke olmanın sıkıntılarını yoğun şekilde yaşayan ülkemiz tarımdaki kapasitesini ve potansiyelini yeterli seviyede kullanamamaktadır. Toplumun bütününün sorunu ve konusu olması gereken tarım, çoğu zaman, kendi haline bırakılmaktadır. Haliyle tarımla uğraşanların/kırsalın sorunu olmaya indirgenmektedir. Oysa tarım çok stratejik bir alandır. Bununla beraber, son günlerde dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını tarımın anlam ve önemini tekrar hatırlattı. Peki buna rağmen tarımın/kırsalın sorunu gündeme taşınıyor mu, sunulan çözüm önerileri yetkililer tarafından dikkate alınıyor mu?

Tarımın Durumu ve Önemi

Genelde “sahipsiz bir toplum” olduğumuzu düşünürüm. Aslında dünyanın pek çok coğrafyasının ortak tanımıdır, sahipsizlik. Öyle olmasaydı, yaşayan 7 milyar insanı beslemenin yanında bir o kadar daha insanı besleyecek potansiyel ve üretim bilgisine sahip dünyada, 800 milyondan fazla insan şiddetli biçimde açlık çeker miydi? Buna her an açlığın pençesine düşebilecek yaklaşık 2 milyar insanı da eklediğimizde, karşımıza 3 milyar civarında “sahipsiz” bir kitle çıkıyor. Diğer yoksunluk ve yoksulluklar bir tarafa en temel hak olan gıdanın bile elde edilememesi ne ile açıklanabilir?

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 25. Maddesi’nin 1. Fıkrası’na göre “ Her şahsın, gerek kendisi gerekse ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere sağlığını ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır”(1) ifadelerinin gerçekliği ve gereği nedir?

Tarım; gıda, giyim ve diğer bazı sektörlerle ürün ve hammadde sağlamaktadır. Buna karşılık dünyanın en eski üretim alanı olan tarım son yıllarda oldukça itibar kaybetmiş durumdadır. Bilimsel bilgilerin ve teknolojinin yoğun olarak kullanılması sonucu tarımda üretim modelleri, işleyiş ve sermaye yapısı hızla değişmeye başlamıştır. Tarımda; bir yandan üretim çeşitliliği, ürünlerin hareketliliği ve verim yükselirken diğer yandan sosyal, ekonomik, ekolojik ve etik sorunlar da artmıştır.

* Tarım ve Gıda Etiği Derneği TARGET Yönetim Kurulu Üyesi; HasatTürk Gazetesi İmtiyaz Sahibi; erdem.ak1@hotmail.com

Kırsal Kalkınma

Kırsal kalkınma, uygar zamanlara uygun ve insanca yaşamının gereği olarak düşünülmelidir. En basit tanımla kırsal kalkınma, “kırsalda yaşayan insanların ekonomik, kültürel ve toplumsal kalkınmalarına yönelik faaliyetler”dir. O halde işin içine ekonomik konular kadar kültürel ve sosyal konular da girmektedir. Ancak bilinen bir gerçek vardır; kültürel ve sosyal konular ekonomik konular ve koşullar ile şekillenir. Örneğin dar gelirli bir kimse/aile; ilk önce, beslenme ve barınma harcamalarını karşılamak zorundadır. Kalan parası oranında diğer konulara harcama yapacaktır ki genelde geriye fazla bir şey kalmamaktadır. Demek ki toplumumuzun en fakir kesimlerinin başında gelen kırsalın insanı, sosyal ve kültürel alanda harcama yapabilmek için gelirini artırmaya mecburdur.

Türk Tarımının Durumu ve Önemi

Genç Cumhuriyet’in ilk nüfus sayımı 28 Ekim 1927 tarihinde yapılmıştır. Bu sayıma göre Türkiye Cumhuriyeti’nin nüfusu 13.648.270 kişidir. Nüfusun, yaklaşık yüzde yirmisi kentlerde ve yüzde sekseni kırsalda yaşamaktadır (2). 2018 yılı sonu itibarıyla ülkemiz nüfusu, yüzde doksandan fazlası kentlerde yaşamak üzere, 82 milyonu aşmıştır (3). Bu rakama, kesin olmamakla beraber ülkemizde yaşayan yaklaşık 4 milyon göçmen ve mülteci, 40 milyona yaklaşan turist sayısı (4) eklendiğinde sadece yurtiçinde bu kadar insana gıda ve milyonlarca diğer canlıya yem sağlayan bir Türk tarım sektörü vardır. Türk tarım sektörü, ayrıca sanayiye hammadde ve ihracat yoluyla başka ülkelere ürün gönderen bir sektördür. Bir başka ifadeyle, tarım sektörü; istihdam, hammadde üretimi, ihracat, ithalat ve gıda güvencesi gibi kritik kavramlar nedeniyle yaşamsal önemdedir.

Yaşı 40’ın üzerinde olanların, özellikle okul sıralarında, sıklıkla duyduğu bir söz vardır, “Türkiye kendi kendine yetebilen yedi ülkeden biridir”. Bu söz ülkemizin tarımsal üretim gücünü ortaya koymak için söylenegelmiştir. Ülkemiz, bugün tarımsal üretim gücü bakımından, değişik hesaplamalara göre dünyada yedinci sıra ile onuncu sıra arasında yer almaktadır (5).

Türkiye’nin geleneksel bir tarım ülkesi olduğu söylenebilir. Bu durumun en somut göstergeleri arasında, Cumhuriyet’in ilanından önce 17 Şubat 1923 tarihinde toplanan 1. İzmir İktisat Kongresi’nde ele alınan konular ve katılımcıların profili vardır. Kongre’de çiftçiler de yer almış ve sorunları dile getirilmiştir. Planlı kalkınmanın ilk önemli çalışması sayılabilecek Kongre’den sonra kırsalın kalkınması için birçok politika ve proje geliştirilmiş ve de uygulamaya geçilmiştir. Desteklemeler, eğitim, altyapı, finans, sanayi vb. alanlarında atılan adımlar ile genç Cumhuriyet hızla kalkınmıştır. Örneğin “aşar vergisi”nin kaldırılması desteklemeler kapsamında çok değerli bir adımdır. Bu süreçte tarımsal üretimimiz artmış ve diğer sektörlerle önemli katkılar vermiştir.

Tarım, planlı kalkınmanın önemli bir bileşeni olarak Türkiye’nin hep gündeminde olmuştur. Ancak tarım sektörü, özellikle son yıllarda daha belirgin olmak üzere, hak ettiği değeri görmemiştir. Tarım sektörünün Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) içindeki payı Cumhuriyet’in ilk yıllarında yüzde kırkın üzerinde iken (örneğin 1925 yılında 44,7) 2019 yılında 5,9’a gerilemiştir (6). 1927 yılında yaklaşık yüzde seksenlik bir kırsal nüfusun tarımda istihdam edildiğini varsaymak mümkündür. Bugün tarımın istihdam oranı yüzde yirminin altına düşmüştür (7).

Üretim karşılığı elde edildiği sürece anlamlı ve mantıklıdır. Sürdürülebilir tarımsal üretim için olmazsa olmaz kural üreticinin yaptığı işten para kazanmasıdır. Üretici kazandığı

sürece, toprağında kalıp üretmeye devam edecektir. Üretici kazandığı sürece, sektörün diğer paydaşları da kazanmaya devam edecektir. Aksi halde, asıl kazanması gerekenin kazanmadığı bir sektörün dengeli, planlı ve sürdürülebilir bir geleceğinden bahsetmek oldukça zordur ki Türk tarım sektörü böyle bir durum ile karşı karşıyadır. Öte yandan ülkemizin tarımsal üretim açığını ithalat ile kapatmaya çalışmak; kolaycı, geçici ve gündelik bir yöntem olarak sorunları ötelemekte ve büyütmektedir.

Türk tarımında yığına yapısal sorun vardır. Parçalı arazi, işletme büyüklüğü, altyapı sorunu, örgütlülük, tarımdaki popülasyonun yaş ortalaması vb. gibi sorunlar çözüm beklemektedir. Bu sorunlar, zaman zaman, değişik kişiler tarafından gündeme getirilmekte ve onlara yönelik çözüm önerileri sunulmakta ve hatta politikalar uygulamaya geçirilmektedir. Şu ana kadar kökten çözülmüş bir yapısal sorunumuz yoktur. Kısmen ve geçici çözümler bir süre sonra başka sorunlar ile gündeme gelebilmektedir.

TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi önceki Yönetim Kurulu Başkanı Ahmet Atalık'ın basına yansıyan açıklamalarına göre; "ABD'li bir çiftçi yılda 29 bin dolar, Fransız bir çiftçi yılda 19 bin 500 dolar, Alman bir çiftçi 19 bin 125 dolar ve İspanyol bir çiftçi de 17 bin 895 dolar" kazanırken, "Türkiye'deki bir çiftçinin yıllık kazancı ise 3 bin 380 dolar" (8) olmaktadır. Bu rakamların anlamlı olması için ülke vatandaşlarına milli gelirden düşen paylara da bakmakta fayda var: Örneğin 2018 yılında ABD vatandaşına düşen pay 59 bin dolardan fazla, Almanya'da 44 bin dolardan fazla iken ülkemizde bu rakam 10 dolar civarındadır. Kaldı ki bu hesaplamaların adil gelir paylaşımı esasıyla yapmaya başlandığı noktada işin rengi daha fazla değişmektedir. Tüm ülkelerin çiftçisi, o ülke için hesaplanan kişi başına düşen milli gelirin yarısına yakın oranda kazanmaktadır. Türkiye durum farklıdır; Türk çiftçisi, kişi başına düştüğü söylenen gelirin yaklaşık olarak üçte birini ancak kazanmaktadır. O halde Türk çiftçisi gerçekten yeterli seviyede kazanç elde edememektedir. Buradan hareketle "tarımsal üretim gücü" olmanın tek başına çok anlamlı olmadığı görülmektedir.

Tarımda sürekli gündeme gelen konulardan biri de girdi maliyetlerinin fiyat artışlarıdır. Gübre, ilaç, akaryakıt, yem, ekipman vb. gibi başlıca girdi maliyetleri devamlı yükselmektedir. Girdilerde oluşan fiyat artışları, çoğunlukla, dövizle bağlı olmakla açıklanmaktadır. Ülkemizde gübre, yem vb. gibi girdi üreten fabrikalar, görünüşte yerli üretim yapmaktadırlar. Ancak o fabrikaların tedarik ettiği hammaddeler bile çoğunlukla ithalat yoluyla ülkemize gelmektedir. Bir başka deyişle, bu tür yerli üretimler de ithalat bağımlıdır. Dolayısıyla ülkemiz gibi ekonomisi sorunlu bir ülkede, döviz hareketleri, girdi maliyetlerini yukarı çekecektir ki bu durum sürekli yaşadığımız bir sorundur. Doğal ekonomik gerekçelerle girdileri üreten yerli/yabancı firmalar zarar etmeyi istemeyecek ve fiyat artışlarını kar elde etme yöntemi olarak kullanacaklardır. O firmalar yönüyle, haklı bir durum söz konusudur. Ancak buradaki bedeli önce üretici, sonra da tüketici ödemektedir.

Girdi maliyetleri üzerinde pazarlık ve/veya söz hakkı olmayan Türk çiftçisi için para kazanmanın yolu; ürünlerini, maliyetlerin toplamından fazlasına satmaktan geçmektedir. Bu mümkün müdür? Teorik olarak mümkündür ama uygulamada mümkün değildir! Neden mümkün olmadığını gündeme gelen açıklama, araştırma ve raporlar ile anlayabiliriz. Ayrıca günümüzde oldukça organize olan tarım ve gıda piyasasında, küçük üreticilerin tek başına pazarlık gücü oldukça zayıftır. Kooperatifler veya birlikler yoluyla yeterli seviyede örgütlü hale gelemeyen Türk çiftçisi sadece girdi alımlarında değil ürün satışlarında da

kesinlik derecesinde başkalarına bağımlıdır. Sonuçta para kazanamama sorunu, üreticiyi üretimden uzaklaştırmaktadır.

Genelde örgütsüz olan Türk çiftçisi, ürettiği ürünün fiyatını belirleme gücüne sahip değildir. Bir kişi, maliyetini karşılayamadığı ürünü sürekli üretmeyecektir. O ürün yerine ya yeni ürün üretmek isteyecek ya da başka bir iş yapacaktır. Çiftçi, kar elde edemediği ürün yerine başka ürün denemesi yapacaktır. Tarımsal üretim, temelde doğa ile çok yakından ilgilidir. O yöredeki koşullar üretim desenini ve miktarını, büyük ölçüde, belirler. Bunun dışındaki müdahale ve yöntemler, çoğunlukla parasal güçle ilgilidir. Elinde parası olan üretici, istediği kadar para harcayıp üretim yapabilir. Buna karşılık, zaten kıt kanaat geçinen pek çok çiftçi, üretim için para harcayamayacaktır.

Son yıllarda üretici çözümü üretimden uzaklaşmakta bulmaktadır. Bunun en somut göstergesi kırsalda yaşayan nüfusumuzun yaklaşık yüzde sekize gelmesi ve tarımsal istihdamın yüzde yirminin altına düşmesidir. Bunlara ek olarak tarımsal üretimde yer alan üreticilerin yaş ortalaması 52'ye çıkmıştır. Bu değişimin anlamı; “yeni nesil”, tarımsal üretime pek ilgi duymamakta ve kente göçmektedir.

Günümüzde, tarımdan ve dolayısıyla kırsaldan uzaklaşma, üretimden kopma ve gıda güvencesi dışında başka sorunlara kapı aralamaktadır. Kentin algısal cazibesi ve olanakları, özellikle de ekonomik olanakları, kırsala kan kaybettirmeye devam ettirmektedir. Ayrıca kente olan büyük göçlerin, genelde plansız olması nedeniyle kentlerin sorunları da büyümeye devam etmektedir. Tarım konuşulurken bu gerçek göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü bu sorun; göç, istihdam, üretim, gıda güvencesi, eğitim, güvenlik, barınma vb. gibi diğer sorunları beraberinde getirmeye devam edecektir.

COVID-19 Salgını

İnsanlık, son aylarda yeni bir salgınla uğraşiyor. Pek çok ülkede insanlar, COVID-19 salgını nedeniyle olağanüstü kurallar ve koşullar içinde yaşamaya çalışıyor. Bazılarının çok yerinde ifade ettiği gibi hayatımıza “yeni normaller” girmeye başladı. Bu süreçten sonra da hayatın normalleşmesinden çok yeni normallerin gelecekteki konum ve değeri konuşulacaktır. Başka bir deyişle -ister farkında olalım isterse de olmalıym- “yeni dönem” başladı.

Nedir bu dönemin anlamı ve gereği? Yanıt vermeye Mevlana'nın sözüyle başlamak gerekiyor:

“Dün dün de kaldı cancağızım.

Bugün yeni şeyler söylemek lazım.”

İnsanlık son yüzyılda inanılmaz bilimsel ve teknolojik gelişmeler sağladı. Bilimden ve teknolojiyen etkilenmeyen herhangi bir alan kalmadı. Elde edilen kazanç ve kazanımların genelde göz ardı edilen – ortaya çıkardığı kayıp ve zararlar çok cılız şekilde dillendirildi. Doğaya verilen tahribatın ve de modern çağın üretim ve tüketim çılgınlığının sonucu olarak her geçen gün derinleşen “iklim krizi” dünyayı tehdit etmeye devam ediyor. Bu konuda çalışan insanlar, insanlığın kurutuluşu için yapılması gerekenleri sıralıyor ve tehdidi ortadan kaldırmak adına sınırlı zaman kaldığını dile getiriyor. Burada tekrarlamakta fayda var; FAO, 2015 yılında Dünya Toprak Günü nedeniyle tehlikeyi şöyle özetlemişti: 1960 yılını baz almak üzere dünyanın ekilebilir alanları 2050 yılına geldiğinde dörtte bir ölçüsüne inecek. Aynı yıllarda nüfus artışı ise 4,5 milyardan 9 milyara ulaşmış olacak (9). Kabaca bir hesaba 2050 yılında insanlık 8 misli daha fazla gıda üretimine ihtiyaç duyacak.

Tarım ve gıdanın önemi, salgın günlerinde kendini net olarak gösterdi; insanlar gıda alışverişi dışında çok az şeye para harcamaya başladılar. O halde yeni dönemde-az sayıda bilinçli ve sorumluluk sahibi insanın yıllardır anlatmaya çalıştığı-tarım ve gıdanın ne kadar alternatifsiz ve önemli olduğu kendini göstermeye başlamıştır. Ortaya çıkan fırsatın iyi analiz edilerek geleceğe yönelik adımlar atılması zorunlu hale gelmiştir; tarım ve gıda varsa yaşam devam edecektir.

Tarım Orman Şurası

Tarımda yaşanan sorunların ve kamuoyunun baskısı ile 2019 yılının Kasım ayı içinde 3. Tarım Orman Şurası yapıldı. Sektörün içinde yer alan 500'den fazla kişi, 21 komisyonda yürüttüğü çalışmalarını sonlandırırken 350 civarında hedef belirledi. Komisyonlar hedeflere yönelik stratejiler de belirleyerek bir anlamda yapılması gerekenleri kayda geçirdi. Komisyonlarda özellikle şu kavramlar çok güçlü şekilde vurgulandı; örgütlülük (özelde kooperatifçilik), desteklemeler, pazarlama, verimlilik, sürdürülebilir üretim ve gıda güvenliği. Bu haliyle Şura'da tarımın güncel ve büyük bir fotoğrafı çekildi. Şura'da alınan kararlardan seçilen Sonuç Bildirgesi 60 madde olarak kamuoyu ile paylaşıldı (10).

Gerçek şu ki önceki Şuralar'da alınan kararların hayata geçirilme oranları bir hayli düşük. Buradan hareketle 3. Şura'nın kararlarının hangilerinin öncelikle ele alınıp uygulamaya geçirileceği çok ciddi bir merak konusu olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından Tarım Orman Şurası kapsamında toplam 38 Eylem Planı belirlendi. 2020'de 16, 2021'de 8, 2022'de 11, 2023'te ise 3 eylemin hayata geçirilmesi planlanıyor.

Şura eylemleri 8 ana başlıkta toplandı;

- * Tarımsal Üretim ve Arz Güvencesi,
- * Gıda Güvenilirliği,
- * Kırsal Kalkınma ve Pazarlama,
- * Balıkçılık ve Su Ürünleri,
- * Toprak ve Su Kaynakları,
- * Biyolojik Çeşitlilik, İklim Değişikliği,
- * Orman ve
- * Kurumsal Kapasite (11).

Beş Temel Konu

Buraya kadar özetlenen konulardan hareketle Türk tarımında çözüm bekleyen başlıca sorunları 5 başlık altında sıralamak mümkündür (12):

1. Politik Konular: Gelişmiş ülkelerde, tarım gibi stratejik bir sektör hiçbir şekilde kendi haline bırakılmamaktadır. Ülkemizde tarım her geçen gün itibarsızlaşırken veya itibarsızlaştırılırken, politika yapıcılar görevlerini yeterli seviyede yapmamaktadırlar. Destekleme, eğitim, örgütlülüğün geliştirilmesi, temel nitelikli (stratejik-spesifik) ürünlerin yeterli seviyede üretilmesi ve makro planlama, altyapı yatırımları vb. konular öncelikli olarak ele alınmalıdır. Burada tarımsal KİT'lerin yeniden ve öncelikle gündeme getirilmesi yaşamsal bir zorunluluktur.

2. Ekonomik/Finansal Konular: Tarımdaki işletmelerimiz genelde küçük ölçekli olması nedeniyle genel bir sermaye sorunu vardır. Günümüzde borcu olmayan işletme/aile yok gibidir. Bunun karşılığında girdi maliyetlerinin yüksek olması ve ürünlerden yeterli seviyede gelir elde edemeyen işletmelerimiz ekonomik sorunlarla sürekli yüzleşmektedir. Dolayısıyla işletmelerimizin/ ailelerimizin üretimde kalması için yeni ekonomik yaklaşımlara ihtiyaç vardır.

3. Örgütsel Konular: Tarım sektörümüz, örgüt sayısının çokluğu ve çeşitliliğine rağmen gerçekte örgütsüzdür. Var olan çok çeşitli örgütler, bir şekilde, birbirleriyle rekabet eder durumdadır. Bu durum Türk çiftçisinin gerek girdi temininde ve gerekse ürününü pazarlamada güçsüz bir noktada olmasına yol açmaktadır. Ayrıca bir işletme/aile aynı anda birçok örgüte üye/ortak olmak zorundadır. Oysaki –örneğin TOBB benzeri- bir çatı kuruluş tarım sektörümüz için bir an önce kurgulanmalıdır. İlgili üretim ve ürün dalları bu çatı altında bölüm/birim şeklinde temsil edilebilir.

4. İşletme Yapısı ve Demografi: Verilere göre parçalı araziler ile bitkisel üretim yapmaktayız. Benzer şekilde 10'un altında büyükbaş hayvan ile hayvancılık yapan yetiştirici/üreticilerimiz ezici ağırlıktadır. Bu durumda verimlilikten, kaliteden, sürdürülebilirlikten yeteri kadar bahsetmek mümkün değildir. Yine verilere göre tarımda kalanların yaş ortalaması 52'nin üzerine çıkmıştır. Bu şartlarda sürdürülebilirlik esaslarıyla üretim yapmaya çalışmak gün geçtikçe zorlaşmaktadır. O halde küçük olanın yaşaması için dünyanın bildiği ve uyguladığı yöntemler ve politikalar benimsenmelidir.

5. Eğitim, Ar-Ge ve Teknoloji Konuları: Mesleki eğitim günümüzde çok önemlidir. Bilginin ve teknolojinin bu denli yoğunlaştığı ve artarak devam ettiği bir dünyada Türk çiftçisinin de hak ettiği seviyeye gelmesi/getirilmesi gelecek adına olmazsa olmaz bir haldir. Her çiftçi, kadim bilginin yanı sıra güncel ve bilimsel bilgi ve uygulamalarla donatılmalıdır. Çağımızda teknoloji her alanda olduğu gibi tarımda da büyük kolaylık ve üstünlük sağlayabilmektedir. Yerinde, yeterince ve doğru teknolojinin çiftçi ile buluşturulması zorunludur. Aynı şekilde yenilikçi uygulamalar için Ar-Ge çalışmalarına daha fazla önem verilmelidir. O zaman çiftçimiz dünya ile rekabet edilecek seviyeye gelebilecektir.

Sonuç Yerine

Şartlar ne olursa olsun Türk çiftçisi çalışmaya ve üretmeye devam etmektedir. COVID-19 salgını süresince de üretim faaliyetleri, bazı aksamalar bir yana bırakılırsa, yeterli seviyede yürütülmüştür. O nedenledir ki ülkemiz, salgın boyunca, bir gıda arzı krizi yaşamamıştır. Fiyat krizi yaşanmıştır ve yaşanmaya devam edecektir. Fiyat konusu -ne yazık ki- sektörün yapısal sorunu haline gelmiştir. Öyle ki İzmir-Ödemiş tarlalarında 40-50 kuruşa inen patates halen sofralarımıza 2- 4 TL arasında değişen fiyatlarla gelmektedir. Üreticinin eline geçen para ile tüketicinin ödediği para arasında 5-6 kat fark devam etmektedir.

Üreticinin ürettiği üründen aldığı pay halen çok düşük seviyededir. Bu konu hızlı ve acil bir şekilde çözülmediği sürece üretici ve tüketici kaybetmeye devam edecektir. Üretim planlaması, destekleme enstrümanı dışında, gerçekçi ve yeterli değildir. Bunun sonucu; üretici, toplum ve doğa kaybetmektedir. Artarak devam eden iklim krizi, ürün deseni ve sulama teknikleri yüzünden sularımız hızla tükenmektedir. Yakın tarihlere kadar 5-10 metreden su çıkan verimli ovalarımızda şimdilerde 100-150 metrelerden su çıkarmaya çalışıyoruz. Yakın gelecekte daha derinlerden su çıkarmaya çalışacağız ki bu işin tuzlaşma benzeri başka tehlikeleri de gündeme gelecektir.

Tarım arazilerimizi, hızla kaybetmeye devam ediyoruz. Ekilebilir arazinin gıda üretiminin ilk ve en önemli bileşeni olduğundan hareketle arazilerimizi hassasiyetle korumalı ve değerlendirmeliyiz. Tarımda birden fazla kurum ve kuruluş – kendi başına – bir şeyler yapmaya çalışmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede kaynakların etkili ve verimli kullanılması yaşamsal önemdedir.

Durum bu denli açık ve seçik ortadadır. Kırsal kalkınma için bugüne kadar yapılan şeyler, yeterli, etkili ve gerçekçi olmamıştır. Dolayısıyla para, zaman, enerji, kaynak, emek ve umut harcamalarımızdan kalıcı sonuçlar almak için insanoğlunun başka coğrafyalarda denediği yöntemleri gerçekten incelemek ve anlamakla işe başlamak mümkündür. Ya da genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk 15 yılını ciddiyet ve iyi niyetle çalışarak oradan dersler çıkarmakla da işe başlamak mümkündür. Geleneksel birkaç tarım ürünü ihracatıyla hem geçmişin borcunu ödemenin hem günlük harcamaları yapmanın hem de gelecek yatırımlarını yapmanın ne tür bir mucize olduğunu düşünmek zorundayız.

Başka bir deyişle sorun “kırsal” olmaktan çoktan çıkmıştır!

KAYNAKÇA

- (1) <http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/insan%20haklari%20evrensel%20beyannemesi.pdf> (E.T. 30.05.2020)
- (2) <http://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11630/3497/385767%20TEZ.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (E.T. 15.08.2019)
- (3) <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30709> (E.T. 15.8.2019)
- (4) <https://www.tursab.org.tr/istatistikler/turist-sayisi-ve-turizm-geliri> (E.T. 15.08.2019)
- (5) <https://setav.org/assets/uploads/2019/04/137R.pdf> (E.T. 16.8.2019)
- (6) <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (E.T. 19.08.2019)
- (7) <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (E.T. 19.08.2019)
- (8) <http://www.tarimturk.com.tr/haber-turkiye-de-ciftcinin-yillik-kazanci-4926.html> (E.T. 21.8.2019)
- (9) <http://www.fao.org/3/k-au889o.pdf> (E.T. 20.8.2019)
- (10) <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/4207/3-Tarim-Orman-Surasi-Sonuc-Bildirgesi> (E.T. 01.02.2020)
- (11) <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/4348/Tarim-Orman-Surasi-Kararlari-Hayata-Geciyor> (E.T. 01.02.2020)
- (12) Ak, Erdem; “Beş Temel Konu”, Hasat Türk Gazetesi Köşe Yazısı, Sayı:150.

korona günleri
**SANAL
KONFERANSLARI**

*Geleneksel Gıdalarda
Gıda Güvenliği*

DR. MUSTAFA EVREN

Ondokuzmayıs Üniversitesi
Gıda Mühendisliği Bölümü
Öğretim Üyesi
Tarım ve Gıda Etiği Derneği
Yönetim Kurulu Üyesi

▶ TARGET online youtu.be/raydRveH-4U

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Bu sanal konferanslar dizisi
Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği
tarafından desteklenmektedir.

targetder.org [tarimvegidаетigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidаетigidernegi) [targetder](https://www.instagram.com/targetder) [VeEtigi](https://www.linkedin.com/company/VeEtigi)

Mustafa Evren 1966 yılında Samsun'da doğdu. İlkokulu, ortaokulu ve lise öğrenimini Samsun'da tamamladı. 1984 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ürünleri Teknolojisi Bölümü'nde eğitimine başladı. 1988 yılında bu bölümden mezun oldu. Aynı yıl Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Gıda Bilimi ve Teknolojisi Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimine başladı. 1989 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Gıda Bilimi ve Teknolojisi Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1991 yılında Yüksek Lisans öğrenimini tamamladı. 1992 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Gıda Bilimi ve Teknolojisi Anabilim Dalında doktora eğitimine başladı. 1997 yılında doktora öğrenimini tamamladı. 8 Kasım 2001 tarihinde Gıda Mühendisliği Bölümü'ne Yardımcı Doçent olarak atandı ve halen aynı bölümde Doktor Öğretim Üyesi olarak görevini sürdürmektedir.

OMÜ Mühendislik Fakültesi Fakülte Kurulu'nda Doktor Öğretim Üyesi temsilcisi olarak görev yapmaktadır. Öğretim üyesi olarak çalıştığı süre içinde çeşitli dönemlerde Bölüm Başkan Yardımcısı, Anabilim Dalı Başkanı, Dekan Yardımcısı, Fen Bilimleri Enstitüsü Müdür Yardımcısı, OMÜ Gıda Kulübü Akademik Danışmanlığı olmak üzere çeşitli idari görevlerde bulunmuştur. Ulusal ve uluslararası dergilerde ve kongrelerde yayımlanmış çok sayıda makalesi bulunmaktadır. Evli ve Barış Emir EVREN adında bir çocuk babasıdır.

GELENEKSEL GIDALARDA GIDA GÜVENLİĞİ

Mustafa EVREN*

Gıda Güvenliği ve Gıda Güvencesi

Gıda yoksulluğunun sürekli arttığı günümüzde, gıda güvencesi ön plana çıkan bir kavramdır. Gıda güvencesi, bütün insanların her zaman aktif ve sağlıklı bir yaşam için gerekli olan besin ihtiyaçlarını ve gıda önceliklerini karşılayabilmek amacıyla yeterli, sağlıklı, güvenli ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik bakımdan sürekli erişebilmeleri durumudur (Niyaz ve İnan, 2016).

Gıda güvenliği çiftlikten ya da tarladan başlayıp sofraya kadar giden bir süreçtir. Bu süreç, tüketime sunulan gıdaların hazırlanmasında sağlıklı hammadde temini, gıdaların üretimi, işlenmesi, depolanması, taşınması, dağıtımı ve sunulması aşamalarının tümünü kapsamaktadır (Anonymous, 2015).

Geleneksel gıdalar, gıda güvencesinin temininde önemli bir rol oynarken gıda güvenliği bu gıdaların sağlıklı bir şekilde insanlara ulaşmasını sağlamaktadır. Nitekim salgın günlerinde gıdaya ulaşma isteği ve toplumların kendine yeterlilik arzusu geleneksel gıdalara olan önemin daha da artmasına neden olmuştur. Gıda güvenliği önemi gittikçe artan bir konu haline gelmiştir (Çetin ve Şahin, 2017). Gıda güvenliği günümüzde çevresel güvenlik açısından da önemli kabul edilmekte ve değerlendirilmektedir (Kaypak, 2014).

Geleneksel Gıdalar

Beslenmede kullanılan gıdaların ülkelere ve toplumlara göre farklılık göstermesinde doğa şartları, ekonomik şartlar ve toplumdaki gelenek ve görenekler etkilidir. Geleneksel gıdalar, bazen diğer gruplarla benzerken bazen de diğerlerinden ayrılan özellikler gösterebilmektedir. Son yıllarda, tüketicilerin gıda üretimi ve tüketimine duyarlılık ve ilgilerinin artması, sadece geleneksel gıdalarda değil tüm gıdalarda talepte belirleyici etkenlerden biri haline gelmiş ve buna bağlı olarak gıda güvenliği de sürekli gündemde olmuştur (Taşdan et al., 2014).

Yerel gıda ürünleri ve yerel mutfak kültürü, bulunduğu bölgenin kültürünü yansıtmada, bölgenin kalkınmasında ve sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli rol oynar. Yerel ürün denildiğinde, literatürde yöresel, bölgesel, geleneksel ürün kavramlarının da bu kavramı karşıladığı ve birbiri yerine kullanılan ifadeler olduğu görülmektedir (Bilgin ve Akoğlu, 2018; Fernández-Ferrín et al., 2018). Artan gıda talebine hızla çözüm bulan üretim ve pazarlama uygulamalarının öne çıkması sonucunda geleneksel yöntem ve gıdalar kaybolmaya başlamıştır (Kuşat, 2012). Günümüzde küreselleşme ile birlikte gittikçe monokültür bir dünyaya dönüşüm olmaktadır. Tüm dünyada ve özellikle Avrupa'da son

*Dr. Öğr. Üyesi; Ondokuz Mayıs Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Gıda Mühendisliği Bölümü; mustafaevren@hotmail.com

yıllarda gıda tüketiminde en aktif sektörlerden birisi yöresel ürünler sektörüdür. Bu ürünler geleneksel özellik kazanmış, belirli bir bölgeye ait, o bölgenin tarımsal koşullarından, iklim koşullarından, ekonomik ve sosyal koşullarından etkilenmiş kültürel ürünlerdir (Altuntaş ve Gülçubuk, 2014; Balogh et al., 2016).

Günümüzde tüketici yaşam standart değişimleri, tekdüze beslenme alışkanlığı, yeni lezzet arayışları, kültürün bir parçası olarak kabul edilmesi geleneksel gıdalara ilgiyi arttırmaktadır. Geleneksel gıdalar, yerli halklar arasında sosyal, kültürel ve beslenme açısından büyük önem taşır. Geçmişten günümüze gelen üretim teknikleri ve tüketim şekilleri ile geleneksel gıdalar, zaman içinde kalitelerini kaybetmekte ve unutulabilmektedir. Geleneksel gıdaların kalite kaybına uğramadan tüketiciye ulaşması ve bu ürünlerin güvenli olması çok önemlidir. Burada üretimin bölgelerle sınırlı olması, üretimin az yapılması ve bazı geleneksel gıdalarda üretimin özel günlerle sınırlı kalması onları nadir ve değerli kılarken aynı zamanda unutulma nedeni olarak da görülmektedir (Bordeleau et al., 2016; Cumhuriyet, 2017).

Birçok gıda bazı toplumlarda beğenilerek tüketilirken, diğer toplumlarda beğenilmeyebilir. Geleneksel gıdalar, geleneksel işleme yöntemleriyle ve raf ömrü günümüz modern yöntemleriyle üretilen gıdalara göre daha az olan ürünlerdir. Katkı maddelerinin daha az kullanılması, doğal bileşenlerle üretilmesi, raf ömürlerinin daha kısa olmasının önemli nedenleri arasındadır (Kocatepe ve Tırıl, 2015).

Geleneksel gıdalara ulaşmada sıkıntı yaşayan kişiler evde üretip tüketme yolunu benimserken, yapılan araştırmalar bu ürünlerin market, pazar yeri, küçük işletme veya aile işletmelerinin kendi satış noktalarından da satın alındığını göstermektedir. Geleneksel gıdaların daha sağlıklı ve doğal olduğu düşüncesiyle bu gıdalara olan talep sürekli artmaktadır. Bunların yanı sıra satın alma isteğini belirleyici unsurlar olarak fiyat, tazelik, son kullanma tarihi, besleyici olması, merak, ürünlerin sağlıklı ve kaliteli olması sayılabilir (Balogh et al., 2016; Duru ve Seçer, 2019; Kadanalı ve Dağdevir, 2016; Onurlubaş ve Taşdan, 2017).

Beslenme Açısından Geleneksel Gıdalar

Sağlık boyutu yanında, toplumlarda gıda tüketiminde büyük rol oynayan ve bunları çoğunlukla evde üreten annelerin, aktif çalışma yaşamına katılımı, beslenme sorunlarının çözümünde kadınların, özellikle de annelerin önemini arttırmaktadır (Kocatepe ve Tırıl, 2015). Geleneksel gıdaların büyük bölümünün fonksiyonel özellikte olduğu bilinmektedir. Bu özellikleri ile geleneksel gıdalar insan beslenmesinde -temel besleyici özellikleri yanında- fizyolojik süreçleri olumlu etkileyerek, sağlığa da katkı sağlayabilirler (Aslan ve Ayaz, 2019; Ferguson et al., 2017).

Toplumlar yüzyıllardır geleneksel alışkanlıklarla beslenerek bugünlere gelmiştir. Bunların tümüne çok uygun ve yerinde demek mümkün değildir. Çünkü pek çok yetersizlik ve kısıtlı koşullarda üretilmişlerdir. Ancak bunları bugünün bilimsel altyapısı ile süzmek, geliştirmek mümkündür. Bir de madalyonun öbür yüzü olarak bu konuda tüketicilerin güvenini kullanarak yanıltıcı etkiler atfeden de pek çok reklam veya beyanata rastlanmaktadır.

Günümüzde kanser, alerji, obezite ve kalp krizi vakaları v.b. hastalıkların artışında geleneksel beslenmeden uzaklaşmanın etkisi olduğu düşünülmektedir (Bozyiğit ve Kılınç, 2019). Yine okul çağındaki çocukların çeşitli zararlı yiyecekleri okul kantinleri ve

benzeri noktalardan satın aldıkları bilinen bir gerçektir. Okul çağı çocuklarını sağlıklı birer birey olarak geleceğe hazırlamanın önemli bir yolu, onlara daha geleneksel bir beslenme alışkanlığının kazandırılmasıdır. Bu konuda geleneksel gıdaların rolü yadsınamaz (Karakaş ve Törnük, 2016).

Geleneksel Gıdalarda Coğrafi İşaret (Cİ)

Yöresel ürünler için hukuksal olarak önemli bir koruyucu olan Coğrafi İşaretler (Cİ) Dünya Ticaret Örgütü'ne göre "Belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri yönünden kökeninin bulunduğu yöre, alan, bölge ya da ülkeyle özdeşleşmiş bir ürünü gösteren işaretlerdir." Coğrafi işaretler, bir coğrafi alan belirtir, ortak mülkiyet hakkı sağlar, sadece ürünün kendisinin değil, üretim süreci içinde yer alan diğer ürünlerin katma değerini artırır, koruma için gerekli olan koşullar var olduğu sürece koruma devam eder (Altuntaş ve Gülçubuk, 2014).

Geleneksel gıdalar bir ülkenin kültürel zenginliklerine göre çeşitlilik gösterir. Coğrafi işaret ve tanıtım, geleneksel gıdaların gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Geleneksel gıdalar yerel düzeyde kırsal kalkınmada önemli bir araç olduğundan, bazı ülkeler bunlarla ilgili yasal düzenlemeler getirmiştir (Albayrak ve Güneş, 2010). Coğrafi işaretler, ilk kez Ticaretle Bağlantılı Fikrî Mülkiyet Hakları Sözleşmesi (TRIPs)'nde ifade edilmiştir (Koç et al., 2017). Geleneksel gıdaların sürdürülebilirliğinde coğrafi etiketleme en önemli koruyucu sistemdir (Dikici et al., 2013).

Coğrafi işaretler üretici açısından yüksek nitelikli ürün üretmenin getirdiği fiyat artışı gibi bir avantaj sağlamaktadır. Tüketiciler açısından ise taklit ürünlere karşı korunması, üreticilerin refahının sağlanması, ülkelerin sahip oldukları kültürel değerleri koruyup diğer nesillere aktarabilmelerinin sağlanması, çevrenin korunması, biyolojik çeşitliliğin korunması, yerel değerlerin korunması ve kırsal alanda kalkınmaya yardımcı olması gibi faydalar sağlamaktadır (Arıkan ve Taşcıoğlu, 2016; Güler ve Saner, 2018; Orman, 2015).

Ülkemizde Geleneksel Gıdalar

Geleneksel gıdalar yerel kimlik, kültürel miras gibi değerlerin ve uzun yıllar boyunca olumlu olarak deneyimlenmiş tüketici davranışlarının gelecek nesiller için aktarılması ve bu mirasın dünyanın geri kalanıyla etkileşimi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Birçok ülkede, geleneksel gıdaların geliştirilmesi ve korunması kalite, tarım ve özel politikalar yoluyla yönlendirilmektedir. Geleneksel gıdalara olan talebin günümüzde sürekli arttığı görülmekte ve buna bağlı olarak özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelere pazarda büyük üreticilerle rekabet ederek ayakta kalabilmeleri açısından avantaj sağlamaktadır. Türkiye birçok kültürel ve ekolojik farklılık taşıdığından, çok çeşitli geleneksel ürünlere sahiptir. Bu ürünlerin, güven oluşturmak ve pazarda marka olabilmek için coğrafi bölgelere göre kaydedilmesi gerekir (Albayrak ve Güneş, 2010). Geleneksel gıdalarda pazar başarısı, temel olarak tüketicilerin algılarına ve özelliklerine bağlı olarak değişmektedir (Roselli et al., 2018).

Türk Gıda Kodeksi geleneksel gıdaları; "geleneksel hammaddeler kullanılarak üretilen veya geleneksel bir bileşim ya da geleneksel bir üretim biçimi ile tanımlanan veya doğrudan geleneksel bir üretim biçimine dayanmamakla birlikte, böyle bir üretim tarzını yansıtan işlemlerden geçirilmiş olması nedeniyle aynı kategorideki benzer ürünlerden açıkça ayrılabilen ürünler" olarak tanımlanmaktadır (Anonymous, 2011). Türkiye, birçok

medeniyete ev sahipliği yapan bir coğrafyada yer alır ve geleneksel gıda ve tarım ürünleri açısından yüksek potansiyele sahip bir ülkedir (Albayrak et al., 2017). Türkiye'nin sahip olduğu potansiyel zenginliğin korunması ve küresel pazarlarda var olabilmesi için bu ürünlerin tescil edilmesi, denetimi ve iyi bir yönetim ile sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir (Keskin, 2017).

Gıda Güvenliği Açısından Geleneksel Gıdalar

Gıda güvenliği güncel bir konu olarak gıda politikalarında, endüstride ve bilimsel araştırmalarda yerini koruyan bir ilgi alanıdır. İnsanın sağlığını gıdalardan kaynaklanabilecek hastalık ve zehirlenmelere karşı korumaya odaklı olan gıda güvenliği, küresel bir sorun olarak en fazla tartışma konusu alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu anlamda gıda güvenliğine yönelik bilimsel araştırmalar önemli çıktılar olarak görülebilir (Ayaz ve Türkmen, 2019). Geleneksel gıda üretiminde sürdürülebilirliğinin sağlanması ve çeşitliliğin çoğaltılması gıda güvenliği ve ürün kalitesinin sağlanmasında önemli bir rol oynar (Demirbaş et al., 2006). Gıda güvenliği açısından gıdaların üretimden tüketime kadar olan bütün aşamalarda fiziksel, kimyasal, biyolojik ve her türlü tehlike ve risklerin ortadan kaldırılması için çeşitli önlemler alınmalıdır (Anonymous, 2015). Geleneksel gıda güvenliği sistemi anlayışı gıda işleme aktiviteleri olarak düşünülmekte ve sistem uygun teknoloji gereksinimleri (GMP), uygun hijyen gereksinimleri (GHP) ve son ürün kontrolüne dayanmaktadır (Demirbaş ve Yılmaz, 2009).

Güvenli gıda üretimini sağlamak için üretim öncesi, üretim sırası ve devamında tarladan sofraya kadar olan tüm aşamaların izlenmesi ve gerekli önlemlerin alınması amacıyla gıda güvenliği dışında, hayvan ve bitki sağlığı konuları da oldukça önemlidir (Anonymous, 2015). Standart bir üretim sağlamak ve standart ürün elde etmek, mikrobiyel açıdan güvenli gıda üretmek, fiziksel, kimyasal, biyolojik kirliliklerden arındırılmış ürün elde etmek, geleneksel gıdalardaki en önemli kalite beklentisi olan sağlıklı ürün üretmek, müşteri güvenini oluşturmak, yalnızca ulusal değil uluslararası pazarda yer bulmasını sağlamak geleneksel gıdalarda gıda güvenliği sağlama nedenleri arasında yer almaktadır (Anonymous, 2015).

Geleneksel gıdalarda duyuusal, fiziksel, kimyasal, mikrobiyolojik ve besleyici özellikler kalite açısından önemlidir. Taklit ve tağşiş yapılan geleneksel gıda olarak nitelenen ürünlerin pazarlarda satılması tüketicileri aldatmakta, haksız rekabete ve haksız kazançta neden olmaktadır. Geleneksel gıdaların özellikleri ve üretim yöntemleri belirlenmeli, kayıt altına alınmalı, ürünlerle ilgili mevzuat oluşturulmalı, sürdürülebilir üretimin sağlanması ve endüstriyel süreçlerin geliştirilmesi ile geleneksel gıdalarda yaşanan önemli sorunlar giderilebilecektir (Cumhur, 2017). Çiğ etten, çiğ sütten üretilen pekçok geleneksel ürün gıda güvenliği açısından problemler olarak görülebilir. Ancak bu ürünlerde hijyenik koşullarda üretim yapılması bu ürünleri de güvenli hale getirir.

Geleneksel gıdaların kalite özellikleri tescil, kontrol ve sertifikasyon işlemleriyle sağlanır. Ayrıca geleneksel gıdaların gıda güvenliği açısından izlenebilir olmaları da gerekmektedir. Diğer endüstriyel gıdalardaki gibi geleneksel gıdalarda da üretimin yapıldığı yer, uygulanan işlemler, dağıtım yöntemi ve depolama koşullarının doğru gerçekleştirilmesi izlenebilirlik açısından önem taşımaktadır (Cebeci, 2014).

Gıda üretiminde her aşamada hammadde kalitesinden, kişisel hijyene, kullanılan temizlik suyunun kalitesinden, üretimde kullanılan ekipmanların temizliğine kadar birçok faktörün

etkisine dikkat çekilmektedir. Gıdaların bozulmaması ve sağlık açısından tehlikeli hale gelmemesi için hijyen ve sanitasyon konuları öne çıkartılmalıdır (Ayaz ve Türkmen, 2019).

Gıda güvenliği ve ürün kalite özelliklerinin her zaman aynı biçimde sağlanamaması geleneksel gıdalarda görülen en önemli problemlerdir. Geleneksel gıdaların genel olarak güvenli olduğu kabul edilmekte ayrıca kaliteli ve sağlığa uygun olduğu düşünülmektedir. Fakat geleneksel gıdaların bazılarının gıda güvenliği yönünden hiç de güvenli olmadığı görülmektedir. Bazı geleneksel gıdaların mikrobiyolojik ve toksik ögeler açısından güvenli olmadığı ve ölüm vakalarına neden olabildiği bilinmektedir. Bunların yanı sıra sınırların üstünde veya hassas kişiler tarafından tüketildiğinde çeşitli semptomlara neden olacak doğal toksik ögeler veya alerjen maddeler içerebilir. Aslında geleneksel gıdalarda oluşabilecek riskler ve tehlikeler diğer gıdaların üretim sürecinde oluşabilecek risklerle aynıdır. Geleneksel gıdalar -diğer gıdalarda olduğu gibi- olumsuz koşullarda güvensiz hale gelebilmekte ve insanlar için zararlı olabilmektedir (Cumhur, 2017).

Geleneksel gıda üretimi çoğunlukla küçük ve orta ölçekli yöresel işletmeler tarafından gerçekleştirilmekte, üretim standart hale getirilememekte, üretimde teknolojik yöntemler kullanılmamakta, üretim kapasitesi arttırılmamakta ve yüksek verim elde edilememektedir. Geleneksel gıda üreticilerinin kalite ve güvenlik açısından yeterli bilgiye sahip olmadıkları, üretimin gerçekleştirildiği yerlerin yetersiz oluşu ve sermaye açısından da yeterli olmadıkları bilinmektedir (Cumhur, 2017). Günümüzde bu ürünlerde taklit ve tağşişin göreceli olarak artması, tüketicilerin daha da bilinçlenmesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra tüketicilerin daha doğal olduğunu düşündüğü yöresel ürünlere yönelmeleri ve satın almada bu ürünlere öncelik verdikleri de bir gerçektir (Çakır, 2019). Gerek ülkemizde gerek dünyada zeytinyağı, başta peynir olmak üzere süt ürünleri, et ürünleri, meyve sebze ürünleri ya hijyenik koşullara dikkat edilmeden hazırlanmakta, ya da çeşitli taklit ve tağşişler yapılarak doğalmış, organikmiş ve gelenekselmiş gibi yüksek fiyatlarla satılmaktadır. Bu durum tüketici sağlığını olumsuz etkileyebileceği gibi tüketicilerin ekonomik açıdan kandırılmasına neden olmaktadır.

Geleneksel Gıda Üretiminde Kullanılan Teknikler

Geleneksel gıdaların üretiminde kullanılan geleneksel yöntemler veya ürün içeriğinin değiştirilmesi söz konusu değildir. Fakat gıda güvenliği ve ürünü daha kaliteli hale getirmek amacıyla teknolojik gelişmelerden yararlanılabilir. Geleneksel gıdaların daha iyi ve uzun süreli korunmasını sağlamak amacıyla ambalajlama önemli katkı sağlayabilir. Burada diğer gıda ürünlerinde olduğu gibi gıda ile uyumlu ambalaj materyali ve ambalajlama tekniğinin seçilmesi son derece önemlidir. Gıda alanındaki teknolojik gelişmeler, araştırmalar ve bilgiler doğrultusunda geleneksel gıda ürünleri geliştirilebileceği gibi, hem üretici hem de tüketici açısından olumlu sonuçlara ulaşılabilir. Bu yöntem ve teknikler geleneksel gıdaların geleneksel özelliklerine zarar vermeden uygulanmalı ve piyasa koşullarında rekabeti olumsuz etkilememelidir. Tabii ki bu uygulamalar gerçekleştirilirken tüketici alışkanlıkları ve davranışları dikkate alınmalıdır (Cumhur, 2017).

Sonuç

Geleneksel gıda üretiminde yerel küçük ve orta ölçekli işletmeleri koruyarak gıda güvenliği açısından kullanılan hammadde, üretim tekniği, depolama, taşıma, dağıtım ve tüketime sunulma sürecindeki olası risklerin giderilmesi oldukça önemlidir. Geleneksel

gıda üretiminde diğer gıda üretimlerinde olduğu gibi -geleneksel üretim tekniklerinden uzaklaşmadan- gelişmiş teknoloji ve yöntemler kullanılarak, modern tesislerde gerekli güvenlik sistemlerinden yararlanılarak üretimlerin gerçekleştirilmesi sonucunda tüketiciler için daha sağlıklı ve kaliteli ürünler hazırlanabilir. Bunun sonucunda, güvenli geleneksel gıdaların diğer gıdalarla rekabet gücü artacaktır. Ancak bu uygulamalar gıdaların kendine has özelliklerinde değişimlere neden olmamalıdır. Geleneksel gıdalarda gıda güvenliği yaklaşımı tüketiciler için en az diğer gıda maddelerinde olduğu kadar önemlidir. Endüstrileşmiş ve standartlaşmış tüketim yapısına karşın geleneksel gıda tüketiminde sağlık, çevresel etki, kültürel ve sosyal aidiyet gibi etkenlerle görülen artışın gelecekte de devam etmesi öngörülmektedir. Tüketicilerin geleneksel gıdalara ilişkin algılarının yanı sıra bu ürünlerin tüketimini etkileyen faktörlerin belirlenmesi ise pazarın gelişmesi açısından önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, M. and Güneş, E. (2010). Traditional foods: Interaction between local and global foods in Turkey. *African Journal of Business Management*; 4(4): 555-561.
- Albayrak, M., Güneş, E. and Keskin, B. (2017). Geographical Indications and Legislation Developments on Food and Agricultural Products in Turkey. IV. International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series - Russe / Bulgarı, April 08-09, 793-799.
- Altuntaş, A. and Gülçubuk, B. (2014). Yerel kalkınmada yaygınlaşan bir araç olarak geleneksel gıdalar ve geleneksel gıda mevzuatının yaygınlaştırılabilirliği. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*; 31 (3): 73-81.
- Anonymous (2011). Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği. Resmi Gazete Sayı:28157 (3. Mükerrer). Yayın Tarihi: 29 Aralık 2011.
- Anonymous (2015). Gıda Güvenliği Açısından Geleneksel Gıdalarda Fiziksel, Kimyasal ve Biyolojik Riskler.(<https://slideplayer.biz.tr/slide/10569148/> 21.06.2020).
- Ankan, M. and Taşcıoğlu, Y. (2016). Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Coğrafi İşaretli Ürünlerin Gelişimi ve Yasal Yapılanmanın İncelenmesi. 12. Tarım Ekonomisi Kongresi, 25-27 Mayıs, 571-580.
- Aslan, R. and Ayaz, K. (2019). Fonksiyonel gıda: Besinler ilacımız olabilir mi? Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi; 7(77): 45-49.
- Ayaz, N. and Türkmen, B.M. (2019). Yöresel yiyeceklere yönelik gıda güvenliği algısı: Mersin Tantanisi örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*; 3(3): 199-219.
- Balogh, P., Békési, D., Gorton, M., Popp, J. and Lengyel, P. (2016). Consumer willingness to pay for traditional food products. *Food Policy*; 61:176-184. <http://dx.doi.org/10.1016/j.foodpol.2016.03.005>.
- Bilgin, S. and Akoğlu, A. (2018). Yerel Gıda Ürünlerinin Sürdürülebilirlik Açısından Önemi. International Conference on Food, Nutrition and Dietetics, Gastronomy Research. 28-30 Kasım, Alanya, Türkiye, 326-331.
- Bordeleau, S., Asselin, H., Mazerolle, M.J. and Imbeau, L. (2016). "Is it still safe to eat traditional food?" Addressing traditional food safety concerns in Aboriginal Communities. *Sci. Total Environ.*; 565: 529-538.
- Bozyiğit, S. and Kılınc, G. (2019). Tüketicilerin sağlıklı gıda algıları ve tüketim davranışları: Keşifsel bir çalışma. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*; 45: 221-229.
- Cebeci, Z. (2014). Geleneksel Gıdalar İçin Bilişim Teknolojilerine Dayalı İzlenebilirlik Sistemleri. 4. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu, Nisan, Adana. Bildiriler Kitabı, 29-34.

- Cumhur, Ö. (2017). Geleneksel Gıdaların Endüstriyel Üretime Aktarılması. 1.Uluslararası Turizmin Geleceği Kongresi: İnovasyon, Girişimcilik ve Sürdürülebilirlik (Futurism 2017), 28-30 Eylül, 2017, Mersin, Türkiye, Bildiriler Kitabı, s. 396- 401.
- Çakır, M. (2019). Yöresel ürünlerde satın almayı etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik bir uygulama çalışması: Siirt İli örneği. KAÜİİBFD;10 (20): 966-986.
- Çetin, S. A. and Şahin, B. (2017). Gıda güvenliğinde risk faktörleri ve hijyenin önemi. Journal of Tourism and Gastronomy Studies; 5(Special issue 2): 310-321.
- Demirağ, K. and Yılmaz H. (2009). Gıda Güvenliği, Sürdürülebilirliği ve Yerel Yönetimler. TMMOB İzmir Kent Sempozyumu, İzmir, 647-656.
- Demirbaş, N., Oktay, D. and Tosun, D. (2006). AB sürecindeki Türkiye’de gıda güvenliği açısından geleneksel gıdaların üretim ve pazarlaması. HR.Ü.Z.F. Dergisi; 10: 47-55.
- Dikici, A., Koluman, A. and Aktaş, R.K. (2013). Gıdaların Coğrafi İşaretlenmesi. İstanbul Üniv. Vet. Fak. Derg.: 39 (1): 136-138.
- Duru, S. and Seçer, A. (2019). Geleneksel gıda ürünlerini satın alma davranışları ve tutumları: Mersin İli örneği. Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Derg.; 50 (1): 1-10.
- Güler, D. and Saner, G. (2018). Türkiye’de hayvansal gıdaların coğrafi işaret korumalarının Avrupa Birliği çerçevesinde değerlendirilmesi. Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi; 11(1): 50-55.
- Ferguson, M., Brown, C., Geoga, C., Miles, E., Wilson, A. and Brimblecombe, J. (2017). Traditional food availability and consumption in remote Aboriginal Communities in the Northern Territory, Australia. Australian and New Zealand Journal of Public Health; 41(3): 294-298.
- Fernández-Ferrín, P., Calvo-Turrientes, A., Bande, B., Artaraz-Miñón, M. and Galán-Ladero, M.M. (2018). The valuation and purchase of food products that combine local, regional and traditional features: The influence of consumer ethnocentrism. Food Qual. Prefer.; 64: 138–147. <https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2017.09.015>.
- Kadanalı, E. and Dağdemir, V. (2016). Tüketicilerin yöresel gıda ürünleri satın alma istekliliği. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi; 33 (1): 9-16.
- Karakaş, H. and Törnük, F. (2016). Geleneksel gıdaların okul çağı çocuklarının beslenmesindeki rolü üzerine bir araştırma. Cumhuriyet Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi (CFD); 37(3): 292-302.
- Kaypak, Ş. (2014). Çevresel Güvenlikte Yeni Bir Boyut; Gıda Güvenliği. 2. Uluslararası Davraz Kongresi Bildiriler Kitabı, Küresel Sorunlar ve Çözüm Arayışları 29-31.
- Keskin, G. (2017). Türkiye’de tarımsal potansiyelin gizli gücü: Coğrafi İşaretler ve Geleneksel Ürün Adları. Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi; 1(1): 115-128.
- Kocatepe, D. and Tırıl, A. (2015). Sağlıklı beslenme ve geleneksel gıdalar. Journal of Tourism and Gastronomy Studies; 3(1): 55-63.
- Koç, E., Yolcu Ömeroğlu, P. and Çopur, Ö.U. (2017). Coğrafi İşaret tescilli gıdaların Türkiye ve Dünya’daki durumu. Akademia Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi; ICAE - IWCB 2017 Özel Sayı: 190-198.
- Kuşat, N. (2012). Bölgesel kalkınmada geleneksel gıda ürünlerinin rolü ve geleneksel gıdalarda inovasyon belirleyicileri üzerine bir çalışma: Afyon örneği. Yönetim ve Ekonomi (Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi); 19(2): 261-275.
- Niyaz, Ö.C. and İnan, İ.H. (2016). Türkiye’de gıda güvencesinin mevcut durumunun değerlendirilmesi. Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi; 13(2): 1-7.
- Onurlubaş, E. and Taşdan, K. (2017). Geleneksel ürün tüketimini etkileyen faktörler üzerine bir araştırma. AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi; 17 (17): 115-132.

- Orman, Y. (2015). Türkiye’de Coğrafi İşaretli ürünler. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*; 01(01): 76-85.
- Roselli, L., Cicia, G., Cavallo, C., Del Giudice, T., Carlucci, D., Clodoveo, M. L. and De Gennaro, B. C. (2018). Consumers’ willingness to buy innovative traditional food products: The case of extra-virgin olive oil extracted by ultrasound. *Food Research International*; 108: 482-490.
- Taşdan, K., Albayrak, M., Güner, B., Özer, O., Albayrak, K. and Güldal, H.T. (2014). Geleneksel Gıdalarda Tüketicilerin Gıda Güvenliği Algısı: Ankara İli Örneği. In: 2. Uluslararası Davraz Kongresi, 29-31 Mayıs, Isparta, Türkiye, *Bildiriler Kitabı*, 363-386.

es TARIM VE GIDA ETİĞİ DERNEĞİ
es (TARGET)

korona günleri

SANAL KONFERANSLARI

*Küresel Kentlerin
Metabolizması:
Londra, Manchester, Chicaga*

PROF. DR. HARRIET FRIEDMANN

Toronto Üniversitesi
Sosyoloji Bölümü
Emekli Öğretim Üyesi

 TARGET online youtu.be/b2eurAGhypY

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Bu sanal konferanslar dizisi
Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği
tarafından desteklenmektedir.

 targetder.org [tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi) [targetder](https://www.instagram.com/targetder) [VeEtigi](https://www.twitter.com/VeEtigi)

Dr. **Harriet Friedmann**, Toronto Üniversitesi emekli Sosyoloji Profesörüdür. Ayrıca Uluslararası İlişkiler, Coğrafya ve Planlama programlarında da gıda sistemleri dersleri vermiştir. *Gıda rejimleri* adı verilen ve çok etkili olan tarihsel perspektifin ortak geliştiricisidir. Halen, küresel ekonomi politüğün ekoloji ve sosyal hareketlerle kesişme noktaları, özellikle de bilmenin ve ortak çalışmanın bir arada adil ve sürdürülebilir dönüşümlere nasıl yol açabileceği konusunda araştırmalar yapmaktadır. Kanada Gıda Araştırmaları Derneği'nin (The Canadian Association of Food Studies) Yaşam Boyu Başarı Ödülü'ne layık görülmüştür. Halen Kuzey Amerika, Avrupa ve Latin Amerika'daki çeşitli araştırma kurumlarında konuk öğretim üyesi olarak görev almaktadır.

KÜRESEL ŞEHİRLERİN METABOLİZMASI: LONDRA, MANCHESTER, ŞİKAGO

Harriet FRIEDMANN*

Merhaba! “Küresel Şehirlerin Metabolizması: Londra, Manchester, Chicago” adlı makalemin küçük bir bölümünü sizlere sunacağım için çok mutluyum. Makale, editörlüğünü Terry Marsden’in yaptığı, The SAGE Handbook of Nature’da 2018 yılında yayımlandı.

Şehirlerin metabolizması kentsel doğanın kalbindedir. Şehirler tarihini metabolizma metaforu üzerinden görmek, yani dışarıdan gelen enerjiyi organizmanın yaşamsal süreçlere dönüştürmesi, insan yerleşimlerinin karmaşık kalıtlarını ve bağlı oldukları biyokültürel coğrafyayı ortaya çıkarır. Bu oldukça kapsamlı bir konu, umarım bir miktar açabilirim.

Bu şehirler küreselleşmenin yarattığı şekilsiz yapılar olarak değil, somut biçimde yerel ötesi olarak ele alınmalıdır. Yani oluşan her küresel şehir, uzak (ve yakın) *biyokültürel oluşumlarca* devamlı olarak yeniden şekillendirilmiştir. İlk dürtü daima doğal ve kültürel oluşumları basitleştirmek oldu. Her ikisi de, bu yerlerin kolonileşme öncesi yerleşke olarak seçilmesine neden olan verimli tarla ve su yollarıyla derin bağların kopartılması ve kolonize edilen yerlerde monokültürlerin oluşturulması ile gerçekleşti. Bunlar söz konusu kentleri çevreleyen coğrafyaların karmaşık peyzajlarının ve kompleks kültürlerinin ve kolonize edilen yerlerin coğrafyalarının yerini aldı.

1500 yılından bu yana her tarihî dönemde yeni oluşan şehirler, eski bitkilerden yenilerini doğrudan üreten ve yeraltında bulunan kökumsü yapılar olan köksaplara (*rhizomes*) benzer biçimde köksaplar göndermişlerdir.

Yeni oluşan şehirler, insanların kentsel monokültürleri -Alfred Crosby şehirleri böyle tanımlar- ve öteki özgün aktiviteleri için gıda bulmak amacıyla özgün, kimi zaman uzun mesafelerle temas kuracak rizomlar/köksaplar oluşturmuştur. Yani, her dönemde oluşan yatay bağlantılar oluşur ve her yer, zamanla tarihin bu katmanlarına ulaşan dikey bağlantılar oluşturur. Her yer, her dönemde özgün bir şekilde değişim yaşamıştır ve birbirini izleyen dönemlerde oluşturulan katmanlar, o yerdeki toplumların ve peyzajların kendine özgü niteliklerini yaratır. Değişimler marjinalleştirilmeyi, merkezileştirmeyi, basitleştirilmeyi ve hatta bazen daha karmaşık hale getirilmeyi içermiştir.

Bu tortular hem yeni oluşan şehirleri hem de bu şehirlere malzeme ve enerji sağlamak için beraberinde oluşmuş tedarik zincirlerini biçimlendirir. Bu tedarik zincirleri de insanların yaşam tarzlarını, evcilleştirilmiş bitki ve hayvanları ve küresel şehirlere malzeme sağlamak

*Toronto Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Emekli Öğretim Üyesi; Kanada. harriet.friedmann@utoronto.ca

için öteye itilip dönüştürülen vahşi alanları yeniden biçimlendirmiştir. Bunların çoğu “tedarik zinciri” veya “değer zinciri” olarak incelenmiştir.

Burada odağı, hizmet ettiği şehirlerle birlikte kolonilere kaydırıyorum. Bu şehirler, kesişen değer zincirleri diyebileceğimiz zamanla değişen olguyla nasıl oluşmuşlardır? Şehirler ve tedarik zincirleri birbiri içine geçmişti ve hâlâ da öyledirler. 1500’den sonraki her dönem, bazen önceki döneme ait şehirleri ve sınırları ötekileştirerek, bazen de ötekileşmiş şehir ve sınırları, bir sonraki dönemi tanımlayacak yeni ilişkiler içine çekerek, yeni bir sahne ve yeni bir örüntü ortaya koyar.

Şehirler 1500’den beri spesifik bir sıraya göre oluşmuştur. (Roma bu tür değişikliklere çok önce öncülük etti ve sömürge şehirleri hakkında söylenecek çok şey var, ama bu kısa sunumda bunlara değinmeyeceğim. Bana bir e-posta gönderirseniz sorularınızı cevaplamaktan memnuniyet duyarım.)

Kölelik ve şeker, ilk küresel şehir olan *İmparatorluk* Londrası’nın metabolizması için kilit noktalarıdır. Aynı zamanda, Afrika ve Amerika kıtalarında biyokültürel coğrafyayı da değiştirmiştir.

17. ve 18. yüzyılda Londra, zaten asırlardır idari, dini ve kraliyete ait bir merkez olması hasebiyle küresel bir şehir olarak büyüdü. Fakat 17. ve 18. yüzyılda bu büyüme aşırı derecede oldu. Sanayi olmaksızın büyüdü. Birazdan bahsedeceğim bir sonraki safhada bildiğimiz anlamda fabrikalar ve ücretli işçi yoktu. Raymond Williams’ın tanımladığı gibi, ticaret ve finansla ilgili tamamen yeni işler ve aynı zamanda afyon gibi ithal edilen maddelerle yeni kentli tüketiciler için yerel olarak üretilen alkol ve öteki uyuşturucular ve fuhuş gibi her türlü sosyal düzensizlik vardı. Bunlar, afyon örneğinde olduğu gibi ilk emtia zincirlerinden bazılarıydı; ama aynı zamanda İngiltere’de fazla tahıldan kâr elde etmek için yerel olarak üretilen cin de vardı. Bunlara cin salonları eşlik ediyordu.

Birçok yeni mesleğin isimleri ilk kez icat edildi, çünkü bu faaliyetler daha önce bu biçimde mevcut değildi. Bunlar ticaret ve finansla ilgiliydi, çünkü Londra bir imparatorluğun merkezi haline geliyordu. Londra ticaret ve finans alanında büyüdü ve hem ticaret hem de finans Afrika ve Karayipler’de köle ve şeker sınırlarını yarattı. Bunlar o dönem ekonomiyi hareket ettiren dinamiklerdi. Bu dinamikler söz konusu sınırları karmaşık coğrafya ve kültürlerden basitleştirilmiş olanlara dönüştürdüler. Batı Afrika toplumlarından alınan ve köleleştirilen güçlü genç erkek ve kadınları, ve toplumların ve coğrafyaların yeniden inşa edilmesinin bir parçası olarak, geride kalanların mısırla tanıştırılmasını hayal edin.

Buna değinmeden önce, Sydney Mintz’in vurguladığı gibi, Londra’daki beslenme alışkanlıklarının, kısmen kırsal göçmenlerin yiyecek yolları da dahil olmak üzere, kadim kültürel alanlarından kopmaları ve kısmen de yoksullukları nedeniyle, dramatik bir şekilde değiştiğini söylememe izin verin. İngiltere’nin farklı bölgelerinde veya İrlanda’da (ilk İngiliz kolonisi) kendi istekleriyle veya zorla ayrıldıkları yerler, esas olarak buğday veya koyunlar için basitleştirildi. Londra’da gıdaya erişimleri veya besin maddesi yetiştirme imkânları yoktu. Daha önce elit bir çesni olan şekeri çok daha fazla yediler. Kalori alımlarının büyük bir oranını oluşturmaya da, Mintz’in işaret ettiği gibi, çok çok daha sonra, yüzyıllar sonra merkezi bir nitelik kazanacak olan şeker ve yağ üzerine kurulu endüstriyel gıda sisteminin tohumlarını ekmiş oldular. Bu, kentli nüfusu Otero tarafından “neoliberal” diyet ve Winson tarafından “endüstriyel” diyet olarak adlandırılan yeni bir yola soktu. Bu, aynı zamanda

kentsel proleter diyet olarak da düşünebileceğimiz şeye yol açtı - ya da Londra nüfusu çoğunlukla ücretli emek şeklinde örgütlenmediği için buna proto-proleter de diyebiliriz.

Afrika'daki köle ticareti, Batı Afrika'nın birçok bölgesinin genç insanlarını çaldı. Darı ve sorgum gibi birçok geleneksel tarımsal mahsül ve temel gıda maddesini, yeni bir temel gıda maddesi olan mısıra dayalı basitleştirilmiş tarımla değiştirdi. Bu yerlerin tarımını basitleştirdi ve diyetlerini değiştirdi, böylece insanlar Londra'da olduğu gibi mutfakları değiştirerek uyum sağladı. Yerli halkın çoğunun öldüğü veya dalga dalga gelen yerleşimciler tarafından sindirildiği düşünülen Karayipler'in karmaşık coğrafyasının ve kültürlerinin, ilk köleleştirilen Afrikalıların ve daha sonra da Asya'dan gelen sözleşmeli emekçilerin yok edilmesi daha da dramatiktir. Bazı yerli Karayip halkları kimliklerini yeniden savunuyor olsalar da, şimdi bunu tamamen dönüştürülmüş bağlamlarda yapıyorlar. Basitleştirilmiş şeker monokültürlerinden önce, Karayip adaları ve Güney Amerika kıtasının kuzey kısımları, denizle çevrili karmaşık ormanlık arazilerdi. Ormanlık araziler, bir tek ürünü üretmek için temizlendiler: -şeker.

Bu yeni üretim sistemi, ithal edilen üç unsura dayanıyordu. Toprağa el koyan (bugün toprağı "gasp eden" diyebiliriz) yeni toprak sahipleri, ki bunlar İngiltere'den ve bazen de İspanya, Portekiz, Fransa veya Hollanda'dan geliyorlardı. (Ben burada sadece İngiliz İmparatorluğu'na değineceğim.) İşçiler Afrika'dan geldiler, elbette köleleştirilmişlerdi ve daha sonra, köleliğin kaldırılmasından sonra, Asya'dan sözleşmeli olarak geldiler. Son olarak şeker, Orta Doğu ve Portekiz'in Atlantik Adaları üzerinden birkaç yüzyıl boyunca bir transplantasyon yolculuğu yaptıktan sonra Asya'dan getirilen bir bitkiydi.

Şeker plantasyonlarının, İngiltere'de "serbest emek" olarak tanıtılmadan çok önce, hem tarlalarda hem de rafinerilerde köleleştirilmiş emeğe dayalı bir endüstriyel düzeni kullandığını belirtmek önemlidir. Endüstriyel düzenin serbest emek üzerine kurulduğunu düşünme eğilimindedir; ancak bu sistem aslında Karayipler'deki köle temelli şeker sistemlerinde büyük ölçekte denenmiştir. Endüstri ve monokültürü küçük çiftçilik, karma çiftçilik ve balıkçılığa göre bir ilerleme olarak kabul edersek, Küba bu açıdan en "gelişmiş" olandı.

O dönemin İngiliz işçileri kendilerine "ücretli köle" dediklerinde belki de bunu bir şekilde anlamışlardı. 18. yüzyılın sonlarında ve hatta 19. yüzyılın başlarında örgütlü işçi sınıfı, kendi hakları için mücadele ederken, köleliğin kaldırılması hareketine büyük ölçüde katıldılar.

Sermaye için önemli bir değişiklik finans alanında oldu. Şeker ticareti ile uğraşan özel yatırımcılar, köleleştirilmiş insanlar, gemiler ve rıhtımlar ve yükselen emperyal ekonominin geri kalanı, anonim şirketler yarattı. Londra Şehri, İngiltere Merkez Bankası tarafından kurulan bir inovasyon alanı olarak ortaya çıktı. Birlikte, yükselen imparatorluğun imparatorluk şehri Londra tarafından yönetilmesini desteklediler.

Endüstriyel Manchester bir sonraki küresel şehir türü oldu. Eski Londra şehriden çok daha farklıydı. Londra gibi, eski bir Roma ticaret kentiydi, ancak Londra'dan farklı olarak kraliyet yönetim merkezi değildi. Kuzey İngiltere'nin dev sanayi bölgesi haline gelen şey, aslında bir dizi bu tür şehirlerdi. Yükselen bir endüstri merkezine dönüşerek, imparatorluk Londra'sının mirası üzerine inşa edildi. İmparatorluk döneminde şeker ticareti ve köleleştirilmiş insanlarla büyüyen Liverpool limanı, henüz bağlantılı olmasa da yakınlardaydı. Bütün bu kasabalar ve liman, kanallarla birbirine bağlandı. Bu kanallar

aynı zamanda yeni endüstriyel tekstil kasabalarını yeni baskın enerji kaynağı olan kömür madenlerine de bağladı.

Genişlemiş Manchester kentiyle birleşen sanayi kasabaları, Kuzey İngiltere'nin bölgesel coğrafyalarını basitleştirdi. Bunlar, tüccarlar aracılığıyla organize edilen, özellikle de kumaş bağlamında çiftçilik ve zanaat üretimini birleştiren hanelere dayanıyordu. Fabrikalar işçileri bir hiyerarşi içinde denetlenen teknik bir iş bölümü ile tek bir iş yerinde toplanıp çalışacak biçimde organize ettiğinde, pamuklu dokumalar eğirme ve dokuma teknolojilerinin ve sanayi devriminin temeli haline geldi. Bu tanıdık bir hikayedir. Önceleri "sanayi devrimi" tarihi, bu hanelerin basitçe imalat ve ücretli emeğin yerini aldığı zanaatkarlar olmadıklarını vurgulamakta genellikle başarısız oluyordu. Hikayenin bu kısmı, duvarlarla topraktan uzaklaştırılan köylülerin öyküsü olan tarihin diğer kısmıyla nadiren bağlantılandırılır. Oysa ki, biz işçi sınıfının yaratılışını ya da serbest emeğin ilk adımını düşündüğümüzde aklımıza ilk gelen şey budur.

Zanaatkar kumaş üreticilerinin geçimleri çiftçilik, çobanlık ve el sanatlarının karışımına bağlıydı. Tarlalarından keteni, koyunlarından yünü eğirip dokurlardı. El tezgahı dokumacılarının nasıl topraksız işçilere dönüştüğüne dair hikayenin eksik parçası, bu yerel hammaddelerin İngiltere'de yetiştirilemeyen ithal pamukla değiştirilmesidir. El sanatlarını çiftçilikle birleştirme yeteneğinin kaybı, şehirlerin ardışık sınırlarında ve onları besleyen tedarik zincirlerinde defalarca tekrarlanmaya devam eden bir hikayedir.

Geçimlerini sağlayan faaliyetlerin karışımı artık işlevini yerine getiremediği için bu haneler düzensizdi. Toprağı terk etmek zorunda kaldılar ve bu nedenle pamuk üretimine dayalı olarak yeni ortaya çıkan fabrikalara girmeye zorlandılar. Yeni endüstriyel teknoloji, iplik eğirme makinesi vb. pamuk içindi.

Buna karşılık, İngiltere endüstrilerine tedarik sağlayan pamuğun çoğu yurtdışından geliyordu. Bu coğrafyaları ve toplumları, Manchester merkezli sanayi devriminin bir parçası olarak kabul etmek gerekir. Üç çok özel yer, yeni sisteme dahil edilerek tamamen dönüştürüldü. Birincisi, Amerikan köleliği elbette emperyal dönemde başlamıştı; ama başka metalar için ve nispeten sınırlı bir coğrafyada ortaya çıkmıştı. Amerikan köleliği, sömürünün yoğunluğuyla derinleştirildi ve köle sınırı, bir yandan köle emeğiyle kitlesel pamuk üretimini, diğer yandan da Manchester fabrikalarını ve çevresindeki bölgeleri mümkün kılmak için genişletildi.

Kölelik sınırı 1800'den sonra, Manchester'daki değirmenleri besleyecek pamuğu yetiştirmek için yeni coğrafyalara doğru genişletildi. Köleliğin sömürü açısından yoğunluğu hem köleleştirilmiş Afrikalıların istismar edilmesi hem de yerli halkın soykırımı uğratılması biçiminde derinleşti. Yerli halkın topraklarından sürülmesi, o zamana kadar olduğundan çok daha hızlı, daha yoğun ve daha şiddetli hale geldi. Bu süreç ABD'nin yerli halkının tarihinde, insanların şu anki Amerika Birleşik Devletleri'nin güneydoğusundan ve güneyinden uzak batıya - genellikle birliğe dahil edilecek son kıta eyaleti olan Oklahoma'ya sürüldüğü 'Gözyaşı Yolu' olarak bilinir. Yol boyunca birçok kişi ölmüş ve hayatta kalanlar kendilerini tamamen farklı bir coğrafyada bulmuşlardır. Ancak bu, en azından toplumları tarafından uzun bir süre içinde gelişen biyokültürel bir coğrafya değil, hayatta kalmaları veya yeniden yaratmaları gereken bir şeydi.

Tüm bunlar İngiltere'ye yüklü miktarda pamuk sağlamanın, sanayi devriminin bir parçasıydı. Derler ki, Amerikan İç Savaşı'nda, İngiltere kuzey şehirleriyle çekişmede

olduğundan Güneyi desteklemiştir ve bu, her iki taraf da pamuğa bağlı olduğu için doğrudur. ABD'nin Güneyi, endüstriyel Manchester'a hammadde tedarik eden sistemin merkezine taşınmıştır. Güney'deki köle plantasyonları, ortaya çıkmakta olan ABD ekonomisinin merkezi olmamıştı.

Şimdi, daha geniş "imparatorluk" ifadesi yerine, özellikle endüstriyel Manchester'dan ulaşan rizomların, yeniden organize olmuş, uzmanlaşmış pamuk üreticilerini sanayi devrimi için hammadde tedarikçilerine dahil etmeyi de söyleyebiliriz.

Bu sırada Hindistan, yerel pamuk dokuma üretiminin kolonyal yönetim tarafından baskı altına alınması ve pamuk üreticilerinin Manchester'a ihracata zorlanmasıyla, endüstriyel sistemin merkezine alındı. Mahatma Gandhi'nin İngiliz emperyal politikaları tarafından bastırılan bu sömürge öncesi el sanatlarını canlandırmaya çalışmasının nedeni kuşkusuz buydu.

Şimdi, daha geniş "imparatorluk" ifadesi yerine, özellikle endüstriyel Manchester'dan ulaşan rizomların, yeniden organize olmuş, uzmanlaşmış pamuk üreticilerini sanayi devrimi için hammadde tedarikçilerine dahil ettiğini de söyleyebiliriz.

Doğu Afrika'daki koloniler de ve Manchester fabrikalarına pamuk tedarik etmek için kuruldu. Eric Wolf, bu yerel ötesi endüstriyel devrimi "Avrupa ve Tarihi Olmayan İnsanlar" adlı eserinde ve Sven Beckert de "Pamuk İmparatorluğu"nda anlatılır. Her ikisi de çok güzel kitaplardır. Pamuğun imparatorluğun temelini nasıl oluşturduğunu, sanayinin konumunu ve bu dönemde uzak pamuk coğrafyalarının dönüşümünü detaylarıyla anlatıyorlar. Başka bir deyişle, Hindistan sanayisizleştirildi ve Manchester bölgesi dokuma işçileri de sanayi devrimi dediğimiz aynı sürecin bir parçası haline gelerek proleterlere dönüştüler.

Aynı zamanda, kuzey İngiltere'deki işçilerin diyetleri, tıpkı imparatorluk Londra'sındaki daha önceki toplu diyetler gibi, azaldı. Engels, "İngiltere'deki İşçi Sınıfının Durumu" adlı kitabında, yoksulların yerel olarak üretilen çiftlik ürünlerinden ne kadar kötü yiyecekler alabildiklerini ve ayrıca uyuşturucu, şeker, çay, afyon gibi sömürgelerden ithal edilen ürünlerle açlıklarını gidermeye ve acımasız çalışma koşullarına dayanmaya çalıştıklarını anlatır.

Son olarak, üçüncü türden sanayi şehri olarak adlandırılan küresel şehir Şikago'dur. Agro-endüstriyel Şikago, 1860'tan sonra, batısında yerlilerin yaşadığı coğrafyanın geniş çayırlarının dönüştürülmesiyle yaratıldı. Bu bir anlamda biraz çelişkilidir, çünkü şehir ile hinterland arasındaki konumsal bağlantıyı yeniden yaratmıştır. Öte yandan bu, Şikago'yu besleyen bir hinterland değildi.

Şikago, kırların monokültürel olarak tekrar düzenlenmesine, yerli halkın yaşam alanlarının yok edilmesine ve basitleştirilmesine kadar varolmamıştı bile. Bu yaşam alanları yerli halkın bizonları ve otlakları gayet sofistike bir şekilde idare etmesine dayanıyordu. Bu coğrafya, Avrupa dilinde, İngilizcede, Avrupalı gözlerin göremeyeceği boyuttaki bir meraydı. Otlakların yerli halkları, bunu temel olarak ateşle başarmışlardı; otlakları işgal eden ormanları yakarak ve otlamaları ve otları çiğnemeleri bu çayırları koruyan on milyonlarca bizonu besleyerek bunu sağladılar. Pamuk plantasyon sınırlarının daha önceki genişlemesine eşlik eden 'Gözyaşı Yolu' gibi, ova halkı da acımasızca ve hızla bastırıldı. Yerli halkların soykırımını kısmen askeri nitelikteydi, ama bizonların toplu olarak katledilmesi

soykırım için kullanılan tüm öteki yöntemlerin önüne geçmişti. Bizonlar öldürüldü ve büyük sayılarda çürümeye ve ölüme terk edildi; bu, hedefi tam olarak yerli nüfusun geçim kaynaklarını baltalamak olan şok edici bir tarihtir.

William Cronon'un çevre tarihi Şikago'nun, uçsuz bucaksız hinterlandının monokültüre dönüştürülerek nasıl yaratıldığını gösterir. Ancak bu, geçmişte şehirleri çevreleyen tarım arazilerinin aksine, gelişmekte olan Şikago'ya yerleşen insanları beslemek için değil, küresel endüstriyel bir şehir olarak Manchester modelini izleyerek büyüyen tüm uzak sanayi şehirlerini beslemek için olmuştur. Çelişkili olarak, Manchester sömürge öncesi şehirlerin bölgesel merkezine geri dönerken, Şikago bu kez de yerli yaşam alanlarının sömürgeci yerleşimciler tarafından işgal edilmesine dayanan bir tarımsal-endüstriyel şehir olarak ortaya çıktı. Bu nedenle Şikago, daha önce görülmemiş ölçekteki "buğday nehirlerini" ve "et dalgalarını" yönetecek teknolojileri ve kurumları yaratması gereken bir sürekli akış sistemi olarak büyüdü.

Bu sürekli akış sistemi, öldürülen ve yerlerinden edilen yerli halkın topraklarına yerleşen insanlar olan, Avrupadan yeni gelen buğday çiftçilerini ve sığır çobanlarını birbirine bağlamak içindi. Yerli halk, bizon ve otlaklardan oluşan daha karmaşık üçlünün yerine, Avrupalı yerleşimcilerden, sığırlardan ve buğdaydan oluşan yeni ve çok basitleştirilmiş bir üçlü yerleştirildi. Bu dönüşüm sadece yeni bir çiftçilik türü yaratmadı - demiryolları ve ihracata bağımlı özelleşmiş haneler --- aynı zamanda yeni bir tür şehir, bir tarımsal-endüstriyel şehir yarattı. Şikago, demiryolları ve depo asansörleriyle standartlaştırılmış buğdayın ve endüstriyel et fabrikalarının stok alanları ve ilk "kesim" hatlarıyla da standartlaştırılmış etin sürekli akışını düzenlemek için ortaya çıktı.

Et paketleme endüstrilerinde, sığırların karkasları taşıyıcı bantlar boyunca hareket eder ve işçiler görev istasyonlarında dururlardı. Manchester için tekstil endüstrisini modelleyen şeker plantasyonlarının endüstriyel organizasyonu gibi, bu endüstriler de yıllar öncesinden Fordizme öncülük etmişlerdir. Tıpkı şeker ve köle ticaretine eşlik eden yeni finansal araçlar ve kurumlar gibi, coğrafi olarak birbirinden kopuk şehirler ve çevreler arasındaki bağlantıları yönetmek için vadeli emtia işlemleri gibi yeni finansal kurumlar yaratmışlardır. Coğrafi ve sosyal olarak karmaşık ulaşım kurumları (demiryolları), pazarlar ve finans, monokültürler tarafından bağlantısı kesilen uzak şehirlerin kültür ve coğrafya parçalarını yeniden birleştirmek için ortaya çıktı.

Cronon buna "ikinci doğa" demektedir. Buradaki fikir, doğadaki bağlantıları, insanlar da dahil olmak üzere, bozarsak yeni sosyal bağlantılar yaratmamız gerektiğidir. Böyle olduğunu unutmamak üzere aslında bu mutlaka kötü bir şey değildir. Ama eğer düşüncemize ve anlayışımıza egemen olursa, bunun aslında "doğal" olduğunu düşünürüz ve bu da aslında doğadaki bağlantıların altını oyar. Aslında doğanın bir parçası olduğumuzdan, bu bizim varoluş koşullarımızı da baltalar.

Bu iktidar ve birikim hikayesinin başka bir boyutu daha var. Yurtlarından kopmuşların yaratıcılığının az görünen tarihi, şehirlerin ve elbette insan toplumunun kalıcı dünyevi temeli olabilir. İkinci doğayı tanıyarak bu tarihe bakabiliriz ve böylece monokültürlere ve basitleştirmeye vurgu yapılarak gizlenen olasılıkları ortaya çıkarabiliriz.

Bu birçok BM raporunun ve rejeneratif tarımla ilgili birçok literatürün dile getirdiği gibi döngüsel ekonominin yeniden canlandığına işaret ediyor. Ellen MacArthur Vakfı bunu endüstri ve şehirlere bağlayarak oldukça ileri taşıyor. Modernliğin armağanlarını

kaybetmeden, doğayla bağlantılarımızı ve doğanın kendi içinde kurduğu bağları bilinçli olarak yenileyerek, malzeme ve enerji akışlarını tekrar birleştirebiliriz. Bu uzun mesafeli, tam zamanında tedarik zincirlerinin kırılma eğilimi özellikle Covid salgınında daha da belirgin hale geldi. Yeniden bağlantılandırma biçimleri, yeni ortaya çıkan yerel, sürdürülebilir gıda üretme, dağıtma, işleme ve tüketme yolları diasporik yaratıcılık üzerine inşa edilecektir. Örneğin Judith Carney ve Richard Rosomoff, “Köleliğin Gölgesinde” başlıklı eserlerinde, hem yerli hem de sonradan nakledilen bilginin, bitki ve hayvanların bir araya getirilmesiyle yaratılan agronomileri ve mutfakları anlatmaktadırlar.

Günümüzden bir örnek vereyim. dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Toronto’da da bölgesel gıda sistemleri endüstriyel gıda sisteminin “gölgesinde” ortaya çıkmaktadırlar. Küresel şehirlerde ve monokültürlü coğrafyalarda, sonradan nakledilen bitkilerle birlikte yerli bitkiler ve hayvanlarla, küçük çiftçiler ve zanaatkar gıda işlemcileri yeniden ortaya çıktılar; üreticileri ve tüketicileri birbiriyle buluşturan yeni doğrudan pazarlama kurumları ve bölgesel pazarlar tarafından birbirine bağlandılar.

Bunlar, monokültürü ve uzun mesafeli ticareti kayıran kurumsal çerçevede ortaya çıkmayı denemekte, ama zorlanmaktaydılar. Elbette süpermarketler bu modeli son yıllarda daha da baskın hale getirdi. COVID salgını sırasında, ulusal sınırların ne kadar kırılma eğilimi olduğu, örneğin ABD ile Kanada arasındaki sınırın beklenmedik bir şekilde kapanmaya ne kadar müsait olduğu ortaya çıktı. Uzun mesafeli tedarik zincirlerinin kırıldığı görüldüğünde (ki sonunda tam olarak kırılmadılar), bu yeni kurumlar bir yaratıcılık patlaması yaşadı - çevrimiçi veya “sanal” çiftçi pazarları, 100km Foods, müşterilerini kaybeden ancak tedarikçileri olan çiftçileri desteklemenin bir yolunu bulan restoranların çiftlik ürünlerini tüketiciye ulaştırması ve diğer birçok yönden insanlar, onlarca yıldır birbirleriyle kurdukları bağlantıları derinleştirdiler. Toronto Gıda Politikası Konseyi bu sürece yardımcı olarak önemli rol oynadı. Hükümet tarafından harekete geçirilen acil durum gıda örgütleri de aç insanların artan ihtiyaçlarını karşılamak için uğraşılıyor. Eğer şehir isterse, gıda sisteminin insanlarını ve kurumlarını şehir-gıda bölgesiyle yeniden bağlantılandıran bir kent olarak, bu salgından daha önce olduğundan daha iyi bir şekilde çıkabilir. Gerçekten sevdiğim bir örnek, Montreal’de başlayan “La Tablée des Chefs” ve ona benzer, yeni işsiz şefler ile otellerden ve diğer kurumlardan çıkarılan ticari mutfaklar tarafından oluşturulan benzer kuruluşlar.

Oteller kapandığında, açlık arttığına, stadyum gibi halka açık mekânlar kapandığında çok sayıda şef işsiz, çok sayıda insan aç kaldı; ürünlerini oralara, ana müşterileri olan kamu kurumlarına ve restoranlara ulaştırmakta güçlük çeken birçok çiftçi oldu. Montreal’deki şefler, “Cuisine Solidaire” veya dayanışma mutfakları adı verilen bir oluşum yaratmaya karar verdiler. Gıda bankaları ve çeşitli kurumlar aracılığıyla bir milyon yemek dağıttılar; bunu çok hızlı yaptılar, ardından Kanada’daki diğer şehirlere yayılmasına da yardımcı oldular. Bu ve krize verilen diğer yaratıcı tepkilerle, monokültüre ve uzun mesafeli tedarik zincirlerine karşı seçeneklerin olduğu artık daha da görünür hale geldi. Yine de bunlara kilitlenmiş lobiler ve siyasi kurumlar güçlüler ve sermaye temerküzü, toprak gaspları, ulaşım, depolama ve dağıtım için kullanılan enerji büyüyen bir tehlike.

Tüm kırılma eğilimleri bir süreliğine tekrar bastırılabilir veya küçük ve orta ölçekli şirketlerin kendi coğrafyalarında malzeme ve enerji yaratması için ağ tabanlı bir sistem oluşturacak bir kamu desteğine doğru yol alabiliriz. Ama bununla sınırlı kalmamak ve ticarete karşı olmamak üzere, gıda ve enerji ekonomisini ve geri kalan her şeyi, şehir sınırları içinde

merkeze alabiliriz. Zira küresel şehirlerin tarihi, şehirlerin artık çoğu insanın yaşadığı yer olduğu gerçeğiyle sonuçlandı.

Bölgesel yol, agroekoloji gibi bilgi yoğun tarım ve bilgi odaklı mutfaklar ve bunları birbirine bağlayan tüm adımları destekler. Bilgi, gıda sistemini bölgesel kılmanın ve onun bölümlerini bulunduğu yerle ilişkilendirmenin anahtarıdır. İlişkilerin her zaman kişisel olması gerekmez, ancak ilişki ağlarındaki kişisel ilişki akışlarıyla bağlantılanmaları gerekir. Bunlar, Adil Ticaret (Fair Trade) tarafından önerildiği gibi uzak bile olabilir. Bu beklenti, son 500 yıllık süreçte ortaya çıkan uzaklaşmaya, monokültürlere ve yerleşim yerleri ile mekânlar arasındaki her zamankinden daha ayrıntılı finansal bağlara karşı alternatifler üretebilir. Şehirlerin, doğanın bir parçası olarak, bilinçli bir şekilde evrilmesine olanak tanır.

es TARIM VE GIDA ETİĞİ DERNEĞİ
GO (TARGET)

korona günleri

SANAL KONFERANSLARI

**COVID-19 ve
Gıda Sistemlerinin
Dönüşümü**

PROF. DR. MOLLY D. ANDERSON

Middlebury Üniversitesi öğretim Üyesi ve
Gıda Çalışmaları Akademik Direktörü
Sürdürülebilir Gıda Sistemleri Uluslararası
Uzmanlar Paneli (IPES-Food) Üyesi

 TARGET online youtu.be/EwxazpzqYkY

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Bu sanal konferanslar dizisi
Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği
tarafından desteklenmektedir.

 targetder.org [tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi) [targetder](https://www.instagram.com/targetder) [VeEtigi](https://twitter.com/VeEtigi)

Molly Anderson, Vermont'taki Middlebury Üniversitesi'nde William R. Kenan Jr. Gıda Araştırmaları Profesörüdür ve burada açlık ve gıda güvenesi, gıda sistemlerini düzenleme ve sürdürülebilirlik konularında eğitim vermektedir. Ayrıca Gıda Çalışmaları Programını yönetmektedir. Özellikle ABD ve diğer sanayileşmiş ülkelerdeki gıda hakkı ile daha sürdürülebilir gıda sistemlerine dönüşüm, gıda sisteminin esnekliği, gıda sisteminde insan hakları alanlarında çok aktörlü işbirlikleri ile ilgilenmektedir. Bir başka ilgi alanı, akademisyenlerin ve toplum temelli aktivistlerin ilgi ve kaygıları arasında köprü kurmaktır. ABD'deki ve uluslararası birçok sivil toplum ortağıyla birlikte çalışmalar yapmaktadır. Yerelden uluslararasına kadar farklı ölçeklerde gıda sistemi planlaması ve çözümlerin analizinde yer almaktadır. Sürdürülebilir Gıda Sistemleri Uluslararası Uzmanlar Paneli'ne (IPES-Gıda) [The International Panel of Experts on Sustainable Food Systems (IPES-Food)] katılmaktadır. Kalkınma için Tarımsal Bilgi, Bilim ve Teknolojinin Uluslararası Değerlendirmesi'nde (The International Assessment of Agricultural Knowledge, Science & Technology for Development - IAASTD) Koordinatör Baş Yazar olarak görev yapmıştır. 2020 yılında yayımlanan Gıda Sistemlerimizin Dönüşümü (Transformation of Our Food Systems) başlıklı izlem kitabına katkıda bulunmuştur. Oxfam America bünyesinde ulusal ve uluslararası kuruluşlar için özel danışman olarak çalışmıştır. Tufts Üniversitesi'nde Beslenme Bilimi ve Politikası Bölümünün Ziraat, Gıda ve Çevre Yüksek Lisans Programı Kurucu Direktörü olarak görev yapmış; ve iki yıl boyunca Tufts Çevre Enstitüsü'nü yönetmiştir.

COVID-19 VE GIDA SİSTEMLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Molly ANDERSON*

Gıda zincirindeki değişim ihtiyacı COVID-19 salgınıyla daha da belirginleşmiştir. Birbirine sıkı sıkıya bağlı olan kendi sağlığımız ve eko sistemlerin sağlığı için daha yüksek bir sürdürülebilirlik yönünde dönüşüm şarttır ve bu dönüşümü ancak gıda zincirindeki mevcut güç biçimlerini anlar ve onlarla mücadele edersek gerçekleştirebiliriz. “Gıda zinciri” terimini, tarımsal girdilerden tüketime ve atık yönetimine kadar tüm aktörleri ve faaliyetleri kapsayacak şekilde kullanıyorum. Küresel gıda sistemi, neoliberal varsayımlar ve değerler üzerinden işler ve gıda sisteminde gücün nasıl hareket ettiğini ve sürdürüldüğünü gizleme eğilimindedir.

Gıda sistemlerinin neden değişmesi gerektiğine ilişkin giderek artan kanıtlarla başlamak istiyorum. COVID-19 salgını yabani hayvan popülasyonundan, insan nüfusuna “sıçrayan” çok sayıdaki zoonotik hastalıklardan biridir. İnsanlar ormanlık alanları yok ettikleri ve yabani hayvanla insan popülasyonlarını yakınlaştırdıkları için, gıda sistemlerindeki uygulamalar nedeniyle bu sıçramalar daha sık hale geldi.

Ardından, gıdalarımız, kelimenin tam anlamıyla bizi öldürüyor. Batı toplumlarında ve insanların neleri satın alıp yiyebileceklerini etkiledikleri her yerde diyetle ilgili hastalıklar ölümlerin önde gelen nedenleri arasındadır. Küresel gıda sisteminin neden olduğu önemli çevresel sorunlar da bulunmaktadır. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (Intergovernmental Panel on Climate Change)’nin 2019 İklim Değişikliği ve Arazi (Climate Change and Land) raporu, gıda sisteminin küresel sera gazı emisyonlarının, diğer gazlar da dâhil olmakla birlikte özellikle metan gazının, %21-37’sinden sorumlu olduğu tahmininde bulunmaktadır. Tarım, dünyanın birçok yerinde kritik derecede kıt olan küresel tatlı suyun ortalama olarak %70’ini tüketmektedir. Suni gübre veya hayvansal atıklardan gelen nitrat gibi tarımsal kirleticiler en yaygın kirleticiler haline gelmiştir. Biyoçeşitlilik ve Ekosistem Hizmetlerinin Küresel Değerlendirmesi Raporu (Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services)’nda belgelendiği gibi, biyolojik çeşitlilik kaybı da aşırı seviyelere ulaştı ve tarımsal uygulamalar bunda da başlıca faildir. Polen taşıyıcıların kaybı özellikle endişe vericidir.

Dönüşüm ihtiyacı şu anda geniş çapta kabul görmektedir, ancak ne tür dönüşümlerin gerekli olduğu konusunda ciddi tartışmalar vardır. Dünya Ekonomik Forumu bile değişim için çağrıda bulunuyor; ancak vurguladığı stratejiler bitki ve hayvanlarda genetik mühendisliğin daha da arttırılmasını, daha fazla büyük veri kullanılmasını ve kişiye özel nutrigenetik uygulamalarını içeriyor. Forumun önerdiği dönüşüm modeli, halihazırda yeterli miktarda

*Prof. Dr.; Middlebury Üniversitesi William R. Kenan Jr. Gıda Çalışmaları Profesörü ve Gıda Çalışmaları Programı Akademik Direktörü; Uluslararası Sürdürülebilir Gıda Sistemleri Uzmanlar Paneli (IPES-Food) Üyesi; ABD. mollya@middlebury.edu

gıda üretiliyor, yalnızca ihtiyacı olan insanlara ulaşmıyor olduğu halde, daha fazla üretim ve verimlilik çağrısında bulunuyor. Bunun aksine, dönüşümün dünyadaki gıdanın yarısından fazlasını üretmesine karşın, kronik açlık çeken insanların en az yarısını oluşturan küçük çiftçilere fayda sağlaması muhtemel uygulamaları içermesi gerektiğine inanıyorum.

Artan sayıda küçük çiftçi ile onları temsil eden örgütler agroekolojiye, daha eşitlikçi ve sürdürülebilir gıda sistemlerine giden en iyi yol olduğu için destek vermektedir. Agroekoloji genel olarak bir yöntemler bütünü, bilim dalı ve bir akım olarak tanımlanmaktadır. Üreticilerin gıda zincirinde elini güçlendiren ve gıda egemenliğiyle en uyumlu olan tarımsal sistemdir. Ortak çalışmalar yürüttüğüm Uluslararası Sürdürülebilir Gıda Sistemleri Uzmanlar Paneli (IPES-Gıda) [International Panel of Experts on Sustainable Food Systems-IPES-Food] örgütünün 2016 yılında yayınlamış olduğu rapor, agroekolojinin hangi yollarla eşzamanlı olarak hem diyetlerde çeşitliliği, hem verimli mahsulde verimliliği, hem çiftçiler için makul geliri ve hem de çevresel yararlar sağladığını ortaya koymuştur. Ayrıca, geçen yıl Dünya Gıda Güvenliği Komitesi (Committee on World Food Security - CFS), agroekolojinin ve onunla bağlantılı sistemlerin (organik tarım, agroekoloji, permakültür vb.) gıda güvencesi ve beslenmeye erişimde endüstriyel tarım ve buna bağlı “iklim dostu akıllı tarım”, “sürdürülebilir yoğun tarım”, “beslenme odaklı tarım” gibi sistemlere göre daha etkili olduğunu gösteren Üst Düzey Uzmanlar Paneli raporunu yayınladı. Bu rapordan gelen politika önerileri bu yıl CFS’de müzakere ediliyor ve tartışmalar, farklı ülkeler tarafından tercih edilen dönüşüm stratejileri arasında keskin çizgiler bulunduğunu ortaya koyuyor.

Gıda sisteminin dönüşümünü incelerken başvurduğum yollardan biri de değişimden yana olanların ortaya koyduğu farklı değişim teorilerin araştırmaktır. Değişim teorilerinin, başta bir vizyon ve bir dizi istenen sonuç olmak üzere, çeşitli zorunlu öğeleri vardır. Değişim teorilerini karşılaştırmak ve bu hedeflere ulaşma yeteneklerini değerlendirmek için sürdürülebilir ve eşitlikçi bir gıda sistemi çerçevesini kullanıyorum. Sürdürülebilir ve eşitlikçi bir gıda sistemi, bir insan hakkı olarak herkes için sağlıklı gıdaya dayanmalı ve biyolojik çeşitliliğin, temiz suyun, sıfır sera gazı emisyonlarının ve toprak verimliliğinin olduğu sağlıklı bir çevre yaratmalı veya en azından böyle bir çevre için tehlike yaratmamalıdır. Sonuç olarak halk sağlığını korumalı, çiftçi toplumunun ekonomisini canlandırmalı, tarım işçileri için adil ücret ve çiftçiler için makul geçim kaynakları sağlamalı ve gıda demokrasisini gözetmelidir. Değişim teorileri aynı zamanda değişimin gerçekleşmesi için gerekli ön koşullar ve varsayımlar ile değişim için izlenmesi gereken adımları ve hedeflerin gerçekleştirildiğini ortaya koyan göstergeleri de tanımlamalıdır.

Aşağıdaki bölümde, gıda sistemi aktivistleri arasında gözlemlediğim başlıca değişim teorilerinden bazılarını göstereceğim. Bunlara “görüşler” diyorum, çünkü çoğu durumda taraftarları onları tam olarak teori olarak ifade etmemişlerdir. İlk görüş, en büyük aktörlere odaklanmak ve onları küçük adımlarla daha sürdürülebilir uygulamalara kaydırmaya çalışarak ana akımı aşamalı olarak hareket ettirmektir. Bu görüşün arkasındaki gerekçe, çok sayıda küçük ölçekli işletmelerin dev adımlar atmalarındansa, Walmart, Coca-Cola, Unilever gibi gıda sisteminin en büyük aktörlerinin agroekolojiyi veya organik tarımı benimsemek gibi ufak adımlar atmaları ile daha fazla değişim sağlanacağıdır. Ancak bu düşüncenin gerçekleşmesi için en büyük aktörlerin gerekli değişiklikleri yapmak için yeterli motivasyona sahip olduğu, diğerlerinin de onları izleyeceği ve sürdürülebilirliğin doğrusal olarak her aşamada eşit öneme sahip olduğu varsayımlarını kabul etmeliyiz.

İkinci görüş, yazar Michael Pollan'ın popüler hale getirdiği “çatalınızla oy verin” görüşüdür. Herkesin yapabileceği bir şey olduğundan caziptir, ancak sonuçta pek etkili değildir. Çok sayıda insanın sürdürülebilir gıdalardan satın alacağı varsayımından yola çıkarak, bunun çevresel ve sosyal yararları ve arzda bir artışa yol açacağı, böylece sürdürülebilir şekilde üretilen gıdaların sanayileşmiş tarım uygulamaları kullanan işletmeler tarafından üretilen gıdaları geride bırakacağı öne sürülmüştür. Bu görüşün neden etkisiz olduğunu göstermek için, neoliberal gıda sistemimizde gücün nasıl üretildiğine ve sürdürüldüğüne değineceğim.

Gıda sistemi gücünün ana kaynakları arasında, gıda ve tarımsal girdilerin satılmasıyla kazanılan servet; bu servetin nereye ve nasıl yatırıldığı; istenen gündemi takip edecek belirli kişilerin seçilmesiyle elde edilen siyasi etki; kanunlar ve yönetmelikler; (kimi seçeceği, ne satın alacağı ve neye inanacağı ya da gıda sistemleri hakkındaki kültürel anlatımız dâhil) kamuoyu üzerindeki etki; ve halkı aşağıdan harekete geçirebilecek taban gücü bulunmaktadır. Neoliberal gıda sisteminde, “her zamanki işler” veya endüstriyel yöntemleri izleyen şirketler hâkimdir ve servetlerini halkı etkilemeye ve lobi yapmaya veya siyasi makam adaylarını doğrudan desteklemeye yatırır. Destekledikleri adaylar, gerçekçi vergi reformları, tekelleşmeye karşı mevzuat, ticari faaliyetlerde kısıtlama getiren çevre koruma ve işçi hakları gibi kamu yararı için ihtiyaç duyulan konularda politikaları yasalaştırmaktan kaçınırlar. Reklamcılığa ve medya satın almaya büyük yatırımlar yaparak kamuoyunu etkilemeye ve insanları yalnızca endüstriyel tarımın gıda güvenliğini ve beslenmeyi sağlama yeteneğine sahip olduğuna ikna etmeye çalışıyorlar.

Gıda sistemindeki güç odaklarını haritalandırmak ve farklı değişim teorilerini karşılaştırmak konusundaki temel hipotezim, gıda sisteminde güç odağı oluşturabilecek öteki tüm araçlar devreye girmeden neoliberalizmin üstesinden gelinemeyeceğidir. “Çatalınla oy ver” görüşü yalnızca daha sürdürülebilir yöntemlerle gıda üreten işletmeleri kapsamaktadır. Bu işletmelerden daha fazla gıda satın almak çevresel ve sosyal yararları sağlasa da, sanayileşmiş gıda sisteminin ekonomik ve politik gücünü temin ettiği tüm diğer yollara engel olmak için hiçbir şey yapmıyor.

Özellikle akademisyenler arasında karşılaştığım bir sonraki görüş, gerçekten daha iyi bilimsel raporlara ihtiyacımız olduğudur. Ancak TEEB-Ag projesinin de vurguladığı gibi, iyi raporlar için destek topluluğuna, liderlere ve çekim gücüne ihtiyaç vardır. Yakın zamanda yaygınlaşan görüş de geniş tarımsal arazilerin toprak ıslahı veya organik tarıma ayrılmasıdır. Bunun faydaları olacaktır, ancak taraftarlarının öne sürdüğü başarıları ulaşıp ulaşmayacağı hâlâ şüphelidir. Yeterli arazi, emek ve bu dönüşümü yapmaya istekli çiftçiler ile büyük miktarlarda karbonu farklı toprak türlerinde kalıcı olarak tutma kapasitesi gerektirecektir. Toprak bilimciler hâlâ bu konuda tartışıyorlar.

Beşinci görüş, akademisyenler tarafından geliştirilen değişim teorisine yakın bir fikirdir. Schumpeter'in yaratıcı yıkım kuramındaki gibi, endüstriyel dönüşüm sürecinin, ekonomik yapıyı içeriden sürekli değiştirerek, eskiyi sürekli yok ederken yeniyi sürekli yaratacak şekilde gerçekleştirilmesidir. Temelde bu fikrin arkasında yatan, insanların toplum destekli tarım modeli, kooperatifler, çiftçi pazarları gibi alternatif gıda sistemleri yaratarak, endüstriyel gıda sistemi çöktüğünde oluşan boşluğu dolduracakları veya ölçeceği büyüterek ve yeni ağlar oluşturarak mevcut sistemi alt edecekleri düşüncesidir. Bu düşüncenin altında yatan bir diğer varsayım da alternatiflerin ana akıma göre sadece gıda tedarikinde değil, aynı zamanda herkes için sağlıklı gıda sağlama konusunda da daha başarılı olmasıdır. Bir ölçüde COVID-19'da olaylar bu şekilde gelişti. “Alternatif” gıda sistemi endüstriyel gıda

sisteminden daha dayanıklı çıktı ve insanlar, topluluk destekli tarım çiftliklerine katılmakta ve daha önce olduğundan daha fazla kendi yiyeceklerini yetiştirmekteler. Sanayileşmiş gıda sistemi sürece ayak uyduramamaya devam ederse, bu alternatif gıda sistemlerinin gerçekten büyük ölçüde artan bir talebi karşılayıp karşılayamayacağı sorusu yanında, bunun kalıcı olup olmayacağı da hâlâ bilinmemektedir. Bugüne kadar tüketiciler, daha ucuz ve daha uygun olmadıkça, sanayileşmiş gıda sistemindeki ürünlere alternatifleri tercih etmemişlerdir.

Bir sonraki görüş, hayırsever kuruluşların ve bazı sivil toplum kuruluşlarının gözdesidir: İnsanların gıda sistemi uygulamalarını değiştirerek deneyimledikleri yararlar hakkında daha fazla ve daha iyi öyküler anlatmak. Bu strateji, “insanları beslemenin en iyi yolu endüstriyel tarımdan geçer” fikrini sorgulayarak kültürel anlatının doğru koşullar altında değiştirilmesine yardımcı olmak açısından oldukça etkili olabilir.

Son iki görüş birbiriyle ilişkilidir: adaletsizliğe karşı amansızca mücadele eden toplumsal hareketlere katılmak ve değişim talep edebilecek kadar büyük ve güçlü olana kadar diğer hareketlerle birleşmek; ve hükümetlerimizden insan haklarının şirket ayrıcalıklarından üstün olduğunu kabul etmelerini talep etmek. İkincisi, kamu yararını gözeten yasalar çıkarmak isteyen ve buna muktedir olan kamu yöneticilerinin seçilmesini ve şirketlerin benzeri görülmemiş siyasi gücü biriktirmelerine olanak tanıyan yasaları geri almayı gerektirir. Küresel anlamda bir dizi işaret, toplumsal hareketlerin, insan haklarının ve kültürel anlatıyı değiştirmenin birleşiminin güçlü bir dönüştürücü karışım olduğunu gösteriyor.

Sunduğum tüm değişim teorileri, küresel gıda sistemini değiştirme potansiyeline sahiptir, ancak en etkili olanlar son sunulanlardır. Bunun nedeni, bu son değişim teorilerinin, insanların neye inandıklarını ve ne için savaşmaya istekli olduklarını değiştirmek suretiyle güç dinamiklerini çok temel biçimlerde etkilemesidir. Peki bundan sonra ne olması gerekiyor? Birincisi, aciliyet duygusunu korumalıyız: iklim değişikliği gezegenimizi hızla yaşanmaz hale getiriyor ve COVID-19, üstesinden gelinmesi gereken derin eşitsizlik ve işlev bozukluklarını gözler önüne seriyor. Neoliberal çerçevede içinde işleyen endüstriyel gıda sistemi, bu tür büyük karışıklıklara uyum sağlayacak kadar dayanıklı ve esnek değildir. Örneğin, gübre ve diğer girdileri üretmek ve küresel olarak gıda dağıtmak için tamamen fosil yakıtlara bağımlıdır; dolayısıyla yenilenebilir enerjiye hızla geçiş yapamayacaktır. İklim değişimine bağlı çatışmalar arttıkça sosyal kaos ve muhafazakar tepkilerin görülmesi muhtemeldir; iklim mültecilerinin sayısı katlanarak artıyor; kuraklık, seller ve aşırı sıcaklar nedeniyle gıda üretimi düşüyor; ve deniz seviyesinin yükselmesi şehirleri etkiliyor.

İkinci gerekli adım, kültürel anlatıyı değiştirerek demokrasiyi, eşitliği ve gıda demokrasisini yeniden inşa etmeye yardımcı olabilecek sosyal hareketleri desteklemek ve bunlara katılmaktır. Bunun için önkoşullar bilimin desteklenmesi, bağımsız medya, alternatiflerin mümkün olduğuna dair inanç, şiddet içermeyen sürdürülebilir doğrudan eyleme katılmaya istekli güçlü bir sivil toplum, sivil toplumun dâhil olabileceği siyasi açılımlar ve gıda sistemindeki güç odaklarının anlaşılmasıdır.

Daha adil ve sürdürülebilir bir gıda sistemini ya da insanları ve gezegeni yok etmeye devam eden bir gıda sistemini seçebileceğimiz bir dönüm noktasındayız. Önümüzdeki görevler çok zorlu görünse de ufak adımlarla ilerlemek hiç ilerlememekten daha iyidir; çünkü bu adımlar, felç ve sinizm duygusunun üstesinden gelmemizi sağlayabilir ve insanları ufuktaki

gerçek d6nüşümü sağlayacak yenilikleri benimseyecek hale getirebilirler. bir nevi felçten ve sinizmden kurtarıp insanları gerçek değişime yönlendiren yeniliklere açık tutacaktır. Halk sağlığını ve ekosistemlerin sağlığını korumak için yalnızca kademeli adımlar yetmez, gerçek d6nüşüm gerçekleşmelidir.

korona günleri

SANAL KONFERANSLARI

*Pandemi Sonrası Gıda
Sistemleri İçin Küresel Ölçütler?
EAT-Lancet Raporunun
Bir Eleştirisi*

**PROF. DR. CARL WALTER
MATTHIAS KAISER**

Bergen Üniversitesi Öğretim Üyesi

 TARGET online youtu.be/faSCaxFFDsU

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Bu sanal konferanslar dizisi
Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği
tarafından desteklenmektedir.

 targetder.org [tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi) [targetder](https://www.instagram.com/targetder) [VeEtigi](https://twitter.com/VeEtigi)

Prof. **Matthias Kaiser**, Bergen Üniversitesi Bilim ve İnsan Bilimleri Merkezi'nde (SVT) Profesör ve Merkezin önceki Direktörüdür. Eğitimini Münih, Oslo, Stanford ve Frankfurt Üniversitelerinde tamamlamıştır. Uzmanlık alanları bilim felsefesi (Dr.phil.), bilim etiği, gıda etiği ve teknoloji değerlendirmesidir. Bilim ve teknoloji alanındaki sosyal bilim çalışmaları, bilim tarihi, etik, mantık ve felsefe tarihi konularında uzmandır. İlgi alanları arasında, bunlarla sınırlı olmamak üzere, bilim-politika arayüzü, risk, ihtiyatlılık ilkesi, belirsizlik ve karmaşıklık, su ürünleri yetiştiriciliği, gıda etiği, yönetim, değer çalışmaları, bilimde dürüstlük, enerji, kamusal katılım, GMO'lar yer almaktadır. Kaiser, ulusal düzeyde ve AB nezdinde çeşitli konularda politika önerilerinde bulunmaktadır. Kendisi bilim etiği, gıda etiği ve bilimsel dürüstlük ile ilgili alanlarda uluslararası düzeyde tanınmış bir uzmandır; Gıda Etiği (Food Ethics-Springer) adlı bilimsel derginin Genel Yayın Yönetmeni ve Avrupa Tarım ve Gıda Etiği Derneği'nin [The European Society for Agricultural and Food Ethics – EurSafe] (www.eursafe.org) önceki Başkanıdır. Yazarın 180'den fazla makale yayınlanmıştır. Son yıllarda, Kaiser'in araştırmaları, hem politikayı hem de kamuoyunun algısını etkileyen (sosyal ve kişisel) değerlere odaklanmıştır. Ek olarak, bilimde kötü davranışlar konusundaki bir Norveç projesine liderlik etmektedir.

PANDEMİ SONRASI GIDA SİSTEMLERİ İÇİN KÜRESEL ÖLÇÜTLER? EAT-LANCET RAPORUNUN BİR ELEŞTİRİSİ

Carl Walter Matthias KAISER*

Konuşmamın bu video kaydına hoş geldiniz! Öncelikle, TARGET Sanal Konferansına katılan Türkiye'deki tüm iyi dostlarıma ve meslektaşlarıma en içten selamlarımı iletmem istiyorum.

Ben, Matthias Kaiser. Norveç Bergen Üniversitesi'ndenim. Bildiğiniz gibi garip zamanlarda yaşıyoruz. Salgın sonrasına geçemedik bile. Salgının hâlâ ortasındayız ve salgın hepimizin hayatını değiştirdi. Ancak bu fırsatı, içinde bulunduğumuz bu olağanüstü koşulları değerlendirip, salgından sonra, post-pandemik döneme geçtikten sonra nasıl bir yaşam istediğimizi gerçekten sorgulamalı; hayatımızın temelleri hakkında düşünmeliyiz. Ve bu konu ve ne yapılması gerektiği hakkında size biraz ilham vermek isterim.

Bence her şeyden önce, başta gıdanın geleceğine ve bunun nasıl olacağına dair olmak üzere, geleceğin nasıl olacağına ilişkin eleştirel bir bakış geliştirmeliyiz. Bana göre, yeni bir başlangıç yapmamız gerek; ancak farklı bir şekilde düşmeliyiz. Akademik geleneklerimiz de dahil olmak üzere birçok geleneklerimizi değiştirmemiz gerekiyor; belki özellikle akademik geleneklerimizi. Akademik fildişi kulelerimizde çalışmaya devam edebileceğimizi ve disiplinlerimizin katı sınırları içinde kalabileceğimizi düşünmüyorum. Disiplinler ötesine (transdisiplinerliğe) geçebilmeliyiz. Dünyaya, bize dışarıdan gelen seslere, şikâyetlere, sorunlara daha önce yaptığımızdan çok daha fazla açık olmalıyız ve bence ayrıca bu tür sorunlara karşı geliştirmeye çalıştığımız yanıtları yeniden gözden geçirmeliyiz.

Bu, gıda sistemlerinin geleceği hakkında düşünmenize ilham vermek içindir. Dediğim gibi belki de ne düşündüğümüze, bu sorunlara nasıl yaklaşabileceğimize eleştirel bir bakışla bakmakla başlamalıyız. Bunun önemli bir yönünün eleştirisini ortaya koyacağım. Bunu da son yıllarda önemli bir katkı sağlamış olan EAT-Lancet Raporu üzerinden yapacağım. Becerebilirsem konuyla ilgili slaytlarımı göstermek istiyorum.

İşte başlıyoruz. Bu, salgın sonrası Gıda Sistemleri için küresel ölçütlerle ilgilidir. Bunu yapmaya çalışan, bize gıda sistemimizin nasıl işlemesi gerektiği ve neyi hedeflememiz gerektiği konusunda bazı ölçütler veren EAT-Lancet Raporu'dur. Bence bu rapor çok iyi niyetler ve bazı çok iyi fikirler sergiliyor. Ancak, küresel hedeflerinde başarısız olduğunu düşünüyorum. EAT-Lancet Raporu, son iki yılda ortaya çıkan birçok rapordan biridir. Bu slaytta, bu raporlardan bazılarının FAO'dan ve Okyanuslardan Gelen Gıda (Food

*Prof. Dr.; Bergen Üniversitesi; Norveç. matthias.kaiser@uib.no

from the Oceans) gibi bazılarının Avrupa Birliği'nden geldiğini görebilirsiniz. Soldaki ise Science Advice for Policy by European Academies'in (SAPEA/Avrupa Akademileri tarafından Politika için Bilimsel Öneriler) gelecekteki Sürdürülebilir Gıda Sistemi üzerine hazırladığı bir rapordur. Bu sonucusu aslında çok da iyi bir rapordur.

Hepimiz biliyoruz ki, mevcut gıda sistemi, doğrusal bir ekonomik değer zinciri ile kitlesel tüketim modelleri üzerine tasarlandı; yansında bu değer zincirinin bir resmini görebilirsiniz: girdiden üretime, işleme, dağıtıma, pazarlamaya ve tüketime. Sanırım şimdi bıraktık, ama bence bu lineer düşünme biçiminden çoktan vazgeçmeliydik. Birçok rapor, örneğin gıda sisteminin haritasını çizen SAPEA raporu daha karmaşık bir model üzerinden ilerler. Bu potansiyel olarak dögüsel bir modeldir; gıda sisteminin politika, sağlık, çevre, toplum ve ekonomi gibi sistemlerle etkileşim içinde olduğu interaktif bir modeldir. Bu türden bir etkileşim, çok karmaşık bir resim ortaya koyar ve çok karmaşık bir probleme yol açar. FAO raporu da dâhil olmak üzere birçok rapor, SAPEA raporunda olduğu gibi “her zamanki gibi iş yapmak artık geçerli bir seçenek değildir ve köklü bir değişiklik gereklidir” sonucuna varmaktadır.

Burada biraz duralım ve ara verelim. Aslında ne demek isteniyor? Gıda sistemimizi tasarlama şeklimizin özünde yanlış olduğunu söylüyor. Özellikle de onu planlama ve

yönetme biçimimiz özünde yanlış. Onu yeni tarzda yeniden tasarlamak zorundayız. Ve bu elbette oldukça radikal bir iddia. Peki bunu nasıl yapacağız?

Benim kişisel görüşüme göre, gıda araştırmaları bugüne dek bazı temel hatalar içinde oldu. Her ne kadar iyi niyetlerle yönlendirilse de, genel olarak gıda araştırmaları gelecek için uygulanabilir çözümler üretmedi. Neden böyle oldu?

Sanırım çok uzun zamandır, çok dar akademik alanlarımızda yaşamaktan fazlasıyla mutlu olduk. Çözüm bulmak için çok uzun süre alt dallar ve hatta onların da alt dalları içinde özelleştirilmiş modelleri ve terminolojileri kullandık. Ancak gerçekten disiplinler ötesiliğe (transdisiplinerite) geçmeyi henüz başaramadık.

İkincisi, en güçlü aktörler karşısında kolayca aldandık. Örneğin OECD, FAO veya diğerleri. Onların siyasi raporlarını takip ediyor, görüşlerini benimsiyor, terminolojilerine, modellerine ve hatta verilerine ayak uyduruyoruz. Avrupa Birliği'nde bir toplantıyı ve orada sunulan bir SAPEA raporunu hatırlıyorum. Bu, Okyanuslardan Gelen Gıdalar raporuydu ve deniz ürünleri üretiminin çeşitli tanımları vardı ve bunlardan bazıları, ilk önce FAO raporları tarafından bildirilmemiş ve farklı ortamlarda kullanılan akademik verilere dayanıyordu. FAO temsilcisi öfkeyle "sadece tek bir veri seti var, o da FAO verileri" cevabını vermişti.

Yani gıda sistemlerini tartışırken işin içinde iktidar vardı. Ve kendimizi bu tür baskılardan kurtarmalıyız.

Üçüncüsü, ekonomik modellemelere fazla boyun eğdik. Mevcut eğilimler hakkındaki ekstrapolasyonları ve temellerinde yatan doğrusal düşünme biçimleri pek yararımıza olmadı.

Taleb, Black Swans the Unexpected High Impact Events (Siyah Kuğular: Yüksek Etkili Beklenmeyen Olaylar) başlıklı bir kitap yazmıştı. Ve bence şu anda karşı karşıya olduğumuz pandemi belki de beklenmedik yüksek etkili bir olaydır.

Dördüncü ve son olarak, küresel master planların sihirli çözümleri tarafından çok kolay baştan çıkarıldık. Yani, dünyaya sanki bir bütün olarak ele alınabilecek tek bir birimmiş gibi bakıyoruz. Farklı itkilere ve kaynaklara sahip birbirleriyle etkileşim içinde çapraşık sistemler olarak görmüyoruz.

Bu sihirli çözümler veya bu küresel master planlar, çok fazla egemen oldu. Şimdi bir örneğe geçeceğim ve bu da EAT-Lancet Raporu. Burada, 2050 yılına kadar sağlıklı beslenme alışkanlıklarına geçiş için önemli diyet değişiklikleri gerekeceğini okuyabilirsiniz. Sanırım bunda hemfikirizdir. Küresel meyve, sebze, yemiş ve baklagil tüketimi ikiye katlanmalı ve kırmızı et, şeker gibi yiyeceklerin tüketimi % 50'den fazla fazla olacak şekilde azaltılmalı. Bitki bazlı gıdalar açısından zengin ve daha az hayvansal kaynaklı gıda içeren bir diyet, hem sağlığımıza, hem çevreye faydalı olacaktır. Bunu genel bir biçimde okursak, bence oldukça doğru bir önerme; ama dikkat edersek bu çok spesifik ve çok küresel bir yaklaşımdır. Daha detaylı tanımlamalara gelerseniz, raporun çok daha özgün hedeflerle çalıştığını görürsünüz. Benim eleştirim de bu noktada başlıyor. Öyleyse benim eleştirimin ne olduğunu görelim.

İlk eleştirim, raporun kültürel olarak taraflı olması. Batı ile birlikte küresel Kuzey'in zengin nüfusu için tasarlanmıştır. Sahra Altı Afrika veya Güneydoğu Asya gibi yerler için hiç de uygulanabilir değildir. Muhtemelen Türkiye gibi ülkeler için de pek uygulanabilir

olmadığını düşünüyorum, ama bunu sizin değerlendirmeniz gerekir. Raporu halklara ve t6relerine ara sıra atıfta bulunuluyor, ancak gıdanın k6lt6rel i6çkinliğini g6rmezden geliyor. Gıda, beslenmeden 6ok daha fazlasıdır. Gıda gelenektir, gıda ailelerin sosyal etkileşimidir; k6lt6rel gelenekler, dini bayramlar ve benzerleridir. Aynı zamanda rapor, k6çük 6l6ekli 6reticilerin farklı ger6ekliklerini ve yerel, zamansal ve durumsal bağlamlarını da g6zardı ediyor. D6nyanın pek 6ok 6lkesinde, 6zellikle yoksul olanlarda, b6y6k 6l6ekli 6retimi g6rm6yoruz; ancak k6çük 6l6ekli yerel 6reticiler, a6lık sınırında yaşıyan ve sahip oldukları kaynaklarla m6cadele etmek zorunda olan aile 6iftliklerini g6r6yoruz. Ve bu durumlar d6nyanın farklı yerlerinde 6ok farklıdır.

İkincisi, bilimsel 6zen a6ısından 6ok yetersiz olduğunu d6ş6n6yorum. Raporu, eğer tavsiyesine uyarsak, yılda 11 milyon hayatı kolayca kurtaracağımıza dair b6y6k bir iddia var. Şimdi bu olduk6a sıradışı bir iddia: Yılda k6resel olarak 11 milyon can! Peki bu nasıl oluyor? Beslenmeyle ilgili hastalıklara dair 6 farklı değerlendirmeyi kullanmışlar ve bunlar arasında 6çgenleme yapmışlar. T6m bu değerlendirmelerin sonucu beslenme bi6iminin değişmesi halinde takriben 11 milyon hayatın kurtulacağını s6ylemişler. Ancak bu istatistikler, 6zellikle de k6resel olarak uygulandığında, b6y6k belirsizlikler i6ermektedir. Beslenme bi6iminin sağlığa faydalarının 6ok farklı olduğunu g6r6yoruz. Ayrıca d6nyanın farklı yerlerindeki hastalıklar da 6ok farklıdır. Bazı hastalıkların bazı 6lkelerde daha yaygın, bazılarında ise daha nadir olduğunu biliyoruz. Ben bunun, belirsizlikleri g6rmezden gelmeye ve 6evresel fakt6rlerle m6dahale etmeye dayalı, panik yaratmaya y6nelik siyasi bir iddia olduğundan ř6pheleniyorum. Ve b6yle bir raporu b6yle bir durumun olmaması gerektiğini d6ş6n6yorum.

Ve bu da 66nc6 eleştirme bağlantılı. Rapor 6zenle nicelleştirilmiş sağlıklı gıda alımı hedefleri belirtiyor. Bunun i6in şu kadar kilokaloriye ihtiya6ınız var diyor. Şimdi mesele şu ki, bu hedefler son 40 yıl i6inde s6rekli değişti. Ve pek 6ok uzman beslenme biliminde t6m bu nicelleştirilmiş hedeflerin aşırı y6ksek sistem belirsizlikleriyle kuşatılmış olduğu konusunda hemfikir. Ve literat6r genellikle artıları ve eksileri konusunda b6l6nm6ř durumda. Sağda Schoenfeld ve Ioannidis'in bir 6alışmasını g6rebilirsiniz. Adı Boston Yemek Kitabı 6alışması olan bu araştırma, s6z konusu kitapta ge6en 50 malzemeyi hedef alır ve bilimsel literat6rde bu malzemelerin i6erdiği kanser riskleri hakkında neler bulunduğunu kontrol eder. Ve her bir malzeme i6in hem kanser riski a6ısından olumlu etkilerini ortaya koyan bir dizi 6alışma, hem de aynı a6ıdan olumsuz etkilerini bildiren bir dizi 6alışma bulunduğunu g6sterir. Bu, 6alışmadaki 50 malzemenin t6m6 i6in de ge6erlidir. Yani bu konuda bilimsel bir belirsizlik ve tartışma s6z konusudur.

D6rd6nc6 eleştirim, yalnızca yukarıdan aşağıya k6resel bir 66z6m 6nerme yaklaşımıyla ilgilidir. Bununla yaşıyabileceğimizi sanmıyorum. Bunun gidilecek yol olduğunu sanmıyorum. Bu yaklaşım ilgili paydaşların yeniliklere uyum g6sterebilmek gibi 6ok yaşamsal bir yetilerini ve tabandan yukarı olan dinamiklerini g6zardı etmektedir. Yaşam tarzları ve beslenme şekilleri 6ok farklı olduğu i6in 6zellikle yerli halklara atıfta bulunuyorum. Bu k6lt6rlerde 6evreye uyum ve beslenme ihtiya6ları genellikle 6ok farklıdır. Dayanıklılı ve işleyen gıda sistemleri geliştirilirken yerel ve b6lgesel seviyeler belirtilir. Bu, temelde teknoloji transferi ve kalkınma ekonomisi konusunda yaptığımız t6m 6alışmalarda ortaya 6ıkmaktadır. T6m bu araştırmalar, yukarıdan aşağıya stratejilerin, onları uyarlamak i6in yerel katılımla birleştirildiklerinde bile işe yaramadığını g6stermiştir. Yukarıdan başlayıp aşağıya inmenin yolu bu değildir. Aslında tam tersini yapmalı ve aşağıdan yukarıya

gitmeliyiz. Önce yereldeki sorunun ne olduğuna bakıp ondan sonra bu sorun konusunda ne yapabileceğimizi tartışmamız gerekiyor.

Beşinci eleştirim, strateji dedikleri şeyle ilgili. Rapor, araşsal yardımı hedefleyen somut stratejiler sunduğunu iddia ediyor, ancak büyük ölçüde sadece bilinen gerçeklerle son buluyor. Burada alıntılıdığım, strateji olarak “sağlıklı diyetlere bağlılık” gibi. Elbette, kim sağlıklı beslenmeye bağlı değil ki? Sorun, bunu yapmanın yolu. Tüm bu karşılıklı ilişkiler ve düşünmeniz gereken tüm bu etkileşimler ve endişeler önümüzdeyken stratejimiz ne olacak? Resim ne kadar büyükse, o kadar karmaşıktır ve bir strateji geliştirmek o kadar zor olur.

Özetle, gıda sistemlerini yönetmenin, Rittel ve Webber’in dediği gibi “hızır sorunlar” sunduğunu görmezden gelmenin kolay olduğunu görebileceğimizi düşünüyorum; bunu “sorunu anlamak ve sorunu çözmek birlikte ilerler” biçiminde ifade edebiliriz. Yani sorunun kesin formülasyonunu bilmediğimiz gibi, ne zaman sonuca ulaştığınızı anlamanızı sağlayacak ölçütler bile bulunmamaktadır; dolayısıyla kolay olduğu için seçilenin dışında gerçek bir son nokta yoktur. Bu tür şeyler daima birbirlerine bağlı olur ve zamana yayılırlar.

Ve belirtmek istediğim diğer bir nokta ise şudur: Tip 1 ve tip 2 hatalar istatistikte oldukça iyi bilinmektedir. Ancak bilimde daha yaygın olan, konuşmamın başlangıcında disiplinler silolardan bahsederken değindiğim, 3. tür hata adı verilen hatadır: “Çok iyi bilim, ama maalesef tamamen yanlış soru”. Bir disiplindeki bilim adamları problemleri o disiplinin sorunu olacak şekilde yeniden formüle ettiklerinde ve o disiplinin araçlarıyla geleneksel tarzda cevaplanabilir hale getirdiklerinde olan çoğunlukla budur.

Yapmamız gereken şey, ilk önce kullanıcıların problemleri ortaya koyma biçimlerini gerçekten dinlemeye açık olduğumuz, son kullanıcılar, üreticiler ve diğerleri ile diyaloga girdiğimiz disiplinler ötesi bir yaklaşıma başvurmaktır. Ve sonra, tüm uzmanlarla ve tüm paydaşlarla etkileşimli bir iletişim ve diyalog içinde, ileriye dönük yolu birlikte tasarlamaya çalışmalı, oradan nasıl ilerleyeceğimizi düşünmeli, neyin daha kapsamlı bir şekilde bir yanıt olabileceğini tartışmalıyız.

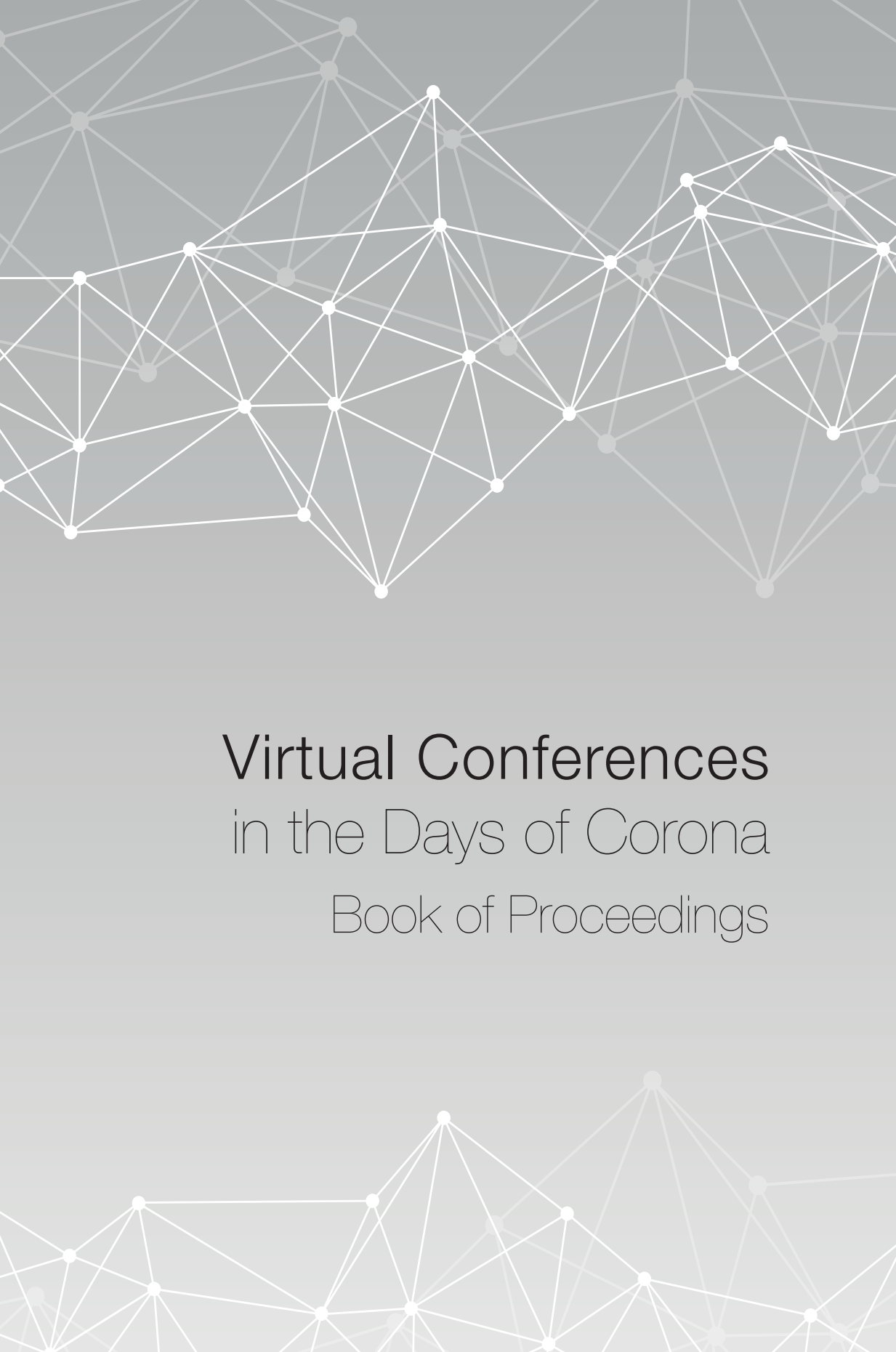
O halde benim tercihlerim, kapsayıcı sektörler arası çabalar göstermemiz gerektiği yönündedir. Sektörler arası derken sadece süt ürünleri veya bitkisel ürünler üretimi veya balıkçılıkla vb. değil, aslında genel olarak gıda ile uğraşyoruz; tüm sistemden, ortak stratejileri hedefleyen, çok katmanlı, yerel, bölgesel ve ulusal diyaloglardan söz ediyoruz. Nerede yaşadığımızı bağlı olarak, daha yerel, daha bölgesel ve hatta ulusal bir strateji söz konusu olabilir. Bazı ülkelerde ulusal stratejiler tasarlamak çok zor olabilir, ancak farklı bölgelerimizdeki farklı gerçeklere de bakmamız gerekir. Bu nedenle, yüksek sistem belirsizliği altında değer temelli, doğru bilgiye dayalı kararları hedeflemeliyiz. Türkiye’de daha önce yaptığım bir konuşmada, gıda etiğinin, şimdiye kadar bu tür yaklaşımların çoğunun dışında kalan bir konu olduğunu tartışmıştım. Birçok değer, yalnızca ekonomik değerlerin değil, ekolojik değerlerin; aynı zamanda çalışmayla ilgili değerler, sağlıkla ilgili gıda güvenliği, gıda güvencesi, üretim koşulları ve göçmen işçilerin, hatta genelde balıkçılıkta olduğu gibi köle işçilerin çalıştırılması gibi insani değerlerin; tüm bu etik sorunların da dahil edilmesi gerektiğini artık fark etmeliyiz. Bunları açıkça irdelemeli ve sağlam kararlar almayı hedeflemeliyiz. Sağlam kararlar, uygulamaya konulduktan sonra hayatta kalma şansına sahip olan ve bireysel kararlar tarafından tersi yönde zayıflatılmayan kararlardır. Doğru bilgiye dayanmalıdırlar, ancak en bilimsel olanın bile yüksek sistem belirsizliğinden mustarip olacağının farkında olarak bilimin bize sağladıklarını en üst

düzeyde kullanmalıyız. Bu kısıttan kurtulamayız, ama bununla yetinmeli ve elimizden gelenin en iyisini yapmalıyız.

Ve az önce tartıştığım gibi, güven ve sağlam sonuçlar elde etmek için disiplinler ötesi ortamlarda çalışmalıyız. Disiplinler ötesi ortamlar da dediğim gibi, son kullanıcıların, üreticilerin ve genel olarak tüm paydaşların sesine açık ortamlardır.

Ve neyi hedeflemeliyiz? Pek çok bilim insanı hakikati, dünyanın nihai gerçeklerini doğru olarak bilebilmeyi hedef almaları gerektiğini düşünüyor. Bir bakıma hakikat, maalesef ulaşılamaz bir hedeftir. Kuşkusuz, gerçekdışı olan şeyleri hedeflememeli ve hatta hoş görmemeliyiz. Ancak gerçekten yapmamız gereken, amaca uygun iyi kaliteli sonuca ulaşmaktır. Amaçlar nelerdir? Ele almak istediğimiz konu nedir? Amaca uygun ne tür bir çözüm arıyorduk? Bu katkı, amacımız göz önüne alındığında çabalamamız gereken nitelikleri gösteriyor mu? Ve sanırım bu konuyu daha önce Türkiye’de ve başka yerlerde dile getirdim: bu, normal sonrası bilim yaklaşımının bir ürünüdür. Bunun propagandasını daha önce de yapıyordum. Kısaca hatırlayayım: Funtowicz ve Ravetz, normal sonrası bilim yaklaşımını, risklerin yüksek, olguların belirsiz, değerlerin tartışmalı, ancak kararların hâlâ acil olduğu durum olarak tanımlamışlardır. Ve bu, kapsamlı bir meslektaş incelemesini/ hakem değerlendirmesini gerektirir; bu da, ilgili uzmanlık kavramını genişletmek, kullanıcıların sesini dinlemek anlamına gelir. Onlar birçok yönden sorunların nerede olduğu ve farklı değer ortamlarından nasıl etkilendikleri konusunda uzmandırlar.

Böylece, sunumumu burada bitirmek istiyorum. İlginiz için teşekkür eder, tartışmalarınızda, bilimsel kariyerlerinizde ve çalışmalarınızda size başarılar dilerim. Ve umarım bir dahaki sefere yüzyüze tanışma ve diyalog kurma şansımız olur. Burada Norveç’te çoktan akşam oldu, şimdi sunumuma son vereceğim. Çok teşekkür ederim.

Virtual Conferences
in the Days of Corona
Book of Proceedings

Editorial

The Agricultural and Food Ethics Association of Turkey TARGET had to postpone the 2020 Spring Seminar due to the precautions taken one after the other after the notification of the first COVID-19 case in Turkey. The effects of the pandemic on the agriculture and food system and the concerns of the society about access to food concurrently began to be felt from the first days. A new agenda has emerged in terms of agriculture and food ethics and we faced with huge issues that we have not experienced before. Our Association, which aims to contribute scientifically in understanding and solving these problems, organized a program titled TARGET Virtual Conferences in the Days of Corona between April and August, 2020. The objective of the program was “trying to assess the issues related to agriculture and food system during the times of corona and making intellectual contributions to the future of the system”. Considering the worldwide effects of the COVID-19 outbreak that do not recognize national borders, it was deemed appropriate to include international experts, most of whom had participated in TARGET’s previous international events, in this program as well as national experts. The recordings of this series, consisting of seven Turkish speaking and seven foreign speakers, can still be viewed on the TARGET Online YouTube channel.

The presentations took place at the TARGET Virtual Conferences in the Days of Corona pointed out the issues caused by the COVID-19 pandemic in the agriculture and food system and the vulnerabilities that the system has been demonstrating. They have also raised the question of what kind of an agriculture and food system awaits humanity after the pandemic. Moreover, as the pandemic raised an awareness and sensitivity in societies which led to a thorough revision of the existing systems, the presentations questioned what kind of agriculture and food system we want in the future as well as sharing suggestions and good practice examples for an ideal system. We, as TARGET, planned to publish a book consisting of the texts of these presentations in order to share the comprehensive knowledge, and to make it available to more people in the long term. The Friedrich Ebert Stiftung Association (FES), which supported the lecture series, also undertake the printing costs of the book.

Seven of the conference presentations were made in Turkish, seven were in English, and the presentations, originally in English, were published with Turkish subtitles. We decided to publish a bi-lingual book, considering the risk of changing the meaning in translation. Therefore, each text included in the book appeared both in its original language and in its translation. Since the author of one of the presentations stated that he could not prepare the text for publication in the book on time, the book includes 13 texts. We let the authors to decide whether to mention their references or not. While transforming the texts to the written language, we requested authors to adhere to the framework of their presentations. Therefore, I would like to point out that the texts reflect what was said in 20-25 minutes of video recordings and are subject to a certain time limit.

As you will see while reading the book, the participants are very distinguished experts with very important arguments in their fields. In order to introduce them properly to the readers, we have included each author’s resume before the speech. In addition, for the readers who may want to watch the presentations online, we have added the announcements with

photographs of the authors as well as a YouTube link to their presentations. We present the images used in some of the presentations together with the text, if it is referred in the text of the presentation; you need to go to the online presentations for other visuals.

As the editor of the book, I would like to thank **the Friedrich Ebert Stiftung Association (FES)**, which undertakes the costs of both the virtual conference series and the publication of the book, and especially FES Ankara Project Manager, **Dr. Pınar ECEVİTOĞLU** who contributed sincerely to our projects and provided full support,

to **Mr. Atakan KARAKIŞ** who prepared the subtitles for the broadcast of the online conferences and provided the draft Turkish translation of the English texts in the book,

to **Ms. Tuğçe KILINÇ**, who carefully translated some of the Turkish texts in the book,

to **Mr. Canberk GÜRER**, who created the visuals which we included in the book instead of the mere photographs of the authors, which has also made an important contribution to the announcement of virtual conferences on social media channels that leads to reaching a high rate of viewing,

to **Mr. Eren GÜVENDİK**, who edited the video recordings thoroughly, as almost all of them were recorded in non-professional environments by the participants themselves and therefore required extensive work to be viewed smoothly,

to **Mr. Barış YÜKSEL**, who meticulously made the typesetting of this book, as in many of our previous publications, and to **ÖZTÜRK Publishing**, who carefully printed it,

to all the **Authors** who accepted our invitation under the extraordinary conditions created by the COVID-19 pandemic, contributed to TARGET Virtual Conferences in the Days of Corona with their presentations, recorded their speeches by forcing all their technical facilities and delivered them to us, reviewed the texts of their presentations for the TARGET Virtual Conferences in the Days of Corona Book and transformed them to the writing language,

I would like to thank the members of the Board of Directors of TARGET for their support and contributions to both the virtual conference and the book projects, and

I would like to thank the President of the Agricultural and Food Ethics Association of Turkey TARGET, **Prof. Dr. Cemal TALUĞ** with my sincere regards, who encouraged me to be the editor of this book and honoured me by trusting such a huge academic responsibility.

I hope this book, like all the other works of TARGET, will contribute to the efforts for raising awareness and sensitivity with regard to agricultural and food ethics and for creating a fair and sharing new agriculture and food system that focuses on ethical values, based on the well-being of society, respectful to nature. I wish you all pleasant and productive reading.

Prof. Dr. Neyyire Yasemin YALIM
Editör

FOREWORD

Cemal TALUĞ*

This book is based on the Agricultural and Food Ethics Association (TARGET)'s Virtual Conferences in the Days of Corona, a program organized when the pandemic emerged and started to spread rapidly in Turkey. It then had been planned that the conferences would start at a point when the pandemic was at its highest and be completed when it was about to end. However, the pandemic did not end when the series aimed at “attempting to assess the developments going on within the field of agriculture and food in the days of Corona, and making an intellectual contribution to the projections about the future of the system” were completed. Unfortunately, even while this paper is being written, the pandemic does not seem to be close to dying out either in the world or in Turkey. The extensive and expansive nature of the pandemic, on the other hand, proves that the decision to maintain a balanced national and international participation to the conferences was to the point.

Having already become the most widespread and longest pandemic of the world history, COVID-19 fuels deep fear among people with numerous cases and deaths on one hand and reveals the fragility and weakness of the socioeconomic system the humanity has created on the other. It sheds light on the values that we have ignored or destroyed.

As the most effective precaution against the pandemic, movement restrictions have brought along an economic shrinkage and deepened the existing inequalities. As the General Secretary of the UN, Mr. Guterres also stated, this pandemic has revealed the “fallacies and falsehoods everywhere”. It is now crystal clear that the values we have not adequately fostered are critical not only for the tough times we are going through but also the future and existence of the humanity.

In this piece of writing, I would like to touch briefly upon the three of the lessons this pandemic has taught us. Firstly, it has shown us **the inconceivable human destruction of nature** but it also taught us that the nature can forgive us if we reorganize the human activities in a nature-friendly manner. We have understood that we can never fully conquer the nature and the steps we take to that end would mean cutting our own throats.

Secondly, the pandemic has let us clearly realize and understand **the value of science and truth**. As the pandemic continued to put heavier burdens on the shoulders of people, they have begun to consider science and research as the only source of hope for the demise of the pandemic. They have turned and are still turning to scientific and research institutions for good news about the course of the pandemic. All the same, the global capital still spares no effort to commercialize and control the scientific area with the unquenchable urge to maximize profits. On the other hand, we have seen that the politicians can go beyond themselves in twisting the truth just for the sake of maintaining and strengthening their authority. The humanity will not be able to achieve a bright future as long as they do not protect the science and truth.

*Prof. Dr.; President of the Agricultural and Food Ethics Association (TARGET); cemaltalug@gmail.com

Thirdly, the pandemic offered us an insight into **the fragility of the global, national and local agriculture and food systems** as well as the systems of healthcare, education, transportation and so on, and it gave us the opportunity to question it all. We have come to realize the value of a global agriculture and food system that is based on justice, solidarity and respect for nature and labor; and we have begun to understand that food should not be used as a tool for exerting repression or authority. It has also become clear that the national sovereignty will always be under threat unless food security and food sovereignty are observed. Within this context, the importance of public centered policy approaches, and rational and scientific planning of agricultural production has become more evident. The issues of agriculture and food have become the center of interest on the local level, too. People have begun to pay more attention to the responsibilities of city-dwellers and local administrations for supporting local production and revitalizing rural areas.

Before moving on with the introduction of the presentations in this book, I would like to emphasize the relationship between agriculture and ethics from a farmer-oriented perspective. Agriculture is transforming living materials into plant and animal products through natural processes, ecosystem services and farmer care. In agricultural terms, plants and animals are not only the goal and output of the production process, but also the means for it.

Agriculture is a real production activity that is trusted to the farmers by the society. However, farmers are not the sole responsible party in the field of agriculture. Citizens, consumers, civil society and the public also have responsibilities pertaining to agriculture. The main reason to this is the fact that agriculture is a value that was collectively created by the humankind and is key to public health insofar as it functions as an interface between the human and the nature. The interaction between agriculture and welfare of the nature is one of the intersection points of agriculture and ethics.

Humankind had existed on this beautiful planet long before agricultural practices came along. Now, however, it is impossible for people to live on the Earth without agriculture. COVID-19 has shown us the worth of agriculture and food systems and the importance of farmers. For a healthy, happy and independent society, it is essential that farmers be embraced and supported.

Of the papers presented during the virtual conferences, mine comprises the points I addressed above. Leaving that one out, I will now try to summarize the presentations of our 12 distinguished colleagues and to explain how the conference series, ergo, this book, provide an in-depth analysis of the reasonable concerns and certain issues regarding the agriculture and food system in the days of Corona. Authors' approaches towards these concerns and issues are based on ethical assessment and justification in a way that would propose a methodology in the field of agricultural and food ethics and I believe this is the most important contribution this book would make to the discipline. I believe it is crucial that this kind of an assessment and analysis method is adopted widely in agriculture and food ethics. I am sure the readers will also realize the extent of ethical rigor through the papers.

In her presentation, **Hilal Elver** explains how COVID-19 has revealed that the existing agriculture and food system, which is integrated with the global economic order and free market economy, deepens the inequalities and tends to overlook human rights. She points

out that the existing system renders countries dependent on external resources, puts too much stress on nature, turns small-scale farmers into agricultural laborers, and imposes medieval living and working conditions on agricultural laborers. Within this framework, she also calls attention to the human rights violations resulting from land grabbing. For the period that would follow the COVID-19 pandemic, she emphasizes the need for a new egalitarian, fair, transparent, and participative agriculture and food system that respects human rights and environment, and safeguard the people who are having difficulties. Accordingly, she accentuates the importance of protecting agricultural soils, improving the living and working conditions of agricultural laborers, bringing young people into agricultural activities, empowering women farmers, supporting agroecological farming, and attaching priority to local production and consumption. **Elver** suggests that fair, balanced, and sharing approaches be preferred to overconsumption. She deems leading an eco- and climate-conscious life crucial for a bright future.

In her paper that highlights the similarities between the COVID-19 pandemic and other disasters that changed the course of history, and addresses the changes these occurrences brought about in the attitudes of the society, **Neyyire Yasemin Yalim** provides an ethical analysis of the process. She particularly assesses the precautions taken during the pandemic from an ethical perspective, investigating upon what kind of information such decisions should be based on and what methods should be used in the decision-making process in order to ensure that the right decisions are taken. **Yalim** emphasized the fact that it is the administrative bodies that carry the burden of making such decisions in tough times and that they should bank on scientific information, critical thinking, prudence and ethical knowledge in order to arrive at rational, conscientious and effective decisions. She draws attention to the importance of accountability and its essential components such as transparency, sharing accurate information and making valid assessments in this period when exceptional authority and enforcements are in question. Within this context, **Yalim** asserts that the duty of the universities, media, NGOs and other influential agents in the society is to monitor the process, provide support or criticize when needed and make it all go down in history.

In his presentation, **Mustafa Koç** explains that we are now confronting a double crisis that tests the sustainability of both global capitalism and food system, and asserts that we need to see into the internal contradictions and structural and institutional conundrums of the modern capitalist societies while looking for the source of the crisis today. He points out that the neoliberal policies that have been dominating the world since 1980s have led to the dismissal of the concepts of social state and public interest, and hand the producers and consumers over a brutal market economy. He also emphasizes that most of the countries have spent their resources which would otherwise be utilized for the combat against this crisis on unnecessary luxury, unsustainable dead investments and never-ending wars. He underlines that although the virus poses a health threat to everyone; it is the poor, vulnerable and those with no options that it impacts the most. **Koç** explains that one third of the food in the world is being wasted while millions of people are suffering from hunger and that the dominant agricultural and food system creates a multifaceted economy of extravagance that carries no responsibilities towards the society and nature. He draws attention to the importance of the internalization of social values by the masses and resistance against neoliberal individualism in achieving a structural transformation.

Petek Ataman points out the fact that the COVID-19 pandemic clearly showed us the global food system that is not solidarist or fair and the national food policies that are based upon importation are fragile in terms of “food security”. Adding that the pandemic created an opportunity to question the existing food systems and policies, and to take necessary lessons, **Ataman** also addresses food safety in her presentation at length; reminds us that it is not possible to achieve zero-risk in this field and emphasizes the importance of managing the risks and keeping them on an acceptable level. She asserts that, in order to access safe food, it is important that the consumers behave attentively and consciously on a personal level. However, she puts a bigger emphasis on the need for public authorities to carry out their duties properly in inspecting food safety, sharing the outcomes of the inspections with the public and educating consumers. She calls attention to the information pollution which we are frequently exposed to during the pandemic and offers certain illuminating warnings in this regard.

Richard Falk describes the COVID-19 pandemic as the first bio-ethical crisis that the humanity has ever faced and accentuates the fact that the wealthy countries are failing to lend a helping hand either to their own citizens or to other countries in need despite holding sufficient information and resources in their hands. He explains that the pandemic affects the poor and the racially, ethnically and religiously disadvantaged more seriously. **Falk** points out that this is the picture created by the ethically unacceptable and twisted understanding of modern capitalism that leaves the position of the individuals in life to the mercy of the market and embraces the idea that “the rich deserves the wealth while the poor deserves the poverty”. He suggests that the efforts to transform the existing global order that hands the wellbeing of the humanity and nature over to the interests of a bunch of people should be expended in a bottom-up manner, irrespective of the challenges and resistance that may be faced and that the hopes in this regards should never be lost.

In his presentation, **Bart Gremmen** describes agriculture as the most crucial human activity and refers to it as the interface between the outside world in the nature and the inside world within the individuals. **Gremmen** asserts that the COVID-19 crisis unveiled the technical and economic weaknesses of the European agricultural system, as well as its immoral facets; and he utilizes the term “care ethics” as a diagnostic tool to examine the moral effects of this crisis on the agricultural system. The needs of plants and animals, which are both the goal and the output of the agricultural production, - i.e. water, food, healthcare, shelter, safety and welfare – are met by the farmers. Due to the inherent nature of the agriculture, however, it is not only the farmers but also the citizens, consumers, civil society, institutions and governments who need to pay effort and take on responsibility for agricultural production. We take care of the plants and animals during the production processes; however, it is the plants and animals that “take care” of us, indeed.

Geoff Tansey argues that our astonishingly beautiful and admirably diverse planet now faces a situation in which the global becomes local and the local becomes global gradually and he adds that the COVID-19 pandemic, which broke out at one point in the world and reached a global extent affecting everyone in one way, has clearly revealed this fact. He points out that the United Kingdom has the highest death toll among all European countries although a serious study was conducted in 2016 showing the necessary precautions to be taken for a possible pandemic and there was enough time to prepare for such a disaster and he adds that one reason that contributed to this outcome is the complacency and

baseless confidence created in the British society by the past glories. Although the virus can be transmitted to anyone; in an unfair world, both the disease and the precautions taken against it mostly affect the poorest, immigrants, different ethnic communities and other disadvantaged groups, making the existing inequalities more apparent. Referring to a report prepared by the London-based Food Ethics Council on “food justice”, he explains that this concept has three main elements: fair share, fair play and fair say.

Globalization gradually erodes all kinds of diversity and imposes upon us a uniform lifestyle in which everything looks alike everywhere. Within this context, local and traditional foods tend to disappear, giving way to the foods that are similar to those present all around the world. Sharing his concerns over this transformation which is perfectly compatible with the interests of global capital, **Mustafa Evren** points out in his presentation the importance of revitalizing local and traditional foods in economic, social and cultural terms as well as with regards to the protection of nature. His presentation focuses upon the things to be done in the process of revitalizing local and traditional foods; particularly, utilizing geographical indication, extending shelf lives and strengthening food safety. **Evren** expresses the fact that traditional foods stand out as an alternative that would create novel opportunities for the society to access safe food during the COVID-19 pandemic in which everyone is concerned about food security.

In his presentation which explains that it is completely wrong to consider agriculture, which is an issue that is related to the life itself and the future, as the “problem of the rural areas”, **Erdem Ak** emphasizes the issues of the income and organization of farmers. He paints a full and realistic picture of Turkish agriculture in the pre-pandemic period and provides a comprehensive analysis of the impact of the pandemic on this picture. He points out the fact that, although the agriculture and food system has recently been under the spotlight, existing structural problems and the solutions suggested still cannot catch enough attention from relevant parties. For the period following the COVID-19 pandemic, **Ak** reminds us the famous lines of Mevlana: “All gone, / with the day / Whatever related to yesterday / Now Dear, new things / it is time to say...” and stresses the fact that the farmers, society and nature will keep on losing unless the structure of the agriculture and food system is transformed as needed.

Comparing cities to living organisms and creating metaphorical similarities between the development of cities and the metabolism of living beings, **Harriet Friedmann** suggests an alternative perspective on historical developments in her presentation that unveils the relationship between the formation of cities and the agriculture and food system, focusing on the cities of London, Manchester, and Chicago. Besides pointing to the creation and formation of London through sugar, Manchester through cotton and Chicago through wheat and meat; **Friedmann** also provides a stimulating perspective about how these developments changed the course of history in geographies quite far away from these cities. Having developed in their own distinct ways, she adds, these three global cities have certain common points in their evolution processes: destruction of cultural diversity, the tragedy of people who were expelled from their lands, the values lost in the geographies that were transformed, exploitation of human labor and reconstructed institutions and systems. **Friedmann** paints a promising picture for the future by asserting that the COVID-19 pandemic, despite all the difficulties it has brought along, has opened up an opportunity to put positive changes into practice in the agriculture and food system – the transforming

power of the history – and that a conscious evolution of cities in harmony with nature is possible.

Molly Anderson emphasizes in her paper that the COVID-19 pandemic will play an important role in the transformation of food systems and that this kind of a transformation is essential and inevitable. She firstly explains why this transformation is necessary, documenting how the existing agriculture and food systems affect human health adversely, lead to cultural inequalities, and seriously threaten our fragile planet. Then, she accentuates that all the relevant parties accept the unsustainability of the existing agriculture and food systems and almost all of them have recommendations on how and in what direction this transformation should take place. However, she adds, these recommendations are formulated to achieve different outcomes and they should all be evaluated according to their abilities to meet the criteria of ensuring a sustainable and fair food system. After putting forward the indispensable ingredients of such a system, **Anderson** evaluates the eight approaches on which the proponents of change mostly focus, according to these criteria. She asserts that all these approaches carry, to a certain extent, a potential to transform the global food system but that it is only possible to change the system if the power relations in food systems are fully understood and if we can change what people believe in and what they are willing to fight for. At this point, she competently explains that the COVID-19 pandemic has brought us to a decision point and stimulated a real transformation, even if with small steps.

In his presentation, **Carl Walter Matthias Kaiser** shares his criticisms about in the EAT-Lancet Report in which the global benchmarks proposed by various international institutions for the food systems in the post-pandemic period was evaluated and calls attention to the method and value issues in this kind of studies. According to **Kaiser**, the fact that the scientific studies and researches regarding the food sector are conducted within the strict boundaries of academic disciplines renders them inefficient at revealing the truths and suggesting practicable solutions. As a solution to this problem, he proposes resorting to academic “transdisciplinarity” as a research strategy. Stating that leaning too much on the approaches and miraculous promises of the powerful actors in the food sector constitutes an impediment to the efforts of comprehending and overcoming the problems, **Kaiser** puts a special emphasis upon the power relations in this field, just like Molly Anderson does. Within this framework, he accentuates that the EAT-Lancet Report is a study prepared with good intentions and it contains some good ideas; however, it is culturally biased, scientifically shallow, inadequate at analyzing the problems, unrealistic in the solutions it suggests; and in summary, it is a text that cannot properly address the “wicked problems” in the field. He underscores the fact that, in the post-pandemic period, focusing merely on the economic and ecological values would not suffice in understanding the problems of the food systems and being able to suggest effective solutions and that the ethical values should be added to the formulation. He underlines the need for an open, interactive and multi-layered dialogue that would include all the stakeholders in the system.

I would like to extend my sincere gratitude to our local and foreign friends who gave presentations in the Agricultural and Food Ethics Association’s (TARGET) Virtual Conferences in the Days of Corona using their own technological facilities and receiving no financial gain. As the president of the Agricultural and Food Ethics Association (TARGET), I also want to thank Friederich Ebert Stiftung for providing full support to

the online conference project and publishing of the texts in this book. I thank everyone involved in the process of making the program accessible for you both in digital and printed forms.

I hope that we can build a fair, solidarist and sharing agriculture and food system which is based on the welfare of the society and nature, and that this work makes an effective contribution to this process like other endeavors of the Agricultural and Food Ethics Association (TARGET).

THE AGRICULTURAL AND FOOD ETHICS
ASSOCIATION OF TURKEY (TARGET)

VIRTUAL CONFERENCES

in the days of corona

**Right to Food
in the Days of COVID-19**

PROF. DR. HILAL ELVER

Faculty at the
University of California (UCLA)
2014-2020 UN Special Rapporteur
on Right to Food

TARGET online youtu.be/kwg8W248Rec

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

This virtual conference series
was supported by
the Friedrich-Ebert-Stiftung

targetder.org

[tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi)

[targetder](https://www.instagram.com/targetder)

[VeEtigi](https://twitter.com/VeEtigi)

Hilal Elver is an international law professor and Global Distinguished Fellow at the UCLA Law School Resnick Food Law and Policy Center; as well as the Co-director of the *Climate Change, Human Security and Democracy* project at the Orfalea Center, UC Santa Barbara, where she has been Distinguished Visiting Professor between 2002-2012. She has been the United Nations Special Rapporteur on Right to Food between 2014-2020. Until 2014 she was one of the members of the Turkish delegation at the UN Climate Change Convention (UNFCCC).

She started her academic career at the University of Ankara Faculty of Law until 1994. During this period she was also appointed as a founding legal advisor of the Ministry of Environment, then the legal advisor and the General Director of the Directorate of Woman Status and Problems. Between 1994-1996 she was the UNEP Chair on Environmental Diplomacy at the Mediterranean Academy of Diplomatic Studies at the University of Malta. Since 1996 she has been visiting professor in various countries, and the United States.

Her first book on *Peaceful Uses of International Rivers: The Euphrates and Tigris Basin* published in 2002 by the Transnational Publisher. Second book, *Headscarf Controversy: Secularism and Freedom of Religion* published by Oxford University Press in 2012. Her most recent co-edited book with Paul Wapner is *Reimagining Climate Change* published in 2016 by Routledge Press. She is currently working on a book titled “Upholding Right to Food and Reflections of the UN Special Rapporteur.”

RIGHT TO FOOD IN THE DAYS OF COVID-19

Hilal ELVER*

When COVID 19 pandemic started spreading around the world, immediate health problems were the first thing to worry about because of the uncertainties, fears and inefficiencies of health services. Now, in the aftermath of the first stage of the COVID crisis, we recognize the impacts of the disease on economic crises, joblessness, hunger, as well as myriad problems within the food and agriculture sector.

When COVID-19 hit developed countries in the West as a result of disrupted food value chains, we saw on TV empty shelves in supermarkets, and rotten vegetables and fruits piling up in farmlands. These were the early signs of upcoming food crises.

More serious than these generalized concerns are the findings of a report of the World Food Program that was released in April 2020. The report dealt with impact of COVID-19 on extreme hunger on countries. Most of those affected countries were in Sub Saharan Africa and the Middle East, regions that have already living at the edge of extreme hunger due to wars and long-term droughts.

According to the data in this report, 132 million were living under severe threats of famine before COVID-19. As a result of COVID-19, the report predicts that this figure will be doubled, putting 264 million people at risk.

In an article published recently in the Lancet Global Health Journal, UN Child Fund predicts that because of Corona related malnutrition, that in next 6 months an additional 1,200,000 children under age of 5, or 6,000 per day will die.

According the research conducted by the UN University, the impact of the pandemic on the global economy would bring at least half a billion additional people into poverty, in other words the poverty level would rise to include 8% of the total world population. Since 1990 there had not been an increase in poverty until COVID-19 came along.

We already have experienced one quarter of the 21st century, and yet more than 820 million people goes to bed hungry every night. Because of COVID-19, extreme hunger will affect an additional 265 million. At the same time, worldwide agricultural systems produce almost twice as much food as needed to feed the entire world population.

Accentuating this sobering reality is the disturbing realization that the human right to food and nutrition is one of the most violated human rights in the world, in part reflecting the inability to connect food and nutrition insecurity with violations of the right to food.

---

* Prof. Dr.; Faculty at the University of California (UCLA), USA; 2014-2020 UN Special Rapporteur on Right to Food. elver@ucsb.edu

One of the reasons for this disconnect is the failure to place right to food on the global policy agenda ever since the UN adopted Universal Declaration of Human Rights in 1948. States did not take seriously the obligation to implement the right to food, claiming that the content of the right is not clearly enough understood to possess operational significance.

In many countries, especially in the West, the right to food is still considered part of that second class of rights that is subordinated to civil and political rights. For the United States, the right to food is not even considered as forming part of the human rights sphere, but remains a national policy issue free from international legal constraints. Hunger and malnutrition are considered to be aspect of food insecurity that should be primarily addressed through food banks, basically a charity work, instead of being treated as imposing obligations on States and a legal entitlement for citizens that includes “accountability” of States in the event of failure of actions taken or responsibility for inaction.

Reverting to discussions of the state responsibility for the right to food and nutrition during COVID-19, there are several points to be made. First of all, we have no presently reliable idea about how long the pandemic will last or what kind of disasters and emergencies might occur during the pandemic in places like Sub-Saharan Africa and Least Developed Countries (LDC). We can only imagine the magnitude of adverse impacts of COVID-19 in such already challenged parts of the world.

Secondly, we have reason to be concerned about the impact of pandemic on next harvest season or seasons, or if there will be another natural disaster or conflict occurring in these places during the COVID-19, and if this happens the impacts of the pandemic would be increased.

So far, the virus has spread very fast. We have little idea whether the virus will inflict heavy damage on the agricultural sector in the countries that have already been fighting against hunger, or in China or India where one-third of the world population lives. So far, the virus only affected 3% of the population in these countries.

Given this degree of uncertainty, I believe it is important to revisit our past experiences, missed opportunities, and mistakes of the food systems. Our perspective should proceed from the view that “food and adequate nutrition rights” deserve to be regarded as one of the most fundamental human rights.

Unfortunately, everywhere, including Turkey, human rights based approach to agriculture and food systems has been undermined because of the strong influence of the free market oriented global economic order. As well, we are experiencing health crises that makes everything more difficult. In such a time, how is it possible for States to protect the rights of its citizens against third parties, against rights violations, and more importantly, in such an emergency, how should States actively protect access to food for its citizens.

However, when these difficult days are over, as likely to happen everywhere, and also here in Turkey, policy discussions concerning industrial agriculture could disappear from the agenda. Industrial agriculture makes most countries dependent on food imports, pollutes the environment and destroys ecosystems by (mis)using toxic chemicals. There are also other concerns, including the (mis)use of soil and the exhaustion of natural resources without thinking about the wellbeing of future generations; transforming small holder farmers into poorly paid farm workers vulnerable to displacement by migrant workers

and automated technological innovations, which have the overall effect on once again subjugating farmworkers in ways analogous to medieval system of feudalism.

The reason for these concerns is that today's industrial agriculture and food systems, although taking note of some small differences, have spread their operations to the entire world by deliberate design as compared to the spontaneous global spread of COVID-19. This current global agricultural sector operates under the control of a very few multinational companies.

These corporate giants, without hesitation affirm this arrangement as efficient and productive. Their representatives and supportive government act vigorously to protect and defend this system, often invoking the motto of "we feed the world," as if they were custodians of world food systems.

The food panic during the first months of COVID-19, helped to call attention of food experts to the ongoing problems of food systems. The search for a new world order was articulated by the slogan: "Nothing will be the same after COVID-19". This also implicitly recognizes the strong need for the transformation of current food systems.

At this point, responsibility of food ethics thinkers is to search for a new, just, and sustainable agriculture and food systems that respect human rights and environment, prioritize the need of vulnerable peoples, and treats equals equally, without discrimination and with transparency, inclusive of every segment of society to participate in decision making processes, from central to local and open to everyone, and having in place a functioning justice system with authority to respond violations of rights bearing on food security.

The concrete steps to reach such a system under these principles can be set forth:

We begin with the short-term policy measures that could mitigate the increased economic and social inequalities experienced during the COVID-19 pandemic.

1. First, States should protect peoples beyond the existing social security programs, to respond job losses, to help already economically struggling rural communities, prioritize small holder farmers and producers, to reach out elderly people who live alone, as well as single household women and children;
2. Secondly, in order to ease access to local markets States should protect and monitor market places, especially make sure that people are able to find affordable vegetables and fruits available for daily consumption, as well as monitor prices and quality.
3. Thirdly, the quality and quantity of the food delivered by States to social protection institutions such as schools, hospitals, prisons, and nursing homes should be delivered without interruption or reduction, and constantly monitored.

In order to solve long-term, structural problems States should provide:

1. Existing agricultural land should be set aside for small holder farmers; to find land for landless farmers, uncultivated lands should be made available, as well as incentivizes in way that encourage inputs for production.

2. There should be progress toward equal and just payment system for farm workers, control the quality of working and living conditions, and the protection and minimized abuse of undocumented/unregistered workers.
3. Steps should be taken to offer various incentives for youth and women to enter agriculture and food sector as entrepreneur;
4. Support and promote sustainable agriculture, especially agroecology and organic farming to enable competition with industrial agriculture;
5. To end the hegemony of the big industrial companies over local agriculture and its producers;
6. Support self sufficiency, especially prioritize the production of strategic goods and making the necessary adjustments to rely less on export oriented agriculture that forces reliance and dependency on agricultural imports to meet essential food needs;
7. Excessive production oriented policies should be avoided, instead prioritize quality.
8. To avoid excessive sugar, salt and saturated fat products, rather prioritize high nutritious value food production, and monitor dangerous food advertisements to protect children and youth.

It should not be forgotten that while human rights based and ethical oriented policies are presented, alternative policy models will be introduced that exaggerate food crises and prioritize greater production, promote sales and global long value chains, accelerate industrial agriculture by claiming that its methods are economically viable and scientifically proven, and superior to alternative for meeting systemic needs.

Unfortunately, such policy recommendations were put forward during the 2007-8 world economic crises, which experienced escalating food prices crises especially in developing and least developed countries that depend on food imports. Turkey was not directly affected by this crisis, but other countries in the Middle East, especially those suffering from political problems were adversely affected by supply shortages that led to rapid price rises. Turkey felt indirect impacts from this crisis. In the aftermath of this crisis, especially oil rich but natural resources poor countries adopted exaggerated production models. Leading food-producing corporations were attacked for gaining control ownership of uncultivated agricultural lands in developing countries. As a further result of this land rush was that many local peoples lost their lands, their livelihood and had their human rights violated.

Today, developed countries that are neatly tied to globalization, such as those in Western Europe and the US were the first to be deeply impacted by COVID-19. This pandemic exposed us to a dangerous side of globalization that we had not previously experienced. At the same time, it is an important experience to make us aware of how vulnerable and dangerous it can be to rely on global value chain for vital food supplies.

For instance, some of the most prominent food producers, including Italy, Spain, and France experienced major economic losses because of border closings, and quarantines. These producer economies were not able to find enough farm workers to collect high

quality products, leaving strawberries and asparagus left to rot on the land. While producers lost their market, consumers were not able to find such high quality specialty foods.

More serious examples occurred in the meat and dairy industries in the US where slaughterhouses and packaging factories are under the control of a few corporations. Four companies are controlling more than 80% of America's meat market. In such workplaces, "social distancing" is impossible and assembly lines exposed workers non-stop for hours to the virus. Workers started becoming ill and dying because of the disease, and factories had to closed.

However, after a short while, the White House declared that meat factories are 'essential businesses' and had to be open. These workers have been working under difficult conditions, long hours, mostly without health insurance. In order to have a COVID test they would need to spend 2-3 days of their daily earnings. Such workers were mostly from minorities, and often undocumented. Unfortunately, they are required to continue to work under these unsafe conditions.

So far the developed countries that follow export oriented agricultural policies, especially the US and Western European states, rely on foreign workers, most of whom are immigrants or refugees. These workers are preferred because their low wages and social protection help to maintain the quality production market, both supplies and competitive prices. But to achieve such results they undermine the wellbeing of the workers, resulting in difficult living and working conditions.

According to ILO data, among the 2 billion worldwide unregistered workers, 1,6 billion of them lost their jobs because of COVID-19. Most of these workers wherever located in the world, especially those in developing countries, live paycheck to paycheck, feeding themselves by spending their daily earnings.

In India only in one night as a result of the lockdown, half the agricultural work force of the country lost their jobs. In Africa 65% of the population live in crowded shanty-towns. They cannot implement "social distancing." Typically, every morning they wake up and go to work, and feed themselves as best they can by spending what they earned daily.

The COVID-19 crisis made us more aware of the difficult working and living conditions of agriculture and food workers. During the corona days we came to realize that the right to food and right to have decent work, both important rights could be in conflicted with one another.

One of the negative impacts of the broken food value chain is cause imbalances between supply and demand. Producers lost their market when schools, factories, and working places closed because of the pandemic, and they had to dispose of tons of eggs and milk as garbage, while thousands of unemployed people are denied access to healthy foods at prices they can afford. Hungry people lined up for miles, waiting hours, in front of food banks in order to feed themselves and their families.

On one hand, animals are killed, milks and eggs thrown away, rotten vegetables left on land, on the other hand, hungry people are not able to have access to food. This is the sobering lesson that COVID-19 taught us about modern industrial agriculture's global value chain.

The problem of livestock industries is common in many developed countries. Some of them have already reduced domestic production, instead they import meat from outside. Turkey is one of them. They have to choose between paying more for imported meat, or not buy at all.

As a result of huge unemployment in COVID-19 days, the demand on food banks increased dramatically. Nevertheless, in the US, 40% of the food banks are closed because there were not enough people available as volunteers to handle the distribution of the food. At the same time because of overstocking by supermarkets, there is often not enough food to send food banks.

Similarly, big food exporters tend to keep stocks at levels sufficient for internal consumption, despite the opposite assessment suggested by FAO. Even though there is more than enough stock in staple foods such as wheat, corn, rice, animal feed and oil, if the exporter countries limit their sales, there will be price increases because of export limitations that result in shrinking supplies for markets.

Despite the fact that there is more food available, there will be price increases. We observe similar patterns in Turkey. Global prices are falling, but local prices are increasing. As a result, to summarize: “there is more than enough food, but not in the right places.”

Poor countries will feel this crisis more deeply than others because of structural problems in the world economy. Increased food prices, and worsening exchange rates in many countries, especially places that import more than they export. This situation is further aggravated if food stocks are limited. As a result, overall food security will deteriorate.

This is another reality that COVID-19 exposed: The first principle that we learn, the quantity of food production is not as important as is just, equitable and balanced distribution and consumption. Dealing only with economic principles and establishing a food system that is based on supply and demand, does not bring exhibit a food security system that is respectful of human rights.

COVID-19 also taught us some good things, such as opening up local production to local consumption. In developing countries, the contribution of local production to food stocks is in the range of 70%-80%. Market share of local food reaches to 90% in some African countries with respect to fresh fruit and vegetables consumption. Local agriculture has an important role to play in developing countries.

Even in developed countries many consumers prefer local and small producers, and are increasingly supportive of short food value chains from farm to table. As happens in Turkey, the importance of local markets, where local agriculture was disappearing because of the supermarketization of food systems. The COVID-19 revitalized their local agriculture. We hope that this trend will continue after COVID-19 subsides.

COVID-19 not only brought local agriculture back, but also changed our eating habits, giving greater emphasis to healthy food. City dwellers began consuming increased amounts of fruits and vegetables. Similarly, many people in cities had almost forgotten about cooking at home because they bought frozen foods at supermarkets. COVID-19 took many people happily back to their earlier home cooking days.

We learned that COVID-19 has morbid effects on people who have underlying conditions like non-communicable diseases or weakened immunity systems. 49% of the people hospitalized because of COVID-19 have an underlying condition. Among them, 48% suffer from obesity, 28% suffer from diabetes. Most of these diseases or conditions are connected with some kind of eating disorder, or having an imbalanced, unhealthy diet.

One other result is that during the COVID-19 health crisis many of us returned to a “mandatory environmentally sensitive and climate friendly” life style. As of today, air pollution, and GHG emissions that is the major reason of climate change globally is at its lowest levels as compared to recent years. Again, if we exclude the food waste and losses of the big industrial companies, consumers’ food waste has achieved record level lows.

Can we continue such healthier life styles after COVID-19 leaves us? This is a debated question and our responses are necessarily speculative.

In sum, post COVID-19 pandemic offers us an opportunity to build on our positive experiences and develop a new order. To do this we must, first of all, recognize and avoid past mistakes relating to food and agriculture policies, and do our best to remember and apply the lessons learned during this difficult time. We should correct our own mistakes, and learn from other countries’ bad experiences, while focusing on good practices. Underlying this turn toward the future will be a more serious effort to respect and implement human rights as they bear on food policy and security, including aiming for more harmonious relations with ecosystems found in our own particular geographies, and at the same time protect our rich traditional agriculture and food cultures. We should start working in an inclusive manner that embraces all, based on free discussion, and cooperating with all actors and groups to reach just, equitable and sustainable food systems. We should also, as appropriate, develop stronger cooperative arrangements to enable sustainable and creative uses of the food dimensions of the regional and global commons.

THE AGRICULTURAL AND FOOD ETHICS
ASSOCIATION OF TURKEY (TARGET)

VIRTUAL CONFERENCES

in the days of corona

**Reflections on the effects
of COVID-19 Pandemic on
Agriculture and Food System**

PROF. DR. CEMAL TALUĞ

President of the Agricultural and
Food Ethics Association (TARGET)
Former President of Ankara
University

TARGET online youtu.be/9kcrRmYTFs8

targetder.org

[tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi)

[targetder](https://www.instagram.com/targetder)

[VeEtigi](https://twitter.com/VeEtigi)

Prof. Dr. **Cemal Taluğ** has got his B.S. and M.Sc. degrees in agricultural engineering at Faculty of Agriculture, Ankara University (FAAU) in 1971. He has received his Ph.D. degree in agricultural extension at the same university in 1975, where he became the first academician in Turkish universities lecturing in the field of agricultural extension and communication. He left the university in 1986 and joined an ICARDA research team as international scientist in agricultural extension under MART/AZR project in Baluchistan, Pakistan. He returned to Turkey and his university in 1989 and became full professor in 1990. He retired in 2015 due to the age limit (67) in the Turkish public universities.

He served as the Rector of Ankara University (2008-12) and the Dean of Faculty of Agriculture at Ankara University (2004-2008). He awarded with several honorary degrees and titles from foreign countries, mainly: Commendatore, Presidential State Order, Italy; Award of Highest Honour, Soka University, Japan; Honorary Professorship, Bitola St. Kliment Ohridski University, North Macedonia; Honoris Causa, Nahcivan State University, Azerbaijan.

He worked in several rural development and agricultural extension projects as leading consultant. After retirement he acted as pool member of Institutional Evaluation Program, European Universities Association (IEP, EUA). He also served in several Turkish NGOs as their president or member of the board of trustees. Since 2016 he has serving as the President of Agricultural and Food Ethics Association of Turkey.

His areas of expertise include; participatory extension, diffusion of innovations, monitoring and evaluation, agricultural knowledge and information systems, women in agriculture and agricultural ethics.

REFLECTIONS ON THE EFFECTS OF COVID-19 PANDEMIC ON AGRICULTURE AND FOOD SYSTEM

Cemal TALUĞ*

I would like to briefly share **what I have learned** from the experiences with regard to the agriculture and food system during the COVID-19 pandemic and **my thoughts** on the future of the system. While doing that, I will try to focus on **human values** and include certain examples from all the **global, national and local levels** of the system.

COVID-19 virus, which was first identified in People's Republic of China just a week before the New Year's Day and started to spread rapidly, turned into a global pandemic that somehow affected all the countries in the world within a course of two to three months. Now, when we are in the middle of May, 2020; a great **uncertainty** over **when and how** the pandemic is to be brought under control still persists although we receive some promising news from a few countries.

I would like to emphasize the distinct feature of COVID-19 which makes it stand out from other similar pandemics in the history. For example, in Ebola epidemic, while the case fatality rate was too high and African countries went through hard times, the western world was not affected by the epidemic at all. In contrast, COVID-19 has made and is still making the biggest destruction on the **developed countries pioneering the globalization process** such as England, Italy, Spain, France and the United States of America, rather than the underdeveloped southern countries.

We cannot unsee the connection between the level of globalization achieved in the fields of trade, finance and tourism and the rapid spread of COVID-19 – primarily to the largest cities of rich countries which are **the attractions centers of the global order**. It seems like even COVID-19 has kept up with the trend of globalization. Taking this fact into consideration, I believe, it would be appropriate to examine (reflect on) the effects of the pandemic on agriculture and food system primarily through its implications on the **global level**.

It has been seen that the fear and uncertainty brought about by the pandemic resulted in “extraordinary” shopping behavior in people manifesting itself in **panic-buying and hoarding food at home**. Curiously enough, national states behaved in a similar way as people do. At first, they turned to their homeland and checked food supplies and food stocks. Following that, we witnessed (a) **restrictions on exportation** in order to consolidate food stocks and (b) **public intervention and protectionist measures** in order to **support national food supply** and **prevent disruption of food supply chains**. The

*Prof. Dr.; President of the Agricultural and Food Ethics Association (TARGET); cemaltalug@gmail.com

restrictions, public intervention and protectionism are the “extraordinary” behaviors of the global food system.

Then what is normal? The Global Food System, which is shaped by the interests of international capital under the hegemony of a few transnational conglomerates, is entirely built upon **free-market values**. The Global Food System is deepening the inequalities, commercializing and controlling agricultural information, and trying to wipe family farming off the history while smoothing the way for industrial agriculture.

For the sustainment of the industrial agriculture imposed by this system, **cheap labor** is indispensable and **exploitation of nature** is inevitable. In the last twenty to thirty years that witnessed the rise of industrial agriculture, (a) **natural resources** have been atrociously destroyed, (b) **biodiversity** has rapidly decreased and (c) **the share of agriculture in carbon emission** has exceeded 20%.

Repudiating all national borders, COVID-19 seems to tell all the people, “you are a part of the nature like us, you all live under a single roof and carry similar biological characteristics, so why would you defy nature? Why would you fight among yourselves?”

We should fight against both COVID-19 and the **climate change** which has no borders like COVID-19 itself and also threatens the entire humanity rather than the individuals one by one. The only way this fight can produce a result is by thinking globally and putting up a **global fight**. This fact reveals our need for globalization. But the globalization indicated here is a lot different from that of our era. It is a globalization based on **solidarity and fair sharing**.

Let me put this in a bolder and more comprehensive way. The time of Corona brings the fact out into the open that **in this blue planet and under this sky that belongs to all of us**, now we have to create a **new understanding of globalization** that is based on solidarity, sharing, and respect for human rights and nature.

During the COVID-19 pandemic, we have witnessed the emergence of some promising phenomena, too. The most prominent one is, I believe, the rise of **the value of science**. Today, the humanity has turned its gaze upon the laboratories, research centers and academic institutions all around the world and waiting for the good news about **the vaccines and treatment methods** that would render overcoming COVID-19 possible. During these times, scientists are the heroes of mass and social media. It is highly important that people turn their face towards the science; it is really valuable.

I am reminded of an extraordinarily beautiful quote on this subject by Atatürk from almost a hundred years ago: **“Our true mentor in life is science.”** Taking this opportunity, I would like to commemorate the Great Leader Mustafa Kemal Atatürk with a deep gratitude and respect.

After commemorating the leader of our national sovereignty, I will move on with my remarks on the national aspect of the agriculture and food system. Turkey had been going through a **challenging time in agriculture** before COVID-19 outbreak, too. There was a deepening external dependence of the agricultural inputs and part of the basic agricultural products had to be supplied by importation. Producers were incurring higher debts while making less money. Consequently, rural areas were abandoned, the youth turned away from agriculture and a remarkable part of agricultural land fell out of production.

Regarding the **food demand** which is generally known to be inelastic, with COVID-19, first came the unusual changes in terms of products and then an overall shrinkage in demand. While the demand for long-lasting products (i.e. pulses, potatoes, onions etc.) increased, there was a discernable decrease in the demand for perishable products, notably fish. With restaurants and cafes closed, weddings suspended, large family or business dinner parties cancelled, and, this is particularly important for our country, tourism coming to a halt; food demand shrank. Outweighing all of these, the fact that millions of people lost their jobs and income has made a negative impact on the food demand and it will continue to do so. It is not also surprising to see occasional disruptions and strains in the food supply chain.

This is all normal for rough times and will self-balance within the process. The important thing here is what the time of Corona has shown us clearly: an import dependent understanding of agriculture is not sustainable. That “I have money, **I will splash out and import**” mentality has been confronted by responses like “My food security and independency is of top priority and until I guarantee those, **your money is no good**”.

Within this context, it is of paramount importance that **domestic and national agriculture**, in other words **national food security**, should be far more than a slogan and it should be put into practice **properly and with all its requirements**, as well as **raising the awareness of consumers** on this subject.

The special place that the food occupies in our lives and our future which can be seen more clearly nowadays renders that the **public centered policy approaches and modern planning** are sine qua non. Turkey needs to create **the infrastructure for being able to plan a realistic agricultural production** rapidly. First of all, **an agricultural census**, which has not been taken for a long time, needs to be taken and the effects of **climate change on agriculture** should be monitored closely. **Support policies**, which have been determined on the basis of then-current necessities or political interests so far, should be seen as the primary tool in actualizing a production planning and they should be prepared and implemented in accordance with medium and long-term goals.

An agricultural country with **considerable and rich opportunities and potential** like Turkey and an incredible product range should no longer be a country that imports part of the basic agricultural products – at least wheat, corn, red meat, rice, beans, lentil, sunflower and raw materials for animal feed.

I should emphasize that I do not find it right and ethical that a country with considerable and rich opportunities and potential like Turkey pays effort to take part in a movement that emerged after the financial crisis of 2008 that involved leasing or buying lands in **poor countries**, which is also called **land grabbing**. The clause in the final declaration of the 3rd Agriculture and Forestry Council that projects “the continuation of land leasing in foreign countries to encourage strategic production” should be opened up for a national multilateral and detailed discussion and be reevaluated.

Information is now the most important production factor in the field of agriculture and food as in other fields. Today, when the scientific researches are under the control of transnational companies to a large extent and agricultural information is being gradually commercialized. Turkey has considerable opportunities and potential in this area, since the public institutions of agricultural research have been privatized in most of the developed

countries, our country has an extensive and widespread **structure of public research** and lots of qualified public researchers. Likewise, our universities also have a long-standing background in the fields of agriculture, food and veterinary medicine; and staff comprising a number of scientists with international reputation. However, there are problems that should be dealt with which are related to conducting research on real-life problems and acquiring the attitude of studying in a multidisciplinary manner. Research-extension-farmer connection should be strengthened. There is a need for further investment in **agricultural education and extension services** to enable the improvement of human-resource in rural areas and the access of farmers to information.

I would like to start explaining my take on the local level of the agriculture and food system by stating the fact that we have seen the importance of **local production and local sharing** more clearly in the time of Corona. The cities have grown too big. The gap between the city and the nature and **the gap between the city-dwellers and their food** have widened in all terms. It is particularly important that the cities meet their need for food from immediate surroundings as much as possible during these hard times.

With our cities having completely different background, culture, opportunity and capacity in terms of local production and sharing; it becomes necessary for local administration units to lead this process.

I personally notice and highly appreciate the fact that local administration units, particularly Metropolitan Municipalities, have learned important lessons and gained valuable experiences during the time of Corona. It is possible to group their duties regarding agriculture and food **under four main categories**. (1) To look out for the vulnerable groups in the society and meet their need for food, considering it as a human right. (2) To contribute to the sustainability and improvement of the local food supply and pay particular attention to support eco-friendly agriculture and farmers' organizations while doing that. (3) To enable producer-consumer proximity; to open producer markets, encourage community-supported agriculture and food communities etc. (4) To safeguard food security, raise awareness about preventing food loss and waste, and to manage and control food wastage.

The rise of labor as a notion with increasing respectability is a pleasing development. Like the rest of the world, Turkish government executives are trying to keep all the agricultural and food workers, primarily the **seasonal agricultural workers**, on the job during the time of Corona by exempting them from the COVID-19 mobility restrictions. However, this effort is not the product of a will to create a more humane and fair agriculture and food system but rather of an attempt to save the day against the problems that may arise in food supply and supply chain.

In fact, there is a need for multidimensional **structural regulations** in order to secure jobs and to create decent living conditions for agricultural and food workers, to clear up the problems of and advocate for rural women who have a big share in agricultural production but cannot get a fair return for their work, and to eliminate the exploitation of child labor which is unfortunately very common within the system. I hope that this kind of a transformation will happen in near future.

In the midst of all this, I am watching in admiration the efforts of certain municipalities that organize the youth in the cities as **voluntary agricultural workers** in order to lend a

helping hand to local farmers experiencing difficulties in finding seasonal casual workers. How nice it is to follow **the tradition of imece****, which is already about to disappear in rural areas, comeback in the form of rural-urban togetherness.

Now I would like to end my speech by sharing a few final remarks. The time of Corona has remarkably increased **the social awareness and sensitivity** around the subjects of agriculture and food. I consider this phenomenon as an opportunity to reshape the agriculture and food system in a way that would foster the wellbeing of people, society and nature. I invite you all to contribute to and take responsibility in structuring a new agriculture and food system **with ethical values in its axis**, which is, **based on solidarity and fair sharing, and is labor and nature-friendly**.

** Translator's note. Collective communal work that is based on the idea of social and economic solidarity and cooperation; and has been practiced in rural settlements in Turkey for centuries.

THE AGRICULTURAL AND FOOD ETHICS
ASSOCIATION OF TURKEY (TARGET)

VIRTUAL CONFERENCES

in the days of corona

**Ethical Analysis of
Certain Measures Taken
for COVID-19 in Turkey**

PROF. DR. YASEMİN YALIM

President of the Turkish Bioethics
Association

TARGET online youtu.be/QxRFUdPHcYQ

targetder.org

[tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi)

[targetder](https://www.instagram.com/targetder)

[VeEtigi](https://twitter.com/VeEtigi)

Neyyire Yasemin Yalim is a medical doctor with a PhD in medical ethics and history. She spent 2001-2002 academic year as a postdoctoral fellow in “bioethics” at the University of Minnesota Bioethics Center. She worked as a full professor in Ankara University Faculty of Medicine, Department of Medical History and Ethics. She served as the Vice Rector of Ankara University between 2008-2012 and as the Head of the Department between 2015-2019.

Her subjects of interest are; methodology of ethics, ethical issues related to the end of life, research and publication ethics (science ethics), ethical counseling and ethical consultation, psychiatric ethics and ethical dimensions of medical errors and patient safety. Recently she is working on the issues of agricultural and food ethics.

She the founding member of the Turkish Bioethics Association and serving as the Chairperson of the Board of Directors. She is also the Editor-in-Chief of the peer-reviewed scientific journal of the Association, namely Turkish Journal of Bioethics - TJOB. She is the founding member and Secretary General of the Agricultural and Food Ethics Association of Turkey. She is the member of the Turkish Philosophical Society’s Bioethics Unit. Besides more than 300 publications in Turkish and foreign languages, Yalim published the first Turkish Dictionary of Bioethics (with Harun Tepe, Nüket Büken and Deniz Kucur).

ETHICAL ANALYSIS OF CERTAIN MEASURES TAKEN FOR COVID-19 IN TURKEY

Neyyire Yasemin YALIM*

Large epidemics, droughts and famines change the course of history. For instance, the Black Death, the plague pandemic of 1346-1353, is accepted by all historians today as the triggering force behind the Reformation movement in the Western World. It appears that the COVID-19 pandemic will bring about a similar change to the world and, if I may say so, cards will be re-dealt. Yet, it is still too early to make a clear projection.

Extraordinarily tough times marked by epidemics, famines or wars that affect a country, a region or – like in the case of COVID-19 pandemic – the whole world are the times that put the strength, wisdom and conscience of the states, regional alliances and humanity in general to a hard test. This is why these (Disease, Hunger, War and Death) are called the Four Horsemen of the Apocalypse and are believed to test the resilience of humanity. Societies react differently to such periods that we may also call “tough times”. The common characteristic of all these different reactions is that the actions that would be deemed unacceptable in normal times are considered acceptable, justifiable, necessary and even imperative under these conditions. Development level of societies become determinative in such times. What is meant by the term “development level” is the level of a society in terms of knowledge, economic and technological power, social supports and solidarity, creativity, and adaptability. In times like this, the social contract is taken out of its case and the society requires the state to act in return for what it has demanded from its people until then. In return for the tax paid, restrictions obeyed and contributions made to the society; people demand the state to manage this period that they cannot deal with alone and to enable them and their beloved ones come through these hard times with little or no harm. This is the part of the social contract that places responsibility on the state. It is also a manifestation of the accountability of the state in the face of the history.

The state fulfills this responsibility through the ones that govern it. I will call them “the administration” from now on. The scope of the responsibility that falls upon the administration is quite broad. The primary mission it should accomplish is to prevent chaos and uncertainty. This is because individuals mostly regress to their primitive survival instinct during the times of crisis. The deeper the crisis, the bigger the threat to life, and the higher the possibility of suffering is, the faster and the more explicitly this regression happens. The sole barrier that prevents this regression from disrupting the social order is the confidence an individual has in the administration. The confidence I am talking about here provides a basis for the pyramid of Maslow’s hierarchy of needs and it demonstrates

*Prof. Dr.; President of the Turkish Bioethics Association; yalimx001@yahoo.com

that the society still exists. Then comes the physical needs, safety needs, social needs and so on. The COVID-19 pandemic that we are experiencing today is the first example of a global tough time in the 21st century and it can be seen as a trial by fire for the states.

Tough times marked by calamities like epidemics, famines or wars make it possible that the administrations of the countries assume greater authority and that the society accepts this situation. However, this kind of an authority brings along serious and mostly heavy responsibilities. The system of government in the country defines how these responsibilities are shared. At the end of the day, it determines if the threat directed towards the existence of the society has been managed well or not, whether the benefits and losses have been shared fairly in this process and who is morally responsible for the outcomes. The ones who make the decisions in tough times should act by considering the fact that this assessment will be done sooner or later.

In the example of Turkey, the most vivid demonstration of the emergence of the survival instinct in the society and the level of confidence the individuals have towards each other and to the administration was the reaction of the society to the lockdown declared at 22.00 on April 10, 2020. This should not merely be interpreted as a rush on supermarkets; what is the most critical is the chaos that broke out and the attitude people displayed towards each other. The reaction that was set off within a limited timeframe was the reaction of a society that had lost its faith in social solidarity and that did not have confidence in the administration's ability to manage the process appropriately. To be more precise, it was the reaction of a crowd that lost sight of the essence of being a society due to the survival anxiety. This attitude died out to some extent only when the administration built up some confidence among people in the following days of the process and then the society turned back to their normal anxiety reactions. Even so, the incident that happened left its mark in history.

The need for an ethical assessment of an action, of a measure herein, arises when a measure taken in order to protect certain values causes the violation of some others. For example, the lockdown imposed on the individuals over 65 and below 20 in order to protect their health led to the violation of certain important values, which was revealed in the form of restriction of freedom and failure to meet social needs. It is the government's responsibility to assess and to assess accurately if these violations can be justified and what measures are to be taken in order to justify them.

How an assessment like this can be done in ethical terms is the main topic discussed in this text. First of all, it is essential to realize that there is an obvious ethical problem before us and that ethical problems are mostly of multidimensional nature. Accordingly, the solutions to be suggested for ethical problems should be assessed multidimensionally. The strength, justifiability and righteousness of an administration are contingent upon producing "right" solutions to the situations that involve an ethical dilemma by taking all the dimensions into consideration. In order for a solution to be accepted as right, it should be right not only in ethical but also in legal, social, economic, and psychological terms – i.e. in all terms. It goes without saying that this type of a complicated thinking process is challenging and it is important to rely on scientific information, critical thinking and ethical knowledge during the entire process of assessment and solution suggestion.

One of the key points of our assessment is that the pandemic did not start in Turkey. If it had done so, then the ethical assessment that we will conduct here would have been completely

different. It was in December, 2019 when the pandemic started in Wuhan, the capital of Hubei Province in China. The first case in Turkey was officially reported on March 10, 2020. While doing the assessment, it should be taken into consideration that this gave us three and a half precious months to understand how the pandemic progress, to plan what to do and to take necessary precautions. A wise, conscientious and strong administration uses this valuable time to do its best; this is what the conception of proactive administration necessitates. If the wisdom, conscience and strength of an administration is not sufficient, then it has no other choice but to act reactively; in other words, it tries to solve the problems as they come up. And, this is not an ethically appropriate attitude for a “good” administration.

The fact that the administration takes measures does not necessarily mean that it is doing the “right” thing. What matters is the type of measures taken, the time they are taken, the way they are practiced and the way they are evaluated. For instance, a measure that is not taken and announced at the right time like the lockdown mentioned above can do more harm than good.

Let’s get back to the example of putting restrictions on the freedoms of the individuals above 65 in order to minimize health-related risks. This is a situation that involves an ethical dilemma. Home confinement is a type of punishment for certain criminals but in our case, it is imposed upon non-criminal people due to health-related concerns and for a greater part of the society, this is a justifiable conduct. At this point, we should resort to the method of ethical assessment, examine the relevant measure and decide if this measure is “correct” in the way it is implemented.

The rationale behind the lockdown imposed on 65+ individuals is that the disease has a higher fatality rate in this age group. Therefore, it is important that this age group is well-protected. This means that we want the individuals in this age group to be healthy. Then, how do we ethically interpret taking a measure which would lead to physical problems due to decreased physical activity and create psychological problems due to being restricted before trying to find any other possible measure that would alleviate these problems?

A protection in the form of a lockdown is based on such questionable assumptions as the individuals in this group would fail obeying the health-related restrictions and giving up on their functions in the society is more acceptable. If these had not been the assumptions made, other measures to protect them within the society would have been proposed; but this was not the case. Factors that render the ethical value of the measure questionable such as an overall restriction on freedoms and uncertainty around when this period will cease were overlooked. Additional measures such as the option of a supervised release which would decrease the violation of the value of freedom to the minimum level were only considered when the problem reached to a critical level of seriousness and this damaged the ethical value of the action. Implementation of this effective but not well-thought-out measure reinforced the argument that the administration had not conducted a competent assessment.

What I argue here is that putting restrictions on the freedom of 65+ individuals and violating a value was not based on a realistic ground and this violation was not unavoidable. This age group should have been protected like others. Just as the announcements made for other groups to stay home except for essential activities, it should have sufficed to make the same announcement to this group, too. On top of that, no measures were taken to

decrease the violation of the value to the minimum level. The options of creating a suitable environment for 65+ individuals to engage in controlled activities or allocating a special place for them were not considered. As with no additional measures taken to minimize the violation, the needs of this age group were considered as limited to basic things such as food and medications. Additionally, this measure failed to protect the value to be protected at the highest level, either. This is because confining this group to houses could not entirely prevent the social contact. So, the primary value to be protected could not be protected and the value to be sacrificed could not be sacrificed at the minimum level. This measure was not thought out and implemented correctly. All these problems were taken into consideration as late as three months after the start of the measures and instead of being solved, they were cleared up by removal of the measures almost to its entirety.

Ethical problems that arise in tough times are too critical to be evaded with momentary responses and finding the right responses to these problems are not always easy, either. However, the duty of the administration is, within the limits of its wisdom and strength, to find, or create if necessary, the responses that would hurt the public conscience at the minimum level or that would be embraced the most by them. Just like how Mustafa Kemal Atatürk brought about a theoretical revolution in the history of military science and created a paradigm shift by saying “There is no defense line, but defense territory. This territory is the whole of the motherland.” at the Battle of Sakarya. With this argument, Atatürk produced a solution, a very challenging solution indeed. This solution changed a number of things and made the tables turn. It is imperative to find this kind of challenging but creative solutions and to make such decisions in tough times. It is the moral responsibility of the administration. This kind of an ethical analysis should be conducted for each and every measure, that has been taken or refrained, which violates certain values.

Those who are granted exceptional authority should, at every stage, prove that they do not exploit this authority and that they use it in the most effective and righteous way. This is called accountability. The first and foremost maxim of accountability is transparency; sharing accurate information and realistic predictions. One thing that has been revealed by the pandemic is that the most dangerous situation for the society is that it has a feeling of uncertainty and insecurity. The most effective antidote for the feeling of uncertainty and insecurity is transparency and informing. The second important maxim is providing the clear definition of the allocation of responsibilities. And finally, the third important maxim is the specification of the criteria that would apply in the process of accountability. The connection between all these maxims and the administration is crystal clear.

In our country where the freedom of press is questionable, it is the administration's responsibility to serve as the source of accurate information. The administration is morally responsible for sharing the information, assumptions and predictions it uses as the ground while determining the restrictions and enforcements to be implemented. It is also responsible for overseeing the concepts of consistency, fairness and honesty in the actions it takes depending on the authority it was granted due to extraordinary circumstances and for proving that it succeeded in doing so. For example, in the case of the lockdown mentioned above, it was not possible to understand who was responsible for that negative experience and so, there was no accountability because it was not clear who was responsible in the decision-making, regulation or implementation processes regarding the lockdown. Considering the accountability regarding the health-related measures taken during the

COVID-19 pandemic, what is to be considered successful or unsuccessful outcome has not also been clearly declared. Therefore, the society cannot make a valid assessment whether the administration is accountable or not. However, according to the nature of the situation the society should make assessments and the administration should be accountable. A similar uncertainty can be seen in the agriculture and food system, too. Let's say in November or within the next three years, which levels of agricultural production, food security and right to food indicators will be sufficient to consider this tough time was well-managed with regard to agro-food system?

Although no clear answers are given to the questions above, I believe the society will make an assessment of the process and the outcome that will be reflected upon its future relationship with the administration. The mission of the universities, media, NGOs and other influential agents in the society is to monitor the process, provide support or criticize when needed and make it all go down in history.

THE AGRICULTURAL AND FOOD ETHICS
ASSOCIATION OF TURKEY (TARGET)

VIRTUAL CONFERENCES

in the days of corona

**Food Crisis,
Food Policies and
Governance Mechanisms**

PROF. DR. MUSTAFA KOÇ

Ryerson University
Department of Sociology

 TARGET online youtu.be/EhAEiCc7vEQ

 targetder.org [tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi) [targetder](https://www.instagram.com/targetder) [VeEtigi](https://twitter.com/VeEtigi)

Mustafa Koc is a professor at the Department of Sociology at Ryerson University. He received his BA at Bogazici University in Istanbul, Turkey, MA at University of Waterloo and PhD at the University of Toronto. His research and teaching interests involve food studies, food security, food policy, globalization and sociology of migration.

He was among the founders of the Centre for Studies in Food Security, Food Secure Canada, and the Canadian Association for Food Studies. He has various publications on sociology of agriculture and food, social change and development, and immigration, including *For Hunger-proof Cities* (1999), *Küresel Gıda Düzeni: Kriz Derinleşirken* (Global Food Order: As the Crisis Deepening, 2013) and *Critical Perspectives in Food Studies* (2012, 2017).

He has been the recipient of the Distinguished Lifetime Achievement award by the Canadian Association for Food Studies, 2017; Ontario Ministry of Citizenship and Immigration Volunteer Service Award, 2017; Ryerson Faculty Association's Career Achievement Award in 2016 and the Provost's Interdisciplinary Teaching Award at Ryerson University in 2014.

FOOD CRISIS, FOOD POLICIES AND GOVERNANCE MECHANISMS

Mustafa KOÇ*

As we have completed the second decade of the 21st century, we are facing a twin crisis that tests the sustainability of the modern food system and global capitalism. An epidemic that threatens public health, on the one hand, and a global economic crisis that threatens the livelihood of billions of people. In this speech, I will address the threats posed by these twin crises for the food system and the proposed policy and governance mechanisms for food sovereignty, food security and safety.

We are going through an extraordinary period. It is quite difficult to predict when we will get out of this crisis. While looking for solutions to get out of the crisis, we have a great risk of facing the same problems again after a while or even experiencing much worse, if we cannot determine what we have done wrong before.

It would be as naive to connect our progress to this point with a virus, as to explain the cause of the First World War by the assassination of Archduke Ferdinand in Sarajevo. Of course, the trigger factors are also important in the final analysis, but in modern capitalist societies we need to look for the source of the crises in the system's internal contradictions and structural and institutional dead ends.

Several observers have been expressing their concerns about the sustainability of the industrial food system for a long time. According to these observations, industrial agriculture and intensive animal husbandry cause habitat loss and decrease biodiversity, while creating favorable conditions for the spread of pathogens such as viruses and bacteria. Among the reasons for the spread of pathogens are climate change, destruction of the ecosystem, destruction of meadows, pastures and forests, removal of regulatory arrangements with neoliberal practices and long supply chains.

Crisis is not a new phenomenon in capitalist economies. The Great Depression of 1929 and the oil and financial crisis in 1973-74 are among the examples we often recall. Nouriel Roubini, a professor of economics at the University of New York, compared the Great Depression to the current crisis in his commentary for the British Guardian newspaper on April 29, 2020. Unfortunately, many countries had already spent their financial resources to conspicuous consumption, unsustainable dead investments and endless wars that they needed to overcome the current crisis.

When we consider the effects of the double crisis we are experiencing, even if the epidemic ends in the coming months, we can say that the dimensions of the social collapse we are experiencing will be very large and long-term. It is not difficult to predict that the

*Prof. Dr.; Ryerson University Department of Sociology, Canada. mkoc@ryerson.ca

ever-growing borrowing, supply and demand problems in the economy, disruptions in agricultural production and food supply chains and unemployment and poverty caused by the economic crisis will also lead to a serious food security crisis.

The virus is a health threat for everyone, but the crisis mainly hits the poor, the vulnerable, and the people without options. Millions of people have been sentenced to starvation in war-ravaged countries. Hardships faced by migrant workers, the problems arising from the supply chains, the closure of the markets, the restaurant and the tourism sector are a much more serious threat for small producers, small tradesmen, workers, poor and low-income people. On April 21, 2020, the United Nations World Food Program announced that if emergency measures cannot be taken, there will be a famine next year and 265 million people will face acute food failure.

Today, nearly 1 billion of the world population of 7.8 billion is struggling with hunger, while another 2 billion people have health problems caused by malnutrition. Millions of unemployed, landless, poor, displaced people have to live with various chronic diseases as a result of unhealthy nutrition. While millions of people are hungry, 30% of the food produced is lost or wasted. The most profitable areas of the food system are chocolate, confectionery, soda drinks, snacks and fast food industries are waste economies. Modern food system is a waste economy that neglects human health for profit, destroys produce that do not meet the standards for cosmetic reasons, fills oceans with micro-plastics with packaging materials, destroys tropical rain forests and natural biodiversity to turn oily seeds and grains into animal feed and bio-fuel.

Environmental pollution caused by modern agriculture, livestock and fisheries enterprises and long supply chains poses serious threats to human, animal and environmental health. Soil, water and air pollution are at their highest levels. We have to use more fuel, more chemicals and more poisons to produce more products. Global oligopolies reduce the bargaining power of small producers and developing countries, while also preventing measures to control environmental and community health risks and develop sustainable agriculture and independent agriculture and food policies. One of the sectors with the most intense COVID cases in North America is meat plants where the capital concentration is very intense.

It is certain that in the struggle against these problems, we will not reach a place with short-term solutions such as food imports, with production and technology reduction approaches that dominated the last century. The sustainable food system requires structural and long-term solutions. This crisis environment that we are experiencing requires both to understand the causes and consequences of these problems and to take the necessary measures in the long term.

Search for Solutions:

Crises periods are the best times to think about why we are here and to learn from our old mistakes. In recent years, we have been observing that many countries have developed national food policies or strategies to address food system problems. We can assume that these policy searches will intensify in the coming years.

Unfortunately, many of the dominant ideologies that have identified urbanization and depeasantization with progress, development and modernization, and neglected rural

development. Although the President of the World Bank apologized on this issue after the 2008 economic crisis, not much changed since then.

It is claimed that multisectoral and multistakeholder approaches will be more successful in generating the necessary reforms for the sustainable agriculture and food system and defining problems and solutions in this process. In addition, effective communication division of labor and coordination are needed between ministries and institutions at the international, national and local levels in the determination and implementation of effective policies.

The neoliberal policies, that prevailed since the 1980s, have attacked the concepts of social welfare state and public interest and producers and consumers found themselves in a brutal market economy. Public enterprises were privatized, and public and cooperative institutions were rendered inoperable. Large and medium sized enterprises are encouraged in agriculture, capital concentration accelerated, producers and consumers in the food sector were left to the mercy of giant food processors and supermarket chains. Similar destruction has rendered international governance institutions and mechanisms, especially the United Nations, inoperable. Pat Mooney summarizes how the United Nations Food and Agriculture Organization (FAO) lost its strength with the restructuring in the 1970s. In April 2020, the US Administration cut the payments that it had to make to the World Health Organization in the midst of a global pandemic. Effective collaboration of all types of governance mechanisms, from local to national and international, is needed to get rid of this global stalemate. However, strategic competition between superpowers, market priorities of global oligopolies, conflicts between nation-states, hinder effective cooperation.

For the measures to be taken to be effective, trust in public institutions and governance mechanisms are needed and the principles of public sphere and social benefit should be respected. This need has also been underlined by the advocates of food sovereignty and food democracy principles in recent years. FAO's list of the 10 basic principles of agro-ecology, "diversity; synergy; yield; durability; recycle; co-generation and sharing of information; importance to human and social values; compatibility with culture and food traditions; responsible and effective governance; there is an economy of mutual solidarity between the producer and the consumer" underline the same need. Advocates of the view of agroecology and food sovereignty defend access to food as a basic human right, a sustainable agriculture and food system, protection of small and medium-sized enterprises from the pressures of monopolies, that global trade should complement instead of preventing local and regional solutions and the effects of new technologies on human and environmental health should be carefully studied. they point out the need. And, of course, food sovereignty and food democracy cannot be possible without true sovereignty and democracy.

The report prepared by IPES-Food, the International Panel of Reliable Food Systems Experts in April 2020, states that "COVID-19 revealed the helplessness of global food systems against natural shocks". The proposed measures to be taken include the protection of people in need; building durable agro-ecological food systems, regional markets and short supply chains; establishing a new agreement between the state and civil society while regulating the deteriorating balance between economic power and public good; and the reform of international food governance mechanisms. In participatory democracies, effective policies require cooperation between institutions and the participation of private

sector, producer and consumer cooperatives, unions, non-governmental organizations and democratic mass organizations.

We need flexible food and agriculture policies that consider not only material returns but also employment, local economic development, social welfare and nutritional requirements, and national, regional and global social priorities.

In the 21st century, the construction of millions of cities requires detailed and planned efforts. Local administrations have a great role in taking effective measures on food security. The Urban Food Systems and COVID-19 report prepared by FAO on April 9, 2020 lists the measures to be taken. Among the issues to be considered in the short term are:

- Taking necessary measures to identify vulnerable people and making sure that they will have access to nutritious foods;
- Recognition of food chains as basic service;
- Ensuring free movement of workers and producers in conditions that comply with public health principles, ensuring local markets remain open and preventing sharp increases in food prices;
- Strengthening capacity of local governments to promote food assistance and related programs carried out effectively;
- Gathering information at local level and preparing appropriate policies;
- Promoting dialogue and exchange of experiences between municipalities through international networks.

In the medium and long term:

- Establishing an integrated policy and planning framework to close national-urban governance gaps by linking health and food systems and to ensure that cities and local governments act effectively in emergencies;
- Urban food systems analysis and development of food system maps, detection of weak points;
- Establishing or strengthening multi-stakeholder and multi-sectoral food governance mechanisms, such as food policy councils within local governments;
- Strengthening rural-urban links to promote short supply chains and adequate support of food systems;
- Reorganization and development of food distribution and logistics strategies

Food security is not an issue to be considered independently of other social problems and responsibilities such as health, environment, housing, transportation, economic development. For this reason, commissions consisting of universities, non-governmental organizations, chambers, tradesmen, producers, trade unions and industry representatives and management staff responsible for the implementation and supervision of laws and regulations on this issue are required.

The complex structure of the agriculture and food sector requires reforms in the food system not only to be limited with this sector, but also reforms in all sectors that shape economic and social life. We cannot imagine a sustainable food system without ecological agriculture and alternative clean energy resources. Likewise, food sovereignty is unthinkable without breaking the dominance of multinational monopolies and global finance and, food security cannot be spoken without agriculture and land reforms, cooperative organizations and social welfare institutions without reassuring the functions of agriculture and land reforms, cooperative organizations and social welfare institutions are re-established, and public housing, public transportation and labor policies are reorganized for the benefit of the employees.

In terms of food ethics, the principles of ecological agriculture, food sovereignty, food justice and food democracy have important roles in regulating food policies. For the success of these efforts, motivating the public for the necessary reforms on these goals should be seen as a national and global priority. To achieve the necessary social transformation, public must trust this process, internalize new social values, and resist neoliberal individualism.

The need for a transparent, fair, democratic and participatory governance mechanism is more apparent than ever. In order for these efforts to be successful, trust in public institutions and governance mechanisms and the principles of public sphere and social benefit must be respected. In participatory democracies, massive support of these positive developments cannot be possible without a democratic space. The effectiveness of ethical principles at the individual and institutional level is only possible when there is trust in the rule of law and institutional mechanisms to support these principles.

The crisis we are experiencing is also a final warning for us to question the social problems we face and the development models we have implemented. It is impossible for us to establish a just, healthy and sustainable civilization without questioning increasing social inequality, environmental pollution, distorted urbanization, unplanned growth, wasteful consumer economy, capitalist mindset that sees nature and human labor as a resource to be exploited, reductionism that tries to solve all the social problems with technological solutions, and oppressive regimes that leave us without choice.

THE AGRICULTURAL AND FOOD ETHICS
ASSOCIATION OF TURKEY (TARGET)

VIRTUAL CONFERENCES

in the days of corona

**Reflections on Food Safety
and Security During
the COVID-19 Pandemic**

PETEK ATAMAN

Vice President of the Agricultural
and Food Ethics Association
(TARGET)

TARGET online youtu.be/g1buaV0plQc

targetder.org

[tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi)

[targetder](https://www.instagram.com/targetder)

[VeEtigi](https://twitter.com/VeEtigi)

Petek ATAMAN is a Food Engineer graduated from Hacettepe University, Turkey. During her business life, she worked in the private sector, Turkish Milk Industry Corporation and Turkish Meat Industry Corporation as a production and control engineer. She worked at the Ministry of Food, Agriculture and Livestock (MoFAL) in various positions like Division Director of Food Codex and Division Director of Food Foreign Trade sections. During this period, she participated in many international meetings on behalf of the Ministry and defended the country's views. She retired in 2008 after working at the Foreign Relations and EU Coordination Departments of the Ministry.

Between 2012 and 2019, she taught "Food Control and Legal Regulations" as a part-time lecturer at the Department of Nutrition and Dietetics of the Near East University in Turkish Republic of Northern Cyprus.

She worked in a number of EU Projects as well. Recently, she worked as an expert in the "Safe Food, Safe Future", "Agricultural and Food Ethics" and the "Technical Assistance Project for Raising Awareness of Farmers and Food Processors on IPARD Supports, EU Environment and Hygiene Standards."

She is the author of the section on Turkish Legislation of the book "Global Food Safety Legislation", published in 2014, edited by Evelyn Kirchsteiger-Meier and Tobias Baumgartner from Zurich University of Applied Sciences. She is also one of the authors of the book "Food Microbiology" published in 2019, edited by Prof. Dr. Kadir Halkman. She has several articles published in national journals and sectoral periodicals.

She is one of the founding members of the Chamber of Food Engineers which is working under the Union of the Chambers of Turkish Engineers and Architects. She was the Chairman of the Executive Board of the Chamber of Food Engineers for four terms and is still a member of the honorary board. Currently she is the member of the Board of Directors of the Association of Food Technology and the Agricultural and Food Ethics Association of Turkey (TARGET).

REFLECTIONS ON FOOD SAFETY AND SECURITY DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Petek ATAMAN*

Food and food safety are always the issues on our agenda. It would not be wrong to say not a day goes by without talking about food. Food safety and food security have always been a center of interest. The primary reason behind this is that food is an indispensable requirement for our survival. We cannot live without it. We have to feed ourselves in order to keep on living. We can do without a number of things but not food. This essential position of food in our lives make us attribute important functions to it – i.e. enabling us to live long and healthier lives, helping children grow up in a healthier way etc.

During the pandemic that we are experiencing right now, food has moved a bit further to the center of attention and people have articulated their concerns related to food as: “Can virus transmit to human through food?”, or “Can the pandemic lead to problems in access to food?”. These are realistic concerns as it is quite possible that food safety and security is threatened during a pandemic.

Before moving on with my remarks, I believe it would be of use to give the definitions of two basic concepts: food safety and food security.

Food safety refers to the food that is safe for human consumption and includes acceptable levels of risks. There is no such thing as zero-risk in food safety and the reason for this will be discussed in the upcoming parts of the presentation.

Food security, on the other hand, refers to the accessibility of nutritious food in sufficient amounts, at an affordable price and at all times. Accessing nutritious and safe food at affordable prices in a sustainable manner has been recognized as a human right by the United Nations.

After providing these definitions, I think we can move on with our discussion on where we stand in terms of food security and safety during the pandemic.

The current scientific data shows that food is not a source or route of COVID-19 disease. It is highly unlikely to become infected through food. We use the word “unlikely” because the virus can remain active on surfaces for a certain period of time. In case the surface mentioned here is the surface of the food itself or the packaging thereof, there is a possibility of contamination of the hands and then infection of the respiratory tract by that contamination. This is regarded as a risk although being conditional. As the SARS-CoV-2 virus which causes COVID-19 is quite new to us, the information we share regarding this

---

*Vice President of the Agricultural and Food Ethics Association (TARGET); petekataman@gmail.com

subject is primarily based on the scientific reports recently published, primarily those issued by WHO (World Health Organization) and EFSA (European Food Safety Authority).

Although COVID-19 is not a food related disease, the highest level of hygiene precautions needs to be achieved at all stages of the food supply chain, from primary production to consumption, due to the possibility of the virus remaining active on surfaces as mentioned above. An important point is the need to take precautions to prevent respiratory exposure to virus by contacting with contaminated surfaces and the hands as a result of this contact. WHO and EFSA have informed us through their reports that, based on the available data, food is not a risk factor in the spread of COVID-19. What needs to be done here is to apply Good Hygienic Practices properly.

This is actually a favorable situation in terms of access to food and food safety during such a pandemic. COVID-19 is a viral pandemic that has not been proven to be transmitted by eating or drinking. It would have been extremely hard to access food and limit the number of disease-related deaths if this worldwide disease which is likely to persist for long had been transmitted by food.

It is possible to access safe foods and consume them safely by following the hygienic rules. It is an undeniable fact that each crisis has some positive aspects and brings along some learning outcomes. This crisis has not inflicted a severe damage on the food and agriculture system and it encouraged people to think about it, question themselves if they are ready for crises and disaster scenarios, and care more about the agriculture and food products. Now it is the right time to question the existing system, take precautions and take lessons without having to go through catastrophic disasters.

Regarding food safety; consumers were quite anxious and hesitant about consuming packaged food before the pandemic. There was a “we should not consume packaged food” mentality going on. However, during the pandemic, people started to buy everything in packages. So much so that people had to buy products like fresh fruit and vegetables, which were known traditionally as loose foods, in packages as well as those that used to be sold in packages. In fact, the rationale for putting food on the market in packages has always been ensuring consumer safety. Food waste has been another rationale for packaged food. So, it is the right time to change the first misperception. *Packaged food does not pose a risk, it is safe. Packaging is the primary factor that will protect food from environmental risks. Packaging is the strongest tool in ensuring traceability.* With the labels on the package you get to know where the product comes from, where its raw material has provided, and what kind of a journey the product has taken until it reaches us. Then we can say that, considering food safety, it is important to take a different approach towards packaged food and not forget about the experiences gained from the pandemic.

Food production is a chain. It starts from the cropland/ farm/ barn/ poultry house/ sea/ lake/ forest etc. and it goes along a number of stages such as storage, production, packaging, transport to reach our table. At each stage of this adventure, some risks can arise and some existing risks are eliminated. It is not possible to talk about zero risk in terms of food safety. The products we grow in our garden or the food we produce at home also carry certain risks. So, it is the right time to change the second misperception, too. *There is no such thing as zero-risk in terms of food safety.* The main sources of contamination are soil, air, water, animals and humans. Food that can be produced without with the involvement of

at least one of these sources of contamination is non-existent. This is why there is no such thing as “zero-risk” in terms of food safety; all types of food pose certain risks to human health. What matters here is to manage these risks and keep them at acceptable levels. The food with which we manage to do this can be consumed safely for lifelong.

When the risk perception of the consumers and of what they are most afraid is investigated, it is seen that the consumers are highly concerned about industrially produced packaged food. The fact that certain groups are constantly presenting these products as unsafe might be considered as a significant parameter for the formation of this perception. It is known that the consumers are also worry about food additives and pesticides.

If we have a look at the real risks here, we can see that the biggest risk that leads to the occurrence of food-related diseases is the microorganisms. However, this does not seem to be among the subjects that the consumers discuss or articulate their concerns about. Microorganisms are the living organisms that are not visible to the naked eye – such as bacteria, moulds, viruses etc. Microorganisms and microbial toxins are the most common causal agents in food-related diseases. SARS-CoV-2, that causes COVID-19, is also a microorganism.

When we look at the most common food safety problems in our country, we see that the most serious issue we face is pathogen microorganisms. The second most common problem regarding the food-related diseases are chemicals. Pesticide residues and mould toxins – especially aflatoxin – are the most common form of chemical risks we encounter in Turkey. Elimination of all these common risks is achievable through applying good hygienic practices and operating food safety systems.

During the pandemic, ensuring the proper application of good hygienic practices in order to manage the risks posed by the virus will eventually contribute to the resolution of the most common problems we face with regards to food safety.

Many consumers in our country and all around the world believe that there are miracle foods that can protect people from this epidemic and other disease. Most of the consumers have such an expectation. However, there is no miracle food that can protect people from diseases. The foods that are promoted at every opportunity as miraculous in saving us from a specific disease do not actually have such a power and the ultimate aim here is mostly to exploit the expectations of the customers. Nutrients in foods are substances that meet the needs of the human body and they support the state of wellbeing in general. So, they play a role in being more resistant to diseases in general manner. Just as the foods do not have miraculous effects; believing that the foods the production and sale of which is legally permitted, the foods that are produced in compliance with the relevant rules and then come to our tables are poisonous, is also an irrational and groundless fear. These two extreme ideas are mostly the products of the misinformation that are spread with the aim of exploiting the sensitivity of customers over foods. What matters the most here is how and in what amounts the foods are consumed.

Another consumer presumption is that one can understand whether the food is harmful or not; whether the food is fake or not by looking at or smelling it – i.e. by using one’s senses. Apart from those that are visibly spoiled, soured or mouldy etc.; it is impossible to understand if the food is harmful or not or if the food is fake or not by looking at it. For example, this is also true in case you want to tell if the honey you buy is fake or not.

In order to understand if the food has toxins or pesticides, one should have it analyzed. Whether a honey is a fake is also understood in same way.

Then it would be appropriate to over emphasize this: consumers' access to safe food can only be ensured when the public authority establishes a mechanism that can effectively inspect food safety and shares the outcomes of such inspections with the public in an impartial and transparent manner. Customers will surely take certain measures in their own way but it is not possible to guarantee food safety merely through personal efforts. In order to make it possible for customers to access safe food, it is essential to ensure food safety and push for effective inspections to be carried out. It is also of paramount importance that professionals in sufficient number and with appropriate qualifications are employed to effectively conduct inspections and, as I emphasized before, that the outcomes of the inspections are shared.

Another important point related to food is the “food security” – i.e. access to food. It is a well-known fact that, for years, it has not been possible to ensure equal and fair access to food in the world. In certain parts of the world, hunger is a serious problem. There are almost one billion people who suffer from hunger in the world. The humanity watched the scenes of hunger experienced in certain parts of the world like a movie. As the pandemic we experience today leads to concern over access to food, in the countries that never faced problems regarding access to food, people feel, maybe for the first time, worried that they may not access food and suffer from hunger.

Assessment is necessary to consider access to food from a broad perspective with recent experiences and maybe to make plans in order to change some of the policies that are followed today. In terms of the problems with food security in our country, it seems that we are not in trouble at the first glance. We can say that there is not an apparent hunger going on in our country. Citizens can somehow feed themselves. In fact, however, we have serious problems regarding food security. Turkey is an import dependent country for a substantial part of the strategically significant agricultural products. The wheat that is produced in our country would not suffice both in qualitative and in quantitative terms if not supported by importation. It is also known that we depend on importation for the supplies of sunflowers, feed, seeds, and certain pulses, too.

Now is the right time to think upon the current developments – before it is too late. While Turkey was able to produce the products that were mentioned above, as a consequence of the liberal policies and establishment of free market rules in the field of agricultural trade, the country has turned into an importing country. This has brought along the possibility of facing a problem of food security in the near future. As we can all remember, at the beginning of the pandemic, Russia declared that it would not be exporting wheat. During the unpredictable course of the pandemic, it aimed to keep its reserves to serve its own citizens. A similar situation was experienced in our country in 2008 for a different reason. Due to the severe drought confronted during the time, Egypt – an important producer of rice and paddy – made a decision to stop exporting these products. Under no circumstances should agricultural production be abandoned. Producing agricultural and food products, ensuring the welfare of the farmers and encouraging them to organize should be our top priorities. It is necessary to achieve a balanced structure within the food supply chain. In a system based upon these principles, it can be claimed that firm steps are being taken to ensure food security.

Apart from all these points, another important step to be taken is to base the projections regarding climate change on science based data. Plans should be developed for the 10 years ahead or even for a much longer period. It is essential that we determine what products we can or cannot produce in which regions and that we specify the products we should primarily produce in order to ensure food security. Only after taking these steps properly, it will be possible to talk about an established food security. Every group of the society has certain responsibilities to ensure food safety and food security. Undoubtedly though the biggest share falls upon the governments. They should seriously and carefully reconsider the existing system, primarily the policies regarding the trade of agricultural and food products. They should

- ✓ formulate new policies that would favor and prioritize the producers, the community, and the environment,
- ✓ ensure the welfare of citizens who are engaged in agricultural production and keep them from abandoning the work they are engaged in,
- ✓ build up the confidence of the consumers.

All these can be achieved through the policies to be developed on the basis of science and transparency. The policy-making process should be inclusive and participatory. Benefiting from the knowledge and experiences of each and every shareholder and making no compromises over eco-friendly policies are essential.

An American Indian proverb says: “We did not inherit the Earth from our ancestors; we borrowed it from our children.” If we do not embrace and protect what is trusted to us in the way we should, we will risk the future of today’s children and youth.

THE AGRICULTURAL AND FOOD ETHICS
ASSOCIATION OF TURKEY (TARGET)

VIRTUAL CONFERENCES

in the days of corona

*Ecological Imperatives and
the Right to Food During the
Coronavirus Pandemic: A Time of
Bio-Ethical Crisis*

PROF. DR. RICHARD FALK

Chair of Global Law
at Queen Mary University
School of Law

TARGET online

youtu.be/f2I_XwNIBIQ

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

This virtual conference series
was supported by
the Friedrich-Ebert-Stiftung

targetder.org

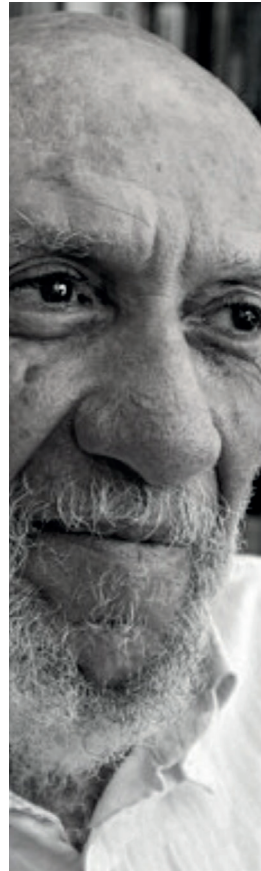
[tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi)

[targetder](https://www.instagram.com/targetder)

[VeEtigi](https://twitter.com/VeEtigi)

Richard Falk is Albert G. Milbank Professor Emeritus of International Law at Princeton University, Chair of Global Law at Queen Mary University London, and Research Associate of the Orfalea Center of Global Studies at the University of California, Santa Barbara. He has been a board member and a chair of the Nuclear Age Peace Foundation since 2002; serves as Chair of the Board of Trustees of Euro-Med Human Rights Monitor, and previously served as director the North American group in the World Order Models Project. Between 2008 and 2014, Falk served as UN Special Rapporteur on Human Rights in Occupied Palestine.

His book, *(Re)Imagining Humane Global Governance* (2014), proposes a value-oriented assessment of world order and future trends. His most recent books are *Power Shift* (2016); *Revisiting the Vietnam War* (2017); *On Nuclear Weapons: Denuclearization, Demilitarization and Disarmament* (2019); and *On Public Imagination: A Political & Ethical Imperative*, ed. with Victor Faessel & Michael Curtin (2019). He is the author or co-author of many books, including *Religion and Humane Global Governance* (2001), *Explorations at the Edge of Time* (1993), *Revolutionaries and Functionaries* (1988), *The Promise of World Order* (1988), *Indefensible Weapons* (1983), *A Study of Future Worlds* (1975), and *This Endangered Planet* (1972). His memoir, *Public Intellectual: The Life of a Citizen Pilgrim* will be published by Clarity Press in February 2021. Falk has been annually nominated for a Nobel Peace Prize since 2009.

ECOLOGICAL IMPERATIVES AND THE RIGHT TO FOOD DURING THE CORONAVIRUS PANDEMIC: A TIME OF BIO-ETHICAL CRISIS

Richard FALK*

A Perspective

Even before the Coronavirus Pandemic, humanity faced an unprecedented challenge in the coming decades that threatened the foundations of life itself, and yet, up to this time societal reactions have been disappointingly weak and evasive, aside from a few voices in the wilderness. Despite expertly documented studies from the most qualified climate scientists, the overall behavior of supposedly responsible political and economic elites has been tepid, escapist, and even denialist. The United State Government has been leading the way toward a dismal future by its anti-internationalism during the Trump presidency, above all, withdrawing from the 2015 UN Paris Climate Change Agreement. Although this international agreement that did not go as far as necessary to meet the challenges of climate change, it was rightfully praised as demonstrating the importance of global cooperative efforts to combat global warming. It was also encouraging that this initiative was supported by virtually every government on the face of the earth.

With nihilistic audacity the American president, Donald Trump, formally withdrew American participation from this international framework that mandates national reductions in carbon emissions. The proclaimed objective of the agreement was to keep global warming from increases in the earth's average temperature above 2 degrees centigrade. This is higher than the 1.5 degrees that the scientific consensus puts forth as necessary. At the same time the Paris results in far lower carbon emissions than will occur if present emissions trends continue without significant international cutbacks and sufficient regulatory oversight. The withdrawal of the U.S., the largest and richest per capita emitter, sends the worse possible signal to the world at this time of growing threat.

The COVID-19 experience, with its planetary scope and concrete daily tales of morbidity confirms, the precariousness of human existence and its unforeseen vulnerabilities to a variety of threats to the wellbeing of the human species. What is more, it is evident that the harm done by these events could be mitigated if not almost altogether avoided if the warnings of experts been prudently heeded, and acted upon, in a timely anticipatory manner. Even before this global health crisis of great severity shocked people around the world, the deficiencies of global governance became vividly evident for all who took

---

*Prof. Dr.; Chair of Global Law at Queen Mary University School of Law; US. rfalk@princeton.edu

the trouble to see. The reaction to the pandemic has been most disappointing at the governmental level in most, but not all countries. In contrast, many instances of bravery and empathy have been exhilarating and redemptive at the level of people. Instead of an ethos of 'we are all in this together' several of the most influential governments led by the United States have adhered to a zero/sum ethos of 'going it alone.' The U.S. also refused humanitarian appeals to suspend sanctions for the duration of the crisis on countries such as Iran and Venezuela, which were already suffering from severe food insecurities and shortages of medical supplies partly brought about by the sanctions.

Worse still, the United States at the Security Council blocked a formal endorsement of the UN Secretary General's inspirational call for a global ceasefire during the health crisis. Trump withdrew U.S. support because the draft resolution contained an indirect favorable reference to the work of the World Health Organization (WHO). This was a sad development as this dramatic expression of global unity had achieved the approval of the other 14 members of the Security Council after weeks of negotiating political compromises on the appropriate message to send the world. Its passage would have signaled a commitment to world peace by leading governments, as well as showing all of us that the UN's voice can serve as an uplifting alternative in such a crisis to the bickering and rivalry of sovereign states. This kind of initiative also might have renewed faith in the UN, demonstrating to the public and politicians how the UN might serve in the future to strengthen global governance on behalf of peace, justice, and food/water security for all. We might come to understand that the UN if properly used can be much more than a talk shop for clashing national interests or an exhibition hall displaying the rival strategic ambitions of the Permanent Members of the Security Council.

The onset of the pandemic added a sense of urgent immediacy to what was already an extremely disturbing evolving awareness by informed persons. To identify this as 'the first bio-ethical crisis to confront humanity' is to employ unfamiliar and strong language. This underlying crisis was bio-ethical in the primary sense that its challenges are fundamentally directed at the collective wellbeing of humanity taken as a whole, as well as a challenge to the sustainability of modern civilization, and the ecosystem stability governing the fundamentals of human/nature interactions, and of life itself. Widespread recognition of the gravity of these threats would amount to a revolutionary change in the self-awareness of the human species, and lead the way to profound shifts in behavior.

This crisis also possesses an ethical character because knowledge and resources exist to meet the challenges facing humanity, and yet responsible, precautionary action is not taken. We need to ask 'why?' so as to understand what action should be taken. In essence, these challenges to our human future could be addressed within the broad framework of a feasible reconfiguring of the industrial foundations and ethical outlook of modernity, and yet it is not happening, nor likely to do so without further shocks. By having the knowledge of such a menacing future and yet choosing not to act sensibly is to make a fundamental ethical and biological choice, with possibly awful consequences. My point is this.

The unprecedented crisis facing humanity is not similar to a gigantic meteor hurtling toward the earth with no known way of diverting its path or cushioning its impact. We know mostly what needs be done and yet we lack the fortitude to act for the sake of persons currently alive, and even more for the sake of future generations. It is likely that the unborn will suffer the most acute adverse consequences of the irresponsibility

of this current refusal to heed the warnings of the experts. As the divisiveness and global governance deficiencies of the response to COVID-19 have revealed, many of the most technologically sophisticated societies have turned out to be the most incompetent when it came to safeguarding the lives and livelihoods of even their own society, failing to adopt or unreasonably delaying the adoption of practical measures to protect the health and security of their own citizens, while neglecting neighbors in need near and far living in other countries throughout the world. We also learned the grim consequence of pronounced economic and social inequality. The poorest and socially disfavored, especially in cities, turned out to be the demographic sectors most at risk of infection and death during the pandemic. Any student of modern society should not have been surprised by this information, but the mainstream media acted as if it had just discovered the plight of the poor, including their massive dependence on public food distributions, acting as if this was a startling revelation of the class impacts of the pandemic.

The effects of the pandemic on food security are being felt, and there seems worse ahead. The 2020 Report on World Food Crises warns that the risk of famine has been greatly increased by disruptions of harvests and food supply chains due to the greatly reduced availability of migrant farm workers and the disease-prone sites of animal slaughterhouses. Already in such affluent countries as the UK, U.S., and Switzerland poorer people are waiting for hours on long lines to obtain food for their families from overstretched food banks, and are fortunate if the food remains available when their turn finally comes.

Putting these broader eco-ethical concerns in the context of the right to food and food security generally, we are keenly aware that food and water are the most indispensable aspects to the right to life itself. We also are beginning to realize that rights to material necessities are drained of meaning if extreme poverty means that the poorest among us lack the purchasing power to buy food that is affordable, sufficient, and nutritious. In other words, even if food supplies are sufficient to meet human needs, it will not prevent starvation, malnutrition, and food riots if people lack the means to buy what is being sold in markets. In this sense, the loss of tens of millions of jobs around the world means the disappearance of purchasing power for people with the least capacity to cope with unemployment, including very little savings.

Although some governments are more protective of the vulnerable segments of their population than others, experience teaches us that social protection cannot be left to the good will or charitable impulses of governments. Rights must be reinforced by practical remedies that are accessible to ordinary people, and can be successfully implemented. In many countries of the West where capitalism and fiscal austerity prevail, there is an ethically deficient ideological insistence on allowing the market to decide on the wellbeing of members of society. This sends a perverse ethical message: the rich deserve their bounty of plenitude, while the poor deserve their hardships. From such an austere capitalist standpoint, pleading for the intervention of the state even in an emergency is alleged by the staunchest guardians of capital to undermine public morality based on individual accountability and incentive structures.

To overcome this failure to respond effectively to the bio-ethical crisis, it is necessary to identify and understand the obstacles to rational and humane action, while suggesting how these might be overcome. To summarize the argument, we know what is wrong, we mostly know what should be done, yet it still is not happening, and to have any

hope of doing something about this deplorable situation, we must try our best to know why. Furthermore, the longer that we defer prudent action, the more burdensome and painful will be a future adjustment. There are also unknowable risks present. By not acting responsibly in the present, tipping points of irreversibility seem likely to be soon crossed making societal adjustments if not impossible, almost so.

Illustratively, if diets were now to limit meat consumption by decreeing one or two meatless days a week, there would be good prospects of achieving ecological balance by gradual measures, but if diets are unregulated for the next two decades, an adjustment to avert catastrophe would likely require a mandatory vegetarian planetary survival diet. The COVID-19 experience is one more chance to undertake comprehensive transformational processes of adapting global governance to the dual demands of ecological balance and social justice, and ending the false security of managerial approaches that avoid fundamental change. Managers generally do nothing more than keep operations going, collapse or recovering from a severe crisis that disrupted the established order. This might temporarily calm anxieties, but this would be deceptive dynamic in this instance, a disastrous contentment with ‘business as usual,’ with the false assumption that all was well before the pandemic.

Confronting the Obstacles: These obstacles overlap and reinforce one another, and should not be regarded as entirely distinct. My assessment is grounded on the advocacy of an integrated and transformational approach. To move forward in such a direction, I find it helpful to identify four clusters of obstacles.

1- Ideological

Our social relationship to food and agriculture deeply reflect the interplay of capitalism—maximizing profits and inflating consumerism—which includes constantly increasing consumer choice, identified misleadingly as a kind of freedom. Interferences by governing authorities occur if overwhelming demonstrations of adverse health effects can be demonstrated, but usually only after costly delays resulting from ‘expert’ reassurances on food safety that are obtained from corporate high paid consultants. Such profit-driven patterns, fueled by advertising and addictive products produce unhealthy dietary habits throughout society, causing epidemics of obesity and many serious health issues.

Social concerns on an international level are understandably focused on avoiding humanitarian catastrophes in the form of mass starvation or famine. This kind of preoccupation places an emphasis on disaster relief and responses to emergencies while ignoring the underlying ideological problem arising from distorted priorities of profits, destructive competition, agro-business, and unregulated markets as favored over human health and ecological stability. The same forces that suppress and distort information pertaining to health are irresponsible abusers of environment, disrespectful of culturally sanctified food traditions, and disrupters of ecological balance. A vivid recent example is the burning of the Brazilian rainforest to satisfy corporate greed taking the form of high-yield logging and deforestation to clear land for livestock farming, while eroding, and possibly dooming, the viability of the rainforest as a major carbon capture resource and a precious storehouse of biodiversity. The world’s major rainforests should be treated as falling within the ‘global commons’ and not be regarded as totally subject to Brazil’s priorities. It is a matter of finding the proper formula for ‘responsible sovereignty’ or,

more accurately, how to reconcile sovereign rights with upholding the viability of the global commons.

2- Structural

Seeking to balance food security and health against these ecological concerns is often at odds with *human* and *global* interests. The structures of authority that shape global policy and practices are overwhelmingly responsive to *national* interests as themselves distorted by corrupted elites and corporate influences on governance. This includes the UN System, which has been increasingly configured to serve the interests of states and mega-corporations. Again, the example of Brazil is instructive. Giving priority to development over planetary equilibrium with respect to the Amazon rainforest privileges *irresponsible* claims of territorial sovereignty. This overrides objections about the dangerous impacts of Brazilian behavior on global warming, ecological stability, and the quality of biodiversity. Despite the global scale of agriculture, particularly agro-business, there exist presently no effective international mechanisms to achieve *responsible* behavior on national and transnational levels of behavior.

Even when governments do cooperate for the public common good, as was the case with the Paris Climate Change Agreement (2015), their commitments are framed in an unenforceable manner that allows national sovereignty to prevail over longer run global interests. This meant that even if the pledges of reductions in carbon emissions were made in good faith and somehow fulfilled, they would still fall inexcusably short of what the respected IPCC Panel and other expert bodies prescribed as the essential benchmark to avoid dangerous, possibly catastrophic effects of further global warming. Similar considerations bear on meat consumption undertaken without any effort at achieving a global regulatory perspective that takes due account of the future. This voluntaristic approach dependent on the good faith and responsible behavior of states, is further weakened by the current crop of irresponsible leaders in many key states. This irresponsibility was epitomized in 2019 by its show of support for Brazil's sovereignty claims with respect to the management of the Amazon rainforest and by the U.S. withdrawal from the Paris agreement, creating dreadful precedents that will certainly affect poorer, more economically stressed countries, and eventually the rest of us. Why should a country confronted by a food and agriculture crisis, for instance, Zimbabwe, place limits on its developmental and growth opportunities by acting in a more ecologically responsible manner when the world's largest per capita carbon emitter is behaving so irresponsibly?

3- Temporal

The most influential sources and structures of influence and authority have evolved in the modern period by being excessively attentive to short-term results. Such short-termism is associated with holding political leaders and corporate executives accountable to citizens and shareholders. Democracy rests on this proposition that voters get the chance every four years to heed the call that "it is time for a change," or more crudely, 'to throw the bastards out.' This pattern can be observed in the preoccupation of political leaders with the electoral cycles, which are treated as decisive when it comes to assessing their performance. Even non-democratic forms of governance give priority to short-term results, which either builds or undermines confidence in the political leadership of a country regardless of its form of government.

It is no different for the economy, which exhibits an even more pronounced tendency toward short-termism. Most corporate and financial executives are judged by quarterly balance sheets when it comes to performance, and given little or no credit by shareholders and hedge fund managers for normative achievements relating to health, safety, and environment or for responsiveness to long-term crisis prevention.

The importance of longer horizons of accountability is a consequence of the character of current world order challenges, with preservation of environment, avoidance of human-generated climate change, and maintenance of ecosystem stability being illustrative of the growing importance of thinking further ahead than in the past, especially when it comes to government and private sector behavior. Yet to propose such an adjustment is far easier than it is to envision how such temporal adjustments to human and ecological wellbeing could be brought about. These clusters of concerns bear directly on all dimensions of food and agricultural policy. In earlier periods adverse developments attributable to mismanagement and shortsightedness led to relatively local and national, or at most regional, harm, but the threats in the world today are more systemic, totalistic, and often difficult to reverse or correct. Such issues as land use, pesticides, herbicides, soil preservation, genetically modified foods, and agricultural productivity suggest how crucial it has become to plan in a time frame that is as sensitive as possible to the precautionary principle as it applies to risk taking, and thus relates to all aspects of food policy. Adverse health conditions, facilitating zoonotic transfers of a deadly virus from animals to humans also reflects disregard of natural surroundings, which are depriving wild animals of their normal habitats, bringing them into ever closer contact with people and city food markets, facilitating disease vectors.

4- Normative

In considering these broad issues of risk and choice in a food context we encounter a distinctive array of normative concerns of an ethical, legal, and even spiritual character. At issue most basically is the way humanity interacts with nature. Modernity, with its vision of progress resting on science and technology, regarded the natural surrounding as a series of venues useful for exploitation to enrich human society materially. That path brought segments of humanity many interim benefits and pleasures, but it also set in motion trends that over time have produced the current bio-ethical crisis that challenges, as never before, the future wellbeing and even survival of the human species. It is relevant especially in this circumstance of bio-ethical crisis to alter our way of seeing so that it encompasses ecological wellbeing and social justice in addition to human comfort and longevity. It is my belief that this kind of ecological/ethical consciousness as an alternative to anthropocentric orientations will provide human society with benefits of a spiritual nature that go significantly beyond meeting the materialist challenges of human existence. If this is so, it would reenchant the human experience with meaning and purpose in ways that the great religions did in the past, and not link human happiness so closely, and now dangerously, with materialist satisfactions.

Food, health, and agriculture provide the vital linkages between this search for more harmonious forms of coexistence between nature and human experience, as well as respect for the carrying capacity of the earth. Pre-modern societies often achieved this equilibrium either by design or automatically, but lost this capability with the advent of modernity. Translating such a vision of humane equilibrium into practical policies is the proper work of specialists and those who are attuned both to ethical and ecological imperatives.

Enlightened guidance will fail unless leaders in all spheres of collective existence become themselves more receptive to such knowledge, and begin to be held accountable by popular will, reinforced by activism and education. The proper attunement to the balance of material, ethical, ecological, and spiritual concerns is always subject to this complex interplay of human activity with limits on the carrying capacity of the earth. Equitable burden-sharing is also essential in awakening public consciousness to the changing priorities of our historical moment.

Preliminary data collected during COVID-19 reveals a disturbing correlation between susceptibility to the disease and those segments of society that are impoverished or members of communities disfavored because of race, ethnicity, and religion. This pattern was especially evident in the slums of large cities, which experienced a disproportionately much higher number of fatalities. Such findings raised issues of social justice and human rights, bearing on equal protection of the rights to health and the right to life.

A Concluding Plea

Pointing toward a desired reconciliation between ecological imperatives, world health, and the fulfillment of the right to food requires attention, commitment, and resources, as well as the exertions of moral and political imagination. From such a perspective I offer these suggestions:

-- applying the precautionary principle in all policymaking arenas with an awareness of the need to reconcile food and agricultural policy with ecological imperatives, as well as to emphasize preventive responses and discontinue excessive reliance on reactive approaches and crisis management;

-- identifying the obstacles to such a reconciliation with a stress on the human as distinct from the national, on the ecological as distinct from the anthropocentric, on the intermediate and long-term as distinct from the short-term, all the while giving due attention given to climate justice and universal health coverage for everyone;

-- without minimizing the magnitude of the challenges or the resistance of the obstacles, I find hope in 'a politics of impossibility'; many historical developments, including the collapse of colonialism, the dismantling of apartheid in South Africa and the sudden implosion of repressive communism in Soviet Russia demonstrate that 'the impossible happens' in real life even when unanticipated. As a result, the fact that the future is uncertain creates opportunities as well as responsibilities. As to what seems impossible, yet desirable and necessary, can still be made more likely to happen through concerted struggle, undoubtedly mostly as responsive to movements from below, from peoples not elites or governments. Such is our situation; such is our hope.

THE AGRICULTURAL AND FOOD ETHICS
ASSOCIATION OF TURKEY (TARGET)

VIRTUAL CONFERENCES

in the days of corona

*Reflections from the UK
on Covid-19 and Our
Food Systems*

GEOFF TANSEY

Curator of Food Systems Academy
Member of Food Ethics Council

TARGET online

youtu.be/SpJep4rQObA

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

This virtual conference series
was supported by
the Friedrich-Ebert-Stiftung

targetder.org

[tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi)

[targetder](https://www.instagram.com/targetder)

[VeEtigi](https://twitter.com/VeEtigi)

Geoff Tansey is an independent writer who curates the online, open access Food Systems Academy. He chaired the independent Fabian Commission on Food and Poverty and is a member of The Food Ethics Council. His books include *The Food System: a guide* (with Tony Worsley) and co-editorship of *The future control of food - A guide to international negotiations and rules on intellectual property, biodiversity and food security*.

He has degrees in soil science and history and social studies of science. In the mid-1970s, he helped found and edit the journal *Food Policy*, has worked as a consultant with a range of organisations including DFID, FAO, ISNAR, Quaker UN Office Geneva, and UNCTAD, and on various agricultural development projects in Turkey, Mongolia, Albania and Kazakstan. He was honorary visiting professor of food policy at Leeds Metropolitan University from 1996-99, an honorary research fellow in the Department of Peace Studies at Bradford University until 2015 and is an honorary visiting fellow at the Centre for Rural Economy at Newcastle University, Honorary Teaching Fellow, Lancaster Environment Centre, Lancaster University and Honorary Research Fellow, School of Geography and Planning, Cardiff University.

In June 2005, he received one of six Joseph Rowntree 'Visionaries for a Just and Peaceful World' Awards and, in 2008, he won the Derek Cooper Award for best food campaigner/educator, at the BBC Radio 4 Food and Farming Awards. In 2009, *The Future Control of Food* won the Guild of Food Writers Derek Cooper Award.

REFLECTIONS FROM THE UK ON COVID-19 AND OUR FOOD SYSTEMS

Geoff TANSEY*

Merhaba, hello, I have been asked to give you my personal reflections from the UK about COVID-19 and in particular about its implications for food and agriculture in our food systems. Overall, we have not done well in Britain. Latest confirmed figures just after mid-May 2020 show almost 35,000 people have died, many of them in care homes, but the total death toll is expected to be considerably higher, with Britain having the highest death toll in Europe at the moment. Frankly, it is all rather depressing situation. One person in our household is in the extremely vulnerable category and should be shielded from outside contact so we are all self-isolating till at least the end of June, which we are also doing to protect her. Friends are doing food shopping for us local shops and bakers and sometimes supermarkets, and three times in the last seven weeks I have driven a short distance to a nearby town to friends who have bought shopping for us there and they have put it in the boot of the car at a safe distance. We are fortunate to have a large garden and, of course, I have done more gardening and cooking. But I think the big lesson is that we in Britain at least were not well prepared enough to deal with a pandemic, despite warnings and despite having time from the first outbreak in China to take more action sooner than was taken. There seems perhaps to have been a sense that it was not going to affect us much here. Indeed, some people talk of a sense of British exceptionalism with a kind of nostalgia from our imperial past and focus on past victories in the First and Second World Wars.

Home

Many peoples
Much diversity
Global is local
Local is global
200 year perspective

Now I would like to show you a slide I usually show at the end of talks I give – and if you were at the 2019 conference you may have seen this.

Here is a picture of the Earth from space. In 1972 it was the first time we had ever seen it. Now wherever we are, whichever country we live in, whichever belief system we follow, it seems to me this is the big picture of what we should call home. It is

a stunningly beautiful, amazingly diverse planet on which there are many peoples with much diversity in cultures, abilities to live in different environments and cuisines. What is global is local and what is local is increasingly global. And this has never been clearer

*Curator of Food Systems Academy; Member of Food Ethics Council; UK. geoff@tansey.org.uk

than from this pandemic, which originated in one place in one country and has become global and affected everybody in some way or another. We also need to have a long-term perspective. As an individual each of us probably has a 200-year personal stake in what happens on this home of ours. Looking back to our grandparents or forward to that of our or our friends' grandchildren.

Now the last global pandemic on this scale was in 1918 after the First World War and it killed more people than in that war. And a few people are still alive who remember that, very few.

What was clear, and many governments had, and our government had, at the top of its list of concerns, was that another pandemic would happen. Just no one knew when.

Yet when it came despite, carrying out an exercise in Britain in October 2016 to show the things that needed to be done to prepare for future pandemics and having some time to prepare we were not sufficiently prepared in the UK.

Now both domestically in the UK and in the world there is a great deal of inequality. And whilst this virus can infect anybody, in an unequal world the inequalities show up more clearly in the impact of both the disease itself and the measures taken to deal with it and how they impact on different people, falling hardest on the poorest, migrants, different ethnic groups, and so on.

In Britain, when the government started to talk about a lockdown and confining people to their homes there was what was said to be panic buying in supermarkets. This is when people stocked up on food, realizing they were going to have to cook for themselves and eat all their food at home – something that Tim Lang, professor of food policy at City University, London, says could also have been seen as sensible preparation, something that they never expected and probably did not have the stuff in the house to cope with. But it was the better off people who could afford to stock up and stripped the shelves so that some people, including some of those who are working in the health service, who were poorly paid or don't have access or capacity to stock up who were left short.

Suddenly, too, the supermarkets were handed both a huge challenge and an enormous financial bonanza. Their sales rose dramatically as the government shut down the entire hospitality sector or foodservice sector which served in 2018 nearly 8 billion meals which cost over £50 billion through around 250,000 outlets using £11 billion worth of raw materials. Overnight this had a huge impact on many specialist producers, small businesses geared up to supplying the catering trade, butchers, bakers, fruit and veg suppliers, seafood producers and many more. Some had to restructure themselves to try and become delivery businesses to households – a large challenge if you were basically used to selling in catering pack sizes.

It also became clear that the migrant labour that the fruit and vegetable sector in particular relies on and has relied on to pick the harvests was a major problem and that produce may well get left in the fields unpicked. It is also true in other parts of Europe. Now there were attempts to recruit many British people into the labour market to pick fruit and vegetables in the fields – but in many cases both the skills were lacking and the willingness to work in the poorly paid and difficult living conditions in which migrant workers were expected to

work and which were clearly unable to meet the needs for social distancing – better called physical distancing – required to minimize the spread of the disease.

We'd already seen in Britain in the last decade a huge increase in household food insecurity and the use of charitable groups to feed people going hungry through a hugely expanded network of food banks, normally run by many volunteers, many of whom were in the most at risk category being elderly and over 70 and told to stay at home.

As well as impacting most of the elderly population, of whom I am now one, COVID-19 also affects people with underlying health conditions such as diabetes, heart problems, and cancer many of which are dietary-related and affect the least affluent most.

Now in Britain we very much eat the world, with about 50% of the food we consume coming from outside the country – around 30% from the European Union and another 11% from deals that we currently have through trade deals through the EU, which will have to be replaced by subsequent trade deals now we have left the EU following Brexit. And while our self-sufficiency rate in cereals is 62%, 75% in red meat, 77% in dairy it is only 23% in fruit and vegetables.

We produce very little fruit and vegetables in the UK. We use very little of the land that we have despite having the capacity to do so – with less than 3% of land used for crops devoted to fresh vegetables and less than 1% to fresh fruit.

Supermarkets have adopted a just-in-time system borrowed from the Toyota manufacturing system with just-in-time deliveries. They do not have major stocks; they do not have huge warehouses. They have been able to increase supplies over the last few weeks and are now more or less as far as we can tell meeting demand – although I cannot really tell because I have not been out there to look. But it is really quite a fragile system, the links in it are long and tenuous and COVID-19 has really exposed the fragility in this system and the inequalities. And in the midst of this pandemic out comes a book by Tim Lang called *Feeding Britain: our food problems and how to fix them* which takes a detailed look at this current system that we have in Britain.

I have an interview with him on my blog, which I encourage you to listen to because I do not have time to go into it here. As well as describing and discussing the system, he looks at 12 very interconnected problems in it and how dealing with them shows why you really need to think about the bigger system reform to fix what's going wrong in our food system not just in Britain but globally.

And so I really would like to step back from thinking just about Britain or you just thinking about Turkey – a country I greatly enjoyed living and working in but which has undergone huge changes in its food and farming systems as far as I can tell since I first went to Turkey in the late 1970s. Then I think it was basically a food self-sufficient possibly food exporting country and now I believe you have quite a high level of imports – you have many fewer farmers, you are building on a lot of good agricultural, really good, agricultural land. We really need to stand back, whether we are looking at this from a British or a Turkish or an American or Indian or whatever point of view, at the impact of COVID-19 and ask what kind of world do we want after this upheaval. Do we have the ways of governing the world, the kind of research and development focus, the kind of farming systems, fairness

in our societies that will enable everyone to eat well, which is what we need if we are going to have healthy fair sustainable food systems in the future?

About 10 years ago the Food Ethics Council of which I am currently a member set up a commission on food and fairness to produce a report called food justice. In that we talked about three elements of food justice: fair shares, fair play and fair say, within our food systems and within our societies.

Now fair shares is about equality of outcome so that it is differences in wellbeing – our health, wealth and happiness – that determines if a given state of affairs is fair. Fair play is about there being equality of opportunity so everyone has equal access to the means to bring about favourable and desired outcomes. Fair say is about ensuring everyone has a reason to lead lives they have reason to value and have a voice and are able to participate in shaping the decisions that affect their lives.

I think if we use food as a lens at which to look at the world – as Carolyn Steel does in a recent book “Sitopia: how food can save the world” we can see how far away we are from having a fair and peaceful world. I have also got an interview with her on my blog I encourage you to listen to.

Now government systems are often stuck in silos, with different departments finding it difficult to work across those silos. In the UK, as Tim Lang points out, we have very many different bodies government bodies looking at different aspects of the food system and it is the same in the United Nations system. They can become competitors looking after their own turf rather than cooperative structures focused around key problems and able to manage the key private actors that increasingly shape what goes on today.

Now COVID-19 has shown, however, that the world’s governments can respond to a global threat, when that threat is acute and immediate. However, it has also show the inadequacy of current political leadership in many countries around the world either in downplaying and not taking seriously the threat, or failing to rise to the need for the level of international cooperation and transparency that you need to effectively deal globally with this pandemic. Or to support those global institutions that we need to be effective in looking after health, food, environment, such as the World Health Organisation and Food and Agriculture Organisation of the UN.

Yet there are bigger and more devastating threats to our future likely to undermine the capacity of our food systems to deliver sustainability, environmentally and ecologically sound, continuing supplies of food. And the two in particular climate destabilization, due to climate change induced by fossil fuel consumption over the past couple of centuries and its continued use today, as well as the massive loss of biodiversity both globally in wild systems and in our agricultural systems - when our challenge is to ensure biodiversity is enhanced from the seeds to the fields to the foods so a more heterogeneous food system can actually be more resilient in the face of climate destabilization and also be an element in addressing that. Now these are slow-moving earth-changing pandemics but without the immediate consequences that we see through COVID-19.

It could be a wake-up call if we do not go back to the structures that we have before and see this is a time for change. And one of the big changes I think we need - which I also did a blog about recently called “It’s time to turn swords into ploughshares, bombs into bread,

and soldiers into good Samaritans” - please have a look at it - is that we really do need to re-focus where we spend both the money and the scientific and technical resources we use on the planet away from spending on military activities which are totally inadequate to address the viral pandemic, or global climate change, or biodiversity loss.

So what if we had an annual 10% switch of funding from military spending in every country in every year from 2021 onwards and use that to address these other challenges and to move funding into the kind of cooperative responses we need, then we will stand a much greater chance of getting through this century without massive conflicts and suffering. We could use the operational, tactical, logical, organizational skills that you do see in the military and turn them **from** forces for war **into** forces for peace, humanitarian assistance and disaster response.

But we also need to build on the positive things we have seen from COVID-19 across the world. People have not turned on each other but rather have sought to help one another, they have stepped up here in the UK where three quarters of a million people volunteered to assist the National Health Service, thousands of people are active in ensuring people do not go hungry during this period, local groups not just in Britain but around the world are seeing that by acting together cooperatively they can provide mutual aid and assistance within their local communities and networks. Now these are positives, which need to be built upon following this terrible experience, despite the inadequacy of so much so-called global ‘leadership’.

One of the things that COVID-19 has so clearly shown is who are the real key essential workers if we want to keep society going. They are the people who ensure food reaches us from field to fork, from sea to shore. They are the people who move food around, deliver health services, enable travel to happen and transport systems to function to keep the key services going. These people have traditionally been undervalued and poorly rewarded for what they do. Food is the only part of our environment that we have to consume every day in a healthy way to maintain ourselves as functioning human beings.

Now for a country like the UK which relies upon so much of the world to feed it and whose current government response seems to be leave it to the rest of the world to feed us with whatever we need and we will not bother to produce it ourselves even when we could do so. The big question is, in this unequal world is that a position that is fair and ethical for the future? What is the fair share of resources we can use individually and nationally when so many have very little and need more? What is fair play, who has a fair share and fair say in what happens here in the UK, in Turkey, in all countries when we take a global perspective on our planetary home?

Now one other positive thing to emerge from this dreadful pandemic is the interest it has generated, not just in Britain but in many countries, in the core question of how do we feed all people well, sustainably, fairly and a recognition that we are not doing that now. The push for change is coming from the bottom up, from individuals, from grass roots organisations. In the UK, the government is not yet being clear about which direction it wants our food system to go when combining how to address post Brexit and COVID-19. Much depends upon how it understands food security around which there is considerable debate, fuelled by this bottom up push.

Research by HUBBUB has shown many people's attitudes to food are changing in the UK since COVID-19 lockdown. They found most people's shopping or cooking habits had changed since the lockdown, that over half said they valued food more since the restrictions started, and just under half the respondents were throwing away less food and just under half of 16-24-year-old saw the lockdown as an opportunity to improve their cooking skills.

The Food Talks run by the Food Ethics Council and others – which are now happening virtually – are also just one part of a push for a refocus post COVID-19 and you can access the reports from the Council's website.

It will be an uphill struggle, as the failure of the UK's latest Agriculture Bill illustrates through its failure to address food as Tim Lang points out, but it is a struggle that must go on, both in the UK and worldwide if we are to deal with the slow-moving earth-changing pandemics of climate change and biodiversity loss and ensure that there is a fair share of food for everyone on our stunning home planet. The good news is that more and more people across the world are realizing the need for fundamental change and that the post COVID-19 time might be the best chance for it in a generation.

THE AGRICULTURAL AND FOOD ETHICS
ASSOCIATION OF TURKEY (TARGET)

VIRTUAL CONFERENCES

in the days of corona

***Covid-19 as a Moral Stress
Test of Agricultural
Systems***

PROF. DR. BART GREMMEN

Professor of Ethics in Life Sciences
Philosophy Group
Wageningen University

TARGET online

youtu.be/v7oqiKcJvTs

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

This virtual conference series
was supported by
the Friedrich-Ebert-Stiftung

targetder.org

[tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi)

[targetder](https://www.instagram.com/targetder)

[VeEtiGi](https://twitter.com/VeEtiGi)

Prof. Dr. **Bart Gremmen** is based at the Philosophy Chair Group, known for applying ethical theory to life science domains with a strong focus on plant, animal and environmental ethics. His membership of the Plant Breeding Group (2004-) and the Adaptation Physiology Group (2010-) and his collaboration with different Wageningen UR groups (environmental science; technology innovation; strategic communication) ensures a multi-disciplinary approach.

Prof. Gremmen is a member of the environmental and ethics groups of the Netherlands Research School of Philosophy, and he has coordinated three large NWO genomics programs. He has been member of the management team of the 4TU Centre for Ethics of Technology and has established a strong international network of environmental and applied ethicists. Prof. Gremmen is the president of the International Society for Hermeneutics and Science. He is also the chair of the Ethics working group of the European Association of Animals Scientists.

COVID-19 AS A MORAL STRESS TEST OF AGRICULTURAL SYSTEMS

Bart GREMMEN*

In only a few months' time the COVID-19 outbreak led to a severe global crisis. The health systems of many countries were heavily loaded and sometimes failed to offer support to patients in need. The virus and especially the policy measures taken to control the virus have had severe consequences for all the vital systems in society. In most countries the lock down measures led to an abrupt and complete halt of industrial production systems, entertainment industry and public life in general. In most cases agricultural systems in the European Union still managed to deliver products to the market but they were also tested by the virus and the policy measures.

In my view the COVID-19 crisis not only reveals technical or economic weak points of agricultural systems but also a number of immoral aspects. In this paper I will use care ethics as a diagnostic tool to analyze the moral results of the COVID-19 stress test in agricultural systems. First, I will explain why care ethics, originally developed in health care systems, is a suitable ethical theory to analyze agricultural systems. Secondly, I will focus on different problems about agricultural products and about labor problems in agricultural production systems. Finally, I will comment on health and well-being problems of European agricultural systems made more visible by the magnifying glass of the COVID-19 pandemic.

In 2020 only a small part of the European population still works on farms. As a result, consumers and citizens are no longer involved in farming. In particular, the ever-increasing scale provokes discussion and resistance. Opponents of intensive farming argue that for modern farmers only economic values are important. I reject this position because it not only polarizes the discussion, but also blames the farmers for their irresponsible behavior. In contrast I look for the normative principles of farming, taking the concerns in society as a starting point. My proposal is to reserve the term "careful" for a modernly equipped farm that guarantees, on the one hand, the careful handling of plants and animals entrusted to this sector by society and, on the other hand, guarantees the accurate and precise observance of professional values.

Care ethics originated in the context of health care where medical ethics had been developed by doctors. However, the nursing and care of patients is broader and that is why care ethics was initially developed by nurses. Care ethics takes 'caring' as its starting point. Health care ethics is specific to a patient as a client and has to do with great vulnerability, with questions and situations that can be very intrusive in a person's life. Where other ethical

---

*Prof. Dr.; Professor of Ethics in Life Sciences, Philosophy Group at the Wageningen University; Netherlands. bart.gremmen@wur.nl

perspectives emphasize rights and obligations, the ethics of care focuses on values that are important for maintaining and flourishing care relationships. Examples are: involvement, dependence, and responsibility.

Care ethics always sees the care relation as part of a network, a network of responsibilities. It is not only about the responsibilities of the care recipient and care provider towards each other, but also about the responsibilities of everyone else who is involved in one way or another with the care relationship: that of colleagues, the family, the institutions. In other words, the context is very important for care ethics.

Although care ethics has emerged within health care, it can also be used in other sectors. In fact, it focuses on *any* caring action. The question now is not *whether* but *how* care ethics applies to farming, because there people take care of soils, plants and animals that are entrusted by society to the care of farming. The important difference with patients, however, is that these soils, plants and animals do not entrust themselves to the care of farming. Keeping animals requires continuous care in the double sense of the word care: care for and worry about. Good farming is a matter of endless care, in various shapes and sizes. Care for is always accompanied by concerns about the health of that one cow, about the price of the pig feed, about the risks of that necessary new investment. Although care is firmly embedded in economic activity, it does not necessarily imply the primacy of the economy. Economy does not precede care, but care is a substantial part of the farming economy. In this way, care and the economy are not opposed to each other, but are two sides of the same coin.

Farming receives its 'license to produce' from society. I therefore argue not for developing a care ethic for farming, but for developing a caring farming. Like patients in a hospital or care institution, soils, plants and animals are also depended entirely on their caregivers for water, shelter, safety, food, welfare and health care. The vulnerability and dependence of soils, plants and animals is the starting point for caring farming. It is not only about their survival, but especially about the quality of their existence. It is important to realize that caring farming must always be improved and that it is not flawless. Good care requires the efforts of all those involved: citizens, consumers, social organizations and governments.

In my view the COVID-19 outbreak can be interpreted as a stress test of European agricultural systems, putting caring farming to the test. COVID-19 has exposed a range of issues with our food supply system, what we eat, and how little we care about all of this. I want to describe a few of these issues and analyze them by using care ethics as a diagnostic tool.

But first, what do we mean by agricultural systems? Agriculture can be defined as the technical transformation of living material into plant and animal products, in which life processes play an essential role. Agricultural products enter our body, which is why farming, as a kind of interface, provides a sharp distinction between the (outside) world of nature and the (inside) world of humans. In this way we are included in larger systems and part of many cycles. The products in farming are organic, while in all other technical practices the products are inorganic. Without a doubt, agriculture is the most crucial human activity on earth. Farmers don't just take care of plants and animals, but they do this to let us survive as human species. Without agriculture we would be forced to collect the limited food that is available in nature again. Although we can survive without some agricultural products, like meat, our culture depends entirely on the consumption of plant and animal based products. In this way the plants and animals "take care" of us.

At the start of the COVID-19 lock down measures there were almost no problems with the agricultural systems in Europe. Supermarkets remained open and almost all food products were available. Because all restaurants, hotels and canteens were closed, an important part of the demand suddenly collapsed. Especially fresh products, like vegetables, meat and fish, but also more expensive products, like wine, had to be stored. After only a few months the storage capacity was exhausted. This resulted in the destruction of crops and the killing of animals. Some farmers plowed their fields of lettuce, red wine was used to produce pure alcohol, and pigs were euthanized. These measures are the opposite of good care giving. Apart from practical solutions to these storage problems, the causes of these problems lie in the nature of agricultural products. Compared to an industrial production process, soils, plants and animals keep on producing; you cannot turn them off like machines. Agriculture products are natural products.

Nature is not only a certain category that expresses the separation between man and the surrounding natural world, but is also a function of a normative standard (if something is unnatural, it is not good) that guides change and sets the limits of our control over it. There is a symbiosis between people and domestic plants and animals in farming, as a result of which we can regard farming as a kind of “second” nature. Intensive farming practices turned this second nature in some parts of Europe into areas with a very dense animal population. The map of Northern Italy and the South of the Netherlands show very high emissions from livestock. This map coincides with a map showing high amounts of severe COVID-19 patients in Europe. This example is not about the consequences of the pandemic, but about the consequences of livestock farming. Further research will have to reveal in more detail the relations between the COVID-19 virus and areas densely populated with production animals. In general it has become clear that too many production animals in a relatively small area are a danger for public health. We need to reduce our production animals and switch to more sustainable and circular agricultural systems.

In farming, plants and animals are not only a production goal but also a means of production. An important difference between artefacts and animals and plants is that until now we have not designed the products in farming ourselves through a blueprint on the drawing board, and they function relatively autonomously as means of production. In farming, the products produce themselves. They have, however, been transformed from natural organisms into domesticated organisms. The farmer is the one who takes care of living things at the farm, also the one who always, with the help of technology, makes a selection from everything that lives. This turns the farmer, also in his or her modern role as manager, from someone who reproduces life to someone who produces life. In farming, people only provide the preconditions by hard work, often aided by machines. Because good care requires the efforts of all those involved, it is important to take good care of all people working in agricultural systems. The COVID-19 pandemic clearly shows that some of these people, the migrant workers, are treated in a bad way.

Many thousands of migrant workers were shown to be living in horrendous conditions on European farms. These farms provide large amounts of fruit and vegetables for the European market. Also many workers in slaughterhouses all over Europe have been contaminated by the virus. At work it is impossible for them to keep the appropriate distance. For how long can we keep turning a blind eye to the way in which the people providing our food are treated? We have a moral obligation to ensure we don't purchase from these supply chains.

Due to lack of labor the harvests of European countries are at risk. Many East European migrant workers cannot travel due to COVID-19. People in West European countries cannot be motivated to replace the immigrant workers. They don't show up in the numbers needed because it involves back breaking work for minimum wages. In my view the solution is moral leadership in our governments and our food and farming industries. Most importantly we need a consumer's revolution, where we all realize that cheap food comes as a price which we simply can't afford to pay.

What are consumers and citizens concerned about? Since social values are combinations of rational arguments and emotions, taking social concerns about farming seriously requires more than just a rational answer. It is about developing an ethic that includes people's concerns about farming. In summary, the most important social values in farming are food security, public health, food quality, animal welfare, and sustainability. These values are not under discussion in the societal debate about farming. The debate is about the demarcation of those values in relation to each other and the further interpretation of these values. So the concerns are not about the behavior of individual farmers. It is about the way in which values, which can count on broad political support, are translated into farming. The most important concern is about public health. Q fever and bird flu cause concern about public health among citizens.

The Western world's health and well-being has become fragile due to diet. For example, data indicate that around 75 percent of patients suffering from COVID-19 and admitted to Intensive Care Units were either overweight or obese. Patients with type 2 diabetes and metabolic syndrome might have to up 10 times greater risk of death when they contract COVID-19. The impact of an unhealthy diet will have cost our countries dearly. South Korea has fared rather well against the pandemic in a number of reports. This country has one of the lowest rates of obesity in the world. For me it is clear that massive interventions are needed by governments to prevent the massive production of hyper processed junk food that feeds so many and is, in effect, killing them.

I come to a conclusion. This paper about the consequences for agricultural systems of the COVID-19 outbreak and the policy decisions taken, not only shows a vital and unique European agricultural production system, it also shows a number of ethical problems. It means that our agricultural systems are also sick: they contain moral weak spots.

In farming there is no distinction between production process and product. In contrast to practices in which people or machines make the products, agricultural products produce themselves. This very quickly leads to overproduction and destruction of valuable agricultural products. Although there is a lot of hunger in many parts of the world, there are no mechanisms in place to provide these people with this food left over.

We cannot immediately abandon irresponsible agricultural processes and products in the way we can abandon irresponsible technological processes and products. The ethically unique status of farming also means that the mainstream ethical approach to farming cannot be simply applied to the agricultural and food context. It requires strengthening the ethical agenda in the domain of agriculture and rethinking the morality of our agricultural systems.

THE AGRICULTURAL AND FOOD ETHICS
ASSOCIATION OF TURKEY (TARGET)

VIRTUAL CONFERENCES

in the days of corona

**Is the Problem Merely
“Rural”?**

ERDEM AK

Member of the Board of Directors of
the Agricultural and Food Ethics
Association (TARGET)

TARGET online youtu.be/WFdjmXFNz_o

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

This virtual conference series
was supported by
the Friedrich-Ebert-Stiftung

targetder.org

[tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi)

[targetder](https://www.instagram.com/targetder)

[VeEtigi](https://twitter.com/VeEtigi)

Erdem Ak, was born in 1973 in Balıkesir. He completed his primary education in the same city. He graduated from Kuleli Military High School. He left the Military Academy. He was graduated from Dokuz Eylül University Faculty of Economics and Administrative Sciences. He studied at the Entrepreneurship Master Program at Dokuz Eylül University Institute of Social Sciences. He is actually a life-long student.

He worked for different companies in the private sector. Agricultural economy, rural development and entrepreneurship are his main topics of study.

He is doing publishing and consultancy works especially for the agricultural sector. He publishes the only agriculture and food newspaper of Turkey- namely Hasat Türk.

He has published many articles on agricultural economics and rural development, and made presentations at panels and conferences.

In the recent years, he has been working as a partner, member and director in a number of non-governmental organizations (NGOs), especially cooperatives and associations.

He is married and has a son. He has good command of English.

IS THE PROBLEM MERELY “RURAL”?

Erdem AK*

Agriculture and food sector is a focus of interest for everyone. Surprisingly though, the structural problems in the field of agriculture (food), which constitutes a matter of future/life, are mostly overlooked or no effort is put to recommend relevant solutions. As a traditional power of agricultural production, Turkey has experienced a serious breakaway from agriculture and production during the recent years.

Our country is going through all the troubles a developing country would go through and it cannot use the capacity and potential it holds with regards to agriculture at a sufficient level. The issue of agriculture, which should be a concern for the entire society, is mostly left to its own devices and, consequently, it is reduced to be a problem merely of people who are engaged in agriculture and of rural. In fact, agriculture is of high strategic importance and the Covid-19 pandemic has reminded us the meaning and importance of it. So, are the problems of agriculture/rural being brought up for discussion now or are the recommended solutions being taken into consideration by the authorities after all?

The Present Situation and Importance of Agriculture

I always think that we are the members of a “forlorn society”. Actually, this is true for most parts of the world. If it were not, would more than 800 million people suffer from severe hunger in a world that has the potential and know-how to feed twice more people than its population of 7 billion? When we add 2 billion people who are on the edge of falling victim to hunger on top of that, we get almost 3 billion “forlorn” people. Despite other forms of deprivation and poverty, how can we explain the failure in accessing food – which is the most fundamental right?

According to the Article 25, Clause 1 of the Universal Declaration of Human Rights, which was adopted by the United Nations General Assembly on 10 December 1948, “Everyone has the right to a standard of living adequate for the health and well-being of himself and of his family, including food, clothing, housing and medical care and necessary social services, and the right to security in the event of unemployment, sickness, disability, widowhood, old age or other lack of livelihood in circumstances beyond his control.” (1) What is the reality and rationale of this statement?

Agriculture provides products and raw materials to other important sectors such as food and clothing. On the other hand, agriculture, the oldest production area in the world, has lost much reputation in recent years. As a result of the intensive use of scientific knowledge and technology, production models and structure of operation and capital in agriculture started to change rapidly. While on the one hand the production diversity,

*Member of the Agricultural and Food Ethics Association (TARGET); Turkey, Publisher of HasatTürk Newspaper; erdem.ak1@hotmail.com

product mobility and overall efficiency have improved in agriculture; social, economic, ecological and ethical problems have increased on the other.

Rural Development

It is essential to consider rural development as a prerequisite of leading a civilized and dignified life. Rural development, by the simplest definition, refers to “the actions taken for the sake of the economic, cultural and social development of the people living in rural areas”. This means the concept of rural development encompasses cultural and social issues as well as economic ones. Yet, it is an undeniable fact that the cultural and social framework is mostly shaped by economic issues and conditions. For example, a low-income person/family has to meet their need for food and shelter in the first place. She/he will spend on other needs in proportion to her/his remaining money, which usually does not have much left. Being one of the poorest segments of our society, rural people are bound to increase their income in order to be able to spend money for social and cultural expenses.

The Present Situation and Importance of Agriculture in Turkey

The first population census of the young Turkish Republic was taken on 28 October 1927. According to the census, the population count of the Republic of Turkey was 13.648.270. The census showed that 20% of the population lived in urban areas while 80% inhabited rural regions (2). By the end of 2018, the population of our country surpassed 82 million, with more than 90% of it living in urban areas (3). When an approximate number of 4 million immigrants and refugees living in our country and nearly 40 million tourists (4) is added on top of that formal count of population, there is a Turkish agricultural sector that provides food for so many people and millions of other living creatures domestically. Apart from that, the Turkish agricultural sector is also a sector that exports products to other countries and provides raw materials to the industry. In other words, the agricultural sector is vital in terms of employment, raw material production, importation, exportation and food security.

Those who are over 40 would remember the phrase frequently articulated especially in schools: “Turkey is one of the seven countries that are self-sufficient.” This phrase has always been told to emphasize the power of our country in agricultural production. Today, our country ranks between 7th and 10th among all the countries in the world in terms of agricultural production power, according to different ranking systems (5).

It can be said that Turkey is a traditional agricultural country. Among the most concrete indicators of this situation are the topics discussed in the 1st Izmir Economy Congress held on 17 February 1923 before the proclamation of the Republic and the profile of its participants. The Congress involved farmers as well and their problems were addressed. After the Congress, which can be regarded as the first important study of planned development, many policies and projects have been developed and implemented for rural development. The young Turkish Republic experienced a rapid development thanks to the steps taken in the areas of government support, education, infrastructure, finance, industry etc. For example, abolition of the “Ashar tax”^{**} was a big step within the scope of governmental support. During this period, our agricultural production increased and made significant contributions to other sectors.

^{**} t.n. a traditional title taken from agricultural production in the Ottoman Empire.

Agriculture has always been on the agenda of Turkey as an important component of planned development. However, especially during the recent years, agricultural sector has been underrated. While the share of agricultural sector in the Gross National Product (GNP) was over 40% during the first years of the Republic (for example, it was 44,7% in 1925), it decreased to 5,9% in 2019 (6). It is possible to assume that 80% of the rural population was employed in agricultural sector in 1927. Today, the employment rate of agriculture has fallen below 20%. (7).

Production is meaningful and rational as long as it yields return. In order to ensure sustainable agricultural production, it is essential that the producers earn money from what they do. Producers will keep their lands and continue producing as long as they make money out of it. As long as they earn, the other shareholders in the sector will continue earning. Otherwise, it is hard to talk about the possibility of a balanced, planned and sustainable future for a sector in which the very people who deserve to earn cannot do so. Turkish agricultural sector is now facing such a problem. On the other hand, trying to bridge the agricultural output gap with importation is a method that would just produce band-aid solutions and save the day. This kind of an approach would merely delay and aggravate the problems.

There is plenty of structural problems in the Turkish agriculture. Land division, scale of the enterprises, infrastructure problems, organization of the labor, and average age of the people who are engaged in agriculture are a few of the matters of concern. These problems are brought forward from time to time by various people. Sometimes solutions are offered and relevant policies are implemented. However, we do not have a single structural problem that has been solved fundamentally so far. Partial and temporary solutions may come up with other problems after a while.

Ahmet Atalık, the former Chairman of the Chamber of Agricultural Engineers (Union of Chambers of Turkish Engineers and Architects) made a statement to the press emphasizing: “A farmer in the USA earns 29.000 USD; a farmer in France earns 19.500 USD, a farmer in Germany earns 19.125 USD and a Spanish farmer earns 17.895 USD a year. On the other hand, the annual earning of a Turkish farmer is 3.380 USD.” (8). In order for these figures to mean something, we need to examine the distribution of the national income in different countries: in 2018, per capita income was more than 59.000 USD in the USA and 44.000 USD in Germany while the per capita income in Turkey was around 10.000 USD. When the calculations are based on the principle of fair distribution of income, things become much more complicated. The farmers all around the world earn as much as half of the national income per capita calculated for their country. In Turkey, however, things are different; a Turkish farmer barely earns one third of the declared national income per capita. Therefore, Turkish farmers are not able to earn enough income. Based on this, it is obvious that being an “agricultural production power” is not very meaningful on its own.

Another hot topic in agricultural sector is the increase in input costs. The costs of major inputs like fertilizer, pesticide, fuel, feed, equipment etc. are on a steady rise. Price increases in inputs are mostly explained by the dependence on foreign currency. Factories that produce agricultural inputs like fertilizer, feed etc. are seemingly domestic producers. However, even the raw materials used by these factories are imported; meaning that this type of domestic production is also dependent on importation. So, in a country with a fragile economy like ours, fluctuations in the exchange rates push up the input costs, which

is a persistent problem we face. Due to the nature of economy, foreign/domestic companies that produce agricultural inputs would not want to make a loss and consequently use this increase in costs as a way of earning profit. From the viewpoint of those companies, all seems fair. However, the price here is paid by the producer at first and by the consumer afterwards.

Turkish farmers not having a say in or the power to negotiate over the input costs, the only way for them to make money is to sell their products at prices that would surpass the total amount of costs. Is it possible? Theoretically, yes; but practically, no! We can comprehend this impossibility in statements, researches and reports. Besides, in the agricultural and food market which is highly organized in our era, the bargaining power of the small producers is quite limited. Turkish farmers has failed to adequately organized through cooperatives or unions and they have absolute dependence on others not only for purchasing agricultural inputs but also for selling their products. At the end of the day, the problem of not being able to earn money draws the producers away from the production itself.

Mostly unorganized, Turkish farmers do not have the power to determine the price of the goods they produce. A person who cannot afford to produce a product would not keep on producing that. Instead, they would want to produce something else or choose another profession. The farmers will try other products instead of the product that they cannot make a profit. Agricultural production is closely associated with the nature. The conditions in that region, to a large extent, determine the production pattern and quantity. The interventions and methods apart from that are mostly linked to monetary power. Producers who have enough money can spend as much as they want to produce. In contrast, many farmers who already live on scarcity are not able to spend much money for production.

During recent years, producers have resorted to abandoning production as a solution to their problems. The most solid proof of that is the decline in the ratio of the people living in rural areas (down to 8%) and the rate of agricultural employment dropping below 20%. In addition, the mean age of agricultural producers has increased up to 52. This shift indicates the fact that “the younger generation” is not much interested in agricultural production and they tend to migrate to the cities.

Today, the escape from the agriculture, and hence from the rural, brings along other problems than the abandonment of production and food security. The perceptual charm and possibilities of the city, especially the economic ones, continue to bleed the countryside. Besides, waves of rural-urban migration aggravate the problems of the cities as they are mostly unplanned. This reality should also be taken into consideration while discussing the issues of agriculture as it will bring along additional problems of migration, employment, production, food security, education, safety, sheltering etc.

COVID-19 Pandemic

Humanity has been struggling with a new pandemic in the past couple of months. People in a number of countries are trying to live under the extraordinary rules and conditions brought about by the COVID-19 pandemic. We have “new normals” in our lives as some pertinently articulate. From now on, we will be talking about the place and value the new normals will hold in the future instead of the normalization of our lives. In other words, even if we are aware of this or not, “a new age” has begun.

What does this new age mean and necessitate? We need to start to answer with the words of Mevlana:

“All gone,

with the day

Whatever related to yesterday

Now Dear, new things

it is time to say...”

Humanity has achieved unprecedented scientific and technological advancements in the last century. There is no single sphere that has not been shaped by the effects of the improvements in science and technology. The loss and damages brought along by the gains and achievements of this period have been ignored to a large extent and told out weakly. The “climate crisis” that deepens day by day due to the destruction of nature and consumption frenzy of modern times, is still threatening the world. People who are studying this issue list the things to be done and emphasize that we have limited time to eliminate this threat. It is worth repeating here that FAO’s take on the danger we face on the occasion of World Soil Day in 2015: in 2050, the area of arable land is expected to decrease to one fourth of that in 1960. The world population which was 4,5 billion in 1960 is expected to increase up to 9 billion in 2050 (9). On a rough estimate, humanity will need 8 times more food production in 2050.

The importance of agriculture and food has been clearly seen during the pandemic and people began to spend less money on other things than food. What has been continuously told by few conscious and responsible people for years has become evident in this new age: agriculture and food are irreplaceable and indispensable. It is now a must to take steps for the future by analyzing this opportunity correctly; there will be life as long as there is agriculture and food.

Agriculture and Forestry Council

With the pressure of the problems in agriculture and that of the public, the 3rd Agriculture and Forest Council was held in November 2019. More than 500 people from the sector completed their studies in 21 commissions and set approximately 350 goals. Commissions also determined strategies for these goals and in a sense recorded what has to be done. Some of the concepts that were strongly emphasized in the commissions were organization (especially cooperatives), supports, marketing, productivity, sustainable production and food security. An up-to-date and whole picture of the agricultural sector was taken in the Council. The Final Declaration of the Council that comprised of 60 items was shared with the public (10).

The fact is that the decisions made in previous Councils are hardly put into practice. So, it is still a matter of serious curiosity which decisions of the 3rd Council will be handled and put into practice. In addition, the Ministry of Agriculture and Forestry specified 38 action plans within the framework of the Agriculture and Forestry Council. Sixteen of them will be put into practice in 2020, while 8 actions in 2021, 11 actions in 2022 and the remaining 3 actions in 2023 will be actualized. The Council grouped the actions under 8 main themes:

- * Agricultural Production and Supply Security,
- * Food Security,
- * Rural Development and Marketing,
- * Fisheries and Aquaculture,
- * Soil and Water Resources,
- * Biodiversity, Climate Change,
- * Forestry and
- * Institutional Capacity (11).

Five Major Issues

Based on the issues summarized so far, it is possible to group the major issues of Turkish agriculture that needs to be addressed under 5 headings (12):

1. Political Issues: In developed countries, a strategic sector such as agriculture is by no means left to itself. In our country, agriculture is losing respectability day by day and policymakers do not duly perform their duties. Governmental support, education, development of organizational capacity, sufficient production of basic (strategic-specific) products and macro-planning, infrastructure investments are among the issues that should be addressed primarily. It is also of vital importance that the agricultural state-owned enterprises (SOEs) are brought up for discussion again.

2. Economic/Financial Issues: As the agricultural enterprises in Turkey are mostly small-sized, there is a general problem of capital. Today, there is almost no business or family that is not in debt. To cap it all, the input costs are high and businesses cannot make enough profit out of their products. As a result of this, businesses are constantly struggling with economic problems. So, there is an urgent need for novel economic approaches to keep the businesses/ families engaged in the production process.

3. Organizational Issues: Despite the high number and diversity of the organizations, our agricultural sector is actually disorganized. Existing organizations are somehow in competition with each other. This situation causes Turkish farmers to be at a weak point in obtaining agricultural inputs and marketing their products. Besides, due to the structure of the system, a family/business has to be a member/shareholder in a number of organizations at the same time. Yet, there should be an umbrella organization for the agricultural sector – something similar to the Turkish Union of Chambers and Commodity Exchanges (TOBB). Relevant branches of production and ranges of products can be represented under this roof in separate units/sections.

4. Operational Structure and Demography: The data show that the plant production in our country is made on divided lands. Similarly, the ratio of breeders/producers who are engaged in cattle breeding with less than 10 cattle is predominantly high. Under these circumstances, it is not quite possible to claim productivity, quality and sustainability. Again, according to the data, the average age of those staying in agriculture has exceeded 52. Trying to produce with sustainability principles under these conditions is getting harder day by day. Then, in order to save small-sized businesses, methods and policies that are known and practiced all around the world should be adopted.

5. Educational, R&D and Technological Issues: Vocational education is of capital importance, especially today. In a world where knowledge and technology are so intense and increasing, it is a must for the future to ensure that Turkish farmers take their rightful level. Each farmer should be equipped with up-to-date and science-based knowledge and applications as well as traditional one. In the present era, technology provides great conveniences and advantages in the field of agriculture as in all other areas. So, it is essential that appropriate, sufficient and correct forms of technology be introduced to the farmers. Similarly, specific attention should be paid to R&D activities to develop innovative practices. Only then will our farmers be able to reach a level where they can compete with the farmers of the world.

In Lieu of Conclusion

Whatever the circumstances are, Turkish farmers keep on working and producing. During the COVID-19 pandemic, production activities continued on sufficient levels although with a few setbacks. This is why our country did not face a crisis in food supply during the pandemic. But we faced a price crisis and it seems like we will continue to do so. The price issue – unfortunately – has become a structural problem for the sector. So much so that, we still pay 2-4 Turkish liras for a kilo of potatoes which is sold for as low as 40-50 kuruş in the farms of Ödemiş, İzmir. The amount the consumer pays is 5-6 times higher than the amount the producer earns and the gap persists.

The share that the producers get from what they produce is still too low. Unless this issue is resolved quickly and urgently, both producers and consumers will continue to lose. Production planning is not realistic and sufficient except for the government support as a supporting instrument. In the end, it will be the producers, society and nature that is going to lose. The water resources in our hand are running out due to the deepening climate crisis, current product patterns and irrigation techniques. While it was possible to extract water from the fertile plains from as high as 5-10 meters until recently, now we are striving to get water from 100-150 meters below the ground. In the near future, we will be trying to extract water from much deeper levels and this will bring other dangers such as salinization.

We are rapidly losing our agricultural lands. Considering the fact that arable lands are the first and foremost components of the process of food production, we should scrupulously protect our lands and make use of them. There is a number of institutions and organizations in the agriculture that are trying to do something on their own. In a developing country like Turkey, it is of vital importance that the resources are used effectively and efficiently.

The current situation is crystal clear. The actions that have been taken for rural development so far have not been sufficient, effective or realistic. Therefore, it is possible to start by really examining and understanding the methods that humanity have tried in other geographies in order to get permanent results from our money, time, energy, resource, effort and hope expenditure. Or, we can begin with studying the first 15 years of the young Turkish Republic seriously and in good faith and try taking lessons from that period. We should realize what a miracle it was to both being able to pay the debts of the past, to make daily expenses and make investments for the future merely by exporting a few traditional agricultural products.

In other words, the problem is long over from being “rural”!

Bibliography

- (1) <http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/insan%20haklari%20evrensel%20beyannemesi.pdf> (Accessed on 30.05.2020)
- (2) <http://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11630/3497/385767%20TEZ.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Accessed on 15.08.2019)
- (3) <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30709> (Accessed on 15.8.2019)
- (4) <https://www.tursab.org.tr/istatistikler/turist-sayisi-ve-turizm-geliri> (Accessed on 15.08.2019)
- (5) <https://setav.org/assets/uploads/2019/04/137R.pdf> (Accessed on 16.8.2019)
- (6) <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Accessed on 19.08.2019)
- (7) <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Accessed on 19.08.2019)
- (8) <http://www.tarimturk.com.tr/haber-turkiye-de-ciftcinin-yillik-kazanci-4926.html> (Accessed on 21.8.2019)
- (9) <http://www.fao.org/3/k-au889o.pdf> (Accessed on 20.8.2019)
- (10) <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/4207/3-Tarim-Orman-Surasi-Sonuc-Bildirgesi> (Accessed on 01.02.2020)
- (11) <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/4348/Tarim-Orman-Surasi-Kararlari-Hayata-Geciyor> (Accessed on 01.02.2020)
- (12) Ak, Erdem; “Beş Temel Konu” (Five Major Issues), Hasat Türk Gazetesi Köşe Yazısı (Hasat Türk Newspaper Article), No:150 Tarih 27.12.2019

THE AGRICULTURAL AND FOOD ETHICS
ASSOCIATION OF TURKEY (TARGET)

VIRTUAL CONFERENCES

in the days of corona

**Food Safety
in Traditional Foods**

ASIST. PROF. DR. MUSTAFA EVREN

Ondokuz Mayıs University
Faculty of Engineering
Department of Food Engineering

TARGET online

youtu.be/raydRVeH-4U

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

This virtual conference series
was supported by
the Friedrich-Ebert-Stiftung

targetder.org

[tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi)

[targetder](https://www.instagram.com/targetder)

[VeEtigi](https://twitter.com/VeEtigi)

Mustafa Evren was born in 1966 in Samsun. Completed primary, secondary and high school education in Samsun. In 1984, started his higher education in the Department of Agricultural Products Technology at Ondokuz Mayıs University (OMU) Faculty of Agriculture. Graduated from this department in 1988. Same year, he started master's degree programme at the Department of Food Science and Technology in OMU Institute of Science. In 1989, started to work as a Research Assistant at the Department of Food Science and Technology, Faculty of Agriculture, Ondokuz Mayıs University. Received his master's degree in 1991. In 1992, started his doctorate education at the same department. Completed doctoral studies in 1997. He was appointed as an Assistant Professor in the Food Engineering Department on November 8, 2001, where he still works at the same faculty position.

He represents assistant professors at the Faculty Board of OMU Faculty of Engineering. During his tenure as a lecturer, served in various administrative positions including Deputy Head of the Department, Head of the Department, Vice Dean of the Faculty, Deputy Director of the Institute of Science, OMU Food Club Academic Consultant. He has many articles published in national and international journals and congresses. Is married and has a child named Barış Emir EVREN.

FOOD SAFETY IN TRADITIONAL FOODS

Mustafa EVREN*

Food Safety and Food Security

Food security is a popular concept in these days during which food poverty is on a steady rise. Food security exists when all people have physical and economic access to sufficient, healthy, safe and nutritious food to meet their dietary needs and food preferences for an active and healthy life (Niyaz and İnan, 2016).

Food safety, on the other hand, involves a process that starts from a farm or a cropland and ends at our tables. This process encompasses a number of stages including healthy raw material procurement, and the production, storage, transportation, distribution and sale of the foods (Anonymous, 2015).

Traditional foods play a significant role in ensuring food security; and food safety enables the presentation of these foods to people in a healthy way. Indeed, the desire of people to access food and ensure self-sufficiency increased the significance of the traditional foods during the pandemic. Food safety is a subject that has an ever-growing importance today (Çetin and Şahin, 2017). Food safety is also considered critical for environmental safety (Kaypak, 2014).

Traditional Foods

Natural and economic conditions, diverseness in customs and traditions play a role in the differentiation of foods that are used in the diets across countries and societies. Traditional foods may show similarities among groups or display distinctive features that diversify them. In recent years, the increasing sensitivity and attention that the customers show towards the production and consumption of food has become a determinant in the demand for any kind of foods and, consequently, food safety has come under the spotlight (Taşdan et al., 2014).

Indigenous food products and indigenous cuisine have an important role in reflecting the culture of the region, development of the region and ensuring sustainability. There are different terms that are interchangeably used in the literature to refer to indigenous products such as “local products”, “regional products” or “traditional products” (Bilgin and Akoğlu, 2018; Fernández-Ferrín et al., 2018). Traditional methods and foods have started to disappear as a result of the production and marketing practices that can give rapid responses to the increasing demand for food (Kuşat, 2012). Together with the globalization process, the world has begun to transform into a monocultural state. During the recent

---

*Asist. Prof.; Department of Food Engineering Faculty of Engineering Ondokuz Mayıs University, Samsun. mustafaevren@hotmail.com

years, one of the most active sectors regarding food consumption has been the sector of local products in the whole world, especially in Europe. These products are cultural products that are traditional for a certain region, and are indigenous to and affected by the agricultural, climatic, economic, and social conditions of that region (Altuntaş and Gülçubuk, 2014; Balogh et al., 2016).

Today, the changes in the life standards of the consumers, the monotonous eating habits, and the search for new tastes stimulated the interest in traditional foods that are accepted as a part of the culture. Traditional foods are of paramount social, cultural and nutritional importance among local communities. Traditional foods, with their production techniques and consumption forms that come down from the past to the present, may lose quality and be forgotten in time. It is essential that the traditional foods reach customers without quality loss and that these foods be safe. The fact that the production is limited to the regions and scarce, and is limited to special days in some traditional foods makes them rare and valuable, but it is also seen as a cause of being forgotten. (Bordeleau et al., 2016; Cumhuriyet, 2017).

Most of the foods that are enjoyed and relishingly consumed in certain societies may not be liked in others. Traditional foods are produced with traditional processing methods and their shelf life is shorter than those produced with modern production methods. The reason for this is that they include much less additives and are produced with natural ingredients (Kocatepe and Tırl, 2015).

While people who cannot access traditional foods easily resort to producing and consuming such foods at home, researches show that these products are also bought from supermarkets, open markets or the stores of small businesses or family businesses. As people tend to believe that traditional foods are healthier and more natural, the demand for these foods is on a steady increase. Apart from this, the factors that contribute to the increase in demand for these foods may include price, freshness, date of expiration, nutritional value, curiosity, and quality (Balogh et al., 2016; Duru and Seçer, 2019; Kadanalı and Dağdevir, 2016; Onurlubaş and Taşdan, 2017).

Nutritional Aspect of Traditional Foods

The active participation of women in business life by producing food – especially at home – increases the importance of the role women play in the resolution of nutritional problems (Kocatepe and Tırl, 2015). It is known that most of the traditional foods are functional in essence. With this characteristic, besides being basic nutrients, they may contribute to the general health condition of people by positively affecting the physiological processes in human nutrition (Aslan and Ayaz, 2019; Ferguson et al., 2017).

Societies have reached the present by being fed in accordance with traditional habits for centuries. It may not be possible to call these habits appropriate or suitable as they are the products of extreme inadequacies and constraints. However, it is possible to sort and develop them with the scientific infrastructure of our age. And on the other side of the coin, there are a number of advertisements and remarks that exploit the confidence of the consumers and spread misinformation.

It is now believed that the drift away from the traditional habits of eating is the underlying cause of the diseases like cancer, allergy, obesity and cardiovascular problems (Bozyiğit

and Kılınç, 2019). Similarly, it is a well-known fact that school-age children buy harmful foods of different kind from places like school canteens. One way of raising school-age children into healthy individuals is to get them adopt more traditional habits of eating and the importance of traditional foods in achieving this aim is undeniable (Karakaş and Törnük, 2016).

Traditional Foods and Geographical Indication (GI)

Geographical Indications (GI) provide legal protection for local products. The World Trade Organization defines Geographical Indications as “indications which identify a good as originating in a country, a territory, a region or a locality, where a given quality, reputation or other characteristic of the good is essentially attributable to its geographical origin.” Geographical indications refer to a geographical area, protect collective property rights, they not only increase the added value of a product, but other products that are involved in the production process of the main product as well. As long as the conditions for protection continue to exist, the protection persists (Altuntaş and Gülçubuk, 2014).

Traditional foods may show variances in accordance with the cultural richness of a country. Geographical indications and publicity contribute to the handing down of traditional foods to the next generations. As traditional foods are important tools in rural development, countries have made regulations in this regard (Albayrak and Güneş, 2010). Geographical indications were first mentioned in The Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS) (Koç et al., 2017). Geographical indication system is the most important protective system that ensures sustainability of the traditional foods (Dikici et al., 2013).

Geographical indications create an advantage of increased product prices for the producer due to producing high-quality products. And for the consumers, they serve by protecting them against fake products, ensuring the well-being of the producers, safeguarding the cultural values of the countries and enabling them to be handed down to next generations, protecting the environment, biodiversity, and local values; and supporting the rural development (Arıkan and Taşcıoğlu, 2016; Güler and Saner, 2018; Orman, 2015).

Traditional Foods in Our Country

Traditional foods play an important role in passing down certain values like local identity, cultural heritage, and long-term consumer behaviors to the next generations. They also have a function in the interaction of this heritage with the rest of the world. In many countries, the protection and development of traditional foods are regulated by exclusive policies implemented in relation to quality management and agriculture. Today, the demand for traditional foods is on a steady increase and this demand provides an advantage to the small and medium-size enterprises in the market by giving them the chance to compete with large producers and survive. As Turkey is home to a great range of cultural and ecological diversity, it has a remarkable variety of traditional products. It is a necessity to register these products according to the geographical regions they are indigenous to in order to be able to build trust and achieve branding (Albayrak and Güneş, 2010). The market success of traditional foods depends primarily on the perceptions and characteristics of the consumers (Roselli et al., 2018).

Turkish Food Codex defines traditional foods as “the products that are produced with traditional raw materials or defined by a traditional composition or a traditional production method or the products that are not directly produced by a traditional production method but are clearly distinguishable from the similar products in the same category due to having undergone processes reflecting such production methods” (Anonymous, 2011). Turkey is located on a geographical area that has been home to a number of civilizations and it has a high potential in terms of traditional foods (Albayrak et al., 2017). In order to protect this potential Turkey holds and to attain a place in global markets, these products should be registered and inspected, and sustainability should be ensured with the help of a proper management (Keskin, 2017).

Traditional Foods in terms of Food Safety

Food safety is a current subject of interest in food policies, industry and scientific researches. Food safety focuses on protecting people’s health against food-related diseases and poisoning and it is a highly controversial subject as a global issue. Scientific researches can be considered as significant outcomes regarding food safety (Ayaz and Türkmen, 2019). Ensuring sustainability and increasing diversity in traditional food production plays an important role in achieving food safety and attaining high quality (Demirbaş et al., 2006). For the sake of food safety, various measures should be taken in order to eliminate physical, chemical, and biological risks and hazards in all stages from the production to consumption of the foods (Anonymous, 2015). The traditional understanding of food safety system is considered as food processing activities and the system is based on appropriate technology requirements (GMP), appropriate hygiene requirements (GHP) and end product control. (Demirağ ve Yılmaz, 2009).

Apart from food safety, animal and phytosanitary issues are also very important in order to take necessary precautions before production, during production and afterwards to ensure safe food production and to monitor all stages from farm to table (Anonymous, 2015). Providing a standardized production and obtaining a standard product, producing microbially safe food, obtaining products that are free from physical, chemical and biological pollution, producing a healthy product that is the most important quality expectation in traditional foods, creating customer trust, making it available not only in the national but also in the international market are the reasons for providing food safety in traditional foods. (Anonymous, 2015).

Sensorial, physical, chemical, microbiological and nutritional characteristics of traditional foods are important in terms of quality. The sale of fake and adulterated foods under the name of traditional food deceives consumers and leads to unfair competition and unearned income. Critical problems with traditional foods can be resolved with specification and registration of the features and production methods of traditional foods, implementation of relevant regulations, promotion of sustainable production and improvement of industrial processes (Cumhur, 2017). Traditional foods that are produced from raw meat or raw milk can be considered problematic in terms of food safety. Nevertheless, producing these foods under hygienic conditions can render them safe.

Quality characteristics of traditional foods can be ensured with the methods of registration, control and certification. Besides, traditional foods should have a feature of traceability in order to attain food safety. Like in the case of industrial foods, traceability of traditional

foods also depends on the proper inspection and organization of the production place, and processing, distribution and storing operations (Cebeci, 2014).

In food production, the effects of a number of factors including the quality of the raw material used, personal hygiene, the quality of the water used in cleaning, and the cleanliness of the equipment used in production were mentioned to be taken into consideration. The importance of hygiene and sanitation should be emphasized to ensure prevention of food spoilage and foods become hazardous to health (Ayaz and Türkmen, 2019).

Two of the biggest problems of traditional foods are the food safety risks and the lack of standardization in quality characteristics. Traditional foods are generally accepted as safe and considered being healthy and of high quality. However, it is apparent that some of the traditional foods are far from being safe. Certain traditional foods are known to be microbiologically and toxically unsafe and cause deaths. They may also contain natural toxic substances or allergens which may lead to various symptoms when consumed in excessive amounts or by sensitive people. Besides, the risks and hazards that may arise in the production process of traditional foods are the same as those that may occur in the production process of other foods. Just like other foods, traditional foods may also become unsafe under certain negative conditions and cause harm to people (Cumhur, 2017).

Traditional foods are mostly produced by small or medium-size local enterprises. The production process of such foods is not standardized and mostly does not involve technological methods. The production capacity cannot be enhanced and thus it becomes impossible to achieve high efficiency. It is known that the traditional food producers do not have enough knowledge about the quality and safety standards. They do not have enough capital, either. And the places where the foods are produced are mostly insufficient (Cumhur, 2017). The high number of fake and adulterated traditional foods in the market has led consumers to develop awareness about this issue. On the other hand, it is a well-known fact that the consumers tend to prefer local foods which they believe to be natural and that they give priority to these products while they are purchasing (Çakır, 2019). Both in our country and all around the world, olive oil, dairy products – primarily cheese –, meat products and fruit and vegetables are mostly either prepared without so much as complying with the hygienic rules or fake or adulterated products are sold at high prices as if they were natural, organic or traditional. This situation cause consumers to be deceived economically and their health is also compromised.

Production Techniques Used for Traditional Foods

It is impossible to change the traditional methods that are employed in the production of traditional foods or the ingredients of these foods completely. Even so, technological developments can still be utilized in order to render the products safer and more qualified. For instance, packaging can contribute a lot to a better and long-term preservation of the traditional foods. Regarding packaging, it is of utmost importance to prefer the most suitable packaging material and technique for the food. Together with the technological advancements, scientific researches and up-to-date information, it is possible to make improvements in the sector of traditional foods and to achieve positive outcomes both for the producers and the consumers. These methods and techniques should be applied in a way that would not compromise the traditional characteristics of the traditional foods and they should not make a negative impact on the competition in the market. It goes without

saying that the customer habits and behaviors should also be taken into consideration while practicing these applications (Cumhur, 2017).

Conclusion

In the production of traditional foods, it is essential to protect small and medium-size enterprises and eliminate the food safety risks pertaining to raw materials, production techniques, and processes of storing, transporting, distribution and selling. It is possible to produce healthier and high-quality products for the consumers by making the productions in modern facilities, utilizing relevant safety systems and employing advanced technology and methods – without abandoning traditional production methods – in the process of production of traditional foods. As a result, the competitiveness of safe traditional foods with other foods will increase in the market. However, these measures should not include alterations in the unique properties of the foods. Food safety in traditional foods are as critical as it is in other food products. Despite the industrialized and standardized consumption structure, the increase seen in traditional food consumption due to the factors such as health, environmental impact, cultural and social belonging is expected to continue in the future. For the development of the market, it would also be of great help to determine the perception of consumers regarding traditional foods and the factors that determine the consumption of these foods.

Bibliography

- Albayrak, M. and Güneş, E. (2010). Traditional foods: Interaction between local and global foods in Turkey. *African Journal of Business Management*; 4(4): 555-561.
- Albayrak, M., Güneş, E. and Keskin, B. (2017). Geographical Indications and Legislation Developments on Food and Agricultural Products in Turkey. IV. International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series - Russe / Bulgari, April 08-09, 793-799.
- Altuntaş, A. and Gülçubuk, B. (2014). Yerel kalkınmada yaygınlaşan bir araç olarak geleneksel gıdalar ve geleneksel gıda mevzuatının yaygınlaştırılabilirliği. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*; 31 (3): 73-81.
- Anonymous (2011). Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği. Resmi Gazete Sayı:28157 (3. Mükerrer). Yayın Tarihi: 29 Aralık 2011.
- Anonymous (2015). Gıda Güvenliği Açısından Geleneksel Gıdalarda Fiziksel, Kimyasal ve Biyolojik Riskler.(<https://slideplayer.biz.tr/slide/10569148/> 21.06.2020).
- Arıkan, M. and Taşcıoğlu, Y. (2016). Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Coğrafi İşaretli Ürünlerin Gelişimi ve Yasal Yapılanmanın İncelenmesi. 12. Tarım Ekonomisi Kongresi, 25-27 Mayıs, 571-580.
- Aslan, R. and Ayaz, K. (2019). Fonksiyonel gıda: Besinler ilacımız olabilir mi? Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi; 7(77): 45-49.
- Ayaz, N. and Türkmen, B.M. (2019). Yöresel yiyeceklere yönelik gıda güvenliği algısı: Mersin Tantanisi örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*; 3(3): 199-219.
- Balogh, P., Békési, D., Gorton, M., Popp, J. and Lengyel, P. (2016). Consumer willingness to pay for traditional food products. *Food Policy*; 61:176–184. <http://dx.doi.org/10.1016/j.foodpol.2016.03.005>.
- Bilgin, S. and Akoğlu, A. (2018). Yerel Gıda Ürünlerinin Sürdürülebilirlik Açısından Önemi. International Conference on Food, Nutrition and Dietetics, Gastronomy Research. 28-30 Kasım, Alanya, Türkiye, 326-331.

- Bordeleau, S., Asselin, H., Mazerolle, M.J. and Imbeau, L. (2016). "Is it still safe to eat traditional food?" Addressing traditional food safety concerns in Aboriginal Communities. *Sci. Total Environ.*; 565: 529–538.
- Bozyiğit, S. and Kılınç, G. (2019). Tüketicilerin sağlıklı gıda alguları ve tüketim davranışları: Keşifsel bir çalışma. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*; 45: 221-229.
- Cebeci, Z. (2014). Geleneksel Gıdalar İçin Bilişim Teknolojilerine Dayalı İzlenebilirlik Sistemleri. 4. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu, Nisan, Adana. *Bildiriler Kitabı*, 29-34.
- Cumhur, Ö. (2017). Geleneksel Gıdaların Endüstriyel Üretime Aktarılması. 1.Uluslararası Turizmin Geleceği Kongresi: İnovasyon, Girişimcilik ve Sürdürülebilirlik (Futorism 2017), 28-30 Eylül, 2017, Mersin, Türkiye, *Bildiriler Kitabı*, s. 396- 401.
- Çakır, M. (2019). Yöresel ürünlerde satın almayı etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik bir uygulama çalışması: Siirt İli örneği. *KAÜİİBFD*;10 (20): 966-986.
- Çetin, S. A. and Şahin, B. (2017). Gıda güvenliğinde risk faktörleri ve hijyenin önemi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*; 5(Special issue 2): 310-321.
- Demirağ, K. and Yılmaz H. (2009). Gıda Güvenliği, Sürdürülebilirliği ve Yerel Yönetimler. *TMMOB İzmir Kent Sempozyumu*, İzmir, 647-656.
- Demirbaş, N., Oktay, D. and Tosun, D. (2006). AB sürecindeki Türkiye’de gıda güvenliği açısından geleneksel gıdaların üretim ve pazarlaması. *HR.Ü.Z.F. Dergisi*; 10: 47-55.
- Dikici, A., Koluman, A. and Aktaş, R.K. (2013). Gıdaların Coğrafi İşaretlenmesi. *İstanbul Üniv. Vet. Fak. Derg.*; 39 (1): 136-138.
- Duru, S. and Seçer, A. (2019). Geleneksel gıda ürünlerini satın alma davranışları ve tutumları: Mersin İli örneği. *Atatürk Üniv. Ziraat Fak. Derg.*; 50 (1): 1-10.
- Güler, D. and Saner, G. (2018). Türkiye’de hayvansal gıdaların coğrafi işaret korumalarının Avrupa Birliği çerçevesinde değerlendirilmesi. *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*; 11(1): 50-55.
- Ferguson, M., Brown, C., Geoga, C., Miles, E., Wilson, A. and Brimblecombe, J. (2017). Traditional food availability and consumption in remote Aboriginal Communities in the Northern Territory, Australia. *Australian and New Zealand Journal of Public Health*; 41(3): 294-298.
- Fernández-Ferrín, P., Calvo-Turrientes, A., Bande, B., Artaraz-Miñón, M. and Galán-Ladero, M.M. (2018). The valuation and purchase of food products that combine local, regional and traditional features: The influence of consumer ethnocentrism. *Food Qual. Prefer.*; 64: 138–147. <https://doi.org/10.1016/j.foodqual.2017.09.015>.
- Kadanalı, E. and Dağdemir, V. (2016). Tüketicilerin yöresel gıda ürünleri satın alma istekliliği. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*; 33 (1): 9-16.
- Karakaş, H. and Törnük, F. (2016). Geleneksel gıdaların okul çağı çocuklarının beslenmesindeki rolü üzerine bir araştırma. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi (CFD)*; 37(3): 292-302.
- Kaypak, Ş. (2014). Çevresel Güvenlikte Yeni Bir Boyut; Gıda Güvenliği. 2. Uluslararası Davraz Kongresi *Bildiriler Kitabı*, Küresel Sorunlar ve Çözüm Arayışları 29-31.
- Keskin, G. (2017). Türkiye’de tarımsal potansiyelin gizli gücü: Coğrafi İşaretler ve Geleneksel Ürün Adları. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*; 1(1): 115-128.
- Kocatepe, D. and Tırıl, A. (2015). Sağlıklı beslenme ve geleneksel gıdalar. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*; 3(1): 55-63.
- Koç, E., Yolcu Ömeroğlu, P. and Çopur, Ö.U. (2017). Coğrafi İşaret tescilli gıdaların Türkiye ve Dünya’daki durumu. *Akademia Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*; ICAE - IWCB 2017 Özel Sayı: 190-198.

- Kuşat, N. (2012). Bölgesel kalkınmada geleneksel gıda ürünlerinin rolü ve geleneksel gıdalarda inovasyon belirleyicileri üzerine bir çalışma: Afyon örneği. *Yönetim ve Ekonomi (Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi)*; 19(2): 261-275.
- Niyaz, Ö.C. and İnan, İ.H. (2016). Türkiye’de gıda güvencesinin mevcut durumunun değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*; 13(2): 1-7.
- Onurlubaş, E. and Taşdan, K. (2017). Geleneksel ürün tüketimini etkileyen faktörler üzerine bir araştırma. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*; 17 (17): 115-132.
- Orman, Y. (2015). Türkiye’de Coğrafi İşaretli ürünler. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*; 01(01): 76-85.
- Roselli, L., Cicia, G., Cavallo, C., Del Giudice, T., Carlucci, D., Clodoveo, M. L. and De Gennaro, B. C. (2018). Consumers’ willingness to buy innovative traditional food products: The case of extra-virgin olive oil extracted by ultrasound. *Food Research International*; 108: 482-490.
- Taşdan, K., Albayrak, M., Güner, B., Özer, O., Albayrak, K. and Güldal, H.T. (2014). Geleneksel Gıdalarda Tüketicilerin Gıda Güvenliği Algısı: Ankara İli Örneği. In: 2. Uluslararası Davraz Kongresi, 29-31 Mayıs, Isparta, Türkiye, *Bildiriler Kitabı*, 363-386.

THE AGRICULTURAL AND FOOD ETHICS
ASSOCIATION OF TURKEY (TARGET)

VIRTUAL CONFERENCES

in the days of corona

***Metabolism of Global Cities:
London, Manchester, Chicago***

PROF. DR. HARRIET FRIEDMANN

Professor Emerita of Sociology
University of Toronto

TARGET online

youtu.be/b2eurAGhpyY

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

This virtual conference series
was supported by
the Friedrich-Ebert-Stiftung

targetder.org

[tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi)

[targetder](https://www.instagram.com/targetder)

[VeEtigi](https://twitter.com/VeEtigi)

Dr. **Harriet Friedmann** is Professor Emerita of Sociology at the University of Toronto, and taught food systems also in International Relations, Geography, and Planning. She was co-developer of the influential historical perspective called *food regimes*. Her present research explores intersections of global political economy with ecology and social movements, especially how collaborative ways of knowing and of working together can lead to just and sustainable transitions. She received the Lifetime Achievement Award of the Canadian Association of Food Studies, and has been visiting fellow at research institutions in North America, Europe, and Latin America.

METABOLISM OF GLOBAL CITIES: LONDON, MANCHESTER, CHICAGO

Harriet FRIEDMANN*

Hello, I am delighted to be able to give a small version of a paper I wrote called 'The Metabolism of Global Cities: London, Manchester, Chicago', which appears in The SAGE Handbook of Nature, 2018, edited by Terry Marsden.

The metabolism of cities is at the heart of urban natures. History of cities seen through the metaphor of metabolism -- the conversion of energy from outside an organism into its life-sustaining processes -- reveals the multiple intertwined legacies inherited by human settlements and the biocultural landscapes on which they depend. That is a mouthful, I hope to unpack a little bit.

These cities are best understood not as amorphously "global", but as concretely *translocal*. That is, each emergent global city successively shaped and reshaped by distant (as well as nearby) *biocultural landscapes*. Always, the dominant thrust was to simplify cultures and landscapes, both breaking the deep ties to surrounding fertile farmlands and waterways --- the reason for choosing sites for pre-colonial cities --- and creating monocultures in colonized places. They thus displaced the complex landscapes and diverse cultures both of the landscapes surrounding those cities, and of the landscapes of colonized places.

In each historical period since 1500, emerging cities have sent *rhizomes*, those underground rootlike structures that produce new plants directly from the old ones.

Emerging cities have sent *rhizomes* along specific, sometimes very long trajectories to find food for urban monocultures of humans, - that is Alfred Crosby's phrase for cities - urban monocultures of humans and their unique activities. The rhizomes of course include raw materials to feed not only human bodies, but also human industries.

As a result, every place on earth can be understood as sediments of rhizomal connections from successive periods. That is, horizontal connections formed in each period, and each place create over time vertical connections that reach through those layers of history. Each place experienced change in each period in a particular way, and the layers created in successive periods create the specific qualities of societies and landscapes in that place. Changes included being marginalized, being made central, being simplified and occasionally even being made more complex.

These sediments shape both emerging cities *and* the commodity frontiers that emerged in tandem to supply materials and energy for those cities. Commodity frontiers in turn reshaped the lifeways of humans and their co-domestic species of plants and animals, and

*Professor Emerita of Sociology; University of Toronto; Canada. harriet.friedmann@utoronto.ca

of course, the wild places that were pushed back and transformed to supply materials to global cities. Much of this has been studied as “commodity chains” or “value chains.”

Here I balance the focus on colonies with the cities they served -- how those cities were formed by what we might call multiple intersecting value chains, which of course changed over time. Cities and their commodity frontiers were (and are) intertwined, and each period since 1500 reflects a new stage and a new pattern, sometimes marginalizing cities and frontiers from the prior period, sometimes bringing marginal cities and frontiers into new relations defining the next period.

Cities arose in a specific sequence since 1500. (Rome pioneered such changes earlier, and there is much more to say about colonial cities but I will not in this little talk. I am happy to answer questions if you send me an e-mail.)

Slavery and sugar were keys to the metabolism of the first global city, *Imperial London*. At the same time as transforming biocultural landscapes in Africa and the Americas.

London in the 17th and 18th century grew up as a global city based on an administrative, ecclesiastical, royal center that was already centuries old. But it grew enormously in the 17th and 18th centuries. It grew without industry. There were not factories, there was not wage labor in the sense we came to know it in the next phase which I will talk about soon. There were, as Raymond Williams describes, completely new jobs related to trade and finance, and at the same time every kind of social disorganization--- prostitution, alcohol and other drugs, either produced locally for new urban consumers or like opium, imported. Those were some of the early commodity chains, opium, but also locally gin that was manufactured to make profits from surplus grain in England. Accompanying them were gin parlours.

Many new jobs had names invented for the first time because the activities had not existed in that form before. These, had to do with trade and finance because London was becoming the center of an empire. It grew up in that trade and finance, and both trade and finance created slave and sugar frontiers in Africa and the Caribbean. These were the dynamic movers of the economy at that point. They transformed those frontiers from complex landscapes and cultures to simplified ones. Imagine the strong young men and women enslaved and removed from West African societies, and the introduction of maize as part of the reconstruction of societies and landscapes by those who remained.

Before I get to that, let me just say that diets in London, as Sydney Mintz has emphasized, shifted dramatically partly because of the poverty and disconnection of rural migrants from the areas of their longstanding cultures, including their foodways. The places they left by choice or force were simplified mainly for wheat or sheep in different regions of England or Ireland (the first English colony). In London, they lacked access to food or to the ability to grow food. They ate much more sugar, which had previously been an elite condiment. Even though it was not a large proportion of caloric intake, it nonetheless planted the seeds for the industrial food system that would be centered very, very much later, centuries later, as Mintz points out, on sugar and fat. It set the urban population on a new path, which has been called the “neoliberal” diet by Otero and the “industrial” diet by Winson. It led to what we might in also think of as the urban proletarian diet --- or proto-proletarian since the population of London was not for the most part yet organized into wage labor.

In Africa, the slave trade robbed many parts of West Africa of its young people. It replaced many traditional food staples and crops, such as millet and sorghum, with simplified agronomies based on a new food staple, maize. It simplified the agronomies of those places and changed their diets, so that people adapted, as in London by changing cuisines. Even more dramatically, it destroyed complex landscapes and cultures of the Caribbean, where most indigenous peoples were thought to have died or been absorbed into the waves of settler populations, including first enslaved Africans and later indentured labourers from Asia. Although some indigenous Caribbean peoples are reasserting their identities, they now do so in contexts utterly transformed. Before simplified sugar monocultures, the islands of the Caribbean and the northern parts of the South American continent were complex wooded landscapes surrounded by sea. The forested landscapes were cleared to produce one crop --- sugar.

This new system of production was based on three imported elements. New owners who appropriated the land (today we would say “grabbed” the land) the land were from England, or in some cases from Spain, Portugal, France or Holland. (I am sticking to the English Empire here.) Workers came from Africa, enslaved of course, and later Asia, indentured, when slavery was abolished. Finally, sugar was a plant introduced from Asia after having made a journey of transplantation for several centuries via the Middle East and Portuguese Atlantic Islands.

It is important to note that sugar plantations used an industrial organization based on enslaved labour in both fields and refineries, long before it was introduced as “free labour” in England. We tend to think of industrial organization as being based on free labour but it actually was experimented with on a large scale in the slave-based sugar systems in the Caribbean. Cuba was the most “advanced” in this regard, if we consider industry and monoculture to be an advance over small, mixed farming and fishing.

English workers of the time perhaps understood this when they called themselves “wage slaves.” The organized working class by the late 18th, and even more early 19th century, was very involved in the abolition movement as they struggled for their own rights.

A key change for capital was in finance. Private investors in sugar, enslaved humans, and ships and docks and all the rest of the emerging imperial economy, created joint-stock companies. The City of London emerged as a site of innovation, instituted by the Bank of England. Together, they underpinned management of the emerging empire by the imperial city of London.

Industrial Manchester was the next type of global city. It was very different from the ancient city of London. Like London, it was an ancient Roman trading town, but unlike London, not a royal administrative centre. What became the giant industrial area of northern England was actually an array of such towns. By growing into an emerging centre of industry, it built on the legacy of imperial London. The port of Liverpool, which grew up in the imperial period through trade in sugar and enslaved people, was nearby, though not yet connected. All of these towns and the port became connected by canals. These canals also connected the new industrial textile towns with the coal mines, the newly dominant source of energy.

Industrial towns which merged into the enlarged city of Manchester, simplified the regional landscapes of Northern England. These had been based on households that mixed farming

and artisanal production, especially of cloth, organized through merchants. Cotton textiles became the basis of the industrial revolution, the technologies of spinning and weaving when factories organized workers into a single work place with a technical division of labour supervised in a hierarchy, a familiar story. Before the history of the “industrial revolution” often fails to emphasize that these households were not simply artisans replaced by manufacturing and wage labour. This part of the story is rarely connected with the other part of the history --- that of villagers pushed off the land by enclosures, which is how we most often think of the creation of the working class or the first step in free labour.

The livelihoods of artisanal cloth producers depended on a mix of farming, herding, and handicrafts. They spun and weaved the flax from their fields and wool from their sheep. A missing piece of the story of how handloom weavers were turned into landless workers was the replacement of these local raw materials by imported cotton, which could not be grown in England. The loss of the ability to mix handicrafts and farming is a story that continues to be repeated over and over again in successive frontiers of cities and of commodities to feed them.

These households were disorganized as the mix of activities which had sustained their livelihoods could no longer function. They were forced to abandon the land and therefore enter into the newly emerging factories based on cotton production. The new industrial technology, the spinning jenny and so on, were for cotton.

In turn, much of the cotton that was supplying the industries of England came from abroad, in landscapes and societies that must be understood as part of the industrial revolution centred in Manchester. Three very specific places were completely transformed by incorporation into the new system. First, American slavery of course had begun in the imperial period but for other commodities and in a relatively limited geography. American slavery was deepened in intensity of exploitation and the slave frontier was expanded to make possible on the one hand the massive production of cotton with slave labour and on the other, the factories of Manchester and its surrounding areas.

The slave frontier was extended into new landscapes after 1800 to grow cotton to feed mills in Manchester. Slavery deepened in intensity in terms of exploitation of both exploitation of enslaved Africans and genocide of indigenous people. The expulsion of indigenous people became far more rapid, more intense and more violent than it had already been. It is known in the indigenous history of the US as the ‘Trail of Tears’, where people were expelled from the southeast and south of the present United States to the far west -- often to Oklahoma, the last continental state to be incorporated. Many many died along the way and those who survived found themselves in a completely different landscape. It was no longer a biocultural landscape that had evolved over a long time, at least by their societies, but something they had to survive in or recreate.

So all of this was part of the industrial revolution, producing the massive supply of cotton to England. It is said that England supported the South during the American civil war because of its rivalry with the cities of the Northern US and that is true because both depended on the cotton. The US South moved to the centre of the system supplying the raw materials for *industrial Manchester*. The slave plantations of the South had not been central to the emerging US economy.

At the same time, India was brought into the centre of the industrial system by colonial suppression of their own cotton handicrafts and subordination of cotton producers to exports to Manchester. That, of course, was why Mahatma Gandhi attempted to revive these pre-colonial handicrafts that had been suppressed by British imperial policies. Now, instead of the wider phrase “empire,” we can also say specifically by the rhizomes reaching from industrial Manchester to incorporate reorganized, specialized cotton producers into suppliers of raw materials for the industrial revolution.

Colonies in East Africa were also created to supply cotton and to the Manchester mills. Eric Wolf describes this translocal industrial revolution in ‘Europe and the People Without History’, and Sven Beckert in his ‘Empire of Cotton,’ both beautiful books. They detail how cotton formed the basis of empire, the location of industry, and the transformation of distant cotton landscapes in this period. In other words, India was de-industrialized and Manchester area cloth workers turned into proletarians, equally part of the same process we call the industrial revolution.

At the same time, diets of workers in northern England were degraded, just as earlier mass diets in Imperial London. Engels, in ‘The Condition of the Working Class in England’, describes what degraded edibles the poor could get from locally produced farm products, and by now also colonial imports of drugs, sugar, tea, opium to soothe hunger and oppressive labour.

Finally, industrial cities called forth the third type of global city that is *Chicago*. Agro-industrial Chicago was created after 1860 from the transformed indigenous landscapes of the vast expansive prairies to its west. In a way, it is paradoxical because it recreates the locational connection between the city and its hinterland. On the other hand, this was not a hinterland to supply Chicago.

Chicago did not even exist until it began the monocultural reorganization of the prairies, the clearing and simplification of the indigenous landscapes which had been based on a very sophisticated management by indigenous people of the bison and the perennial grasses. The landscape was, in European language, in English, a pasture on a scale that just could not be seen by European eyes. Indigenous peoples of the prairies managed it mainly by fire, to burn back encroaching forests and to support the tens of millions of bison whose grazing and trampling maintained the perennial grasses. Like the Trail of Tears that accompanied the earlier expansion of the cotton plantation frontier, the Plains peoples were brutally and rapidly suppressed. The genocide of indigenous peoples was partly military, but also by the mass slaughter the bison well beyond anything that was used. Bison were killed and left to rot and die in huge numbers, a shocking history whose goal was exactly to undermine the subsistence base of the indigenous population.

William Cronon’s environmental history shows how Chicago was created as part of the transformation of its vast hinterland into monocultures, but unlike the agricultural lands surrounding cities in the past, not to supply the people moving to emerging Chicago, but to supply all the distant industrial cities which had grown up following the model of Manchester as an industrial global city. Paradoxically, as it returned to the territorial base of pre-colonial cities, this time Chicago emerged as an agro-industrial city based on settler displacement of indigenous landscapes. Chicago therefore grew up as a *flow-through system*,

which had to create the technologies and the institutions to manage “rivers of wheat” and “tides of flesh” on a scale that had never existed before.

This flow-through system was to connect emerging farmers of wheat and herders of cattle introduced from Europe, as were the people who settled lands of killed and displaced indigenous people. A new and much simplified triad consisting of European settlers, cattle and wheat was transplanted in place of the more complex triad of indigenous people, bison, and perennial grasses. They created not only a new kind of farming – specialized households dependent on railways and exports --- but also a new kind of city, the agro-industrial city. Chicago emerged to organize the continuous flow of standardized wheat through railways and storage elevators, and of standardized meat through stockyards and early “disassembly” lines of industrial meat factories.

In meat packing industries the carcasses of the cattle moved along conveyor belts overhead and workers stood at their stations. Like the industrial organization of sugar plantations that modelled textile industry for Manchester, these industries anticipated Fordism by many decades. And like the new financial instruments and institutions accompanying the sugar and slave trades, it created new financial institutions, such as commodity futures trading, to manage the connections among evermore geographically disconnected cities and landscapes. The geographically and socially complicated institutions of transportation (railways), markets and finance emerged to reconnect the parts of cultures and landscapes disconnected by monocultures for distant cities.

Cronon calls this “second nature.” The idea is that if we disrupt the connections in nature, including of course humans, we have to create new social ones. That is not necessarily a bad thing unless we forget about it. If it takes over our thought and understanding, we think it is actually “natural,” and it actually undermines the connections in nature. Since we are a part of nature, it undermines our conditions of existence.

There is another dimension to this story of power and accumulation. This is the less visible history of diasporic creativity, which may be the enduring earthly basis of cities and indeed of human society. By recognizing second nature, we can look to this history to recover possibilities otherwise hidden by the emphasis on monocultures and simplification.

It points to recovery of circular economy as several UN reports and much literature on regenerative agriculture puts it. The Ellen MacArthur Foundation is carrying this quite far by linking it to industry and cities. We can reconnect material and energy flows without losing the gifts of modernity, by consciously renewing the ways that we connect to nature and ways aspects of nature connect to each other. The fragility of these long distance, just-in-time supply chains has become particularly evident in the COVID pandemic. Ways of reconnecting, building on emerging local, sustainable ways of producing, distributing, processing, and consuming food, builds on the diasporic creativity. For instance, Judith Carney and Richard Rosomoff describe the agronomies and cuisines created by merging knowledge, plants and animals both transplanted and indigenous, “In the Shadow of Slavery” (the title of their book).

For instance, I will just give one present-day example. In Toronto, as in many places across the world, territorial food systems have been emerging “in the shadow” of the industrial food system. In global cities and monocultural landscapes, small farmers and artisanal food processors have re-emerged, including transplanted as well as indigenous plants and

animals, and connected by new institutions of direct marketing and territorial markets connecting producers and consumers.

These have been struggling to emerge in an institutional context that favors monoculture and long distance trade. The supermarkets have of course intensified this pattern in recent decades. During the COVID pandemic it became clear how fragile national borders were, for instance, how unexpectedly subject to closure is the border between the US and Canada. When long-distance supply chains could be seen as subject to disruption (which in the end they were not), these new institutions had a burst of creativity --- online or “virtual” farmers markets, a delivery business called 100km Foods, delivery of farm produce by restaurants who lost their customers but found a way to support the farmers who supplied them, and in many other ways people deepened the connections to each other built over several decades. The Toronto Food Policy Council played a role in helping these --- and emergency food organizations now pressed by government to meet the expanding needs of hungry people. If it is willing, the City can come out of this pandemic in a better way than it was before, one reconnecting the people and institutions of the food system to the city-food region. One example I really like is ‘La Tablée des Chefs’, beginning in Montreal, and comparable organizations by newly unemployed chefs and newly idled commercial kitchens in hotels and other institutions.

When hotels were closed, when hunger increased, when public venues like stadiums were closed, there were a lot of unemployed chefs, a lot of hungry people, a lot of farmers who were having trouble getting their produce to those places, and to the restaurants and public institutions that had been their main customers. The chefs in Montreal decided to create ‘Cuisine Solidaire’ or solidarity kitchens. They served a million meals distributed through food banks and through a variety of institutions and they did that very quickly, then helped to spread to other cities across Canada. In this and other creative responses to crisis, we now see more visibly than before that there are options to avoid deeper monocultures and long distance supply chains. Yet the lobbies and political institutions locked into them are powerful, and corporate concentration, land grabs, energy for transportation, storage and distribution are a growing danger.

All the vulnerabilities can be suppressed again for a while or we could shift to public support to enable the emergence of a networked system of small and medium enterprises to create materials and energy based in the territories they are used. But not limited to those, and not opposing trade, but centering the food economy and the energy economy, and all the rest of it, in the territories surrounding cities. The history of global cities has resulted in the novel reality that cities are now where most people live.

The territorial path supports knowledge-intensive farming, such as agroecology, and knowledge-intensive cuisines, and all the steps connecting them. Knowledge is key to making the food system territorial and its parts related to place. Relations need not be always personal, but linked through sequences of personal relations in networks. These can even be distant, such as suggested by Fair Trade. This prospect opens to something that breaks with the 500 year pattern of distance, monocultures, and ever more elaborate financial connections between places and settlements. It opens to the conscious evolution of cities as part of nature.

THE AGRICULTURAL AND FOOD ETHICS
ASSOCIATION OF TURKEY (TARGET)

VIRTUAL CONFERENCES

in the days of corona

**COVID-19 and
Food System
Transformation**

PROF. DR. MOLLY D. ANDERSON

Middlebury College William R. Kenan Jr.
Professor of Food Studies & Academic
Director of Food Studies Program
Member of International Panel of Experts
in Sustainable Food System (IPES-Food)

TARGET online

youtu.be/EwxazpzqYkY

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

This virtual conference series
was supported by
the Friedrich-Ebert-Stiftung

targetder.org

[tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi)

[targetder](https://www.instagram.com/targetder)

[VeEtigi](https://twitter.com/VeEtigi)

Molly Anderson is the William R. Kenan, Jr. Professor of Food Studies at Middlebury College in Vermont, where she teaches about hunger and food security, fixing food systems, and sustainability and directs the Food Studies Program. She is especially interested in multi-actor collaborations for transformation to more sustainable food systems, food system resilience, human rights in the food system, and the right to food in the US and other industrialized countries. She is also interested in bridging interests and concerns of academicians and community-based activists, and works with many civil society partners in the US and internationally. She is involved in food system planning and analysis of solutions at different scales, from local to international. She participates in the International Panel of Experts on Sustainable Food Systems (IPES-Food) and served as a Coordinating Lead Author on the International Assessment of Agricultural Knowledge, Science & Technology for Development (IAASTD) and a contributor to the follow-up Transformation of Our Food Systems book, released in 2020. She has worked as a private consultant for domestic and international organizations, with Oxfam America, and at Tufts University, where she was the founding Director of the Agriculture, Food and Environment Graduate Program in the School of Nutrition Science & Policy and directed Tufts Institute of the Environment for two years.

COVID-19 AND FOOD SYSTEM TRANSFORMATION

Molly ANDERSON*

The need for transformation has become ever more critical with the COVID-19 pandemic. I see transformation to greater sustainability as essential for our own health and the health of ecosystems--which are closely related--but we can only accomplish this if we understand and deal with the current forms of power in the food system. By “food system”, I mean all of the activities and actors from agricultural inputs through consumption and waste management. The global food system operates through neoliberal assumptions and values, which tend to obscure how power moves and is maintained in the food system.

I would like to start with the accumulating evidence for why food systems need transformation. The COVID-19 pandemic is one of several zoonotic diseases that “spilled over” from wildlife populations into human populations. Food system practices make that spillover increasingly common, as people clear forests and bring wildlife and human populations into closer proximity.

Next, the food coming from the industrialized food system is literally killing us: in Western societies and wherever they influence what people can purchase and eat, diet-related diseases are among the leading causes of mortality. There are major environmental issues caused by the global food system as well. The 2019 report on Climate Change and Land from the Intergovernmental Panel on Climate Change estimated that the food system accounts for 21-37% of global greenhouse gas emissions, especially methane but other gases as well. Agriculture on average consumes 70% of global freshwater, which is critically scarce in many parts of the world. Agricultural contaminants such as nitrate from fertilizer or animal waste have become the most common pollutants. Biodiversity loss, as documented in the Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services, has reached extreme levels also and agricultural practices are primary culprits. The loss of pollinators is especially worrisome.

The need for transformation is widely accepted now, but there is considerable contention about what kinds of transformation are necessary. Even the World Economic Forum calls for transformation, but the kinds of strategies it points to include more genetic engineering of crops and animals, more use of Big Data, and personalized nutrigenetics. Its version of transformation calls for increased production and productivity, even though adequate amounts of food are already being produced: it simply is not reaching the people who need it. In contrast, I believe that transformation should involve practices that are likely

---

*Prof. Dr.; Middlebury College William R. Kenan Jr. Professor of Food Studies & Academic Director of Food Studies Program; Member of International Panel of Experts in Sustainable Food Systems (IPES-Food); USA. mollya@middlebury.edu

to benefit the small-scale farmers who produce more than half of the world's food yet are also at least half of the chronically hungry people.

Growing numbers of small-scale farmers and the organizations that represent them support agroecology as the best pathway toward more sustainable and equitable food systems. Agroecology is commonly described as a set of practices, a science, and a movement; it is the agricultural system most congruent with food sovereignty, which entails greater control over the food system by producers. An organization with which I work, the International Panel of Experts on Sustainable Food Systems, published a report in 2016 showing the ways that agroecology simultaneously provides diverse diets, productive crops, decent livelihoods for farmers, and environmental benefits. And last year the Committee on World Food Security (CFS) published a report by its High-Level Panel of Experts that showed clearly that agroecology and its associated systems (organic farming, agroecology, permaculture, etc.) is superior in achieving food security and nutrition to industrialized farming and its associated systems such as “climate-smart agriculture”, “sustainable intensification” and “nutrition-sensitive agriculture”. Policy recommendations coming from this report are being negotiated this year at the CFS, and the discussions are revealing sharp lines between strategies for transformation favored by different countries.

One way that I study food system transformation is seeking out the different theories of change among proponents. A theory of change has several essential ingredients, starting with a vision or set of desired outcomes. I use the framework of a sustainable and equitable food system to compare theories of change and assess their ability to meet these goals. A sustainable and equitable food system must be based in healthy food for all as a human right and must create, or at the least fail to endanger, a healthy environment with biodiversity, clean water, zero GHG emissions and soil fertility. It must result in public health, farm community economic vitality, fair wages for farmworkers, decent livelihoods for farmers, and food democracy. Theories of change also describe the preconditions or assumptions that must be met for change to happen, pathways by which change will happen, and indicators demonstrating that the outcomes have been met.

In the following section, I will show some of the leading theories of change that I have observed among food system activists; I call them “notions” because in most cases the proponents have not articulated them fully as theories. The first notion is to move the mainstream incrementally, focusing on the biggest actors and trying to shift them in small ways toward more sustainable practices. The justification behind this notion is that more change will be achieved by the largest food system actors---such as Walmart, Coca-Cola, Unilever--- making small steps than by a large number of small-scale actors making giant steps, such as by adopting agroecology or organic agriculture. For this notion to work, however, we have to assume that the biggest actors have sufficient motivation to make the needed changes, that others will follow suit, and that sustainability is linear with each increment equally meaningful.

The second notion, “vote with your fork” was popularized by the writer Michael Pollan. It is appealing because it is something anyone can do, but ultimately it is not very effective. The assumption is that a lot of people will buy more sustainably produced food, thereby leading to environmental and social benefits and an increase in supply, such that sustainably-produced food will outcompete foods produced by businesses using

industrialized agricultural practices. To show why this notion is ineffective, I will turn to how power is generated and maintained in our neoliberal food system.

Among the main sources of food system power are wealth gained by selling food and agricultural inputs; where and how that wealth is invested; political influence gained by electing certain people who will follow a desired agenda; laws and regulations; influence over public opinion (including whom to elect, what to buy, and what to believe or our cultural narrative about food systems); and the grassroots power of mobilizing the public from below. In the neoliberal food system, companies that follow “business as usual” or industrialized practices dominate, and they invest their wealth into influencing the public and lobbying or directly supporting candidates for political office. The candidates they support fail to enact policy in the public interest, such as genuine tax reform, anti-trust legislation, and other restrictions on business practices such as environmental and labor protections. They seek to influence public opinion through massive investments in advertising, buying media, and trying to convince people that only agribusiness has the ability to ensure food security and nutrition.

My core hypothesis in mapping food system power, and comparing different theories of change, is that neoliberalism cannot be overcome unless all other means of building food system power are engaged. “Voting with your fork” only involves the businesses that produce food in more sustainable ways. While buying more food from these businesses does result in environmental and social benefits, it does nothing to counteract all of the other ways that the industrialized food system is exerting its economic and political power.

The next notion that I have encountered, particularly among academics, is that we need more really good scientific reports. But as the TEEB-Ag project acknowledged, good reports require a community of support, champions and traction. The next notion has gotten more play recently: conversion of large tracts of land to regenerative or organic agriculture. This would have benefits, but whether it would rise to the achievements that its proponents suggest is still dubious. It would require sufficient acreage, labor and farmers willing to make that conversion, and the capacity of permanent sequestration of large amounts of carbon in different kinds of soil. This is still under debate among soil scientists.

The fifth notion is similar to the theory of change that has been best elaborated among academics. It is akin to Schumpeter’s theory of creative destruction, a process of industrial mutation that incessantly revolutionizes the economic structure from within, incessantly destroying the old one, incessantly creating a new one. The idea behind this notion is that people will create an alternative food system (CSAs, farmers’ markets, coops) that will move into the empty space once the industrialized food system collapses, or out-compete that system by scaling up and forming networks. This notion has an underlying assumption also that alternatives can function better than the mainstream at providing not only food, but healthy food for all. To some extent, this has been the COVID-19 story: the “alternative” food system has been more resilient than the industrialized food system and people are joining community-supported agriculture farms and growing their own food much more than before. Whether this will last is still unknown, as is the question of whether these alternative food systems can actually meet a vastly increased demand if the industrialized food system continues to lag behind. To date, customers do not choose alternatives to products from the industrialized food system unless they are cheaper and more convenient.

The next notion is a favorite of philanthropic organizations and some civil-society organizations: to tell more and better stories about the benefits that people experience with changing their food system practices. This strategy may be quite effective in helping to shift the cultural narrative under the right circumstances, such as by questioning the idea that “industrial agriculture can best feed the world”.

The final two notions are related: participating in social movements that relentlessly struggle against injustice and consolidate with other movements until we are so large and powerful that we can demand change; and demanding that our governments recognize that human rights trump corporate privileges. The latter requires electing public officials who are willing and able to pass legislation in the public interest and rolling back legislation that has enabled corporations to amass unprecedented political power. Globally, a number of signs indicate that the combination of social movements, human rights and changing the cultural narrative is a powerful mix of transformers.

All of the theories of change that I have presented have some potential to shift the global food system, but the most effective ones are the last ones presented. This is because those final theories of change affect power dynamics in very fundamental ways by changing what people believe and what they are willing to fight for. So what needs to happen next? First, we must maintain a sense of urgency: climate change is rapidly making our planet uninhabitable and COVID-19 has shown deep inequities and dysfunctions that must be overcome. The industrial food system operating within the neoliberal framework is not resilient and flexible enough to adapt to such massive perturbations. For example, it is completely dependent on fossil fuels to produce fertilizer and other inputs and to distribute food globally; so it will not be able to make a shift to renewable energy quickly. Social chaos and conservative backlash are likely as climate-change-related conflicts increase; the numbers of climate refugees increase exponentially; food production drops due to drought, floods and temperature extremes; and sea-level rise overwhelms cities.

A second necessary step is to support and participate in social movements that can help to rebuild democracy, equity and food democracy by shifting the cultural narrative. This will require, as preconditions, support for science, independent media, a belief that alternatives are possible, strong civil society willing to engage in sustained non-violent direct action, political openings where civil society can engage, and an understanding of power in the food system.

We are at a turning point, where we can choose a more just and sustainable food system or one that continues to destroy people and the planet. Even though the tasks ahead seem overwhelming, small steps are better than no steps because they can overcome a sense of paralysis and cynicism, and keep people receptive to breakthroughs to real transformation that are on the horizon. Real transformation, not just incremental steps, must happen to preserve public health and the health of ecosystems.

THE AGRICULTURAL AND FOOD ETHICS
ASSOCIATION OF TURKEY (TARGET)

VIRTUAL CONFERENCES

in the days of corona

**Global Benchmarks for
Post-Pandemic Food System?
A Critique of the EAT-Lancet
Report**

**PROF. DR. CARL WALTER
MATTHIAS KAISER**

Professor at the University of Bergen

TARGET online

youtu.be/faSCaxFFDsU

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

This virtual conference series
was supported by
the Friedrich-Ebert-Stiftung

targetder.org

[tarimvegidaetigidernegi](https://www.facebook.com/tarimvegidaetigidernegi)

[targetder](https://www.instagram.com/targetder)

[VeEtigi](https://twitter.com/VeEtigi)

Prof. **Matthias Kaiser** is Professor at, and former Director of, the Centre for the Study of the Sciences and Humanities (SVT) at the University of Bergen, having studied at the Universities of Munich, Oslo, Stanford and Frankfurt. His areas of expertise include: philosophy of science (Dr.phil.), ethics of science, food ethics, and technology assessment. His areas of competence include social studies of science and technology, history of science, ethics, logic, and history of philosophy. His topics of interest include but are not restricted to: the science-policy interface, risk, the precautionary principle, uncertainty & complexity, aquaculture, food ethics, governance, value studies, integrity in science, energy, public participation, gm-organisms. In several capacities, Kaiser has been advising policy nationally and on EU-level. Kaiser is an internationally recognized specialist in fields relating to ethics of science, food ethics, and integrity of science; he is Editor-in-Chief of the scientific journal *Food Ethics* (Springer), and past President of the *European Society for Agricultural and Food Ethics* (www.eursafe.org). Kaiser has published widely, more than 180 articles. In recent years, Kaiser's research has focused on (social and personal) values as they influence both policy and public perception. Additionally, he has led a Norwegian project on misconduct in science.

GLOBAL BENCHMARKS FOR POST-PANDEMIC FOOD SYSTEMS? A CRITIQUE OF THE EAT-LANCET REPORT

Carl Walter Matthias KAISER*

Welcome everybody to this video recording of my talk! I want first of all to convey my very best greetings to all my good friends and colleagues in Turkey who are joining this TARGET online conference.

I am Matthias Kaiser. I am from the University of Bergen here in Norway. And as you know, we are living in strange times. It is not even post pandemic. We are still in the middle of the pandemic and it has changed all of our lives. However, we need to think about the essentials of our lives, use that occasion, use that extraordinary circumstance that we are under now to really reflect upon how we want our lives to be, once we get out of this pandemic, once we enter the post pandemic times. And I would like to inspire you a little bit concerning thinking about this, and what to do.

Well, first of all, I think we should cast a critical look at how we thought the future would be, and in particular about the food futures and how they would be. My feeling is that we have to make a fresh start but we have to think differently. We have to change a lot of our traditions, including our academic traditions. Maybe in particular our academic traditions. I do not think we can continue to work in our academic silos and remain within the firm balance of our disciplines. We need to enter transdisciplinarity. We need to open up to the world, to the voices that are coming to us, to the complaints, to the problems much more than we have done before, and I think we also have to revise the kind of answers that we are trying to provide for these problems.

So, this is to inspire you thinking about the future of Food Systems. As I said, maybe we should start with the critical look at what we thought, how we could approach these problems. I will come up with the criticism of one important aspect of it. And that is one important contribution in recent years. And that is the EAT-Lancet Report. I will try to share my slides about that. Let's see if I can do that.

Here we go. So, this is about the global benchmarks for post pandemic Food Systems. It is the EAT-Lancet Report that tries to do this, giving us some benchmarks on how our food system should operate and what we should aim for. I think this report shows a lot of very good intentions and also some very good ideas. However, I think it fails in its global ambitions. The EAT-Lancet Report is one of the reports that have appeared in the last

---

*Prof. Dr. University of Bergen; Norway. matthias.kaiser@uib.no

two years. You can see on this slide that some of these reports are from the FAO and some of them from the European Union, like Food from the Oceans, or on the left, you see a report on a future Sustainable Food System, by Science Advice for Policy by European Academies (SAPEA). The latter one is actually a very good report.

I myself have been part of the SAPEA Report Food from the Oceans. But I shall focus on the kind of problems that we are facing when talking about our food systems. We all know that the food system that we have been operating under has been modeled upon mass consumption models with a linear economic value chain; you can see a depiction of this value chain on my slide: from input to production, to processing, distribution, marketing, and consumption. Now, I think we have left, and I would add: we should have left that linear thinking a while ago. Many reports, for example, the SAPEA report on mapping the food system is operating with a more complex model. It is potentially a circular model, an interactive model where the food chain, the food system is interacting with other systems like politics, like health, like environment, like society, and economy. That kind of interaction provides for a very complex picture and a very complex challenge. Many reports, even the FAO, conclude like the SAPEA report that “business as usual is no longer a viable option and radical change is required.”

Let's stop and pause here for a while. What does it say really? It says that the way we conceived our food system is intrinsically wrong. And particularly the way we managed it, the way we planned it, is intrinsically wrong. We have to redesign it in the new manner. And that is of course a rather radical claim. So, how are we going to do this?

My personal view is that food research has committed some basic mistakes so far, but although normally guided by good intentions, food research in general did not come up with viable solutions for the future. Why is that?

I think we were too long too happy with too narrow disciplinary silos. We have been working in our sub-disciplines, or sub-sub-disciplines too long and used specialized models and specialized terminology to come up with solutions. But we have not managed so far to truly engage in what is called transdisciplinarity.

Second, we have been too gullible in regard to the most powerful actors. That is for example OECD, FAO or others. We have been following what their political reports have been saying and adopted their visions, adapted to their terminology and the models and even their data. I recall a meeting in the European Union and a SAPEA report was presented. This is from Food from the Oceans and there was a variety of depictions of the sea food production and some of them were based on academic data that were not captured by the a priori FAO reports and were used in different settings. The FAO representative replied in a rage that "there is only one set of data and that is the FAO data".

So, there is power involved when we are discussing food Systems. And we should free ourselves from these pressures.

Third, we have been too obedient to economic modeling. Their extrapolations of existing trends and their basically linear thinking has not been of a big benefit to us.

Taleb has been writing a book on *Black Swans the Unexpected High Impact Events*. And I think what we are facing now, the pandemic is maybe such an unexpected high impact event.

Fourth and finally, we were too easily seduced by silver bullets of global masterplans. That is, we are looking at the world as a whole as if it were one unit we are dealing with, and not the diversification of different interacting and entangled systems with very different drivers and resources.

So, these silver bullets or these Global Masterplans have been dominating too much. And I will now move to one example, and that is the EAT-Lancet Report. You can read there that transformation to healthy diets by 2050 will require substantial dietary shifts. I think we can agree on that. Global consumption of fruits, vegetables, nuts and legumes will have to double and consumption of foods such as red meat and sugar will have to be reduced by more than 50%. A diet rich in plant-based food and with fewer animal source foods confers, both improved health and environmental benefits, if we read it in such a general manner, I think there may be quite a lot of truth in it, but be aware that it is very specific and very global. If you come to the more detailed descriptions, you can see that the report operates with much more specified targets and that is where my criticism comes in. So, let's see what my criticism is.

My first criticism is that the report is culturally biased. It is designed for the affluent populations of the global North with the West. It has little applicability to places like

sub-Saharan Africa or South East Asia. I figure it might also have little applicability to places like Turkey, but that is for you to judge. Occasional reference to people and their *mores* is there in the report, but it ignores the cultural embeddedness of food. Food is much more than just nutrition. Food is tradition, food is social interaction among people in families and cultural traditions, religious feasts and so on. It also ignores the diverse realities of small-scale producers and the local temporal and situational context. In many countries in the world, in particular in the poor countries, we do not see this large-scale production, but we see local small-scale producers, family-owned farms that live on the edge of subsistence and that have to struggle with the resources they have. And these situations are very different in different parts of the world.

Secondly, I think it is too light-footed in regards to scientific rigor. There is a major claim in the report that if we follow its advice it will easily save 11 million lives annually. Now this is quite an extraordinary claim: 11 million lives annually, globally! Now, how does that work? Well, they have used three different assessments of diet-related diseases and triangulated them and they say that all these assessments end up with roughly 11 million lives that could be saved due to a change of diet. However, these statistics include high uncertainties and especially when applied globally. We see that the health benefits of the diet are very different. Also, the diseases are very different in different parts of the world. We know that certain diseases are more common in some countries and less common in others. What I suspect is this is an alarmist claim for a political effect, based on ignoring uncertainties and intervening environmental factors. And I do not think that should be the case in a report like that.

And that connects to my third criticism. And this that the report operates with precisely finetuned and quantified targets of healthy nutritional intake - that so and so much kilocalories you need on this or that and so on. Now, the point is that these targets have changed the last 40 years continually. And many experts have agreed that in nutritional science all these quantified targets are beset with extreme high system uncertainties. And the literature is often divided about the pros and the cons about it. To the right, you can see a study from Schoenfeld and Ioannidis, the so-called Boston Cookbook study, which targeted 50 ingredients of this cookbook and checked what is in the scientific literature about these ingredients in regard to cancer risks. And for each and every one you can find a handful of them that showed a positive effect of this ingredient, and also another handful that showed a negative effect on cancer risks. That was true for all of the 50 ingredients under study. The effect is a lot of noise without useful information. So, there is scientific uncertainty and dispute about that.

My fourth criticism relates to the mere approach of proposing a top-down global solution. I do not think we can live with that. I do not think this is the way to go. It lacks acknowledging critical adaptivity and bottom-up dynamics of involved stakeholders. I particularly also refer to indigenous people and their way of living and their food ways, which is very different. And adaptivity to the environment and the nutrition needs are very different very often in these cultures. Local and regional levels are indicated when developing resilient and functioning food systems. That emerges in basically all studies that we have done about technology transfer and about developmental economics studies. All these studies have shown that top-down strategies simply do not work, even when they are combined with local participation to adapt them. It is not the way to go to start from

the top and go down to the bottom. What we rather should do is go the other way: from the bottom to the top. Look what the localized problem is first, and then discuss how we can go about it.

My fifth criticism relates to what they call strategies. The report purports to offer concrete strategies aiming at instrumental help but largely it ends up with mere truisms. Like the one here that I want to quote: “commitment to healthy diets” as a strategy. Of course, who is not committed to a healthy diet? The way to do that is the very problem. When you have all these interrelations and all these interactions and concerns to consider, what is our strategy then? The larger the picture is, the more complex it is, and the more of a challenge it is to devise a strategy.

So, in sum, I think we can see that it is easy to ignore that managing food systems presents us with what was called “wicked problems” by Rittel & Webber and that is: “problem understanding and problem resolutions are concomitant to each other”. That is, you do not even know the precise formulation of the problem and you do not have a stopping criterion when you have reached a solution, thus there is no real endpoint other than one chosen by convenience. These things are always depending on each other and are fleeting in time also.

And the other point that I want to make is the following: The type 1 and type 2 errors are rather well-known in statistics. But more common in our sciences - and I addressed this in my opening remarks about the disciplinary silos - is what is called the type 3 error: “Very good science, but unfortunately all together the wrong problem”. This is what mostly happens when scientists in the discipline reformulate the problems so that it becomes a disciplinary problem, and then can be answered with disciplinary means in the traditional manner.

What we need to do is that we have to refer to a transdisciplinary approach where we first are open to really listen to the problem formulations that are out there among the users, engage in a dialogue with the end users, the producers and so on. And then, in an interactive communication and dialogue with all experts and with all stakeholders, try to co-design the way forward, how to go from there, discuss what can be an answer in a more comprehensive manner.

So my preferences then are that we have to do inclusive cross-sectorial efforts, that we do not even just deal with dairy production or crop production or fisheries or so on, but we actually deal with food as such in general, the whole system, multi-level local regional and national conversations that aim towards common strategies. Note that depending on where we live, it can be more local, a more regional, or even a national strategy. In some countries it can be very difficult to design national strategies, but we have to look at the realities in our different regions. So, we should aim at the value-based robust and well-informed decisions under high system uncertainty. Now, I have earlier in Turkey argued for food ethics as an issue that so far has fallen out of the picture for many such approaches. And we need to realize how multiple values, not only economic values but ecological values, but also human values like work related values, health-related food safety, food security and ethical issues, like production conditions, the use of immigrant workers, sometimes even slave workers, like in many parts of the fisheries, all of these ethical issues have to be included. We have to address them explicitly and we should aim at robust

decisions. Robust decisions are decisions that have the chance to survive once they are put into practice and they are not undermined by individual decisions to the opposite. And they should be well informed, implying that we should use the best of our sciences, while realizing that even the best of our science will come with high system uncertainty. We cannot get rid of that, but we have to make do with it and make the best out of it.

And as I have been arguing just earlier, we should work in transdisciplinary settings in order to acquire trust and robust results. Transdisciplinary settings are, as I said, settings that are open to the voices of the end users, the producers and the stakeholders in general.

And what should we aim at? Many scientists think they should aim at the truth, the final true realities of the world. Well, in a way truth is, unfortunately, an unachievable goal. Obviously, we should not aim at or even tolerate falsehoods. But what we really should do is we should aim at good quality that is fit for purpose. What are the purposes? What is it that we want to address? What kind of solution we have been looking for that fit for purpose? Is this contribution displaying the qualities that we should strive for, given our purpose? And I have been addressing this issue, I think, before here in Turkey and in other places: this is an offspring from the post-normal science approach. I have been propagating this earlier. Let me just briefly recall it: Funtowicz and Ravetz characterized the post-normal science approach as the situation when the stakes are high, the facts are uncertain, the values are in dispute, but decisions are still urgent. And this calls for extended peer review, that means widening the notion of relevant expertise, listening to the voices of the users. They are in many ways the experts of where the problems are and how they are affected by different value-landscapes.

So, with that I want to stop my presentation here. Thank you for your kind attention and I will wish you all the best in your discussions, in your scientific careers, and your work. And I hope that the next time we will have the chance to meet in person and engage in a dialogue. Here, it is already evening in Norway, I will stop my presentation right now. Thank you very much.